

TC.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

148194

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYASAL KATILIM: ZEYTİNBURNU ÖRNEĞİ

Hazırlayan: MUZAFFER KAYA
01716009

148194

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
1. GİRİŞ.....	1
2. SİYASAL KATILMAYA GENEL BİR BAKIŞ.....	6
2.1. SİYASAL KATILIMIN TANIMI.....	7
2.1.1. Siyasal Olan Nedir.....	8
2.1.2. Siyasal Katılımın Tanımı.....	10
2.1.3. Siyasal Katılımın Biçimleri.....	11
2.2. SİYASAL KATILIM ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM VE TEMEL YAKLAŞIMLAR.....	13
2.2.1. Siyasal Katılım Çalışmalarında Yöntem.....	13
2.2.2. SES ve Kaynak Modeli.....	14
2.2.3. Mobilizasyon Modeli.....	20
2.3. SİYASAL KATILIMIN SONUÇLARI.....	27
2.4. TÜRKİYEDE SİYASAL KATILIM ÇALIŞMALARI.....	30
3. 1970'Lİ YILLARDA SOSYALİST HAREKET.....	43
3.1. 1960-71 DÖNEMİ.....	43
3.1.1. TİP ve YÖN Hareketi.....	45
3.1.2. Öğrenci Hareketi ve MDD.....	48
3.1.3. İşçiler, Köylüler, Öğretmenler.....	52
3.1.4. 12 Mart'a Doğru.....	54
3.2. 1974-80 DÖNEMİ.....	58
3.2.1. Sosyalist Solun Genel Kompozisyonu.....	58
3.2.2. Öğretmenler ve Eğitim Fakülteleri.....	60
3.2.3. DİSK.....	62
3.2.4. Hareketin Sorunları.....	63
3.2.5. Sol Hareketin Örgütlenme Süreci.....	67
3.3. SİYASAL KATILIM DENEYİMLERİ.....	72
3.3.1. 1 Mayıs Mahallesi: Gecekondu Direnişi ve Özyönetim.....	72
3.3.2. Fatsa: Yerel İktidar ve Özyönetim Deneyimi.....	79
3.4. 1970'LERDE SOL HAREKETTE SİYASAL KATILIMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	83
4. 1970'Lİ YILLARDA ZEYTİNBURNU'NDA KIVILCIM HAREKETİ VE SİYASAL KATILIM.....	88
4.1. ZEYTİNBURNU.....	88
4.1.1. Zeytinburnu'nun Kuruluşu.....	88
4.1.2. 1960-80 Döneminde Zeytinburnu.....	96
4.1.3. 1960-80 Döneminde Zeytinburnu'nda Siyasal Hayat.....	102
4.2. "DOKTORCU" HAREKET VE KIVILCIM GRUBU.....	106
4.2.1. Hikmet Kıvılcımlı.....	106
4.2.2. "Doktorcu" Hareket ve Kıvılcım Grubu.....	108

4.3. 1970'Lİ YILLARDA ZEYTİNBURNU'NDA KIVILCIM HAREKETİ ÖRNEĞİNDE SİYASAL KATILIM.....	112
4.3.1. Doktorcu Hareketin Zeytinburnu'nda Örgütlenmesi.....	112
4.3.2. 1970'li Yıllarda Zeytinburnu'nda Siyasal Katılımın Koşulları ve Mobilizasyon Kaynakları.....	120
4.3.3. Zeytinburnu'nda Siyasal Alanın Genişlemesi ve Sınırları.....	123
4.3.4. Siyasal Katılım Biçimleri.....	128
4.3.5. Kadroların Örgütlenmesi ve Bireysel Kaynaklar.....	131
4.3.6. Örgütlenme Süreci.....	138
4.3.7. Genel Değerlendirme.....	141
4. SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	151

ÖNSÖZ

1970’li yılların sol hareketi uzun bir sessizliğin (ya da unutturuluşun) ardından son yıllarda yeniden hatırlanmaya başladı. Bu çalışmada dönemin sol hareketinin tarihini yazmayı değil, hareketin etkisiyle gerçekleşen siyasal katılımın özelliklerini incelemeyi hedefledim. Geniş halk kesimlerinin siyasette aktif olarak yer aldığı bir dönemi incelemek, benim açımdan oldukça öğretici oldu. Bu çalışma, hem siyasal katılım teorileri hakkında bilgi edinmemi hem de 1970’ler solunun pratiğini yeni bir gözle değerlendirmemi sağladı.

Tezin tamamlanması çok sayıda insanın yardımları sayesinde mümkün olmuştur. Öncelikle değerli hocam Prof. Dr. Kemali Saybaşılı’ya teşviklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Uzunca bir zamana yayarak sürdürdüğüm bu çalışma, tez danışmanın Prof. Dr. Fulya Atacan’ın yol göstericiliği ve uyarıları sayesinde tamamlanabilmiştir. Kendisine verdiği emekten ve gösterdiği sabırdan dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezde kullandığım verilerin ana kaynağı görüşme yaptığım insanlardır. Gerçek isimlerini burada anmadığım bu insanlara, zaman ayırıp gözlem ve deneyimlerini benimle paylaştıkları için şükran borçluyum. Kıvılcım hareketine ilişkin bölüme katkılarından dolayı Ergun Aydınoglu’na, görüşmecilere ulaşmamı sağlayan Kemal Sarı ve Ahmet Göral’a ve tezin yazımında desteğini esirgemeyen eşim Meral’e sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Bu tezde 1970'li yıllarda İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde Kıvılcım Hareketi örneğinde siyasal katılımın özellikleri incelenmiştir. Siyasal katılım, sadece devletle ilgili etkinliklerle sınırlı görülmeyip, toplumsal yaşamdaki iktidar ilişkilerini ve toplumsal kaynakların dağılımını etkileyen ve kamusal alanda gerçekleşen tüm eylemler siyasal katılımın tanımı içinde değerlendirilmiştir. Bu anlamda sadece oy verme ya da seçim kampanyalarında görev alma değil protestolar, grevler, şiddet içeren eylemler, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için geliştirilen inisiyatifler de siyasal katılım biçimleri olarak ele alınmıştır. Tezde siyasal katılım çalışmalarında geliştirilen modeller gözde geçirilmiş ve Mobilizasyon Modeli'nin öncüllerinden hareket edilmiştir. Ayrıca toplumsal hareket teorilerinden de yararlanılmıştır. Önce 1970'li yıllarda sol hareketin gelişimi ve hareketin pratiğinde gerçekleşen siyasal katılımın temel özellikleri, daha sonra Zeytinburnu ilçesinin sosyal ve siyasal yaşamı hakkında bilgi verilmiştir. Doktorcu Hareket ve Kıvılcım Grubu hakkında verilen genel bilginin ardından Kıvılcım Grubu'nun Zeytinburnu'ndaki örgütlenme süreci siyasal katılım teorileri çerçevesinde incelenmiştir. Tezde ABD ve Batı Avrupa'da yapılan siyasal katılım çalışmalarında geliştirilen modellerin örneğimizdeki siyasal katılımı açıklamada eksik kalacağı iddia edilmiş, toplumsal ve tarihsel koşulların dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

ABSTRACT

In this thesis, the characteristics of political participation has been studied on the sample of Kivilcim Movement in 1970s in the Zeytinburnu district of İstanbul. In this study, political participation has been not only taken as the activities upon state but it has also been considered as all the actions that effect and influence the power relationships and the distribution of the social resources, and that take place in the public space. In this aspect, not only the act of voting and paricipating the election campaigns but also the protesting actions, demonstrations, strikes, violence resorting actions, the initiatives that are developed in order to find solutions against social and economic problems are considered as a part of political participation. Within the thesis, the models that have been developed in the studies of political participation have been reviewed and the premises of the Mobilization Model have been followed. Besides, social movement theories have been used. Initially, the development of leftist movement and the basic characteristics of the political participation within the practices of this movement, and then the social and the political life of Zeytinburnu district have been put forward. After the general information given about the “Doktorcu” Movement, the organization process of the Kivilcim Group has been studied in the frame of political participation theories. In the thesis, it is asserted that, the political participation models developed in the researches in the United States and Europe are inadequate in clarifying the case in this thesis and the fact that social and historical circumstances should be taken into consideration is emphasized.

1. GİRİŞ

Katılım, son on yılın en gözde kavramlarından birisidir. Özel sektörden devlet kuruluşlarına, yerel yönetimlerden hükümet dışı örgütlere kadar yaygın olarak kullanılan, adeta kutsanan bir kavram haline gelmiştir. Katılım kavramına genellikle iki ayrı anlam yüklenmektedir. Daha ağırlıkta olan birinci anlamında katılım işletmelerde verimliliği artırmada ya da siyasal sistemde istikrarı sağlamada bir araç olarak görülmektedir. Katılımın bu işlevsel kavranışı onu teknik bir mekanizmaya indirger. Katılım kavramının ikinci ve bugün daha az ima edilen anlamı ise demokrasinin gerçekleşmesidir. Yani en yalın haliyle söyleyecek olursak evrensel eşitlik ve özgürlük ideallerinin somutlanmasıdır. Birinci anlam teknik nitelikteyken, ikincisi doğrudan siyasaldır. Bu çalışmada katılım teknik değil, siyasal anlamında kullanılacaktır.

Ancak bu belirlemeyi yapmak netliğe kavuşmak değil, aksine sorunlu bir alana adım atmak anlamına gelmektedir. Çünkü siyasalın ne olduğu tartışmalıdır. Siyaset uzunca bir zaman devlet yönetimiyle ilgili etkinliklerle sınırlı görülmüştür. Oysa iktidarın sadece devlet aygıtıyla sınırlı olmadığı, toplumsal yaşamın bütününe içkin olduğu düşünülünce siyasetin de sınırları ister istemez genişlemiş, toplumsal alanın bütününe yayılmıştır. Bu durumda siyasal katılım, salt devletle ilgili etkinlikleri değil, toplumsal yaşamdaki iktidar ilişkilerini dönüştüren ve toplumsal kaynakların dağılımını etkileyen tüm etkinlikleri kapsamaktadır. Yalnız burada siyasal katılım eylemini diğer toplumsal eylemlerden ayıran eylemin kamusal alanda gerçekleşmesidir. Dolayısıyla siyasal katılım, iktidar ilişkilerini ve toplumsal kaynakların dağılımını etkilemek amacıyla kamusal alanda gerçekleştirilen eylemlerin tümüdür.

Siyasal katılım, davranışçı çalışmaların başladığı 1930'lu yıllara kadar normatif demokrasi teorilerinin işlediği bir konuydu. Siyasal katılımın en kapsamlı şekilde ele alındığı klasik demokrasi kuramına göre yurttaşlar kendi çıkarlarının bilincinde olan rasyonel vatandaşlar olarak siyasal kararlara katılır ve böylece demokrasinin sürekliliği sağlanmış olur. Davranışçı çalışmalarda ise bu kabullerin tam zıttı olan sonuçlara ulaşılmış, vatandaşların siyasi konularda çok sınırlı bilgiye sahip olduğu ve siyasal katılım için de çok fazla istekli olmadıkları iddia edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmalara genellikle siyasal istikrarın sürekliliğini sağlama kaygısı yön vermiş ve bu dönemde "aşırı katılımın" demokrasiyi tehlikeye atacağı gibi ihtiyatlı yorumlar öne sürülmüştür. Bu ihtiyatlılık, 1970'li yılların

devrimci atmosferinde, kimi düşünürlerin demokrasinin ancak elitlerin kontrolünde gelişeceğini söyleyerek “katılsız demokrasi” önermesine kadar varmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hakim paradigma ise sosyo-ekonomik modernleşme teorisinin varsayımlarıyla bağlantılı olarak ABD’li ve Batı Avrupalı akademisyenler tarafından kabul edilen Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Modeli’dir. Siyasal katılım çalışmaları 1990’lara kadar genellikle bu modele bağlı olarak sürdürülmüştür. SES Modeli’ne göre sosyal ve ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak siyasal yaşam da modernleşecek ve siyasal katılım artacaktır. Siyasal katılımın başlıca göstergesi ise seçime katılımdır. 1950’li yıllardan itibaren sosyo-ekonomik gelişmeye rağmen seçime katılımdaki düşüş hem teorisinin varsayımlarının gözden geçirilmesine hem de seçim dışı katılım biçimleri üzerinde (protestolar, dilekçe imzalaması vb.) daha fazla durulmasına yol açmıştır. SES Modeli’nin temel eksikliği “İnsanlar neden siyasete katılırlar?” sorusuna cevap ararken bireyin özelliklerine odaklanması ve bireyi çevreleyen siyasal koşullardaki değişimleri yeterince dikkate almamasıdır. Bu eksikliğinden dolayı SES Modeli yeterince siyasal olmayan bir siyasal katılım teorisidir. Daha sonra SES Modeli’nin temel varsayımlarına Rasyonel Tercih Teorisi’nin eklenmesiyle oluşturulan Kaynak Modeli’nde de aynı eksiklik devam etmiştir. Siyasi sürecin belirleyiciliğinin anlaşılması ise Mobilizasyon Modeli’nin oluşturulmasını getirmiştir. Birey yerine çevresel koşullara odaklanan bu modelde siyasal katılım mobilizasyon faktörlerinin etkisi ile gerçekleşmektedir.

Siyasal katılım çalışmalarında büyük ölçüde niceliksel verilerden yararlanılmaktadır. Seçim sonuçları ya da kapalı uçlu anketlerde toplanan bilgilerin matematiksel yöntemlerle yorumlanması neredeyse yegane veri toplama yöntemi haline gelmiştir. Bulguların matematiksel olarak ispatlanması çabası çoğu zaman ölçülmesi zor katılım biçimlerinin ihmal edilmesine yol açmış, bazen de zaten bilinen gerçeklerin kesin olarak “ispatlanmasından” öte bir anlama sahip olmamıştır.

Bu çalışmada siyasal katılım teorilerinden hareketle İstanbul’un Zeytinburnu ilçesinin siyasal yaşamında 1970’li yıllarda etkili olan Kıvılcım Hareketi’nin mobilizasyonu sonucunda gerçekleşen siyasal katılımın doğasını anlamak ve bu örnekten yola çıkarak hem siyasal katılım modellerinin varsayımlarını sınamak hem de mümkün olduğu ölçüde yeni genellemelere ulaşmak hedeflenmektedir.

Bu amaçla 2. bölümde yukarıda belirtilen tartışmaları daha geniş bir çerçevede ele aldım. Siyasal katılım modelleri içinde daha açıklayıcı bulduğum Mobilizasyon Modeli'ni incelerken, toplumsal hareket teorilerinden de yararlandım. Toplumsal hareket teorilerinde de siyasal katılım literatüründekine benzer tartışmalarla siyasal sürecin önemi vurgulanmaktadır. Aslında siyasal katılım çalışmalarıyla toplumsal hareket teorileri aynı olguyu karşıt uçlardan bakarak incelemektedir. Toplumsal hareket teorileriyle katılım modellerini birlikte kullanmak, katılım eylemine iki taraftan da bakabilmeyi sağlamaktadır. Mobilizasyon ve katılım aynı eylemin iki ayrı boyutudur.

2. bölümde Türkiye'de yapılan siyasal katılım çalışmalarını da değerlendirdim. Ne yazık ki Türkiye'de bu alandaki çalışmalar oldukça sınırlıdır ve çoğu 1970-80 yılları arasında yapılmıştır. Bu çalışmalar genelde SES Modeli'nin öncülleri kullanılarak yapılmış araştırmalardır. Baykal, Özbudun, Kalaycıoğlu, Uysal ve Eroğul'a ait olan bu araştırmaları eleştirel bir bakışla değerlendirdim.

Zeytinburnu'na ve Kıvılcım Grubuna bakmadan önce 3. bölümde 1970'li yıllardaki sol hareket hakkında genel bir bilgi verip örgütlenme sürecini inceledim. Sol hareketin ideoloji, örgütlenme ve eylem biçimlerini siyasal katılım teorisi çerçevesinde değerlendirmeye çalıştım. Hareketin gelişimini siyasi fırsat yapısı, kaynaklar, ideolojik tutumlar vb. değişkenleri göz önünde bulundurarak inceledim.

4. bölümde önce Zeytinburnu ilçesinin kuruluşunu ve 1960-80 döneminde ilçedeki toplumsal ve siyasal hayatı inceledim. Ardından Doktorcu Hareket'i ve onun içindeki çevrelerden birisi olan Kıvılcım Grubu'nu inceledim. Mekanın ve hareketin genel tarihinin incelenmesinin ardından Zeytinburnu yerelinde Kıvılcım Grubu'nun nasıl örgütlendiğini, hangi kaynakları harekete geçirdiğini ve taraftarlarını nasıl bir katılım biçimine sevk ettiğini araştırdım.

Araştırmamda gerekli verileri toplamak için öncelikle yazılı kaynaklara başvurdum. Akademik çalışmalardan, anı, araştırma ve tarih kitaplarından, ansiklopedilerden ve farklı sol grupların çıkardığı yayınlardan yararlandım. 4. Bölümde Zeytinburnu'ndaki toplumsal ve siyasal hayat ve Kıvılcım Grubu'nun bölgedeki örgütlenmesine ilişkin verilerin toplanmasında derinlemesine mülakat yöntemini kullandım. 2004 Kasım ve Aralık aylarında toplam 18 kişiyle görüştim. Görüşmecilere ulaşmam bir tanıdık aracılığıyla görüştüğüm kişilerin, beni başka kişilere yönlendirmesi biçiminde oldu. Mülakat yaptığım kişilerin onu, 1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda

Kıvılcım Hareketi içerisinde çeşitli düzeylerde yer almışlardır. Diğerlerinden ikisi hareketin içinde yer almamakla birlikte Tekstil-İş sendikasında Kıvılcım Hareketi'nin şube yönetimini alması sürecinde grupla birlikte çalışmıştır. Geri kalan altı görüşmecinin özellikleri ise şöyledir: Zeytinburnu'nda 1960 sonlarında Kıvılcımlı çevresi içinde yer alıp 1970'lerde Kıvılcım Grubuna katılmamış bir "Doktorcu", 1970'lerde CHP'de yöneticilik yapan bir kişi, 1960'lı yıllarda TİP'nin Zeytinburnu şubesinden bir yönetici, bir Türkiye Komünist Partisi'ne bağlı İlerici Gençlik Derneği üyesi, Zeytinburnu'nda oturan ve 1970'lerde Lastik İş ve DİSK başkanlığı yapan Kemal Türkler'e yakın bir sendikacı ve Zeytinburnu'nda kahvehane işleten ve kendini "solcu" olarak tanımlayan bir kişidir. Bazı görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanırken bazılarında ise görüşmecinin tedirgin olacağını düşündüğümünden sadece not almayı tercih ettim. Görüşmeler yirmi dakikadan üç buçuk saate kadar değişik sürelerde yapıldı. Bir görüşmeciyle beş kez, iki görüşmeciyle iki kez, diğerleriyle birer kez görüşüldü. Görüşmelerin çoğunluğunu Zeytinburnu'nda yapmakla beraber Aksaray, Merter, Bakırköy ve Avcılar'da birer, Esenler'de de iki görüşme yaptım. Görüştüğüm kişilerin çoğunluğu bir sakınca görmese de ben mülakat yaptığım kişilerin gerçek isimlerini kullanmamanın daha uygun olacağını düşündüm. Bu yüzden tezde geçen isimlerin tamamı takma isimlerdir.

Özellikle 1970-80 dönemini ele almayı tercih etmemin nedeni bu dönemde Türkiye toplumunda siyasallaşmanın görece yüksek düzeylere ulaşması ve geniş halk kesimlerinin siyasal sürece aktif olarak katılımıdır. 1970'li yıllar ayrıca siyasal katılım literatüründe "gelenek-dışı" kabul edilen protesto, grev, işgal vb. katılım biçimlerinin de sık kullanıldığı bir dönemdir. Zeytinburnu'nu seçmemin nedeni ise bu bölgenin ilk gecekondulu bölgesi olması ve o yıllarda İstanbul'un en büyük işçi mahallelerini barındırmasıdır. Siyasal katılımın gerçek anlamı olan demokrasinin gerçekleşmesinin, toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarında olanların siyasete daha fazla katılmalarına bağlı olduğunu düşündüğümünden Zeytinburnu'nu tercih ettim. Zeytinburnu'nda Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ya da benzeri bir siyasi özne yerine Kıvılcım Hareketi'ni tercih etmemin nedeni ise Hareket'in dünya görüşü ve hedefleri ile ilgilidir. Kıvılcım Hareket'i sosyalist dünya görüşüyle, işçileri sistemi eşitlikçi bir yönde değiştirme doğrultusunda siyasete katmıştır. Bu nitelikte bir katılımın yol açacağı farklılıkları incelemeyi hedefledim.

1970'lerde mobilize edilen alt sınıfların katılım deneyimlerinin incelenmesi hem siyasal katılım teorilerinin gözden geçirilip yeniden yorumlanmasına hem de katılım kavramının - günümüzdeki araçsal anlamının ötesinde - gerçek içeriğinin hatırlanmasına katkı sağlayacaktır.

2. SİYASAL KATILMAYA GENEL BİR BAKIŞ

Filozofların siyasal katılım konusunda - en azından Antik Yunan'dan bu yana - çeşitli düşünceler ürettiği biliniyor. Katılım konusunda üretilen normatif teorilerin içinde konuyu en kapsamlı biçimde ele alan klasik (liberal) demokrasi teorisidir. John Stuart Mill ve Charles Henri Tochiavelli'nin temelini attığı klasik demokrasi teorisi ideal bir katılım modeli ve katılımcı vatandaş tipi çizer. Bu teoriye göre tüm vatandaşların siyasal sürece aktif bir biçimde katılımı hem bir hak hem de vatandaşlık sorumluluğu gereğidir. Bireyler vatandaşlık sorumluluğu ve bilinciyle siyasal konularla ilgilenir, bilgi edinir ve karar alma süreçlerine katılırlar. Vatandaşların siyasal hayata katılımı ile liberal demokrasinin sürekliliğinin güvencesi de sağlanmış olur.

Bu normatif kabuller, Amerika'da sosyal bilimler alanında 1930'lu yıllarda başlayan davranışçı çalışmaların etkisiyle sorgulanmaya başladı. Davranışçılar normatif kabuller yerine "gerçek" bireyin tutum ve davranışlarını incelemeye yöneldiler. Davranışçı teori çerçevesinde yapılan araştırmalarda, klasik demokrasi beklentisinin aksine vatandaşların siyaset konusundaki bilgisinin son derece sınırlı olduğu ve katılma konusunda da büyük bir istek beslemedikleri tespit edildi.¹ Bu durum klasik demokrasi teorisinin varsayımlarıyla tam bir tezat oluşturuyordu. Davranışçı araştırmaların sonucunda ortaya çıkan cahil kitle imajının, İkinci Dünya Savaşı sonrasında üretilen karamsar teoriler için entelektüel bir ortam hazırladığı söylenebilir. Ancak Savaş sonrasında kitle katılımına ilişkin karamsar teorilerin ortaya atılmasında 20. yüzyılın ilk yarısında ki politik gelişmelerin etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Kitlelerin siyasete etkin katılımı Rusya'da komünizmin zaferiyle sonuçlanmış, Almanya da ise başarısız devrimin ardından kitlelerin Naziler tarafından seferber edilmesi faşizmi iktidara taşımıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal katılım çalışmalarına liberal demokrasilerin sürdürülebilmesi kaygısı yön veriyordu. 1950'li yıllardaki çalışmalar daha çok seçimlere katılım, siyasi kültür ve psikolojik faktörler üzerinde odaklandı. Bu yıllara damgasını vuran çalışmalarda (Lipset, Almond, Berelson vs.) bir yandan demokrasi teorisinin gereği olarak vatandaşların katılımının gerekliliği vurgulanıyor, ama bazı vatandaşların katılmamasının da normal görülmesi gerektiği, zaten aşırı

¹ Dalton, bu bulguların soru sorma tekniğinden kaynaklı hatalar yüzünden gerçeği yansıtmadığını belirtiyor. Bkz.: J. Russel Dalton, *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, N.J. Chatham: Chatham House, 1996, s. 14-39

katılımın sistemi istikrarsızlığa sürükleyeceği iddia ediliyordu.² Liberal demokrasilerin sürekliliğini sağlamak için “aşırı katılım” olmaması gerektiğini savlamak aslında teorinin kendi içinde bir paradokstu. Amaçlanan radikal akımların güçlenmesini engelleyecek ılımlı bir politik atmosferin sürdürülmesiydi.

Daha karamsar bir yoruma, örneğin Huntington’a göre, ise kitleler genellikle geleneksel değerlere bağlı ve değişim karşısında tutucudurlar. Bu yüzden demokrasi ancak elitlerin kontrolünde gelişebilir, kitlelerin siyasete katılmaması demokrasi açısından daha iyidir.³ 1970’li yıllarda üretilen bu teoriler sosyo-ekonomik gelişmenin siyasal istikrarsızlık yaratacağını ileri sürüyordu. Bu yaklaşımı dönemin devrimci atmosferine sistem açısından verilmiş bir tepki olarak görmek mümkündür.

Bu karamsar yorumların aksine modernleşme teorisi, sosyo-ekonomik gelişmenin bireylerin sahip olduğu kaynakları arttıracak ve bunun da siyasal katılım üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olacağını varsayıyordu. Sosyal gelişme siyasal gelişmeyi de beraberinde getirecekti.⁴ Ancak 1950’lerden itibaren kitlelerin siyasete katılımında bir artışın aksine düşüşün yaşandığı gözlenmeye başlandı. Modernleşme teorisinin beklentisinin temel gösterge olarak görülen seçimlere katılımında gerçekleşmemiş olması siyaset bilimcileri bir yandan bu düşüşün nedenlerini araştırmaya bir yandan da seçim dışı katılım biçimlerine ilgi göstermeye yöneltti.

Siyasal katılım çalışmaları daha çok Kuzey Amerika ve Avrupa’da yoğunlaştığından, teorik modeller, bu ülkelerin sosyo-politik koşullarının etkisi altında ve aşağıda değineceğimiz belirli entelektüel gelenekler içersinde oluşturulmuştur.

2.1. SİYASAL KATILIMIN TANIMI

Siyaset bilimcilerin üzerinde uzlaştığı bir siyasal katılım tanımı olduğunu söylemek mümkün değil. Bu durum, her şeyden önce siyasetin ve ‘siyasal olanın’ (siyaset biliminin nesnesinin) ne olduğuna dair ortak bir görüş olmamasından kaynaklanır. Bu yüzden öncelikle siyasal olanı tanımlamaya ve sınırlarını çizmeye çalışacağım. Daha sonra bu tanımdan hareketle mevcut siyasal katılım tanımlarını değerlendireceğim.

² Richard Topf, “Electrol Participation”, *Citizens and The State*, Ed. Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs, Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 28-29; Dennis Kavanagh, *Political Science and Political Behaviour*, London-Boston: Allen & Unwin, 1983, s. 174-180

³ Dalton, a.g.e., s. 14-39

⁴ Kavanagh, a.g.e., s. 122-123

2.1.1. Siyasal Olan Nedir?

19. ve 20. yy.'ın liberal geleneğinde siyasetin alanı, devlet ve vatandaşların devletle olan ilişkisi ile sınırlıdır. Siyasal yaşamla toplumsal yaşamın katı bir ayrımı söz konusudur. Bu yaklaşım günümüz siyaset biliminde hala önemli bir ağırlık taşımaktadır. Sarıbay ve Ögün bu yaklaşımın temel bir zaafını şöyle ifade ediyorlar:

“bu anlayışın hakim ve yaygın olması tamamen doğru olduğu anlamına gelmez. Çünkü, politik olanı devletle özdeşleştirmek, devletin olmadığı yerlerde ve zamanlarda politikanın olmadığını söylemek anlamına gelir ki, bu doğruluğu şüphe götürür bir iddiadır.”⁵

Liberal yaklaşımın dar siyaset anlayışına karşı ilk güçlü eleştiri üretim araçları üzerindeki sahiplikten kaynaklı güce dikkat çeken Marksizm tarafından yapıldı. Marksizm siyaset ve ekonominin ilişkisizliği düşüncesine karşı çıkararak modern toplumda sınıfların varlığını hesaba katmadan iktidarın gerçek yapısının anlaşılamayacağını gösterdi. Ekonomi alanının da siyasi bir nitelik taşıdığı ve ekonomiden kaynaklı güçle devlet iktidarı arasında bir bağlantı olduğu gerçeğini ortaya koydu. Böylece liberalizmin depolitize ettiği ekonomi alanı Marksizm tarafından siyasetle bağlantılandırıldı. Sivil toplumla politika arasındaki katı ayrım Marksizm tarafından reddedildi.

Siyasetin ve siyasi olanın tanımlanmasına ilişkin ikinci önemli katkı “özel olan politiktir” yaklaşımıyla feminizm tarafından yapıldı. Feminizm liberal düşüncenin birbirinden yalıtık kamusal alan / özel alan ayrımını reddederek siyasetin alanını aile ilişkilerine kadar genişletti. Özel alandaki iktidarla kamusal alandaki iktidarın bağlantılarının ortaya konulmasıyla siyasetin tanımı tüm toplumsal ilişkiler alanına genişletilmiş oldu. Feminizm siyasetin dar tanımının aşılmasında büyük bir katkı sağladı, ancak siyasi olanın tüm toplumsal alana yayılmasının siyaset kavramının sınırlarının belirsizleşmesi gibi bir risk doğurduğunu da belirtmek gerekir.⁶

Heller bu sorunu ele aldığı makalesinde politik olanın doğasını belirlemeye çalışır. Modern toplumda siyasal (political) kavramını “kamusal alanda evrensel özgürlük değerinin pratik olarak gerçekleşmesi” biçiminde tanımlar. Tanımın iki boyutu vardır. Siyasi olarak nitelendirilebilecek eylemlerin özgürlüğün somutlanması yönünde olması ve kamusal alanda gerçekleşmesi. Heller'e göre “kadınlar ve erkekler gündelik hayatta olduğu kadar politik olmayan kurumlarda da potansiyel özgürlüklerini

⁵ A. Yaşar Sarıbay, S. Seyfi Ögün, *Bir Politik Bilim Perspektifi*, Bursa: Asa, 1998, s. 41

⁶ David Held, “Editor's Introduction”, *Political Theory Today*, Ed. David Held, California: Srandfort, 1991, s. 1-8

kullanmalarının koşullarını etkileyen tüm konuları politize edebilirler.” Ancak bunun için herkese açık olan bir kamusal alanın varlığına ihtiyaç vardır. Diğer kriteri (özgürlüğün somutlanması amacı) sağlamak koşuluyla tartışılmak ve kararlaştırılmak üzere kamusal alana taşınan her şey politiktir. Burada kamusal alan politik olanın sınırı olarak belirleniyor. Ancak bu alanda gerçekleşen eylemlerin ya da tartışmaların hangisinin özgürlüğün gerçekleşmesiyle ilgili olduğu tartışma konusu olacaktır. Politik özneler belli bir konunun kendilerinin ya da başkalarının özgürlükleri ile ilgili olup olmadığı üzerine yorumlar yapmak yoluyla konuları politize ya da depolitize ederler. Heller’in tanımında siyasi olan, gündelik hayat pratikleri de dahil olmak üzere özgürlüğün somutlanması için kamusal alanda gündemleştirilen her şeydir. Dolayısıyla siyasallık nesnelere kendilerine ait bir öz değil, siyasi özneler tarafından kamusal alana taşındıklarında kazandıkları bir özelliktir. Özneler özgürlüğün gerçekleşmesi ile ilgili her konuyu kamusal alana taşımayı tercih etmeyebilirler. O zaman konu özgürlüğün somutlanması ile ilgili olsa da siyasi bir nitelik taşımaz.⁷

Heller’in tanımında önemli bir yer tutan kamusal alan kavramı da siyaset biliminin tartışmalı kavramlarından bir tanesidir. Kamusal alan ve özel alanın katı bir ayrımının feminist teori tarafından sorgulandığını belirtmiştik. Kamusal ve özel alan arasında çizilen sınırların değişken olduğunu vurgulamak gerekiyor. Bu konuda Peter Burke “farklı dönemlerin, farklı kültürlerin ve farklı toplumsal grupların (örneğin erkeklerle kadınların) kamusal ile özel arasındaki çizgiyi pekala farklı yerlerden çizebilecekleri”ni belirtiyor.⁸ Kamusal alanın geniş bir tanımı ise Sarıbay ve Ögün tarafından şöyle yapılıyor:

“politik kamusal alan, genel toplumsal ve politik eylem normlarından etkilenenlerin bunların geçerliğini değerlendirmek üzere pratik bir iletişime katıldıkları her zaman ve mekanda ortaya çıkan bir beraberlik, bir araya geliş formudur.”⁹

Böylece kamusal alan, çeşitli zaman ve mekanlarda öznelerin etkileşimiyle oluşan ve sınırları sürekli değişen dinamik bir olgu olarak ele alınmış oluyor.

Özetlemek gerekirse siyasetin alanının verili ve sabit olmadığını, siyasi öznelerin çabası ile sürekli yeniden belirlendiğini ve çeşitli ölçeklerdeki kamusal alanlarda hangi konuların siyasileşeceğinin irili ufaklı siyasi öznelerin mücadelelerine

⁷ Agnes Heller, “The Concept of Political Revisited”, *Political Theory Today*, Ed. David Held, California: Srandfort, 1991, s. 330-343

⁸ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 77

⁹ Sarıbay, Ögün, a.g.e., s. 44

bağlı olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu durumda siyasal katılım, verili bir alana, sisteme ya da mekanizmaya katılmanın ötesinde kendi alanını kendi açan ve siyasal olanı sürekli değiştiren, genişleten bir etkinlik olarak görülmelidir.

2.1.2. Siyasal Katılımın Tanımı

Siyasal katılım alanındaki bilimsel çalışmalar üzerinde güçlü bir etki yaratan kitaplarında (*Participation in America*, 1972), Verba ve Nie siyasal katılımı “hükümet personelinin ve/veya onların yapacağı eylemlerin seçimini az ya da çok doğrudan etkilemek amacıyla özel şahıslarca yapılan etkinlikler” biçiminde tanımlamışlardır. Bu tanım sadece sistem içinde kurumsallaşmış etkinlikleri kapsadığından katılım pratiğinin oldukça sınırlı bir kesimi için açıklayıcı olabilir. 1979 yılında *Political Action* adlı kapsamlı çalışmalarında Barnes ve Kaase ise hükümet personelinin ve hükümet etkinliklerinin seçimini etkilemek için özel şahıslarca yapılan her türlü eylemi siyasi katılım dahilinde görerek tanımı biraz daha genişletmişlerdir. Bu tanıma göre siyasi sistemin çeşitli düzeylerinde alınan kararları doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemek amacıyla bireylerin gerçekleştirdiği tüm gönüllü etkinlikler siyasal katılımın dahilindedir. Kendi deyimleriyle geleneksel eylemler (oy verme, seçim kampanyalarına katılma vs.) gibi geleneksel olmayan eylemler de (protestolar, işgaller vs.) - legal ya da illegal olmalarına bakılmaksızın - siyasal katılımın içinde değerlendirilmelidir.¹⁰

Her iki tanımda ortak olan yön siyasal katılımı birey düzeyinde ele almak ve sadece devletle ilişkili etkinliklere indirgemektir. Siyasal olanı devletle sınırlamak siyasal katılımı da doğal olarak devletle ilgili faaliyetlere indirgemektedir. Bu konuda alternatif bir yaklaşımı Afrika ve Latin Amerika varoşları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma içersinde yer alan Kersting ve Sperberg ortaya koymuştur:

“Siyasal katılım tanımlarının çoğu ‘siyasal’ın hangi anlamda kullanıldığını net olarak açıklamaz. Genelde devletle ya da siyasal sistemin farklı düzeyleriyle ilişkili etkinlikleri kapsamanın yeterli olduğu ima edilir. Biz daha genişletilmiş bir tanımı kullanmayı tercih ediyoruz ve ayrıca öz-yardım inisiyatifleriyle mi yoksa doğrudan siyasi otoritelerle temas kurularak mı yapıldığına bakmaksızın sosyal problemleri çözmek için yapılan tüm etkinlikleri siyasal olarak görüyoruz. İncelediğimiz toplumlar, ürünlerin ve hizmetlerin yetersizliği kadar gelir adaletsizliği biçiminde de kendisini gösteren derin bir sosyal eşitsizliği çeşitli düzeylerde ortaya koyuyorlar. Bu perspektife göre katılım, kolektif ve kamusal etkinlikler yoluyla bu yoksunluğu aşmayı amaçladığında siyasadır. Böylece, çoğunlukla ‘sosyal’ ve ‘ekonomik’ olarak nitelendirilen etkinlikler bile siyasi bir karakter taşır. Ama bu etkinlikler ancak halkın dikkatini çekmeyi ve yerel

¹⁰ M. Margaret Conway, “The Study of Political Participation: Past, Present and Future”, *Political Behaviour: V.3 of Political Science: Looking to the Future*, Ed. William Crotty, Evanston: Northwestern University Press, 1991, s. 35-37

problemleri genelleştirmeyi hedeflediğinde siyasidir (bkz. Alemann 1994: 147)... Esas olan, belirli bir alanla sınırlı olsa da, kendisini benzer pozisyonda gören başka sosyal gruplar için örnek teşkil edebilecek genel bir karaktere sahip bir kamusal alanın yaratılıyor olmasıdır.”¹¹

Siyasal iktidarı çeşitli düzeylerde desteklemek, kararlarını etkilemek ya da onu değiştirmek için (reformcu ya da devrimci yollardan) yapılan eylemlerin yanı sıra belli bir alanda sosyal, kültürel, ekonomik, politik sorunların çözümü için oluşan bağımsız yerel inisiyatifleri de siyasal katılımın kapsamında değerlendireceğim. Çünkü bağımsız inisiyatifler bir bakıma siyasal sistemin boşluklarında oluşan alternatif iktidarlaşmalar anlamına gelirler. Bu pratiklerin formel kurumsal yapılar içinde ya da enformel sosyal ağlar içersinde gerçekleşiyor olması siyasal katılımın tanım açısından bir sorun yaratmaz.

Enformel sıfatını sistemin yasaları ve kurumsal varoluşu dışında oluşan, karşılıklı güvene dayanan, sözlü kurallarla işleyen ve katı bir işbölümü içermeyen, esnek yapılı bir araya gelişleri nitelemek için kullanacağım. Enformel kavramını yasadışı kavramından ayıran, yasadışı oluşum ve etkinliklerin kurumsallaşmış katı bir biçim de alabilecek olmasıdır. Enformel çoğu zaman yasal ile yasadışı arasında bir alanda yer alır. Yasalara bağlı olarak oluşmamış olmasına rağmen kimi yasal görünümlere de bürünebilir.

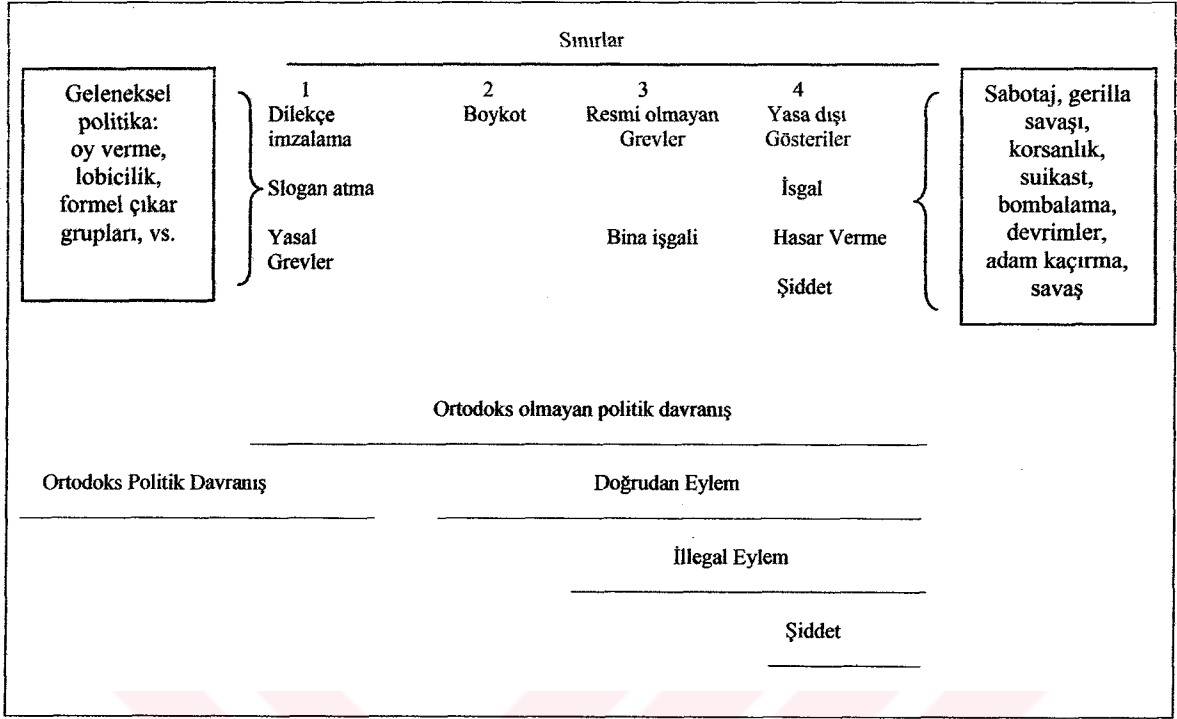
2.1.3. Siyasal Katılım Biçimleri

Geleneksel katılım (*conventional*) / gelenek-dışı (*unconventional*) katılım ayrımının, siyasal katılım çalışmalarında genel olarak kabul görmüş bir sınıflama olduğu söylenebilir. “Geleneksel” katılma biçimleri ağırlıklı olarak seçimleri ve seçimle ilgili etkinlikleri (kampanyalarda çalışma, bağış vs.) kapsamaktadır. Ayrıca siyasi tartışmalara katılmak, resmi kurumlara başvuru ve yasal çıkar gruplarına ve hükümet dışı örgütlere katılma da “geleneksel” katılım biçimleri arasında sayılır. Oy verme bireyler açısından etkili bir katılım biçimi anlamına gelmese de sistemin meşruluğunu sağlayan en önemli mekanizmalardan birisidir. Seçimler sadece hükümetlerin meşruluğunu sağlamakla kalmaz liberal demokrasideki diğer tüm mekanizmaların işleyişini de meşrulaştırır.¹²

¹¹ Norbert Kersting, Jaime Sperberg, “Political Participation”, *Povert and Democracy: Self-Help and Political Participation in Third World Cities*, Ed. Dirk Berg-Schlosser, Norbert Kersting, London&Newyork: Zed Books, 2003, s. 154

¹² Dalton, a.g.e., s. 47

Şekil 2.1: Geleneksel olmayan siyasi davranışlar

(Kaynak: Marsh'dan akt. Dalton, a.g.e., s. 73)

Öncelikle katılma biçimlerinin geleneksel ve gelenek-dışı olarak sınıflanmasında temsili liberal demokrasilerin baz alındığını belirtmek gerekir.¹³ Daha genel tanımında ise belirli bir rejimde katılımı düzenleyen yasa normlarına ve geleneklere uymayan davranışlar gelenek-dışı olarak adlandırılmaktadır.¹⁴ Bu sınıflama biçimi baştan bazı katılım türlerinin bir tür anormallik taşıdığını ima eder. Ayrıca yasaların ve geleneklerin zamana ve ülkeye göre sürekli değişmesi nedeniyle yeterince kullanışlı bir çerçeve sunduğu da söylenemez. Belirli bir davranış belirli bir siyasal sisteme referansla yasal ya da yasadışı olarak değerlendirilebilir. Ama yasallığın bir tasnif ayraç olarak alınması siyasal katılımın genel teorisi açısından problemlidir. Yasallığı ya da yasa dışılığı bir sınıflama kriteri olarak belirlemek yerine bir durum olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

Şekil 1.1'de "geleneksel" olarak kabul edilen katılım biçimlerinin içeriği oldukça dar tutulmuştur. Dilekçe imzalamak, yasal grevlere katılmak ve slogan atmak ortodoks davranışla ortodoks olmayan davranışın kesişim alanında kabul edilmektedir. Oysa Batı ülkelerinde bu katılım biçimlerinin artık "gelenekselleştiği" söylenebilir.

¹³ Richard Topf, "Beyond Electoral Participation", *Citizens and The State*, Ed. Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs, Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 52

¹⁴ Kesting, Sperberg, a.g.m., s. 155

“Geleneksel” olanın tam zıttı ise şiddet içeren eylemdir. Boykot gibi doğrudan eylemler ve bina işgali gibi yasadışı eylemler ara aşamaları oluşturmaktadır. Şekil 1.1’de liberal demokrasinin tehdit algılaması derecelendirilmiş gibidir. Eylemli karşı duruş, yasadışılık ve şiddet. Ama konuya liberal demokrasinin çerçevesinden değil de insanlık tarihi açısından bakıldığında “gelenek-dışı” sayılanların aslında tam da “geleneğin” kendisi olduğu görülür.

Bu çalışmada “geleneksel / gelenek-dışı” ayrımı baz alınmayacaktır. Siyasal katılımın yukarıda yapılan tanımına giren eylemler, yasal ya da yasadışı olmasına ya da şiddet içerip içermediğine bakılmaksızın değerlendirme kapsamına alınacaktır.

2.2. SİYASAL KATILIM ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM VE TEMEL YAKLAŞIMLAR

2.2.1. Siyasal Katılım Çalışmalarında Yöntem

Siyasal katılım çalışmaları çok büyük oranda niceliksel yöntemlerle yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Seçim ve sayım sonuçlarının incelenmesi ve anket çalışmaları başlıca yöntem olarak görülür. Amerika’da pozitivizmin etkisinde başlayan siyasal katılım çalışmalarında bugün de aynı etkinin önemli ölçüde sürdüğünü söylemek mümkündür. Niceliksel verilerin niteliksel veriler karşısında daha çok nesnel doğruluk ve kesinlik sağladığı ve “halkın sesinin” ankete dayalı araştırmalarla açığa çıkarıldığı düşüncesi genel olarak kabul görmektedir.¹⁵ Özellikle karşılaştırmalı çalışmalarda verileri karşılaştırabilmek için niceliksel olmasına dikkat edilmektedir. Yöntem üzerine yapılan tartışmalar genelde niceliksel yöntemin yetkinleştirilmesi ve ölçüm sorunlarının (görüşmecilerin anket sorularına yanlış cevap verme olasılığını denetleme sorunu gibi) giderilmesi çabasıyla sınırlıdır.

Salt niceliksel yöntemin temel alınması, ölçülmesi daha zor olan katılım biçimlerine çok az ilgi gösterilmesine yol açmaktadır. En kolay ölçülebilir katılım biçimi olarak seçimlere katılım, alanda yapılan çalışmaların ana gövdesini oluşturmaktadır. Seçim dışı katılım biçimlerine bakıldığında da niceliksel yöntemin esas alınması bu katılım biçimlerini derinlemesine açıklayabilme olanağını sınırlamaktadır. Çoğu zaman niceliksel kesinlik takıntısı yüzünden büyük emek alan çalışmalar, “zenginler daha çok bağış yapıyor” ya da “siyasete ilgisi olanlar daha çok katılıyor” vb. totolojik sonuçlara ulaşmaktan öteye gidememektedir.

¹⁵ Dalton, a.g.e., s. 1-4

Pozitivist yöntemin siyasal ve sosyal bilimlerdeki etkisini değerlendiren David Held, pozitivistleri doğa bilimlerindeki yöntemleri doğrudan sosyal bilimlere aktarmakla eleştirir. Sadece gözlemlenebilir ve deneyle sınırlanabilir bilgileri geçerli kabul eden pozitivism, bilimin yorumsal boyutunu yok sayarak mutlak nesnel bilgiye ulaşabilmeyi hedefler. Nesnellikse en iyi rakamlara dökülebilen verilerde yansır. Held pozitivismin, felsefede modasının çok uzun sürmemesine karşın sosyal bilimlerde, özellikle de Kuzey Amerika’da, hala etkisini ve gücünü koruyan bir miras bıraktığını belirtir. Bu miras Held’in deyişiyle “bilimcilik”tir. Pozitivist mirasın odağında davranışçı akım bulunmaktadır. 1950’li yıllarda hakim paradigma haline gelen davranışçılık niceliksel araştırmaları üstün bir metot olarak teşvik etmekte ve deneysel çalışmaların normatif siyaset teorilerini geçersizleştireceğini iddia etmektedir.¹⁶

Pozitivismin temel sorunlarından birisi, bilimsel bilgi ile diğer bilgi üretme biçimleri arasında katı bir ayrım yapmasıdır. Bu katı ayrım bilimsel bilgi üretiminin yorumsal boyutunu görmezden gelir. Yorum ise belirli kavramların, standartların ve inançların ön kabulünü içerir. Bilimsel pratiğin kaçınmayacağı yorumsal çerçeve, sadece olguları görme ve anlama biçimimizi belirlemekle kalmaz aynı zamanda hangi olguların incelenmeye değer bulunup bulunmayacağını da belirler. Teori ve yorum yüklü olmayan gözlem ve deneysel araştırma düşünülemez, ölçerken sosyal gerçekliği biçimlendirmiş de oluruz.¹⁷ Bu yüzden pozitivist nesnelcilik bir yanlısamadır. Başka bir önemli sorunsal doğa bilimlerin yöntemlerinin sosyal bilimler için de geçerli olacağını varsaymaktır. Sosyal bilimin nesnesi doğa bilimlerinden farklı olarak kendisi üzerine düşünebilen sosyal varlıklar. Bu yüzden kendine özgü bilgi edinme biçimleri geliştirmek durumundadır. Bu bağlamda sosyal bilimlerde niceliksel yöntemin niteliksel yöntemden daha üstün olduğu iddia edilemez.

2.2.2. Sosyo-Ekonomik Statü (SES) ve Kaynak Modeli

Siyasal katılım çalışmalarında başat yaklaşım olan SES modeli Verba ve Nie’nin 1972 yılında yayınlanan kitaplarında sistematik olarak ortaya konulmuştur. Model, genel olarak sosyal modernleşmenin (kentleşme, eğitim ve refah artışı vs.) siyasal katılımı arttıracakını kabul eder. Ancak SES modelinde analiz düzeyi bireydir. Bireylerin hangi özelliklerinin onları siyasete katılmaya sevk ettiği araştırılır. Çevresel

¹⁶ Held, a.g.m., s. 11-21

¹⁷ Klaus Eder, “Politics and Culture: On the Sociocultural Analysis of Political Participation”, **Cultural-Political Interventions in The Unfinished Project of Enlightenment**, Ed. Axel Honneth vd., Cambridge, Mass: MIT Press, 1992, s. 106-109

faktörler (grup etkisi, örgütler vs.) ise ikincil olarak görülür. Bireyin sosyo-ekonomik statüsünün ve yurttaşlık tutumları olarak adlandırılan psikolojik eğilimlerinin onları siyasete katılmaya sevk ettiği belirtilir. Sosyo ekonomik statü ile kastedilen temelde eğitim ve gelir düzeyidir. Ayrıca cinsiyet, ırk, etnisite ve yaşın etkisine de bakılır. Yurttaşlık tutumları ise bireyin siyaset hakkındaki bilgisi, ilgisi ve etkenlik duygusudur. Etkenlik (*efficiency*) kavramı ile kastedilen bireyin siyasal sitemin işleyişini ya da alınacak kararları istediği doğrultuda etkileyebileceğine olan inancıdır. SES modelinde bireyin sahip olduğu sosyo-ekonomik ve psikolojik özelliklerle siyasal katılım arasında nedensel bir ilişki kurulmaktadır. Daha yüksek statülüler ve yurttaşlık tutumları daha ileri olanlar siyasete daha fazla katılırlar. Aslında yurttaşlık tutumları da sonuçta SES tarafından belirlendiğinden, doğrudan ya da dolaylı yollarla, katılımı asıl belirleyen bireyin sosyo-ekonomik statüsü olmaktadır.¹⁸

Brady, Verba ve Schlozman daha sonraki yıllarda SES modelini biraz daha geliştirerek sosyolojideki Kaynak Mobilizasyonu Teorisi'ne benzer bir model ortaya koymuştur. Brady vd.'e göre SES modeli kimin politikaya katıldığını belirlemede doğru sonuçlar ortaya koysa da sosyo-ekonomik statü ile siyasal katılımı birbirine bağlayan mekanizmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliği aşmak amacıyla SES modeli ile ekonomideki "Rasyonel Tercih" modelini sentezleyerek, "Kaynak Modeli" olarak adlandırdıkları yeni bir model geliştirmişlerdir. Rasyonel Tercih Teorisi'nin siyasal katılım çalışmalarında kullanılabileceğini belirten Brady vd., teşvik edicilerden (çıkarlardan) çok bedellere ve kısıtlılıklara işaret eden bir yorumun daha işlevsel olacağını belirtirler. Kaynaklardaki kısıtlılıklar yapılacak siyasi tercihleri de sınırlayacaktır. Böylece SES Modeli'nde eksik bırakılan SES ile katılım arasındaki bağlantı Kaynak Modeli'nde bireyin rasyonelliği üzerinden kurulmuş olmaktadır.¹⁹

Kaynak modelinde, kimin neden ve nasıl siyasete katıldığını açıklamada bireyin sahip olduğu kaynaklara bakmak gerekmektedir. Başlıca üç kaynak sayılır; para, zaman ve yurttaşlık yetenekleri. Yurttaşlık yetenekleri etkili konuşma, yazma, çeşitli aygıtları kullanma, örgütlenme, ortak çalışma vb. yeteneklerdir. Bu beceriler politik katılımdan önce ailede, okulda, iş yerinde, devam edilen kilisede yada gönüllü örgütlerde kazanılır. Kaynakların bir kısmı doğrudan SES'le ilgiliyken (para ve eğitimden kaynaklı

¹⁸ Jan E. Leighley, "Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation", *Political Research Quarterly*, Vol. 48, No. 1, March 1995, s. 183-188

¹⁹ Henry E. Brady, Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, "Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation", *The American Political Science Review*, Vol. 89, No. 2, June 1995, s. 271-272

yetenekler gibi) diğerleri SES'ten kaynaklanmıyor da olabilir (zaman ya da kiliseye sürekli gitmek gibi). SES modelindeki yurttaşlık tutumları faktörü, politik angajman adıyla kaynak modelinde de yer alır. Politik angajman öğeleri önceki modelde olduğu gibi politik bilgi, ilgi ve etkenlik duygusudur. Sahip olunan kaynaklar yalnızca kişilerin siyasete katılıp katılmamalarını değil, katılanların hangi tür katılım biçimini tercih ettiklerini de belirlemektedir. Başlıca üç tür katılım biçimi sıralanır. Oy verme, bağış yapma ve zaman alan etkinlikler (seçim kampanyalarında çalışma, protestolara katılma vb.) Oy vermede en güçlü belirleyen politik ilgidir. Daha zayıf olmak kaydıyla zaman olmak ve yurttaşlık bilincine sahip olmak da oy vermede etkili olmaktadır. Bağış yapmada gelir durumu belirleyicidir, ancak bu nedensel bir ilişki değildir. Sadece birey bağış yapmaya karar verdiğinde ne kadar para vereceğini gelir durumu belirlemektedir. Zaman alan (*time-based*) katılım biçimlerinde ise yurttaşlık yetenekleri ve politik ilgi belirleyici olmaktadır. Özellikle eğitimin etkisi vurgulanır. Çünkü eğitim okuldaki sosyalizasyon sayesinde hem politik ilginin kaynağıdır hem de yurttaşlık yeteneklerinin kazanıldığı en önemli kurumdur.²⁰

Brady vd. katılımın nedenleri arasında sayılan siyasi angajman faktörlerinin (politik ilgi, bilgi ve etkenlik), katılımın etkisiyle de oluşabileceğini hesap ederek yeterince açıklayıcı olamadıklarını kabul ederler. Ancak kaynakların, çok büyük ölçüde katılımdan önce oluştuğunu dolayısıyla siyasal katılımın nedenini açıklamada güçlerinin yüksek olduğunu iddia ederler. Kaynaklar büyük ölçüde bireyin hayat koşullarından elde edilmektedir. Para ve yurttaşlık yeteneklerinin bir kısmının siyasal katılımdan sonra da kazanılmış olabileceğini kabul etseler de, yine de Amerika'da politikada en aktif olan bireylerin bile siyasi faaliyete ayırdıkları zamanın gündelik hayatın çok küçük bir kısmını kapladığı tespitinden yola çıkarak kaynakların çoğunun katılımdan önce kazanıldığını savunurlar. Brady vd. göre siyasi tutumlar hem katılımdan sonra edinilmiş olabilirler hem de ölçülmeleri daha zordur; kaynaklar ise çoğunlukla katılımdan önce edinilir ve daha kesin ölçülmeleri mümkündür. Bu yüzden siyasal katılımı açıklamada en etkili ölçüt kaynaklardır.²¹

Brady vd. "vatandaşlar neden siyasete katılmazlar?" sorusuna cevap olarak üç olasılık sayarlar: "Ya bunu yapamadıklarından, ya yapmak istemediklerinden ya da

²⁰ Brady, Verba, Schlozman, a.g.m., s. 272-280

²¹ A.g.m., s. 281-285

onları kimse siyasete katılmaya çağırmadığından".²² Cevaptaki yapamamak kaynaklara sahip olmamakla, istememek tutumlarla, çağrılmamış olmaksızın mobilizasyonla ilgilidir. Bireylerin siyasete kendiliğinden (kaynakları ve tutumları nedeniyle) katılımının daha yaygın olduğunu savunmakla beraber mobilizasyon faktörlerinin de katılımı arttırdığını kabul ederler. ABD'de yaptıkları bir araştırmada deneklerin yarısının siyasete çağrıldığını, çağrılanların yarısının da bu teklifi kabul ettiğini belirtiyorlar. SES modelinde çevresel faktörlere ikincil bir rol verildiğini söylemiştik. Benzer şekilde kaynak modelinde de çevresel faktörlerin (mobilizasyonun) katılımı kayda değer bir etkisi olduğu kabul edilir, ancak yaygın eğilim bireylerin kendi özelliklerinin bir sonucu olarak siyasete katılmalarıdır. Kaynak modeli içinde modelle uyumlu bir mobilizasyon teorisi geliştirirler.²³

Brady vd. mobilizasyon yerine taraftar toplama ve siyasete katma anlamına gelen *recruitment* kavramını tercih etmekte ve taraftar toplama ve siyasete katma sürecinin nasıl işlediğini rasyonel tercih modeliyle açıklamaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri için öne sürdükleri bu modele göre örgütçüler (*recruiter*) başka insanları siyasete katmak için rasyonel stratejiler uygularlar. En az emekle ya da maliyetle olabilecek en çok kişiyi katmaya çalışırlar. Gündelik hayat içerisindeki taraftar toplama pratiğinde zaman ve enerjisini en verimli şekilde kullanmayı amaçlayan örgütçüler doğal olarak siyasete katılma potansiyeli en yüksek olanlara doğru yönelirler. Bunu tespit etmek için de başta sahip olunan kaynaklara sonra politikaya angajman düzeyine ve geçmişte siyasete katılıp katılmadığına bakarlar. Modelin ana önermelerine göre daha fazla kaynağa sahip olanların, politikaya ilgi duyanların ve geçmiş deneyimi olanların katılma çağrısını kabul etmesi daha büyük bir olasılıktır. Örgütçü önce potansiyeli en yüksek olan kişiye ulaşmak, sonra da onun çağrısı kabul etmesini sağlamak için iki aşamalı bir strateji uygular. Bu aşamaların ayrıntılarından ziyade doğurduğu sonuç ilgi çekicidir. Sonuçta siyasete katma pratiği (mobilizasyon) zaten siyasete katılma potansiyeli yüksek olanları, yani örgütçülerin çabası olmasa da muhtemelen kendi başlarına katılacak olanları katar. Bu durumun ABD'ndeki siyasal sistem üzerindeki etkisi ise katılımın daha fazla SES'e bağımlı hale gelmesi ve yeterli kaynağa sahip olmayanların siyaset sürecinden gittikçe daha fazla dışlanmasıdır.

²² A.g.m., s. 271

²³ Henry E. Brady, Kay Lehman Schlozman, Sidney Verba, "Prospecting for Participants: Rational Expectations and the Recruitment of Political Activists", *The American Political Science Review*, Vol. 93, No. 1, March 1999, s. 153

Taraftar toplama ve siyasete katma faaliyeti, daha fazla kaynağa sahip olanların siyasete daha fazla katılma eğilimini pekiştirir.²⁴

Bu yaklaşımda mobilizasyonun siyasal katılımı oynadığı rol belirsizleştirilmektedir.²⁵ Brady vd. kaynak modeli ile, SES modelinin kısıtlılıklarını aştıklarını ileri sürseler de siyasal katılımı ilişkin nedensel bir açıklama sunabildiklerini kabul etmek mümkün görünmüyor. Birincisi, açıklayıcılık gücünün zayıf olduğunu kendilerinin de kabul ettiği bireysel tutumlar, katılımın nedenlerini belirlemede yine önemli bir yer tutuyor. Bunların arasında en belirleyici olan “politik ilgi” faktörünü bir neden olarak göstermek aslında bir totolojidir. Politikaya ilgisi güçlü olan insanların ilgisi zayıf olanlara kıyasla politikaya daha fazla katıldıklarını belirtmenin açıklayıcı bir değeri yoktur. Ayrıca politik tutumların oluşmasında mobilizasyonun etkisi modelde görmezden gelinmektedir. Dahası Brady vd.’nin de belirttiği gibi tutumlar, siyasal katılımın bir sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Çoğu zaman davranışlar tutumları önceler. Katılımdan sonra oluşan tutumların öncesindekilere göre çok daha güçlü olduğu kimi araştırmalarda ortaya konmuştur.²⁶

İkincisi, modelde SES’le katılım arasındaki nedensel ilişki bireyin rasyonel tercihine bağlıdır. SES Modeli’nde siyasi davranış sosyo-ekonomik statünün basit bir uzantısı, kendiliğinden sonucu gibi görünürken, Kaynak Modeli’nde SES’le siyasi katılım arasındaki ilişkiyi bireyin rasyonel fayda ve zarar hesaplaması kurmaktadır. Katılım, sahip olunan kaynaklar nedeniyle kendiliğinden değil, bireyin siyasete katılmanın getireceği fayda ve zararları hesaplayarak, kaynaklarını değerlendirebileceği en uygun katılım biçimini seçmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Rasyonel birey, tıpkı Kaynak Modeli’ni oluşturan akademisyenler gibi kaynaklarının ve çıkarlarının eksiksiz ve kesin bilgisine sahip olduğundan ortaya çıkan sonuç nihayetinde SES modelindekiyle aynı olmaktadır. Ama bu sefer katılım eylemine sevk eden doğrudan kaynaklar değil o kaynaklara sahip olmanın bilincinde olarak katılımın getireceği yarar ve zararların hesaplanmasıdır. Kaynak Modeli’nin SES modelinden daha açıklayıcı olabilmesi için, bireyin davranışlarının tamamen rasyonel olduğunun ve kişisel çıkarlarının hangi davranışı gerektirdiğine dair eksiksiz bir bilgiyle hareket ettiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. İnsanın kişisel çıkarları doğrultusunda davranan rasyonel

²⁴ A.g.m., s. 153-164

²⁵ R. Paul Abramson, William Claggett, “Recruitment and Political Participation”, *Political Research Quarterly*, V. 54, No. 4, December 2001, s. 905-916

²⁶ Leighley, “Attitudes...”, s.185-188

bir varlık olduğu ve çıkarlarının mutlak bilgisiyle davrandığı varsayımı gerçekçi olmaktan uzaktır. Bu yanlış ve indirgemeci insan kurgusu nedeniyle, modelde sosyal ve ahlaki nedenlerin siyasal katılımındaki rolü dikkate alınmamakta, ayrıca insanların kendi çıkarları doğrultusunda her zaman en doğru kararı verecekleri *a priori* olarak kabul edilmektedir. Bu temel problemlerden dolayı, kaynaklarla katılım arasındaki nedensel ilişkiyi açıklamak üzere ortaya konulan Kaynak Modeli'nin bu vaadini gerçekleştirebildiği söylenemez.

Ayrıca modele kaynaklar büyük oranda sosyo-ekonomik statü ile bağlantılı olduğundan SES modelinin ötesine ne kadar geçilebildiği de tartışmalıdır. Ulaşılan sonuçlar hemen hemen SES modelinin sonuçlarıyla aynıdır. Örneğin Kaynak Modeli'nde de eğitim yurttaşlık yeteneklerinin kazanılmasında başat rol oynar ve yurttaşlık tutumlarının (politik ilgi, bilgi ve etkenlik) oluşmasında da son derece etkilidir; oy vermenin en önemli belirleyeni politik ilgidir; “zaman alan” katılım biçimlerinde yurttaşlık yetenekleri belirleyiciyken “bağış yapma”da gelir durumu belirleyici olmaktadır. Bu yüzden SES Modeli'ne getirilecek eleştiriler büyük ölçüde Kaynak Modeli için de geçerli olacaktır. Zamanı, parası ya da yetenekleri olmak hem katılıma ilişkin hem de kimin hangi tür katılımı seçeceğine dair sadece bir potansiyel sunmaktadır. Katılma potansiyelinin varlığı, ille de katılımın gerçekleşmesini garantilemez. Bu belirsizliğin bireyin çıkarlarına bağlı olarak verdiği rasyonel kararlar sayesinde giderildiğini düşünmekse yukarıda belirttiğimiz ciddi yöntem sorunlarına yol açmaktadır.

Bunlara ek olarak, kaynakların katılımı her zaman öncelediği de iddia edilemez. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde bireyler ya da gruplar için siyasal katılım maddi kaynak edinmenin başlıca yollarından biridir. Ayrıca siyasi katılımın “yurttaşlık yetenekleri” üzerindeki geliştirici etkisi de açıktır. Gündelik hayatta zamanın kullanımı ise değişmez bir veri değildir, insan siyasete katıldığında zamanını ona göre yeniden düzenleyebilir. Hele ki Amerika ya da Batı Avrupa'dakinin aksine çeşitli hobilere sahip olmanın lüks olduğu ülkelerde siyasete zaman ayırmak daha az bir fedakarlık olarak görülür. Hatta yoksulluğun derinleştiği mekanlarda “siyasal katılım hayatta kalma stratejisiyle iç içe geçtiğinden”²⁷ dakika hesabı yapmak kimsenin umurunda değildir.

²⁷ Norbert Kersting, “The Urban Poor as a Target of Development Policy”, *Povert and Democracy: Self-Help and Political Participation in Third World Cities*, Ed. Dirk Berg-Schlosser, Norbert Kersting, London&Newyork: Zed Books, 2003, s. 214

Amerika'daki siyasal katılım sürecini anlamak için üretilen bu teori, üçüncü dünya koşullarındaki siyasal katılımı açıklamaktan uzaktır.

Gerek SES gerek Kaynak Modeli'nin en belirgin yöntem hatası analiz düzeyi olarak bireyin alınmasıdır. Siyaset alanında (ya da kamusal alanda) adeta sosyal bağlarından bağımsız atomistik bir birey tahayyülü söz konusudur. Oysa birey ancak siyasal ve sosyal koşullar dolayımında siyasete katılabilir ve bireyin siyasi özellikleri ancak sosyo-politik çevresi ile girdiği etkileşimlere bakılarak kavranabilir. Bir mitinge katılabilmek için birilerinin o mitingi düzenlemiş olması gerekir ya da bir dilekçe imzalamak için yine bir dilekçenin hazırlanmış olması gerekir.²⁸ Oy verme gibi çok bireysel görünen katılım biçimlerinde bile sosyal çevrenin (aile, komşular, iş arkadaşları, gönüllü topluluklar vs.) belirleyici bir etkisi vardır. Leighley'in araştırmasında sosyal çevresi içinde siyasi tartışmalara katılanların daha çok oy kullanma eğiliminde olduğu gösteriliyor.²⁹ İnsanlar gerçekten de birileri onları siyasete katılmaya çağırdığı için katılırlar. Çağıran aile, arkadaşlar, siyasi parti, medya ya da devlet kurumları olabilir. Kaynak modelinde ise birey, tıpkı armudun yavaş yavaş olgunlaşp, ballanp sonra da dalından düşmesi gibi, önce sosyal yaşamında çeşitli kaynaklar kazanmakta (yetenek, zaman ve para), sonra da kaynaklarının sınırlılığı çerçevesinde (tabi ki rasyonel bir şekilde) kendisine en uygun siyasal katılım biçimini seçmektedir. Model, bireysel özelliklerle katılım arasında nedensel bir ilişki kurabilmek için asıl olarak bireyin katılmadan önceki özelliklerini (kaynak ve tutumlarını) doğru bir biçimde ölçülebilme sorununa odaklanır. Aslında analiz birimi birey olduğunda siyasal katılıma nedensel bir açıklama getirmek imkansızdır. Çünkü her bir bireyin siyasete katılmak için çok farklı nedenleri olabilir. Bu yüzden bireylerin katılmasını sağlayan çevresel faktörlere bakmak daha açıklayıcı bir yaklaşım olacaktır.

Başka bir teorik sorun da zaman boyutunun ihmal edilmesidir. Model, belli kaynaklara sahip bir insanın neden belli bir dönem siyasete katılıp daha sonra katılmadığını açıklayamaz. Kaynak modeli dönemsel özelliklere karşı kördür.

2.2.3. Mobilizasyon Modeli

Mobilizasyon modeli bireyin politik çevresine, daha açık bir deyimle belli bir zaman ve mekandaki politik fırsat yapısına odaklanır. Siyasal katılım, bireyin çevresi

²⁸ Leighley, "Attitudes...", s. 187

²⁹ Jan E. Leighley, "Social Interaction and Contextual Influences on Political Participation", *American Politics Quarterly*, Vol. 18, No. 4, October 1990, s. 472-473

tarafından yapılandırılmış siyasal fırsatlara ve bağlamsal tetikleyicilere (*contextual cues*) verilen yanıt olarak değerlendirilir. Hukuksal yapı, siyasal partiler, hükümet dışı örgütler, grup etkisi, dini örgütler, sosyal hareketler, enformal politik tartışmalar vs. siyasal katılım üzerinde önemli etkilerde bulunurlar. Bireysel kaynaklar ve tutumlar bu modelde de yer tutar, ama tamamen farklı bir sistematik içerisinde. Birincisi SES (bireysel kaynaklar) bireyin yurttaşlık tutumlarını olduğu kadar siyasal mobilizasyonun doğasını ve düzeyini de yapılandırır. Yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip bireyler daha fazla kaynaklara sahip oldukları gibi, kaynaklarını kullanarak siyasete katılmak için daha fazla fırsatlara da sahiptirler. Gerek enformel (siyasal tartışma vb.) gerek formel (parti kampanyası, çıkar grubu vb.) mobilizasyon faktörleri sosyal tabakalaşmanın üst basamaklarında daha fazla bulunmaktadır. ABD’de yapılan araştırmalarda SES ile katılım arasında tespit edilen korelasyon, mobilizasyonun üst tabakalarda daha fazla olmasıyla (ya da tersinden alt tabakalarda az olmasıyla) açıklanabilir. Kaynakların siyasal alana aktarılmasını mobilizasyon sağlar. Mobilizasyon SES ile katılım arasındaki mekanizma olarak işlev görür. İkincisi ise hem mobilizasyon hem de katılım, siyasal tutumların oluşmasının nedenidir. SES modelinde tutumlar katılımın nedeni olarak gösterilir. Oysa katılım bir kez gerçekleştiğinde tutumlarla katılım pratiği arasında karşılıklı olarak bir birini pekiştiren bir ilişki oluşur.³⁰

Amerika’da partilerin kampanya harcamalarının artması ya da partiler arası rekabetin kızışması seçimlere katılım oranını arttırmaktadır. Ülkeler arası karşılaştırmalı çalışmalarda SES’in katılıma etkisinin farklılıklar içermesi mobilizasyon faktörleri ile açıklanabilir. Alt sınıfları mobilize eden siyasal aktörlerin bulunduğu ülkelerde SES’le katılım arasındaki korelasyon azalmakta hatta tamamen ortadan kalkmaktadır.³¹ SES’le katılım arasındaki ilişkinin en güçlü olduğu iki ülke alt sınıfların örgütlenme seviyelerinin en düşük olduğu Amerika ve İsviçre’dir.³² 18 gelişmiş ülkede yapılan bir araştırmaya göre, 1950’lerden 1990’lara seçimlere katılımında yaşanan ortalama yüzde 10’luk azalmanın başlıca nedeni sendikaların ve sol partilerin bu süreçte güç kaybetmesidir.³³ Aynı şey etnik ya da ırksal gruplar için de geçerlidir. Örneğin

³⁰ A.g.m., 188-191

³¹ Kavanagh, a.g.e., s. 185; Leighley, “Attitudes...”, s. 191

³² H. Samuel Barnes, “Attachment to Party and Political Mobilization”, *People and Their Politics*, Ed. Risto Sänkiaho, Helsinki: Finnish Political Science Association, 1990, s. 141

³³ Mark Gray, Miki Caul, “Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997: The Effects of Declining Group Mobilization”, *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 9, November 2000, s. 1115

siyahların siyasete katılımı 1967’de 1987’dekine göre daha yüksektir.³⁴ Siyah hareketin güçlü olduğu dönemde siyahlar daha fazla siyasete katılmaktaydı. Başka bir örnek yaş kriteri için verilebilir. Genel olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da gençlerin orta yaşlılara oranla daha az siyasete katıldığı kabul edilir. Oysa 60’lı yıllarda genç kuşaklar siyasete katılmak için daha çok fırsata sahip olduklarından yaşlılara oranla daha çok katılıyorlardı. Almanya’da gençlerin diğer Batı ülkelerine oranla daha fazla siyasete katılmasının nedeni olarak Yeşiller Partisi gibi alternatif oluşumların varlığı gösteriliyor.³⁵

Mobilizasyon modeli eğitim düzeyinin katılıma etkisini açıklamada farklı bir bakış açısı sunar. Eğitimin seçim dışı katılım biçimleri üzerinde pozitif bir etkisi olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Ama bu etki, eğitimlilerin daha fazla yeteneğe (kaynağa) sahip olması ile ilgili olmaktan çok eğitim sürecinin çeşitli formel ve enformel bağlar kurmada daha fazla olanak sağlaması ile ilgilidir. Sosyalizasyon ortamındaki politik fırsat yapıları bireylerin katılımını açıklamada çok daha elverişli bir yaklaşım sunmaktadır.

Bir mobilizasyon faktörü olarak grup etkisine özellikle değinmek gerekir. Bireyin yakın çevresi, dahil olduğu sosyal grup, katıldığı gönüllü gruplar yani sosyalleşme ortamı bireyin katılımında önemli bir rol oynar. Birey bir grupla özdeşleştiği oranda katılım tek tek bireylerin katılımı olmanın ötesinde kolektif bir nitelik kazanır. Rasyonel Tercih Teorisi’nin ortaya attığı “katılım bilmecesinin” cevabı da grupla özdeşleşme faktörü ile açıklanabilir. Rasyonel Tercih Teorisi’ne göre rasyonel bireyin sonuçlarından zaten faydalanacağı bir kolektif eyleme katılmaması daha mantıklıdır. Buna rağmen neden katıldığı teori için çözülmesi gereken bir paradokstur. Klandermans’ın belirttiği gibi grupla özdeşleşme etkisi basit fayda / zarar hesaplarının ötesinde kolektif eylemi sahiplenmeye ve dolayısıyla katılıma sevk eder.³⁶

Kaynak modelinde bireylerin hangi katılım biçimlerini tercih edecekleri sahip oldukları kaynakların türüyle bağlantılıydı. Mobilizasyon modelinde ise siyasete katılan bireylerin katılım biçimlerinden hangisi içersinde yer alacakları mobilizasyon faktörlerinin doğasına bağlıdır.

³⁴ Conway, a.g.m., s.36

³⁵ Dalton, a.g.e., s. 62

³⁶ Bert Klandermans, “How Group Identification Helps to Overcome the Dilemma of Collective Action” *American Behavioral Scientists*, Vol. 45, No. 5, January 2002, s.898

Bireylerin siyasete katılımı dolayimli bir süreçtir. Psiko-sosyal özellikler ya da sahip olunan kaynaklar otomatikman siyasi davranışlara yol açmaz. Siyasal katılımının kendiliğindenliği düşüncesi yanıltıcıdır. Çünkü bireylerin ya da grupların siyaset sürecine katılımı uzay boşluğunda değil, iktidar mücadelelerinin yaşandığı bir uzam içinde gerçekleşir. Bu yüzden siyasete katılma eylemi her zaman çeşitli düzeylerde bir “siyasete katma” gerçekliğini de içerir. Katılım ve mobilizasyon aynı madalyonun farklı yüzleri gibidir.

Hansen ve Rosenstone’a göre siyasal katılım vatandaşlarla onları mobilize edenlerin etkileşiminden doğar. Bireysel özellikler, siyasal aktiviteye yatkınlığı tanımlar. Kimin, ne zaman ve nasıl siyasete katıldığını belirleyense mobilizasyon faktörüdür. Mobilizasyon liderler tarafından, doğrudan yüz yüze ilişki ya da kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi, sosyal ilişki ağları (aile, komşuluk, okul ve iş arkadaşlığı vb.) üzerinden dolaylı olarak da gerçekleşebilir. Sosyal ağlar, doğrudan mobilizasyonu (direct mobilization) dolaylı mobilizasyona (indirect mobilization) dönüştürür, etkisini çoğaltarak yayar.³⁷ Başka bir deyimle “doğrudan mobilizasyon dolaylı mobilizasyon yoluyla yankılanır”³⁸

Siyasal katılımı anlamak için mobilizasyon faktörlerinin işleyiş mekanizması üzerinde durmak gerekmektedir. Bu konuda sosyal hareket teorilerine bakmak açıklayıcı olabilir.

Sosyal hareket teorilerinde kolektif mobilizasyonun doğası farklı teorik çerçevelere bağlı olarak incelenmiştir. Semelser’in kitle teorisine göre kolektif eylemler toplumsal krizlere verilen irrasyonel tepkilerdir. Kriz anlarında yaşam koşullarının ağırlaşması dolayısıyla gerilim yaşayan atomistik bireyler aniden bir araya gelerek gruplaşırlar. Bu yaklaşımda kolektif eylemler “geleneksel” davranıştan bir sapma olarak değerlendirilir. 60’lı yıllarda refah toplumlarında gelişen ve daha çok orta sınıflara dayanan yeni hareketler, klasik kitle teorilerinin sorgulanmasına yol açtı. Çünkü bu yeni hareketler ne krizler dolayısıyla hüsrana uğramış kesimlerden kaynaklanıyordu ne de irrasyonel oldukları söylenebilirdi. 70’li yıllarda geliştirilen Kaynak Mobilizasyonu teorisi klasik kitle teorisinin aksine sosyal hareketlerin aktörlerinin belirli kaynaklara sahip olduğunu ve rasyonel taktiklere göre hareket

³⁷ Steven J. Rosenstone, John M. Hansen, *Mobilization, Participation, And Democracy in Americas*, New York: Macmillan, 1993, s. 7, 20-36

³⁸ A.g.e., s. 28

ettiğini ortaya koydu. Kaynak Mobilizasyonu teorisine göre kolektif eylemlerin ortaya çıkışında belirleyici olan mahrumiyet durumunda olmak değil harekete geçebilecek kaynaklara sahip olmaktır. Ve bu hareketler geçmişte varsayıldığı gibi irrasyonel ve anlık değil, uzun örgütlenme süreçlerinin sonucunda oluşan stratejik eylemlerdir. ABD’de üretilen Kaynak Mobilizasyonu teorisi, klasik teorinin darlıklarını aşan bir perspektif ortaya koysa da mobilizasyon sürecinin siyasal sistemle bağı ve ideolojik/kültürel boyutunu kavrayacak araçlara sahip değildi. Aynı dönemde Avrupa’da üretilen Yeni Sosyal Hareket teorisi ise 60’lı yıllarda ortaya çıkan “yeni sosyal hareketler”in politik olmaktan çok kültürel amaçlara sahip olduğuna ve katılımcıların yeni yaşam biçimleri ve alanları yarattığına işaret etti. Daha çok hareketin katılımcılarının gündelik pratiklerine, dayanışma ilişkilerine ve ideolojik üretimlerine odaklandı. Yeni Sosyal Hareket teorisinin sosyal hareketlerin politik karakterini analiz etmede başarısız olduğu söylenebilir.³⁹

Her iki teorinin darlıklarını aşmak amacıyla bazı akademisyenler (Tilly, Jenkins, Tarrow, McAdam vs.) bu iki yaklaşımı sentezleyen yeni bir teori olarak Siyasal Süreç Modeli’ni geliştirdiler. Siyasal Süreç Modeli siyasi mobilizasyonu iktidar mücadeleleri ve siyasal sistemin fırsat yapısı bağlamında ele alır. Kolektif mobilizasyonun gerçekleşebilmesi temelde üç ana başlıkta özetlenebilecek şartlara bağlıdır. Birincisi elitler arasında çekişmelerin yoğunlaştığı ve statükonun sarsıldığı dönemler “aşağıdakilerin” mobilizasyonu için en elverişli zamanlardır. Çünkü böyle anlarda siyasal sistem aşağıdan gelecek tepkilere karşı daha duyarlı olur. İkincisi siyasal krizler kendiliğinden kitle hareketleri doğurmazlar. Mobilizasyonun gerçekleşebilmesi için kriz öncesinde belli bir örgütlülük düzeyinin var olması ve bu örgütlenmelerin asgari kaynaklara (liderler, gönüllüler, iletişim ağları vb.) sahip olması gerekir. Nesnel koşulların yanı sıra bu koşulların nasıl yorumlandığını da ayrı bir faktör olarak düşünmek gerekir. Koşulların harekete geçmek için yeterli görülüp görülmeyeceği yoruma bağlıdır. Kitlelerin kolektif mobilizasyon için koşulların uygun olduğuna dair bir bilinç edinmesi ve kolektif kimlik oluşumu üçüncü şart olarak eklenmelidir. Kolektif bilinç ve kimlik mikro-mobilizasyon olarak adlandırılan düzeydeki pratiklerle oluşur ve sürekli yeniden üretilir. Günlük pratikler ve birebir etkileşimler sonucunda dayanışma

³⁹ Jean Cohen, “Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*, Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs, Aralık 1999, s.109-129; Kenan Çayır, “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*, Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs, 1999, s.13-33

ruhu pekişir ve belli bir düşünme biçimi yaygınlaştırılır. Politik fırsat yapısı ve örgütsel hazırlığın yanı sıra harekete geçme yönünde bir öznelliğin oluşumu siyasi mobilizasyonun ortaya çıkışını açıklar. Hareketin başarısı ise siyasal sistemdeki parçalanmanın düzeyine, hareketin ittifaklar kurabilme yeteneğine, sahip olunan örgütsel kaynakların yeterliliğine, iç dayanışmanın gücüne, önderlerin taktiklerine ve bir dizi siyasi etkene bağlıdır.⁴⁰

ABD'deki çıkar gruplarını inceleyen Walker, mobilizasyonun çoğunlukla yukardan aşağıya olduğunu vurgulayarak, siyasal katılımın sadece bireylerin psikolojik ve sosyal özelliklerine değil aynı zamanda hukuki sistemin ve kurumların teşviklerine, sınırlarına ve fırsatlarına bağlı olduğunu belirtir. Walker "otonom birey" yerine kurumların analiz ölçeği olarak alınması gerektiğini söyler.⁴¹ Çıkar grupları kişilerin kendi çıkarlarının farkına varıp kendiliğinden bir araya gelmelerinin sonucunda değil, kamu ya da özel sektördeki kurumların teşvikleri ile oluşturulurlar. Mobilizasyon sosyal gerilimlerin etkisi ile kendiliğinden oluşmaz. İşsizleri örnek veren Walker durumlarının son derece kötü olmasına karşın yeterli mali, hukuksal, kurumsal ve örgütsel imkanlara sahip olamadıklarından mobilize olamadıklarını belirtir. Mobilizasyonun oluşmasında yasal, siyasal ve örgütsel çevrenin sunduğu fırsat yapısı tutumlardan, etkenlik duygusundan ve politik inançlardan daha önemlidir. Bu tespitten yola çıkarak ABD'deki politik mobilizasyonun aslında sosyal çelişki ve gerilimleri yansıtmadığını, devlet ya da özel sektörün fonlarına ve teşviklerine bağlı olarak şekillendiğini belirtir.⁴²

Günümüzde hala en etkili mobilizasyon aracı olan siyasi partilere de değinmek gerekir. Toplumsal hareketlerin gelişimi ile birlikte 70'li yıllarda siyasi partilerin rolünün bittiğine dair düşünceler ortaya atıldı. Oysa ne çıkar gruplarının ne de toplumsal hareketlerin siyasal parti aygıtı ile karşıtlık içinde tanımlanması mümkün görünmektedir. Bu oluşumlar arasında karşılıklı tamamlayıcı ilişkilerin olduğunu söylemek daha gerçekçi olacaktır. Hatta bazen Yeşiller örneğinde olduğu gibi toplumsal hareketlerin siyasi partiye dönüşmesi de söz konusu olabilmektedir. Siyasi partilerin günümüzde işlevini yitirdiğine dair tez inandırıcı olmaktan uzaktır.

⁴⁰ Jeffrey M. Ayres, "From Competitive Theorizing Towards a Synthesis in the Global Study of Political Movements: Revisiting the Political Process Model", *International Sociology*, V. 12, No. 1, March 1997, s. 47-60

⁴¹ Jack L. Walker, *Mobilizing Interest Groups in America: Patrons, Professions, and Social Movements*, Ed. Joel D. Aberbach, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 1991, s. 49

⁴² A.g.e., s. 186

Dalton Batı toplumlarında sosyo-ekonomik gelişmenin post-materyalist değerleri (bireysel özgürlük, kendini gerçekleştirme, yaşam kalitesini koruma vs.) yaygınlaştırdığını, bu yüzden vatandaşların artık siyasi parti gibi katı, bürokratik aygıtlar yerine daha doğrudan biçimleri tercih ettiğini belirtiyor. Dalton'a göre sosyal yapıdaki değişim (sanayi sonrası toplumsal yapı) parti bağlılığını zayıflatmıştır.⁴³ Son 25 yılda gerçekten de siyasi partilerin itibar kaybettiğinden bahsetmek mümkündür. Ancak bu durumun, Dalton'un söz ettiği nedenin dışında, siyasi partilerin yeni-liberal politikalar karşısında alternatif oluşturamayıp aynışması ile ilgili olduğunu da eklemek gerekir. Uluslararası sermayenin ihtiyaçları doğrultusundaki düzenlemeleri hayata geçiren partiler, halkların gözünde değer kaybetmeye başlamışlardır.

Genellikle partilerin taraftarlarını salt seçimle ilgili faaliyetlere yönlendirdiği, bu yüzden sadece formel ve düşük yoğunluklu katılımı teşvik ettiği iddia edilir. Oysa taraftarlarını ne biçimde mobilize edeceği partinin niteliğine bağlıdır. Nikaragua'daki FSLN örneğini inceleyen Davis vd., iktidarda olduğu dönemde bile FSLN'nin taraftarlarını oy vermenin ötesinde yurttaşlık örgütlerine (civic association) katılmalarını teşvik ettiğini ve böylece daha katılımcı bir düzeni hayata geçirdiğini belirtir.⁴⁴

Sol partiler, sendikalar ve toplumsal hareketler dezavantajlı kesimleri mobilize ederek siyasal sürece katılmalarını sağlarlar. Ancak son 25 yıldır sınıf yapısında örgütlenmeyi zorlaştıran değişimler kimi ülkelerde siyasi-hukuksal engellerle birlikte sendikaların güç yitirmesine yol açmıştır. Aynı süreçte dünya üzerinde yeni liberalizmin ve yeni sağın yükselişi ve SSCB'nin yıkılmasının ardından solda yaşanan ideolojik krizin derinleşmesi genel olarak sol partileri geriletmiştir. Sol partilerin ve sendikaların etkinliğinin azalması katılım dengesinin sosyo-ekonomik statüsü yüksek olanlardan yana bozulması sonucunu doğurmuştur.

Son olarak devletin de bir mobilizasyon aktörü olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Devletler ihtiyaç duyduklarında vatandaşlarını çoğunlukla milliyetçi temalar çerçevesinde kolektif eylemlere yönlendirirler. Türkiye'de Abdullah Öcalan'ın İtalya'ya gitmesinin ardından başlatılan siyasi kampanya buna bir örnek olarak

⁴³ J. Russel Dalton, "Citizen Attitudes and Political Behaviour", *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, August/September 2000, s. 916, 917, 923

⁴⁴ Charles L. Davis, Edwin E. Aguilar, John.G. Speer, "Associations and Activism: Mobilization of Urban Informal Workers in Costa Rica and Nicaragua" *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 41, No. 3, Autumn 1999, s. 35-66

verilebilir. Devleti bir siyasi aktör olarak düşünmek siyaseti devlete indirgeyen yaklaşımın ne kadar problemli olduğunu başka bir açıdan görmemizi de sağlar. Devlet tarafsız, aşkın bir özne değil, siyasi alandaki aktörlerden birisidir. Sadece toplumsal güç dengelerini yansıtmakla kalmaz aynı zamanda bu dengeleri belli bir yönde değiştirmek için müdahale eder. Vatandaşlarını siyasi hedefleri doğrultusunda çeşitli katılım biçimlerine yönlendirebileceği gibi gerekli gördüğünde depolitizasyon siyaseti de güdebilir.

2.3. SİYASAL KATILIMIN SONUÇLARI

Siyasal katılım çalışmaları genelde katılımın niceliğine odaklanmıştır, katılımın etkinliği ve sonuçları konusunda çok az çalışma vardır. Bireylerin ya da grupların katılımı, sistemde karar alma mekanizmalarını nasıl etkilemekte ya da katılımcıların hayatları üzerinde ne gibi değişiklikler yaratmaktadır? Katılımın bu boyutu - katılan ve sistem açısından - ayrıca incelenmeye değer önemdedir. Bu konuları araştırmak için sadece katılımcıların değil, katılımcılarla sistem arasındaki etkileşimlerin ve katılımın sosyal ve siyasal sonuçlarının üzerinde durmak gerekmektedir.

Leighley siyasal katılımın bireyin siyasi etkenlik duygusunu ve politik gelişkinliğini arttırdığını belirtmektedir.⁴⁵ 60'lı yıllarda protesto eylemlerine katılan gençlerin yaşadıkları deneyimin hayatlarının diğer evreleri üzerinde de etkisi olduğu bilinmektedir. 1987'de yapılan bir araştırmaya göre, 60'larda protestolara katılanlar yaklaşık 20 yıl sonra da protestolara katılmayanlardan oldukça farklı politik tutumlara sahiptir.⁴⁶

Siyasal sistem açısından ise, siyasete katılanların niceliğinin yanı sıra katılımın karar alma süreçleri üzerindeki etkisine bakılmalıdır. Bu konuyu liberal (Anglo-Sakson) ve kolektivist (Kıta Avrupası) demokrasi ikiliği çerçevesinde tartışan Ben-Eliezer'in İsrail örneğini anlattığı makalesi oldukça ilgi çekicidir. Ben-Elizer'e göre kolektivist değerlerin hakim olduğu ve demokratik kurumların oluşmadığı toplumlarda katılım olsa da bunun alının kararlar üzerinde etkisi olamamaktadır. İsrail'de halkın her kesiminin hükümetin politikalarını yoğun bir şekilde tartıştığı ve oy vermekten protestolara kadar çeşitli biçimlerde siyasete katıldığını ama bu katılımın siyasal sistemin kararlarını hiç etkilemediğini belirtmektedir. Protestoların bile kurumsallaştığı bir sistemde katılım

⁴⁵ Leighley, "Attitudes...", s. 196

⁴⁶ Jennings'den aktaran Leighley, a.g.m.

sadece sistemin meşruluğunu yeniden üreten bir mekanizma işlevi görmektedir. İsraililer hükümeti eleştirmekte kendilerini özgür hissetmektedirler ama fikirlerinin tam tersi yönündeki uygulamaları “devletin çıkarı” ile ilgili olduğu için kabullenmektedirler. İsrail’in içinde bulunduğu siyasal şartlar (çatışma ortamı) bu siyasal kültürün sürekli yeniden üretilmesine zemin oluşturmaktadır.⁴⁷

Dalton ileri kapitalist ülkelerde oy oranlarının düştüğünü ama bunun yerine protesto ve doğrudan eylemlerin arttığını söylemektedir. Bu yüzden katılımı bir azalma yerine niteliksel bir değişim ve hatta genişleme olduğunu iddia etmektedir. Dalton’a göre yeni katılım biçimleri daha bireysel, konu merkezli ve anlıktır. Protestolar eski bürokratik biçimlere (parti üyeliği ve oy verme gibi) nazaran vatandaşların seslerini doğrudan duyurabilmelerini sağladığından daha etkilidir. Katılım biçimleri daha bireysel ve vatandaşların daha fazla kontrol edebilecekleri tarzlara bürünmektedir. Büyük bürokratik örgütler artık çekiciliğini yitirmiştir.⁴⁸

“Yeni” katılım biçimlerinin vatandaşların seslerini doğrudan duyurabilmeleri açısından daha özgürlükçü olduğu söylenebilir, ama ne kadar etkili olacağı siyasal sistemin yapısına bağlıdır. Konu-merkezli, anlık ve protesto biçimindeki katılımı kurumsal katılımın karşısına koymak problemli gözükmektedir. Dalton’un “sanayi sonrası toplum”un katılım tarzı olarak kabul ettiği biçimler gerçekten de yaygınlaşmaktadır. Ancak merkezi öneme sahip konularda (mesela bütçenin oluşması, ekonomi politikaları, askeri operasyonlar vb.) kararları etkileyebilmek açısından temsil gücü yüksek örgütlenmeler (sendika ve partiler gibi) hala önemini korumaktadır.

Katılım, uluslararası kuruluşların (BM, DB, IMF, DTÖ vs.) literatüründe son on yılın en gözde kavramlarından birisidir. Ancak ekonomik ve siyasal kararların gittikçe daha fazla “uzmanlara” bırakıldığı bir dönemde bu kavram bir paradoksa dönüşmektedir. Yeni liberal yaklaşımda katılım sadece sistemin asli işleyişine (sermaye birikimi ve emperyalist çıkarlar) zarar vermeyecek ölçüde teşvik edilmektedir. Yerel ölçekte katılım teşvik edilirken merkezi önemdeki (uluslararası ticaretin düzenlenmesi gibi) kararlar depolitize edilerek teknokratlara bırakılmaktadır.

Yeni liberal söylemde “katılım” kavramı gerçek içeriğine “yerelleşme” kavramı ile birlikte kavuşmaktadır. Bu iki kavramın ikiz kardeşler gibi birlikte kullanımı hem

⁴⁷ Uri Ben-Eliezer, “The Meaning of Political Participation in a Nonliberal Democracy: Israeli Experience” *Comparative Politics*, Vol. 25, No. 4, July 1993, s. 397-408

⁴⁸ J. Russel Dalton, “Citizen Attitudes...”, s. 929-930

yerelleşmenin doğrudan katılımı arttıracığı yanlısamasına yol açmakta hem de genişlediği iddia edilen katılımın genişleme yönü hakkında fikir vermektedir. Türkiye’den bir örnek vermek gerekirse, Kalaycıoğlu yakın zamanda yayınladığı bir makalesinde; iktidarın, bir ölçüde yerelleştirilmesinin veya yerel siyasi otoritelerle paylaşılmasının siyasal katılmayı, büyük ölçüde Ankara merkezli olmaktan çıkaracağını, yerleşen siyasetin, katılmayı hem teşvik edeceğini, hem de daha etkili hale getireceğini belirtmektedir.⁴⁹

Bu iddia yerel olana *a priori* bir demokrasi payesi biçtiğinden, yerelin kendi içindeki baskıcı ve dışlayıcı mekanizmaları sorunsallaştırmamaktadır. Kalaycıoğlu ayrıca Türkiye’de “demokrasinin yerleşmesi” için şunları önermektedir:

“Siyasal katılmayı bir tehdit gibi değerlendirmek, demokratik rejimi güçlü bir destek kaynağından mahrum etmekle eşdeğerdir... Protesto davranışlarına, zor kullanma ve şiddet içermedikçe daha çok hoş görü, yasaların uygulanmasında yönetilenin rızasının alınmasına özen gösterme, ekonomik açıdan daha küçük devlet, yerel siyasal kurumların daha fazla konuda sonsal (nihai) karar alan hale gelmeleri siyasal katılmayı bir bunalıma dönüştürmekten çıkarıp, siyasal sistemin temel destek unsurlarından birisi haline sokacak, aynı zamanda siyasal istikrar ve güçlü bir devlet yönetiminin kurulmasında da etken olacak gibi gözükmektedir.”⁵⁰

Kalaycıoğlu siyasal katılımın artması ama bir bunalıma da yol açmaması gerektiğini söylerken, katılımın mevcut siyasal sistemi güçlendirmesi düşüncesinden hareket etmektedir. Siyasal katılımı siyasal sistem arasında destekleyici bir ilişki öngörür. Örneğin protestolar “hoş görülmelidir”, çünkü şiddet içermeyen ve trafiği engellemeyen protestolar ABD’de ve AB ülkelerinde artık seçimlere katılmak kadar “olağan” katılım biçimleridir. Toplumsal gelişim zamanla daha çok vatandaşın kaynaklara ulaşmasını sağladığından, ileri kapitalist ülkelerde olduğu gibi bizde de protestoların artmasını beklenmelidir. Protestoların bastırılması yerine sistem içinde kurumsallaştırılması demokrasiyi ve istikrarı güçlendirecektir.⁵¹ Bu yaklaşımın mantığı sonucu katılımın bir kontrol tekniğine dönüşmesidir.

“Siyasal sistemin siyasete katılmadaki artışla, demokrasi içinde kalarak nasıl baş edeceğini sorgulamak daha da kritik bir öneme sahiptir.”⁵² Kalaycıoğlu için katılım “baş edilmesi” gereken bir şeydir. Baskıcı yöntemler kullanarak “baş etmek” yerine hoşgörülü yöntemlerle “baş etmek” daha yerinde olacaktır. Burada katılımı

⁴⁹ Ersin Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Halkın Siyasal Hayata Katılımı ve Yönetim Mekanizmaları”, Suna Kili’ye Armağan: Cumhuriyete Adanmış Bir Yaşam, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1998, s. 200

⁵⁰ A.g.m.

⁵¹ A.g.m. s. 197-199

⁵² A.g.m. s. 197

istikrar arasında bir denge arayışı söz konusudur. Sonuçta katılma asıl olarak siyasal sistemde çatışmayı ve yabancılaşmayı gidermenin ve meşruluğu sağlamanın aracı olmaktadır. Tıpkı üretim sürecinde post fordist katılım uygulamalarının üretkenliği ve karlılığı arttırmada işlev görmesi gibi, siyasal sistemde de katılım “güçlü devlet yönetiminin” kurulmasında işlev görecektir.

Siyasal katılımın sonuçlarına başka bir açıdan bakmak da mümkündür. Sistem değil de yönetilenler açısından bakıldığında, siyasal katılma, sahip olunan hakların korunması ve genişletilmesi, hatta siyasal sistemin dönüştürülmesi yönünde bir anlam kazanır. Bu bakışta katılım, istikrar için değil özgürlük ve eşitlik ideallerinin gerçekleşmesi için gereklidir.

2.4. TÜRKİYE’DE SİYASAL KATILIM ÇALIŞMALARI

Türkiye’de siyasal katılım alanındaki çalışmalar çoğunlukla 1970’li yıllarda yapıldı. Bu alanda yapılan az sayıdaki çalışma, genellikle Amerika ve Avrupa’da üretilen teorileri Türkiye koşullarında uygulama çabasını yansıtır. Deniz Baykal’ın 1970 yılında yayınlanan kitabı alandaki ilk kapsamlı eserdir. Ardından Ergun Özbudun’un ve Ersin Kalaycıoğlu’nun çalışmaları Türkiye’deki siyasal katılım literatürünün başlıca kaynakları olarak görülebilir. Bunların dışında Akarlı ve Ben-Dor’un derlemesi, Uysal’ın çalışması ve Cem Eroğul’un 1980’de hazırladığı ama yakın zamanda güncellenen kitabı siyasal katılım çalışmalarının başlıca örnekleridir. Bu çalışmaların tamamının 60 sonu ile 80 başları arasında yapılmış olması ilginçtir. 80 darbesi halkın siyasal katılım kanallarını ortadan kaldırmakla kalmayıp siyasal katılıma yönelik entelektüel ilgiyi de yok etmiş gibi görünmektedir.

Yukarıdaki eserleri değerlendirmeye siyasal katılımın bu eserlerde nasıl tanımlandığına bakarak başlayacağım. Akarlı ve Ben-Dor’un derlemesi siyasal katılımın genel teorisi ile ilgili olmadığından bu değerlendirmenin dışında tutulacaktır.

Baykal siyasi davranışın kökenlerini incelerken siyasal katılımı “Belli bir kurumsal çerçevede iktidarın kuruluşu ve işleyişi içinde yer alma” biçiminde tanımlamaktadır.⁵³ Özbudun ise “vatandaşların, merkezi veya yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarının tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı, başarılı ya da başarısız eylemlere

⁵³ Deniz Baykal, *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s. 130

girişmeleri” biçiminde daha spesifik bir tanım vererek siyasal katılımı devlet hayatı içerisindeki katılım eylemleri ile sınırladığını belirtmektedir.⁵⁴ 1979 yılında yayınlanan bir çalışmasında Kalaycıoğlu siyasal katılımı “vatandaşların (kişilerin) siyasal liderlerin verebilecekleri veya verdikleri kararları etkileyebilmek için giriştikleri, liderlerin seçilmelerine ve /veya seçimlerinden sonra alacakları kararlara yönelik eylemlerin tümü” olarak tanımlamaktadır.⁵⁵ Aynı yazar 4 yıl sonra tanıma özerklik şartını ekleme ihtiyacı duyarak siyasal katılımı “kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları ya da bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler olarak” ele almıştır.⁵⁶ Konuya sistem yaklaşımı çerçevesinden bakan ve bir alt-sistem olarak aile yapılarını inceleyen Uysal, siyasal katılımı otorite ilişkisi bağlamında değerlendirmektedir. Uysal’a göre katılım mekanizması, demokratik değerlerin oluşması ve sürdürülmesi işlevini yerine getirmektedir.⁵⁷ Siyaset bilimini devlet bilimi olarak tanımlayan Eroğul ise siyasal katılmanın devlet yönetimine katılma anlamına geldiğini belirtir.⁵⁸

Yukarıdaki yaklaşımlar içinde Eroğul konuya hukuki açıdan, Kalaycıoğlu ve Baykal bireylerin davranışları açısından, Özbudun sosyal yapı ile ilişkisi ekseninde ve Uysal ise katılım mekanizmasının siyasal sistemdeki işlevi açısından ele almaktadır. Tanımların hepsinde siyaset dar anlamında kullanılarak devlete indirgenmiş ve siyasal katılma mevcut siyasal sisteme (merkezi ve yerel devlete) katılma olarak anlaşılmıştır. Siyaset süreci devlete indirgenince toplumsal yaşam içerisindeki güç ilişkilerini ya da kaynak bölüşümünü değiştirmeye yönelik kolektif eylemler tanımın dışında bırakılmaktadır.

Baykal, birincil ve evrensel bir kategori olarak ele aldığı siyaseti “kamusal alan içinde yer alan konular hakkında seçme ile ilgili işlemler” olarak tarif eder.⁵⁹ Öncelikle siyasal davranış kavramına açıklık getirmeye çalışan Baykal psikoloji bilimindeki davranış araştırmalarından yararlanır. Davranışçı psikolojideki dürtü-organizma-tepki üçlemesine uygun olarak, siyasal çevreden gelen dürtüler bireyin inanç, tavır ve

⁵⁴ Ergun Özbudun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara: A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s. 1-4

⁵⁵ Ersin Kalaycıoğlu, *Siyasi Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi C.37’den ayrı basım, 1979, s. 164

⁵⁶ Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul: İ.Ü. Yayınları, 1983, s. 9

⁵⁷ Birkan Uysal, *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi*, Ankara: TODAİE, 1984, s. 6, 41, 77

⁵⁸ Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, 2. bs, Ankara: İmge Yayınları, 1999, s. 17-18

⁵⁹ Baykal, a.g.e., s. 13

ihtiyaçlarının oluşturduğu ön-yönelimlerin süzgecinden geçerek siyasi davranışı ortaya çıkarır.⁶⁰

60'lı yıllarda Avrupa ve Amerika'daki çalışmalardan hareketle Baykal siyasal katılmayı yoğunluk derecesi açısından üç aşamada ele alır. İlk olarak siyasal olayları izleme, ikinci siyasal olaylar hakkında tavır takınma ve üçüncü aşamada siyasal olayların içine karışma. Bu aşamalar kümülatiftir yani ikinci ya da üçüncü aşamadaki bir birey önceki aşamaları zaten yapmaktadır. Yani siyasallaşma "izleme" ile başlayıp sonra "tavır takınma" en son "karışma" biçimini almaktadır. Benzer bir kümülatif etki, sosyal hayata daha fazla katılan kişinin siyasal hayata da o oranda fazla katılacağı varsayımında da söz konusudur.⁶¹ Siyasal katılımın doğrusal-kümülatif aşamalar biçiminde algılanması 1970'li yıllarda yapılan çalışmalarla değişime uğramış ve katılmanın çok boyutlu olduğu, bireylerin duruma göre farklı katılım biçimlerini tercih ettikleri gözlenmiştir.⁶² Bunun yanı sıra daha ileri kabul edilen aşamaların zamansal olarak sonra gelmesi her zaman geçerli olmayabilir. Bireyler "siyasal olayların içine karıştıktan" sonra siyasal olayları daha çok "izlemeye" ya da "tavır almaya" başlayabilirler. Yalnız burada "izleme"nin katılım olarak kabul edilmesinin sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca sosyal girişkenlikle siyasal katılma arasında kurulan doğru orantının geçerliliği tartışmalıdır. Belki tersi ile birlikte düşünüldüğünde anlamlı olabilir. Siyasal faaliyet insanın bazı sosyal özellikleri geliştirmesine yardımcı olabilir.

Siyasal katılmaya etki eden faktörler sosyo-ekonomik, psikolojik ve siyasal olarak üçe ayrılır. Sosyo-ekonomik statü (SES) siyasi davranışı iki yönden etkiler. Birincisi bireyin ön-yönelimlerini belirler. İkincisi bireyler SES'lerine göre farklı dürtülere maruz kalırlar, dürtülerin değişen yönü ve yoğunluğu da siyasal davranışı etkiler. Sosyo-ekonomik faktörler olarak gelir, meslek, eğitim, cinsiyet, yerleşim durumudur. SES'nün siyasal katılmaya etkisi şöyle özetlenir: "Sosyo ekonomik değişkenlerin belirlediği yer toplumun merkezine yaklaştığı ölçüde siyasal katılma artmakta, çevreye doğru yaklaştıkça, azalmaktadır." Çünkü sosyo-ekonomik statüsü yüksek olanlar toplumla daha çok özdeşleşmekte ve özdeşleşme arttıkça siyasal katılma da artmaktadır.⁶³ Katılma "iktidarın kuruluşu ve işleyişi içinde yer alma olarak

⁶⁰ A.g.e., s. 29-30

⁶¹ A.g.e., s. 30-34, 102

⁶² M. Margaret Conway, "The Study of Political Participation: Past, Present and Future", **Political Behaviour: V.3 of Political Science: Looking to the Future**, Ed. William Croty, Evanston: Northwestern University Press, 1991, s. 33

⁶³ Baykal, a.g.e., s. 82-83

görüldüğünden” bu ifade tanımla tutarlıdır. Ancak SES’ü yüksek olanların daha yoğun bir siyasal katılma gösterdikleri varsayımı araştırmada ispatlanabilmiş değildir. Gelirin artmasıyla katılımın da arttığına dair her hangi bir veri sunulmamış, sadece bir beklenti dile getirilmiştir.⁶⁴ Bazı mesleklerin doğası gereği katılımı kolaylaştırdığı söylenmekte ama bu meslekler avukatlık ya da öğretmenlik olabileceği gibi maden işçiliği de olabilmektedir. Bu durumda mesleğin sosyal prestijinden ziyade çalışma koşulları önem kazanmaktadır.⁶⁵ Eğitim ve kent yaşamı açısından da yukarıdaki yargı sınanabilmiş değildir. Kır-kent ilişkisinde beklenti kentlilerin daha fazla katılmasıdır ama veriler tam tersini göstermektedir. Bu durumda ulusal ölçeğin altına inilerek araştırma yapılması önerilmektedir. Bir yandan da şehir hayatının yabancılaştırıcı etkisi ve geleneksel yaşamın avantajları, ayrıca partilerin köylerdeki etkili çalışması kırdaki katılımın yüksek oluşunun olası nedenleri olarak belirtilmektedir.⁶⁶ Baykal’ın araştırmasında etkisi somut olarak görülen en etkili faktör cinsiyettir. Sonuçta SES’nün elverişli koşullar sağladığı, ama bu koşulların ancak gerekli normlarla birleştiğinde katılımın gerçekleştiği, ayrıca sosyo-ekonomik çıkarların ve grup baskılarının da bireyleri katılma eylemine sevk ettiği belirtilmektedir.⁶⁷

Psikolojik değişkenler siyasal davranışın rasyonellik (bilgi) boyutu, irrasyonel (grup baskısı, özdeşleşme ihtiyacı) boyut ve bireyin psikik gerginlikleridir. Ayrıca etkenlik duygusu (insanların kendilerini siyasal yollarla sonuç alabilecek güçte görüp görmedikleri ve bu yolları kullanmaya hazır olup olmamaları durumu), vatandaşlık görevi duygusu, empati ve kişisel (sosyal) gelişkinlik duygusu da siyasal katılmayı olumlu yönde etkilemektedir. Etkenlik duygusu ve katılma birbirlerini karşılıklı olarak beslemekte, ayrıca SES ve siyaset kültürü de etkenlik duygusu üzerinde etkili olmaktadır. Katılma açısından olumsuz duygularsa yabancılaşma, anomi ve kinizmdir.⁶⁸

Siyasal değişkenler, birey ve siyasal sistem olmak üzere ikili bir yapıda düşünülmektedir. Bireysel boyut değerlerle ilgili bir seçimi ifade etmektedir. Birey özdeşleşme duygusunu lidere, partiye, ya da programa dönük olarak yaşayabilmektedir. Sistem açısından ise hukuki çerçeve (parti ve seçim yasaları) önem kazanmaktadır. Bu

⁶⁴ A.g.e., s. 37-43

⁶⁵ A.g.e., s. 45-52

⁶⁶ A.g.e., s. 70-73

⁶⁷ A.g.e., s. 83-84

⁶⁸ A.g.e., s. 89-102

alandaki katılımı etkileyen önemli bir faktör partilerin “teşkilat çalışması”dır. Siyasal kültürün katılcı bir nitelik taşıması da katılımı arttırmaktadır.⁶⁹

Baykal “çeşitli değişkenlerin siyasal davranış üzerindeki etkisi onu tayin etme şeklinde değil ona eğilim kazandırma şeklinde ortaya çıkar” diyerek katılımı etkileyen faktörlerin onu doğrudan ortaya çıkarmadığını vurgular.⁷⁰ Ayrıca faktörler arasında sosyo-ekonomik olanların ağırlığının diğerlerine nazaran daha fazla olduğunu ileri sürer.⁷¹ Siyasal katılımın hem bir değer hem de bir olgu olduğunu söyleyen Baykal, demokrasi teorisindeki beklentilerin (bağımsız, rasyonel, sorumlu vatandaş) gerçekleşmediğini belirtir. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde “yeni katılma yollarını bulmak ve bireyin siyasal katılmasını, gerçek siyasal muhtevaya kavuşturmak ihtiyacı” öne çıkmaktadır. Siyasal katılma, gelişmiş ülkelerde fonksiyonel hale gelmiş olsa da, üçüncü dünya ülkelerinde devrimci sonuçlar doğurabilecek niteliktedir.⁷²

Özbudun, Huntington’un teorik çerçevesinden hareket ederek modern devletin geleneksel devletten katılcı niteliği ile ayrıldığını belirtir. Siyasal faaliyeti toplum içindeki değerlerin dağıtılması süreci olarak gören Özbudun, katılımın sınırlarını çizerken devlet dışı siyaseti ve eyleme dönüşmemiş tutumları dışarıda bırakır. Huntington’un özerk katılma (devlet organları alınacak kararları etkilemek üzere aktörün kendisi tarafından tasarlanmış faaliyet) ve mobilize katılma (devlet organları alınacak kararları etkilemek üzere aktörün kendisi dışındaki bir kişi tarafından tasarlanmış faaliyet) ayrımını ve her ikisinin de siyasal katılma kapsamında olduğunu tezini benimser.⁷³

Siyasal katılımın nedenleri olarak 1) kişisel bağlılık (patronaj), 2) sınıf, cemaat vb. dayanışması, 3) birey ya da grup çıkarı, 4) yurttaşlık duygusu sayılmaktadır. Özbudun da Baykal gibi oy verme davranışlarını incelemektedir. Çünkü:

“ 1) Oy verme davranışı ile ilgili elimizde bulunan veriler, diğer katılma eylemleri hakkındaki verilerden çok daha zengin ve güvenilirdir. 2) Oy verme bütün yetersiz yanlarına rağmen siyasal liderlerin vatandaş kütlesi karşısındaki duyarlılığını sağlama bakımından en etkili bir araç gibi görünmektedir.”⁷⁴

Özbudun’a göre sosyo-ekonomik değişimin siyasal katılımı artıran bir etkisi olacaktır. Kentleşme, eğitim, orta sınıfın gelişmesi ve örgütlülüğün artışı katılımı

⁶⁹ A.g.e., s. 109-128

⁷⁰ A.g.e., s. 131

⁷¹ A.g.e., s. 150

⁷² A.g.e., s. 153-154

⁷³ Özbudun, a.g.e., s. 1-4

⁷⁴ A.g.e., s. 5-7

olumlu yönde etkiler. Örgütlülüğün gelişmesi mobilize katılımı, orta sınıfların artışı ise özerk katılımı arttırır. Modernleşme sadece katılmanın düzeyini değil nedenlerini de etkiler. Sınıf temeline dayalı siyasal katılma artarken, cemaat temeline dayalı siyasi katılma azalır. Kişisel bağlılık duygusunun yerini vatandaşlık bilinci ve çıkar alır. Geçiş toplumunda siyasi katılmada maddi özendirmeler ve kişisel/yerel çıkar etkili olur, zamanla kişisel/yerel çıkarın yerini sektörel çıkara bırakır. Geleneksel elitlerin belirlediği mobilize katılma azalır, özerk katılma artar.⁷⁵ Özbudun, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerika'da geliştirilen modernleşme teorisinin beklentilerini aynen paylaşmaktadır.

Özbudun toplumsal yapıda sosyal hareketliliğin kısıtlı olmasının alt sınıfları radikalleşmeye iteceğini, görece yüksek olduğu durumda ise bireysel hareketlilik tercih edileceğinden liberal ve muhafazakar değerlerin öne çıkacağını belirtmektedir. Üst ve alt sınıflar arasındaki geçiş imkanları azaldığı oranda siyasallaşma artacaktır.⁷⁶ Bu bakışta siyasi gelişmeleri doğrudan toplumsal yapı ile açıklama, dolayısıyla siyaseti türev olarak görme eğilimi öne çıkmaktadır.

Özbudun sosyo-ekonomik modernleşmenin beklenenin tersine seçimlere katılmada bir artışa yol açmamasını şöyle açıklar; "Sosyo-ekonomik modernleşme, özerk ve araçsal katılmayı arttırır ama mobilize katılmayı azaltır."⁷⁷ Türkiye'de köylerde oy verme oranının yüksekliği ağaların köylüleri yönlendirmesiyle, yani mobilize katılmanın yaygınlığı ile açıklanır. Benzer şekilde şehirlerin gecekondu mahallerinde, orta sınıf bölgelerine göre katılımın daha yüksek olması araçsal katılımın yoğunluğuna bağlanmaktadır. Özbudun'a göre geleneksel toplumdan modern topluma geçerken mobilize katılım önce araçsal katılıma (bireysel/yerel çıkar) daha sonraki aşamada ise sınıfsal, fonksiyonel katılıma döner.⁷⁸ Bu düşünceden hareketle Özbudun 1973 seçimlerinde CHP'nin başarısını sınıfsal eğilimin kendini göstermesi biçiminde yorumlar. Sosyo-ekonomik modernleşmenin bir sonucu da siyasetin kişilere yönelik olmaktan çıkarak sorunlara yönelik bir karakter almasıdır. Bu sorunlar arsında sosyo ekonomik nitelikte olanlar asıl ağırlığı oluşturmaktadır.⁷⁹ Modernleşme ilk aşamada oy

⁷⁵ A.g.e., s. 8-12

⁷⁶ A.g.e., s. 13

⁷⁷ A.g.e., s. 120

⁷⁸ A.g.e., s. 199-200

⁷⁹ A.g.e., s. 123

vermede bir azalmaya neden olsa da siyasal katılmanın diğer biçimlerinde (siyasetle ilgilenme, örgütlere üye olma vs.) bir artışa yol açar.⁸⁰

Özbudun'un siyasal katılma modeli doğrusal gelişmeci ve sosyolojist bir nitelik taşımaktadır. 1973'de CHP'nin başarısı gerçekten modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu muydu yoksa siyasal mücadelede sağlanan bir başarı mıydı? Ayrıca 1980'li yıllar ve sonrasında, sınıflar arası ayırım derinleşmesine rağmen, neden sınıfsal katılma azalırken kültürel çelişiklere ve cemaate dayalı katılmanın yeniden gelişmesini modernleşme teorisi çerçevesinde nasıl açıklayabiliriz? Bu durum ancak siyasal sürecin kendisine, yani siyasal öznelerin mücadelelerine referansla açıklanabilir. Bu olguları açıklayabilmek için 80 sonrası yürütülen depolitizasyon siyasetini ve sınıfsal kimliğin bastırılması yönündeki uygulamaları göz önünde bulundurmak gerekir.

Kalaycıoğlu, Türkiye, Kore ve Kenya'da siyasal katılımı karşılaştırdığı araştırmasında Özbudun gibi tutum ve ilgileri siyasal katılmanın kendisi değil kaynağı olarak ele alır, ama mobilize katılımı (örneğin uyarılmış oy) siyasal katılımın kapsamı dışında tutarak sadece otonom karara bağlı katılımı geçerli sayar. "Uyarılmış oylamanın tanımında oy verme kararını veren ve uygulayan kişilerin aynı olmadığı varsayımı yatmaktadır."⁸¹ Ancak bireyinin siyasal tercihlerini bağımsız olarak yapması şartının getirilmesi siyasal katılımın tanımını aşırı daraltmaktadır. Bireylerin katılım eylemi (bir gruba ya da kişiye) bağımlı bir şekilde olsa bile siyasal katılımın tanımı içersinde değerlendirilmelidir.

Kalaycıoğlu siyasal katılımı üç boyutta ele alır: Siyasal kaynaklar, siyasal güdüler ve bilişim. Siyasal kaynak "bir birey tarafından bir diğer bireyin (veya bireylerin) tutum veya eylemlerini kendi istediği siyasal yöne veya amaca yöneltebilmek üzere kullanılacak nesnel ve öznel her şeydir." Siyasal kaynak olarak cinsiyet, yaş, kentleşme, eğitim, meslek, sosyo-ekonomik statü, kitle iletişim araçlarını izleme, örgüt üyeliği belirtilir. Kaynaklar belli bir siyasal fırsat yapısı ile birlikte katılmayı etkiler. Siyasal fırsat yapısı "Siyasal otoriteye etkide bulunabilecek bireylerin kimler, diğer bir deyişle hangi niteliklere ve ne tür toplumsal öz geçmişlere sahip olacağı konusundaki yasal, toplumsal ve siyasal düzenlemeler ve kurallar bütünü"⁸² olarak tanımlar. Siyasal güdü ise "Bireyin siyasal kaynaklarını, karşılaştığı fırsat yapısı içinde değerlendirmesini

⁸⁰ A.g.e., s. 196

⁸¹ Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılım...*, s. 465

⁸² A.g.e., ...s. 37

sağlayan yönelim, eğilim, beklenti ve tutumların tümü”⁸³ biçiminde tanımlanır. Siyasal güdü, siyasal etkinlik (bireyin içinde yaşadığı siyasal sistemi kendi çıkarı yönünde etkileyebileceği inancı) ve siyasal ilgi (siyasal faaliyetleri düzenli olarak izlemek) olarak ikiye ayrılır. Bilişim ise “siyasi sistemin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olmak” anlamındadır. Siyasal güdüler ve bilişim nihai olarak siyasal kaynaklar tarafından belirlenirler. Bu yüzden katılmada nihai belirleyen siyasal kaynaklardır.⁸⁴

Kalaycıoğlu isyan hareketlerini olağandışı katılma olarak siyasal katılmanın kapsamı içinde görmesine rağmen ölçülmeleri zor olduğundan incelemez. “Siyasal eylemin hukuksal sonuçları ağırlaştıkça, veri toplamak zorlaşmaktadır.”⁸⁵ “Olağandışı” siyasal katılmayı kentleşme sürecinin olumsuz bir boyutu olarak görür. “Olağan” siyasal katılmayı ise üç biçimde ele alır. Bunlar oy verme, seçim kampanyalarına aktif olarak katılma ve siyasi konularda tartışma/bürokrasiyle temas (dilekçe vs.) biçiminde gerçekleşir. Bireyler bunlardan sonuç alamayacaklarını düşündüklerinde “olağandışı” katılmaya yönelir.⁸⁶ Siyasal katılmanın “geleneksel” ve “gelenek-dışı” olarak tasnif edilmesinin yanlışlığına Siyasal Katılımın Biçimleri bölümünde değinmiştik. Bunu hatırlatmanın yanı sıra *conventional* kelimesinin “olağan” *unconventional*’in de “olağandışı” olarak çevrilmesinin bu yanlışlığı daha da pekiştirdiğini belirtmek gerekir. Çünkü bu kavramsallaştırma sistemin belirlediği katılım biçimlerine mutlak bir “normallik”, bunun dışındaki biçimlere ise mutlak “anormallik” atfedilmesine kapı aralar.

“Siyasal kaynaklar ve özellikle cinsiyet rolleri, yaş grubu, eğitim düzeyi ve kitle iletişim araçlarını izleme siyasal katılmanın gerek koşullarını oluştururken, siyasal ilgi de siyasal katılmanın yeter koşulunu oluşturmaktadır”⁸⁷ Türkiye, Kenya ve Kore’de yapılan anket sonuçlarına göre “kentsel çevrede uzun bir süre yaşamakta olan genç ve orta yaşlı erkek nüfusun daha yüksek düzeyde eğitime sahip olması ve kitle iletişim araçlarından düzenli ve sık olarak yararlanması sonucunda siyasal yaşam ve sistemin işleyişine olan ilgisi yoğunlaşmakta ve yoğunlaşan siyasal ilginin sağladığı güdünün etkisiyle siyasal yaşama yoğun bir biçimde katılması” gerçekleşmektedir. Ayrıca örgüt üyeliği ve siyasal bilgi de katılmayı olumlu yönde etkilemektedir.⁸⁸

⁸³ A.g.e., ...s. 39

⁸⁴ A.g.e., ...s. 371

⁸⁵ A.g.e., s. 85

⁸⁶ A.g.e., s. 373-374

⁸⁷ A.g.e., s. 182

Yukarıda Brady vd. geliştirdiği Kaynak Modeli'ne yönelik yaptığımız eleştiriler Kalaycıoğlu için de tekrarlanabilir. Bütün verilerin ölçülebilir olma kaygısı bazen hiçbir açıklayıcılığı olmayan önermelerin en önemli bulgu gibi sunulmasına yol açmıştır. Örneğin, sonuç bölümünde sunulan en önemli vargılardan bir tanesi "zellikle siyasal ilginin bireyleri siyasal yaşama katılmaya teşvik etmekte olduğu görülmektedir"⁸⁹ Siyasetle ilgilenmenin siyasete katılmayı teşvik edeceğini ortaya çıkarmak için karşılaştırmalı bir anket araştırması yapmak şart olmasa gerek. Kesin, ölçülebilir sonuçlara ulaşmak için üç ülkede yapılan anket araştırmasının sonucunda ulaşılan vargı neredeyse totolojidir.

Uysal, siyasal katılımın iki yönü olduğunu belirtir. Birincisi demokratik değerlerin kabul edilmesi ikincisi ise sistemin temel değerlerinin sreklileştirilmesidir. Katılma, evrensel bir değer olan demokrasinin yerleşmesine hizmet etmelidir. Siyasal sitem (ya da devlet) açısından katılımın başlıca amacı "bir yandan kitlelerin kaynak-değer dağılımındaki değişim taleplerini karşılamak, öte yandan da mevcut dağılım modelinin yönünde büyük bir değişim yaratmadan, değerlere bağlılığı sürdürücü önlemler almak"⁹⁰ dır.

Uysal'a göre gelişmiş ülkelerdeki yabancılaşmanın kökeninde ticaret toplumundan sanayi toplumuna geçişin sıkıntıları vardır. Klasik demokrasinin değerlerinin (eşitlik, özgürlük, uzlaşma, bireysel sorumluluk vb.) ticaret toplumunda ortaya çıktığını belirten Uysal, 19 yy.dan itibaren sanayi toplumuna geçişle daha merkezi bir örgütlenme ihtiyaının gündeme geldiğini ve toplumsal ihtiyaçlara ağırlık veren yeni örgütlenme düzeni ile demokratik değerler arasında bir gerilim yaşandığını belirtir. "Birey etkinliğinden kaynaklanan bu değerlerin sanayi üretimi içinde örgütlenmesi ise onların normatif önceliklerinin ikinci plana itilmesini ve toplum yararı olgusunun ön plana geçmesini zorunlu kılmıştır"⁹¹ Sanayi toplumunun gereği olan devlet örgütlenmesi ile ticaret toplumunun ürünü olan demokratik değerler uyumlu hale getirilmelidir.

Uysal katılımın araçsal niteliğinin ne çıkmasının yabancılaşma sorununu çözemeyeceğini vurgulayarak "izne tabi" katılmanın sınırlılığını belirtir. Hegel'in devlet anlayışı ve Weber'in otorite sınıflamasını değerlendiren Uysal, bu yaklaşımların siyasal

⁸⁸ A.g.e., s. 446

⁸⁹ A.g.e., s. 454

⁹⁰ Uysal, a.g.e., s. 41

⁹¹ A.g.e., s. 81

sistemde ancak desteklemeye yönelik bir katılma çerçevesi çizdiğini, çatışmayı katılma ilişkisinin yapısından çıkardığını, onu destekleme ve onaylama ile özdeşleştirdiğini belirtir. Sonuçta katılma asıl olarak siyasal sistemde çatışmayı ve yabancılaşmayı gidermenin ve meşruluğu sağlamanın aracıdır.⁹² Ancak Uysal'a göre siyasal sistem açısından katılmanın "izne tabi" karakteri kaçınılmaz olsa da, bu özellik yumuşatılmalı ve karşıtlıkların açıklanmasına izin verilmelidir. Böylece sistemin çatışmaya yol açmadan ve ana özelliklerini kaybetmeden tedricen değişmesi mümkün olacak ve meşruluk sorunu çözülecektir.

Demokratik değerlerin benimsenmesinin toplumsal koşullarını arayan Uysal bir alt-sistem olarak aile yapısını inceler. İki çimento fabrikasında yaptığı anket sonucunda, katılmalı aile tiplerinde yetişenlerin siyasal hayatta barışçı ve yasal yolları benimsediğini iddia eder. Baskıcı aile ilişkileri içinde yetişenler içinse tersi geçerlidir.⁹³ Siyasi süreci adeta pedagojiye indirgeyen Uysal, demokrasiyi de bir mühendislik faaliyetine indirger. Demokrasi tanımı ise liberal demokrasi ile sınırlıdır. Ayrıca demokrasinin ticaret toplumunun bir ürünü olduğu savıyla, Özbudun'da olduğu gibi, siyasi bir olgu toplumsal bir olgunun türevidir olarak değerlendirilmektedir.

Eroğul siyasal hayatı salt devlet yönetimine indirger. Bu durumda siyasal katılım da sadece devlet yönetimine katılım olarak görülmektedir. Bu tanıma uymayan katılma biçimleri (protestolar, yasadışı faaliyetler, isyanlar, ayaklanmalar) "olumsuz" katılma başlığı altında incelenmiştir. Her ne kadar Eroğul "olumsuz" ibaresini normatif bir anlam yüklemeyen kullandığını vurgulasa da tasnifin kendisi bir tercihi ifade etmektedir. Eroğul bir yerde katılmanın genişlemesinin "uzun erimde devletin işini çok kolaylaştırıcı bir özelliği" bulunduğunu belirtmektedir.⁹⁴ Eroğul'un yurttaşlık haklarının genişlemesi ve katılım olanaklarının artırılması yönündeki dileği nihayetinde devletin bekası için de iyidir ve asıl olan da ikincisi gibidir.

Eroğul'a göre katılma ortamı beş unsurdan oluşmaktadır: 1) Bağımsız bir devletin varlığı 2) Can güvenliği 3) Eğitim 4) Hukuki çerçeve 5) Düşüncüsel (ideolojik) etki 6) İletişim olanakları.⁹⁵ 4., 5. ve 6. maddelerin önemi açıktır, eğitimin de katılım üzerinde dolaylı etkileri olduğu bilinmektedir. Ama devletin varlığı ve can güvenliği ile siyasal katılma arasında doğrusal bir ilişki kurmak mümkün değildir. Siyasal katılmayı

⁹² A.g.e., s. 19, 68

⁹³ A.g.e., s. 185

⁹⁴ Eroğul, a.g.e., s. 164

⁹⁵ A.g.e., s. 45-47

salt devlet yönetimine katılma ve salt yasal, resmi yollardan katılma olarak algılamadığımız durumda ilk iki madde kendiliğinden anlamsızlaşır.

Konuya hukuk eksenli yaklaşımın yol açacağı sakıncaları göstermek açısından bir örnek vermek ilginç olacaktır. Eroğul 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini Cumhuriyet tarihinde siyasal katılım açısından atılmış en önemli 5 adımdan birisi olarak değerlendirir.⁹⁶ (Diğerleri, 1920 TBMM'nin açılması, 1923 Cumhuriyetin ilanı, 1950 seçimleri, 1961 Anayasası)⁹⁷ Bu gelişme Türkiye'de siyasal katılım açısından dev bir adım atıldığı görüntüsü vermektedir. Bu görüntüye göre Türkiye modernleşme ve demokratikleşme yolunda "ileriye" (ya da çağdaş uygarlık seviyesine) doğru bir adım daha atmıştır. Ancak sürece daha derinlikli bir bakış bu katılım hamlesinin nelerin pahasına yapıldığını göstermektedir. Aynı iktidar bir Kadın Fırkası kurulması girişimini engellemiş, bunun üzerine Türk Kadınlar Birliği kurulmuştur. Belirtilen adımın atıldığı dönemde Türk Kadınlar Birliği başkanı Nezihe Muhittin sürgüne gönderilmiş ve ardından Kadınlar Birliği dağıtılmıştır. Kadın örgütleri devlet tarafından dağıtılırken kadınlara hukuki haklar tanınır. 1934-35 de atılan adımlar bir anlamda belli bir katılım türünün (örgütlü ve iktidardan görece bağımsız), seçimsel katılımın sağlanmasının getirdiği meşruiyetten yararlanılarak bastırılması olayıdır. Gerçek yaşamdaki toplumsal güç ilişkileri hesaba katıldığında 1934'ün siyasi katılım açısından gerçekte ne kadar önemli olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Yukarıdaki yaklaşımların hepsinde ortak olan özellik çeşitli düzeylerdeki pozitivizmdir. Baykal ve Özbudun büyük ölçüde oy verme davranışını incelerken, Kalaycıoğlu ve Uysal anket çalışması sonuçlarını değerlendirmektedir. Hepsinde ölçülebilirlik kaygısının ağır bastığı görülür. Ölçülebilir niceliksel sonuçlara ulaşma çabası çoğu zaman zaten bilinen gerçeklerin yeniden "ispatlanmasından" başka bir sonuç doğurmaz. Ayrıca ölçülebilir verilerden hareket etme zorunluluğu siyasal katılımın çok daha canlı ve etkili biçimlerine göz kapamaya yol açar. Tüm bu çalışmalar kendisini seçim sonuçları yada seçimle ilgili etkinliklerle sınırlar. Yine bütün çalışmalarda ortak olan başka bir sorun ise modernleşme teorisinin sorgulanmadan kabulüdür. Sosyo-ekonomik gelişmenin belli bir tür siyasi davranışa yol açacağına dair inanç (Baykal'da biraz daha temkinli olmakla beraber) tüm yazarlarca paylaşılmaktadır.

⁹⁶ 1934'de kadınlara sadece seçme hakkı, 1935'de ise seçilme hakkı verilmiştir. Ayrıca aynı yıl 12. Uluslararası Feminizm kongresinin İstanbul'da yapılması sağlanmıştır.

⁹⁷ A.g.e., s. 33

Siyasi mücadelelerin belirleyici etkisi ihmal edilmektedir. Siyasal katılmada siyasi öznelerin faaliyetleri geçerken değinilen bir faktör durumundadır. Oysa sosyo-ekonomik modernleşme sadece çeşitli olasılıkların üzerinde yeşerebileceği bir toplumsal zemin ya da Baykal'ın dediği gibi bir eğilim sağlar. Somut olarak neyin gerçekleşeceği ise, sınırlarını toplumsal yapının çizdiği alanda siyasi öznelerin yürüttüğü mücadelelere bağlıdır.

Yakın zamanda yapılan nadir araştırmalardan birisi Zenginkuzucu'nun Kalaycıoğlu'nun danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezidir. Tezde sosyo-ekonomik modernleşmenin 80 sonrasında oy verme davranışı üzerinde etkileri araştırılmıştır. Tez, 70'lerdeki çalışmaların yöntemini kullanarak 82-95 yılları arasında yapılan seçimlerin verilerini değerlendirmektedir. İlginç olan, bulguların 70'lerdekiyle büyük ölçüde benzeşmesidir. Zenginkuzucu'nun ulaştığı sonuçlar 70'li yıllarda Kalaycıoğlu ve Özbudun'un yaptığı araştırmaların sonuçlarıyla büyük ölçüde uyusmaktadır. Önceki çalışmalarda da belirtildiği gibi seçimlere, erkekler kadınlardan ve evliler bekarlardan daha çok katılmaktadır. Sosyo-ekonomik modernleşme teorisinin beklentilerinin bu araştırmada da gerçekleşmediği belirtilmektedir. Nüfus yoğunluğu, kentleşme, eğitim ve gelir düzeyi seçimlere katılımı arttırmadığı gibi aksine, bu göstergelerle katılım arasında negatif korelasyonlar vardır. Sadece örgüt üyeliği, 70'li yıllardaki çalışmalarda gösterildiği gibi katılımı pozitif bir korelasyon içindedir. Zenginkuzucu'nun 80 öncesinden farklı olarak tespit ettiği önemli bir bulgu Türkiye'nin doğusunda 80 sonrasında seçimlere katılımdaki düşüştür. Özbudun'un araştırmasında 69 seçimlerinde Doğu illerinde seçimlere katılım Türkiye ortalamasının üzerindeyken 80 sonrasında özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de seçimlere katılım ortalamasının altına düşmüştür.⁹⁸

Dünyada ve Türkiye'de siyasal katılım ve toplumsal hareket teorileri arasında verimli bir alışverişin olduğu söylenemez. Gerçekte aynı siyasal olguyu başka açılardan inceleyen bu iki alt disiplinin belirli bir örneği incelerken birlikte kullanılmaması için bir neden yoktur. Çünkü siyasal katılım ve mobilizasyon aynı eylemin iki farklı boyutudur. Bu gerçeğe rağmen, bu iki alt disiplinde yapılan çalışmalar birbirlerinden kopuk bir şekilde devam etmiştir. Bu kopukluğun başlıca nedeni siyasal katılım çalışmalarında siyasal katılımın devletle ilgili etkinliklerle sınırlanması ve analiz ölçeği

⁹⁸ Dikran Migirdiç Zenginkuzucu, "Patterns of Political Participation in Post-1980 Turkey", Thesis (M.A.), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 71-75

olarak bireyin alınması, buna karşılık toplumsal hareket teorilerinde de toplumsal hareketlerin siyasal sistemle ilişkisinin ihmal edilerek salt ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlara odaklanmasıdır. Siyasal katılım literatüründe, siyasal olanın - ve dolayısıyla siyasal katılımın - ekonomik ve toplumsal yaşamı kapsayacak biçimde genişletilmesi ve ayrıca mobilizasyonun katılımdaki belirleyici öneminin fark edilmesi siyasal katılım çalışmalarını toplumsal hareket teorilerine yaklaştırmıştır. Toplumsal hareket teorilerinde ise hareketlerin oluşumunda ve başarısında politik faktörlerin öneminin anlaşılması toplumsal hareket teorilerini siyasal katılım çalışmalarına doğru yaklaştırmıştır. Siyaset geniş anlamda tanımlanır, katılımda mobilizasyonun ve toplumsal hareketlerde siyasal sürecin belirleyici önemi teslim edilirse bu iki alt disiplinin bulgularını birlikte değerlendirmek mümkün olabilir. Bu durumda olguları açıklamada daha çözümlenici ve kapsayıcı bir teorik yaklaşıma kavuşulmuş olacaktır. 3. bölümde 1970'lerin sol hareketini ve 4. bölümde Zeytinburnu'nda Kıvılcım Grubu örneğini incelerken hem toplumsal hareket hem de siyasal katılım teorilerinden yararlanmaya çalışacağım. Siyasal katılımın tanımını başlangıçta belirttiğim genişlikte kabul edip, siyasal katılım literatüründeki Mobilizasyon Modeli'nin ve toplumsal hareket teorilerindeki Siyasal Süreç Modeli'nin varsayımlarından hareket ederek, ele aldığım örnek olayı incelemeye çalışacağım.

3. 1970'Lİ YILLARDA SOSYALİST HAREKET

Türkiye’de sosyalist hareketin tarihinde 1970’li yılların özgün bir yeri vardır. Bu yıllarda sosyalist, devrimci ya da radikal sol olarak tanımlanabilecek akımlar geniş halk kesimlerine ulaşmış, demokratik kitle örgütleri aracılığıyla yaygın örgütlenme ağları oluşturabilmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte alt ve orta sınıflarda başlayan siyasallaşma süreci 1960 yılında gerçekleşen 27 Mayıs darbesinden sonra 1961 Anayasası’nın yarattığı görece özgürlük ortamında hızlanmış, 1960’ların sonuna doğru sosyalist örgütlerin etkisiyle radikalleşmiş ve 1970’li yıllarda sistem karşıtı bir hareket biçimini alarak 1977’de tepe noktasına ulaşmıştır. 1978-80 arası yaratılan terör ortamı, sol içi çatışmalar ve sol hareketteki genel ufuksuzluk, kitle hareketinde duraklamaya yol açmış bu koşullarda yapılan 1980 askeri darbesi toplumdaki siyasallaşma sürecini tersine çevirmiştir.

1980 darbesinin ardından yazılan resmi tarihte “anarşi ve kargaşa” yılları olarak geçen bu dönemde şiddet içeren siyasal katılım biçimlerinin yaygınlığı gerçekten de dikkat çekicidir. Ancak şiddet olaylarını dönemin yegane karakteristik özelliği olarak görmek son derece yanıltıcı olacaktır. Toplumsal adalet ve değişim özelemlerinin ülke çapında yaygınlaştığı bu dönemde, toplumun değişik sınıf ve katmanları sendika, oda, kooperatif, dernek, birlik, komite ya da platformlar kurarak siyasal sürece aktif olarak katılmışlardır.

1970’li yılların solu büyük ölçüde, 1960 sonrasında gelişen sol hareketin devamı niteliğindedir. Türkiye tahlilleri, genel stratejiler, örgütlenmeler ve ilk ilişki ağları büyük ölçüde 1960-71 yılları arasında oluşturulmuştur. Bu nedenle önce 1960 -1971 arasındaki sol hareketi ele alıp sonra 1974-1980 dönemini genel özellikleriyle değerlendireceğim. Daha sonra 1970’li yıllarda gerçekleşen özgün siyasal katılım deneyimlerinden seçtiğim iki örneği inceleyip son olarak sol hareketin bu dönemdeki pratiğini siyasal katılım teorisi çerçevesinde değerlendireceğim.

3.1. 1960-71 DÖNEMİ

20. yüzyılın başından itibaren Türkiye’de sosyalist akımlardan söz etmek mümkündür. Ancak 1960’lı yıllara kadar sosyalist örgütlenmeler toplumsal bir güç haline gelemediler. 1920’de kurulmuş olan Türkiye Komünist Partisi (TKP) 1950’li yıllarda tamamen tasfiye olana kadar geçen 30 yılı aşkın sürede ciddi bir kitle desteğine ulaşmayı başaramadı. Bu yıllarda sosyalist hareketi temsil eden TKP illegal bir parti

olarak sınırlı sayıda aydın, öğrenci ve işçi arasında taraftar bulabildi. 1946 yılında çok partili hayata geçilirken demokratikleşme konusunda dönemin iyimser havasından etkilenerek kurulan yasal Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist İşçi Çiftçi Partisi kısa sürede kapatıldı.⁹⁹ Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin ardından 1951 yılında gerçekleşen tutuklamaların sonucunda illegal TKP fiilen dağıldı. TKP'nin önde gelen kadrolarından Hikmet Kıvılcımlı'nın 1954'te kurduğu Vatan Partisi'nin 1957 yılında kapatılması ile sosyalist hareketin bir döneminin sona erdiği söylenebilir.¹⁰⁰

1960 sonrasında ise önceki dönemin aksine sosyalist hareket ulusal ve uluslararası koşulların etkisiyle geniş halk kesimlerine ulaştı. Türkiye'de kapitalizmin 1950'li yıllardan başlayarak hızlı bir gelişim sürecine girmesi toplumsal değişimi hızlandırıyor ve bu değişim 1960'ların siyasal hareketliliği için uygun bir zemin yaratıyordu. Haluk Yurtsever'in deyişiyle, "1960'larda yaşanan toplumsal kaynaşma ve çatışmaları belirleyen nesnel neden, iyice hız ve yoğunluk kazanan kapitalist gelişme ve bunun Türkiye'nin kentlerinde ve kırlarında yol açtığı sınıfsal farklılaşmaydı."¹⁰¹ Toplumsal yapıda hızlı bir değişim yaşanırken, 1960 yılına gelindiğinde siyasal sitemde de ani bir değişim gerçekleşti. 27 Mayıs 1960 tarihinde alt rütbeli subayların ordu hiyerarşisini çiğneyerek gerçekleştirdiği darbe, siyasi üst yapıda radikal dönüşümlere yol açtı. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren subayların hazırlattığı 1961 Anayasası cumhuriyetin geçmiş yıllarıyla kıyaslanamayacak bir özgürlük ortamı sağlamıştır. 1960 sonrasında sendikalar ve siyasi partiler yasalarında yapılan değişikliklerle işçi sınıfının örgütlenmesi ve sosyalist partilerin gelişimi için görece elverişli koşullar oluşmuştur. Bu dönemde yoğunlaşan basın-yayın faaliyetleri aydınlar ve öğrenciler arasında sosyalist düşüncelerin yaygınlaşmasını sağlamış, ayrıca çok sayıda dernek vb. demokratik kitle örgütü kurulmuştur. Aydınoglu 27 Mayıs'ın etkisini şöyle anlatır:

"DP'yi devirmekten yana hiçbir net programı olmayan, siyasal yönden son derece geri bir grup subayın yaptığı bu darbe, yepyeni bir siyasal üst yapının ve kültürün temellerini atar. Alt sınıfların otonom siyasal eyleme yönelişlerinin yolunu açar, araçlarını yaratır."¹⁰²

1960'ların dünya konjonktürü de solun gelişimi için elverişli bir ortam sağlıyordu. Çin, Küba, Vietnam, Cezayir, Filistin vd. ulusal kurtuluş savaşları ve Latin

⁹⁹ TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü'nün demokratikleşme ve yasal faaliyet konusundaki iyimser beklentilerine Vedat Türkali'nin tanıklığı için Bkz.: Vedat Türkali, *Komünist*, İstanbul: Gendaş, 2001, s. 104-113

¹⁰⁰ Mehmet Yılmaz, *Devrimci Hareketin Krizi*, İstanbul: Alaz Yayıncılık, 2004, s. 145

¹⁰¹ Haluk Yurtsever, *Marksizm ve Türkiye Solu*, 2. bs., İstanbul: El Yayınevi, 2002, s. 160

¹⁰² Ergun Aydınoglu, *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, İstanbul: Belge, 1992, s.28

Amerika'daki gerilla m¼cadeleleri t¼m d¼nya ¼zerinde emperyalizme karşı bir hareketlenme yaratmıştır. T¼rkiye solu ¼zerinde etkisi daha az olmakla beraber Avrupa'daki 1968 gen¼lik eylemleri de bu tabloya eklenebilir.

1960 sonrası sosyalist sol bu koşullar i¼inde gelişme olanağı bulmuş, anayasanın sağladığı g¼rece ¼zg¼rl¼k ortamında kendisini yasal platformda ifade edebilme şansına kavuşmuştur. 1960'lı yılların ilk yarısına damgasını vuran iki ¼nemli oluşum T¼rkiye İşçi Partisi (TİP) ve Y¼n Hareketi'dir.

3.1.1. T¼rkiye İşçi Partisi ve Y¼n Hareketi

Y¼n Hareketi bir grup aydının ¼ıkardıđı bir dergi ¼evresi konumundaydı. Doğan Avcioğlu'nun ¼nderliđini yapığı ¼evre, d¼nemin d¼ř¼nsel gelişimi ¼zerinde ¼nemli izler bırakmıştır. Y¼n dergisi adını, 20 Aralık 1961'de Y¼n dergisinin ilk sayısında yayınlanan 164 aydının altına imza atığı (zamanla imzacıların sayısı bini ge¼ecektir) bir bildiriyle duyurmuştur. Bildiriye imza atanların i¼inde ¼đretim ¼yesi, m¼fettiř, m¼hendis, ¼đretmen ve memurlar ¼ođunluđu oluşturmaktadır.¹⁰³

“Y¼n bildirisine g¼re, Atat¼rk devrimleri ile ama¼ edinilen ¼ađdař uygarlık seviyesine ulaşmak, milli ¼retimi y¼kseltmekte g¼sterilecek başarıya bağlıdır. Bu nedenle, topluma şekil vermek durumunda olan aydınların belli bir kalkınma felsefesinin anahtarları ¼st¼nde anlaşmaya varmaları gerekmektedir. B¼yle bir kalkınma felsefesinin hareket noktaları, b¼t¼n insanların seferber edilmesi, kitlelerin sosyal adalete kavuşturulması, istismarın kaldırılması ve demokrasinin kitlelere mal edilmesidir. Bunun adı ise, bildiriye hazırlayanlara g¼re yeni devlet¼ilik olmaktadır.”¹⁰⁴

Farklı g¼r¼řlere sahip yazarlar olmakla beraber Y¼n dergisinde genel olarak 27 Mayıs darbesi devrimci bir atılım olarak tanımlanıyor, ama yeterince ilerici sonu¼lar yaratamadığı, bu anlamda yarım bırakılan s¼recin tamamlanması gerektiği savunuluyordu. Y¼n Hareketi i¼in temel ama¼ Batı karşısında geri bir konumda olan T¼rkiye'nin kalkınmasını sağlamaktır. Kalkınma ise ancak sosyalist bir ekonominin uygulanması ile m¼mk¼n olacaktır. Y¼n'¼n savunduğu sosyalizmin i¼eriđi muğlak olmakla beraber temel karakteristiğinin “millici” ve “devlet¼i” olduğu s¼ylenebilir. Kimi yazarların T¼rk sosyalizmi olarak tanımladığı bu kapitalist olmayan kalkınma stratejisinde devlet eliyle sanayileşme ¼nemli bir yer tutmaktadır. Kalkınma,

¹⁰³ Y¼n bildirisinin ana teması Ertuğrul K¼rk¼ye g¼re, “Bunalımın yol a¼tıđı bir toplumsal devrim olasılığına karşı devleti ve d¼zeni kurtarmak i¼in se¼kin aydınların var olan y¼netim mekanizmalarını aşan bir inisiyatifi ¼stlenmeye hazırlanmalarının gerekliliğiydi.” Ertuğrul K¼rk¼, “Kapitalizm ile Kom¼nizm Arasında ‘Geleneksel Aydınlar’: Y¼n Hareketi”, *Sosyalizm ve Toplumsal M¼cadeleler Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2006-2007

¹⁰⁴ Hikmet ¼zdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Y¼n Hareketi*, Ankara: Bilgi, 1986, s. 51

bağımsızlık, demokrasi, devletçilik, milliyetçilik ve sosyalizm kavramları Yön sayfalarında sıkça tartışılan konulardır.¹⁰⁵

Yöncüler, toplumsal dönüşümün 27 Mayıs benzeri bir hareket sonucunda “zinde kuvvetler” diye adlandırdıkları askerler ve sivil aydınlarca sağlanacağını umut ediyorlar, yayınlarıyla bu kesimi etkilemeye çalışıyorlardı. Türkiye’de kapitalizmin az gelişmiş olmasından yola çıkarak devrimsel dönüşümlerin ancak “yukardan aşağıya” yapılabileceğine inanıyorlardı. Seçimlerde sağ partilerin başarısını bu düşüncelerinin kanıtı olarak sunuyor ve Irak, Mısır ve Suriye gibi ülkelerdeki milliyetçi-sosyalizan askerî darbeleri örnek gösteriyorlardı. “Cahil halk” geleneksel bağımlılık ilişkilerinin dışına çıkıp “özgürce” karar veremeyeceğinden dolayı “ilerici” atılımlar ancak “asker-sivil aydın kesimin” radikal müdahalesi ile sağlanabilirdi.¹⁰⁶ Yön’ün TIP karşısındaki tutumu eleştirel destek biçiminde olmuştur. TIP’e başlıca eleştirisi, devrimde işçi sınıfının önderliği sorununu en önemli konu olarak görerak aydınların, gençliğin ve statükoya karşı diğer güçlerin rolünü yeterince önemsememesidir. Yön’cülere göre TIP’in bu tutumu rejim karşıtı güçler arasında geniş bir ittifakın kurulmasına engel olmaktadır.¹⁰⁷

Gerçekten de Yön Hareketi öğretmen, öğrenci ve memurların sol düşüncelerle tanışıp siyasete katılmasında etkili oldu. Yön çevresi 1962’de Sosyalist Kültür Derneği etrafında örgütlenmeye çalıştı ama dernek ciddi bir etkinlik gösteremedi. 1963’de Talat Aydemir’in darbe girişiminin bastırılması Yön’ün stratejisini sorgulanır hale getirdi. Derginin 1967 yılında kapanmasının ardından, Doğan Avcıoğlu 1969-71 yılları arasında daha dar bir kadroyla Devrim dergisini çıkardı. Haftalık Devrim dergisinde, darbeci eğilim kendisini daha açık bir biçimde ortaya koyacaktır. Solda ayrışmaların gerçekleştiği ve her siyasi eğilimin kendi yayın organını çıkardığı bu dönemde derginin etkisi sınırlı olmuştur.

Türkiye İşçi Partisi 1961 yılında 12 sendikacı tarafından İstanbul’da kuruldu. Durgun geçen bir yılın ardından sendikacıların partiyi aydınlara açması ve Mehmet Ali Aybar’ın başkan olmasından sonra hızlı bir gelişim sürecine girdi. Önce yurt gezileriyle halka kendini tanıtan parti, 1963 yerel seçimlerinde radyo konuşmacılarının farklı üslubu ve söylemiyle dikkat çekmeye başladı. İstanbul’da çıkan Vatan ve Ankara’da

¹⁰⁵ Özdemir, a.g.e., s. 180-186, 238-255, 280-285

¹⁰⁶ Aydınoğlu, a.g.e., s. 38-46; Yurtsever, a.g.e., s.163-185; İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, Türkiye Solu’nun Eleştirel Tarihi-1 (1908-1980), 2. bs., İstanbul: Evrensel, 1996, s. 220-243

¹⁰⁷ Özdemir, a.g.e., s. 157-158

yayınlanan Öncü gazeteleri de TİP'in görüşlerinin ve faaliyetlerinin duyurulmasında etkili oldu. TİP'in sesini duyurmasına neden olan başka bir gelişme de şube açılışlarının ve etkinliklerinin Adalet Partisi ve Komünizmle Mücadele Derneği¹⁰⁸ taraftarlarının saldırısına uğramasıydı.¹⁰⁹ 1965 seçimlerinde beklenmedik bir başarı göstererek 15 milletvekili çıkaran TİP, anti-Amerikancı, demokratik ve eşitlikçi söylemiyle Cumhuriyet Halk Partisi'den (CHP) umudunu kesen aydınlar ve gençlik için çekim merkezi haline gelmeye başladı.

Başlangıçta büyük kentlerde örgütlü olan TİP zamanla Anadolu ve Trakya'nın kent ve köylerinde örgütlenmeye başladı. TİP'nin içinde üç ana küme vardı. Sendikacılar, aydınlar/öğrenciler ve Kürt kökenli üyeler.¹¹⁰ TİP'in Kürt sorununa demokratik yaklaşımı Kürt aydınlarının TİP içinde mücadele etmesini sağladı. 1968'e gelindiğinde TİP'in üye sayısı 12 695'e ulaşmıştı. Toplam üyelerin yüzde 25'i işçiydi. Öğretmen, avukat, doktor gibi meslek sahipleri ve alt düzey memurlar partide önemli yer tutuyordu.¹¹¹

TİP programı sosyalizmi hedefliyordu. Tıpkı Yön gibi Türkiye'nin koşullarına uygun, ulusal karakter taşıyan bir sosyalizm öneriyordu. Ancak strateji konusunda Yön'ün zıttı bir tutum içindeydi. TİP'in teorisyenlerine göre Türkiye'de kapitalizm sosyalist bir "devrim" için yeterli bir gelişkinlik düzeyindedir. Bu yüzden sosyalist devrim "yukardan aşağıya" değil, "aşağıdan yukarıya", işçi sınıfının ve yoksul köylülerin örgütlenmesi ve parlamentoda çoğunluğun sağlanması yoluyla tedricen gerçekleşecektir.¹¹² Bu anlayışı doğrultusunda TİP yönetimi, üye ve sempatanlarını genelde oy verme ve seçimle ilgili faaliyetlere yönlendirmiş ve şiddet içeren eylem tarzlarından özellikle uzak durmayı tercih etmiştir.

TİP'nin 15 milletvekili meclis içersinde etkili muhalefet yaparak partinin prestijini yükseltirler. 1966 ve 1968'de yapılan senato seçimlerinde partinin oylarında kısmi bir artış yaşanır.¹¹³ 1967 sonrasında TİP üzerindeki baskılar artmaya başlar,

¹⁰⁸ 1950'li yılların anti-komünist propaganda ortamında kurulan Komünizmle Mücadele Derneği, 1960 sonrasında iktidar ortağı olan Adalet Partisi'nin desteğiyle güçlenip, gelişen sol harekete karşı ideolojik ve fiziki saldırıların öncülüğüne soyundu. Bkz.: Tanzer Sülker-Yılmaz, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s. 104-105

¹⁰⁹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, C.I, İstanbul: BDS, 1988, s. 218-252; Aren, a.g.e., s. 85-88

¹¹⁰ Gün Zileli, *Yarılma (1954-1972)*, 2. bs., İstanbul: İletişim, 2002, s. 324

¹¹¹ Aren, a.g.e., s. 79

¹¹² Aybar, a.g.e., C.II, s. 104-121; Aren, a.g.e., s. 45-72; Abdurrahman Atalay, "1961-1969 Türkiye İşçi Partisi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988 s. 2142-2143; Yurtsever, a.g.e., s. 170-185, Aydınoğlu, a.g.e., s. 46-51; Akdere, Karadeniz, a.g.e., s.255-290

¹¹³ Aren, a.g.e., s. 103

milletvekilleri Meclis'te Adalet Partililer tarafından dövülür, Anayasa Mahkemesi'nde kapatma davası açılır. TİP'in yavaş da olsa gösterdiği gelişim dışardan gördüğü baskılardan çok içerde yoğunlaşan ideolojik tartışmalar yüzünden aksamaya başlar. Mehmet Ali Aybar'ın "başa güreşeceğiz" dediği 1969 milletvekili seçimlerinde oy sayısında 50 bin civarı bir azalma yaşanır. Oy oranı yüzde 3'den 2.5'e iner ve seçim sisteminin değiştirilmesi yüzünden parti sadece iki milletvekili çıkarabilir. Seçim sonuçlarının yarattığı memnuniyetsizlik iç sorunların daha da artmasına yol açar.¹¹⁴

3.1.2. Öğrenci Hareketi ve Milli Demokratik Devrim

Üniversitelerde öğrenci eylemleri 27 Mayıs darbesinin hemen öncesinde Demokrat Parti iktidarına karşı başlamıştı. 27 Mayıs'tan 1960'ların ortasına kadar üniversite öğrencileri çoğunlukla CHP taraftarıydı ve ideolojik ufukları Atatürk ilkelerini ve 27 Mayıs'ı savunmakla sınırlıydı. Bu yıllarda Yön dergisi ve TİP'nin etkisiyle aydınlar arasında yayılan sosyalist düşünceler 1965'ten itibaren üniversite öğrencileri arasında da yaygınlaşmaya başladı. İstanbul, Ankara ve İzmir'deki 18 öğrenci yurdunda 1961 seçimlerinde yüzde 64 oranında oy alan CHP, 1965 seçimlerinde sadece yüzde 32 oranında oy alabildi.¹¹⁵ TİP'nin gençlik örgütü Fikir Kültüpleri Federasyonu 1965 yılında kuruldu. Yön dergisi'nin yanı sıra, Akşam gazetesinden Çetin Altan ve Cumhuriyet'ten İlhan Selçuk gibi köşe yazarları da gençler arasında ekonomik kalkınma ve sosyal adalet düşüncesinin yaygınlaşmasında etkili oldular.¹¹⁶ Dönemin gençlik önderlerinden Harun Karadeniz'in deyiimiyle "27 Mayıs 1960 sonrasında söylenen ve ne anlama geldiği de pek bilinmeyen "hürriyet" isteği giderek yerini "ekonomik kalkınma" kavramına bırakmıştır."¹¹⁷

1965 sonrasında öğrenci örgütleri ülke sorunlarına ilişkin siyasi kampanyalar düzenlemeye başladı. Bunlar genelde devletçi ve anti-empyralist içerikteydi. "Milli petrol", "Montaj sanayine hayır", "Özel okullara hayır", "İlaç sektöründe millileştirme", "NATO'ya hayır" vb. kampanyalarla çeşitli propaganda ve eylem biçimlerine başvuruldu.¹¹⁸ Kampanyalarda bildiri dağıtımı ve duvar afişleri sık kullanılan yöntemlerdi. En çok öne çıkan eylem tarzı ise yürüyüş ve mitinglerdi. Bunların dışında duvarlara slogan yazma, konser, gece ve konferanslar düzenleme vb. etkinlikler de

¹¹⁴ Aren, a.g.e., s. 126-141

¹¹⁵ Sülker-Yılmaz, a.g.e., s. 100-103

¹¹⁶ Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, 8. bs., İstanbul: Belge Yayınları, 1995, s. 43-44

¹¹⁷ A.g.e., s. 59

¹¹⁸ A.g.e., s. 187

yapılırdı. Yasal eylemlerin yanı sıra “fiili eylemler” de gerçekleşiyordu. 1967 yılında İstanbul’a gelen Amerikan donanmasına ait 6. Filo adına Taksim’deki Atatürk anıtına bırakılan çelenk yakılarak, yerine öğrencilerin hazırladığı başka bir çelenk kondu. 6. Filo askerlerinin karaya çıkmasını engellemek amacıyla Dolmabahçe’de oturma eylemi ve açlık grevi yapıldı. Amerikalı askerleri tartaklamak, şapkalarını çalmak ya da kafalarına yumurta atmak gibi eylemler gündelik hale gelmişti. “Özel okullar devletleştirilsin” talebiyle 7-20 Kasım 1967 tarihleri arasında İstanbul’dan Ankara’ya kadar yüründü.¹¹⁹ Üniversiteli gençler kendilerini tüm ülke sorunlarına çözüm üretmede sorumlu görüyorlardı.¹²⁰

1968’e gelindiğinde üniversite öğrencileri arasında sosyalist düşünceler, Kemalizm’in sol yorumu ile iç içe geçmiş durumdaydı. Harun Karadeniz’in o yıl İstanbul’a gelen Amerika Birleşik Devletleri donanmasına ait 6. Filo’ya karşı yapılan protesto eylemini değerlendirme biçimi bu ideolojik birlikteliğin ilginç bir ifadesidir.

“Taksim anıtına vardığımız zaman anıtın Beyoğlu’na bakan yanına değil, Elmadağ’a bakan yanına toplandık. Bunun nedeni Beyoğlu’na bakan yanda Atatürk, Elmadağ’a bakan yanda Mustafa Kemal oluşuydu.”¹²¹

1968 yılında öğrenci hareketinde radikalleşme eğilimi hızlanır. Bu dönemde dünya’daki gelişmeler (Yunanistan’da Albaylar Cuntası ile askeri parlamenter rejimin askıya alınması, Küba’da Fidel Kastro önderliğinde yürütülen gerilla savaşı ile iktidarın alınması, Vietnam’daki ABD işgali ve direniş vb.) toplumsal dönüşümlerin barışçıl evrimci bir tarzda gerçekleşmeyeceği düşüncesini destekliyordu. Ayrıca ülkede sola karşı artan baskılar, daha aktif bir mücadele tarzını gündeme getiriyordu. Öğrenci eylemlerine karşı polisin tavrı sertleşiyordu. Komünizmle Mücadele Dernekleri’nde örgütlenen sağcı militanlar öğrenci eylemlerine, mitinglere saldırıyor, şiddete dayalı bir sindirme politikası izliyorlardı. TİP yönetimi bu tür saldırılar karşısında temkinli bir tutum içindeydi. Üniversite gençliği ise daha aktif bir savunma çizgisi oluşturma gereği duyuyordu. Toplumsal dönüşümün parlamentoda çoğunluk sağlama yoluyla gerçekleştirilebileceğine dair inancın tükendiği 1960 sonlarında gençlik, dünya üzerindeki radikal mücadelelerden de ilham alarak yeni arayışlar içersine girdi. Bu

¹¹⁹ A.g.e., s. 66,72,75

¹²⁰ Bu konuda ilginç bir örneği Sülker-Yılmaz aktarıyor: “Örneğin Ortaca’da meydana gelen Alevi-Sünni çatışması üzerine İTÜ Öğrenci Birliği olay yerine gidiyor ve birlik başkanı Hasan Yalçın ile arkadaşları çatışmaya son veren “barışmayı” sağlıyorlardı. Bunun üzerine kaymakam, Muğla Valisi ve Jandarma Komutanı gençleri kutlayacaktı.”

Sülker-Yılmaz, a.g.e., s. 113

¹²¹ Karadeniz, a.g.e., s. 140

arayışların ilk durağı 1951 operasyonu ile dağılan TKP'nin liderlerinden Mihri Belli'nin ortaya attığı Milli Demokratik Devrim (MDD) düşüncesi idi.

1960'lı yıllarda dağılık durumda olan eski TKP'lilerin bir kısmı TİP içinde görev almış bir kısmı da dışardan destek vermişti. 1965 yılından itibaren Mihri Belli'nin başında olduğu bir grup eski TKP'li TİP içersinde etkili bir muhalefet yürütmeye başladı. Mihri Belli, Yön dergisinin sayfalarında TİP'in izlediği politikaları eleştirdi. Parti yönetiminin yaklaşımı ise genelde muhalifleri tasfiye etme biçimindeydi. TİP'li gençlerin kurduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) içinde, pratikte daha radikal önermeler getiren MDD düşüncesi etkili olmaya başladı. MDD'yi benimseyenler 1967'de Türk Solu ve daha sonra Aydınlık dergilerini yayınlayarak üniversite gençliği içersindeki etkinliklerini artırdılar.

MDD düşüncesine göre Türkiye geri kalmış, emperyalizme bağımlı kapitalist bir ülkedir. Burjuva devrimleri eksik bırakılmıştır ve yarı-feodal ilişkiler hala önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de sosyalizmin gerçekleşebilmesi için önce emperyalizme karşı bağımsızlığın ve demokrasinin kazanılması gerekmektedir. MDD işçi sınıfı, köylüler, asker-sivil aydın zümre ve milli burjuvazi ittifakıyla gerçekleşebilir. Bunlardan sadece işçi sınıfının modern bir güç olduğu kabul edilir, ama Türkiye'nin özgün şartlarında işçi sınıfı ancak geniş bir ittifaklar politikası sonucunda emperyalizmi ve feodal kalıntıları alt edebilir ve ondan sonra sosyalizme yürüyebilir. Karşı devrim güçleri, emperyalizm, işbirlikçi sermaye ve feodal ağalar ittifakıdır.¹²²

TİP'i "parlamentarizm"¹²³ ve pasifizizmle suçlayan MDD'ciler 27 Mayıs benzeri bir darbe girişiminden "yararlanmak" gerektiğini düşünüyorlardı. Böyle bir devrim aşamasından sonra ABD'den bağımsızlaşacak olan Türkiye'de işçi sınıfının örgütlenmesi kolaylaşacak ve Sovyetler Birliği'nin desteğini de alarak sosyalizme geçmek mümkün olacaktı. Ancak MDD'i savunanlar işçi sınıfının nasıl örgütleneceği konusunda belirgin bir fikre sahip değildi. Bu yüzden işçi sınıfına teoride verilen yerin pratik ve güncel bir anlamı yoktu. Bu eksiklerinden dolayı MDD'i savunanlar TİP'liler tarafından "cuntacı" olarak nitelenecektir.

MDD, gençlik hareketinin aynı zamanda Marksizm'le tanışması anlamına geliyordu. MDD'cilerin başında olduğu Sol Yayınları ve Bilim ve Sosyalizm Yayınları

¹²² Mihri Belli, "Milli Demokratik Devrim", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2144-2145

¹²³ Sosyalizmin parlamentoda çoğunluğun sağlanması yoluyla gerçekleştirilebileceğini savunan görüş.

o dönemde Marksist klasikleri hızla Türkçe'ye çeviriyordu. Ayrıca büyük bir okuma seferberliği başlamıştı. MDD ile TİP arasında süren polemikler Marksizm içindeki strateji tartışmalarını Türkiye solunun ana gündemi haline getirdi. 60'ların ikinci yarısında sol içindeki temel gerilim eksenini Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim tartışması oldu. Sosyalist Devrimi savunan TİP, teoride daha radikal bir pozisyonda olmasına rağmen pratikte görece pasif bir tutum belirlerken, MDD'i savunanlar teoride geri ve eklektik olmalarına karşın anti- emperyalist mücadelede militan bir tutum içindeydiler.¹²⁴

1968 Haziran'ında İstanbul ve Ankara'da, öğrencilerin yönetime katılması talebiyle ilk üniversite işgalleri gerçekleşir. Temmuz 1968'de İstanbul'a tekrar gelen 6. Filo'ya karşı yapılan yürüyüşün ardından Dolmabahçe'de karaya çıkmış olan Amerikan askerleri denize atılır. İstanbul Teknik Üniversite'sine polis baskını sırasında Vedat Demircioğlu adlı öğrenci öldürülür. Cenaze töreninde ve sonrasında polisle öğrenciler arasında sokak çatışmaları yaşanır. Bu çatışmalarda öğrenciler ilk kez molotof kokteyli kullanırlar. Deniz Gezmiş gibi öğrenci liderleri bu süreçte öne çıkmaya başlar.¹²⁵

1968'den sonra MDD düşüncesini benimseyenler FKF içersinde çoğunluğu oluşturmaya başlar. 1969'da yapılan bir kongrede örgütün ismi Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) olarak değiştirilir, ardından TİP'li öğrenciler örgütten ihraç edilir.¹²⁶ TDGF, Dev-Genç olarak anılmaya başlanır ve üniversite gençliğinin örgütü olmanın ötesinde FKF döneminde olduğu gibi tüm toplumsal sorunlarda taraf olarak çözüm üretmeye çalışır. İşçi grevlerine destek verir, köylü mitinglerinin örgütlenmesinde görev alır, emperyalizme karşı yürüyüşler düzenler.¹²⁷ Ankara'da Dev Gençliler Amerikalıların eğlence yerlerini basıp dağıtma, ses bombası atma, camlarını taşlama gibi şiddet eylemleri de gerçekleştirir.¹²⁸ Üniversitelerde yaygın bir örgütlenmeye sahip olan Dev-Genç, gençliğin siyasete aktif katılımının simgesi haline gelir.

1968-69 yıllarında tepe noktasına ulaşan öğrenci hareketine katılanlar temelde iki toplumsal tabakaya mensup öğrencilerdi. Birincisi iyi üniversitelerde okuyan subay,

¹²⁴ Aydınöğlu, a.g.e., s. 97-131; Yurtsever, a.g.e., s. 185-194; Akdere,Karadeniz, a.g.e., s. 244-254; Mehmet Yılmaz, "Devrimci Hareketin Genel Otokritiği", Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği, İstanbul: Alaz Yayıncılık, 1994, s. 105-110; Zileli, a.g.e., s. 332

¹²⁵ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2083-85

¹²⁶ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2139-2140

¹²⁷ Aydınöğlu, a.g.e., s. 140-141

¹²⁸ Zileli, a.g.e., s. 327

öğretmen, memur çocukları, diğeri ise genellikle eğitim fakültelerinde okuyan köylü çocuklarıydı.¹²⁹

3.1.3. İşçiler, Köylüler, Öğretmenler

1960 sonrasında ilk büyük işçi eylemi, İstanbul Sendikalar Birliği tarafından 1961 yılında Saraçhane’de düzenlenen 100 binin üzerinde işçinin katıldığı mitingdir. 1963’de Kavel kibrit fabrikasında işverenin ikramiye ödememe ve ücretleri düşürme kararına karşı işgale dönüşen ve 36 gün süren bir direniş yaşandı. Aynı yıl sınıf örgütlenmesi için yeni olanaklar getiren sendika ve toplu sözleşme yasaları yürürlüğe girdi.¹³⁰ 1965 yılında Zonguldak Kömür İşletmelerinde 5 bin işçinin katıldığı bir direniş gerçekleşti ve Ankara’da 5 binin üzerinde işsiz yapı işçisi Meclis’e yürüdü.¹³¹ Amerika’daki hakim sendikacılık modeli örnek alınarak kurulan Türk-İş, işçilerin taleplerini karşılamada yetersiz kaldığı gibi çoğu zaman uzlaşmacı bir çizgi izliyordu. 1967 yılında Türk-İş’ten atılan üç sendikanın öncülüğünde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nu (DİSK) kuruldu. Kurucu beş sendikanın dördünün başkanı aynı zamanda TİP’i kuran sendikacıları.

1960 sonlarına doğru öğrenci hareketindeki radikalleşme işçiler üzerinde de etki yapmıştır. 1968 yazında üniversite işgalleri yaşanırken Derby lastik fabrikasındaki direniş de işgal eylemine dönüşmüş ve işçi temsilcileri ile öğrenci temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin ardından, öğrenciler fabrika önüne giderek direnişe destek vermişlerdir.¹³² Direnişlere karşı polisin tutumu sertleşirken, zaman zaman fabrikaların civarındaki gecekonduarda oturan işçi yakınları da işyeri direnişlerine aktif destek vermiştir.¹³³

Tablo 3.1: 1963-1971 arası grevler

Yıllar	Grev Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı
1963	7	1.374
1964	81	6.608
1965	43	5.573
1966	39	10.401
1967	91	8.612
1968	59	8.098

¹²⁹ Zileli, a.g.e., s. 249

¹³⁰ Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, 2. bs., İstanbul: Kaynak, 2003, s. 179

¹³¹ İsmet Demir, *Grevler ve Direnişler Üzerine: Anılar-Deneyler İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit (1962-1975)*, 2. bs., İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1994, s. 22-23

¹³² Karadeniz, a.g.e., s. 105; Koç, a.g.e., s. 171-172

¹³³ Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15-16 Haziran*, 2. bs., İstanbul: Sorun Yayınları, 2001, s. 35-37; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2000-2014, 2146-2149

1969	82	23.190
1970	111	25.963
1971	97	20.016
TOPLAM	610	109.835

(Kaynak: Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, C.VI, s. 2014)

Grevlere katılan işçiler toplam ücretliler içinde görece küçük bir kesimi oluştursa da bu yıllar arasında gerçekleşen direnişler belli bir birikim oluşturmuş ve 1970’de 15-16 Haziran olayları yaşanmıştır. 1970 yazında Hükümet DİSK’in etkisizleşmesine yol açacak yeni bir sendika yasası hazırlıyordu. Yeni sendika yasasını protesto etmek amacıyla 15-16 Haziran günleri İzmit ve İstanbul’da 150 bini aşkın işçi Türkiye tarihinin en büyük işçi protestosunu gerçekleştirdi. Sendikacıların kontrolünden çıkan yürüyüşlere yasa tasarısını destekleyen Türk-İş’e bağlı fabrikalardaki işçiler de katılınca eylemler tam bir ayaklanma görüntüsü aldı. Yer yer polisle çatışmaların yaşandığı yürüyüşlerde beş işçi yaşamını yitirdi.¹³⁴

15-16 Haziran olayları sol hareketi hazırlıksız yakalamıştı. Olaylar başladıktan sonra Dev-Genç yürüyüşlere destek vermiş, sol örgütlere mensup militanlar olayların içinde yer almıştı. Ancak direniş ne sendikaların ne de herhangi bir örgütün kontrolünde değil, kendiliğinden gelişip sıkıyönetimin baskısıyla sona erdi. 15-16 Haziran olayları işçi sınıfının rolü konusundaki teorik tartışmaları etkilemiş, işçi sınıfının önemine yapılan vurgu artmıştır.

1960’lı yılların ikinci yarısında sadece kentlerde değil kırlarda da siyasi hareketlilik artmıştı. TİP’in propaganda çalışmaları sırasında Türkiye’nin çeşitli yerlerinde köylülerle bağlar kurulmuştu. Bu bağların kurulmasında özellikle köy öğretmenlerinin çabasının Zileli’nin deyimıyla “neredeyse tayin edici rolü” vardı. Daha sonra Dev-Genç militanları köylü eylemlerinin örgütlenmesinde aktif bir biçimde yer aldılar. 1967-71 arasında yoğunlaşan köy ve kasaba hareketleri genelde tefecilere borç ödememe, düşük taban fiyatlarına karşı gösteriler, ağaların el koyduğu toprakları işgal gibi biçimler aldı. Ege’de tütün ve üzümde, Çukurova’da pamukta ve Karadeniz’de findıkta taban fiyatlarının arttırılması için mitingler düzenlendi. Malatya ve Dersim bölgesindeki köylülerin solla ilişkisi ise genelde ezilen Alevi kimliği üzerinden kurulmuştu.¹³⁵

¹³⁴ Sırrı Öztürk, a.g.e., s. 79-88

¹³⁵ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2136; Sülker-Yılmaz, a.g.e., s. 130; Zileli, a.g.e., s. 390, 458-459

1960'larda hareketlenen diğer bir kesim öğretmenlerdi. Türkiye Öğretmenler Dernekleri Milli Federasyonu'nun (TÖDMF) 1965 yılında Ankara'da düzenlediği mitinge büyük çoğunluğunu köy öğretmeni olmak üzere 20 bin öğretmen katıldı. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) Aralık 1969'da ilan ettiği iki günlük boykota toplam öğretmen sayısının yüzde 80'i olan 109 500 öğretmen katılmıştı.¹³⁶ Köy enstitülerinde yetişen öğretmenler 1950'li yıllardan itibaren öğretmenlerin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamış, 1960'lı yıllarda sosyalist düşüncelerden etkilenmişlerdi. Öğretmen örgütlerinde solun hakimiyeti, tüm Türkiye çapında ilişki ağları yaratılmasında büyük bir avantaj sağlamıştı.¹³⁷

3.1.4. 12 Mart'a Doğru

1970'e gelindiğinde Dev-Genç, hem Çin ve Latin Amerika'daki devrim deneylerinin etkisi hem de devlet güçlerinin ve MHP'li "komandoların" artan saldırıları yüzünden silahlanmaya başladı. Alparslan Türkeş, daha sonra ismini Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirecek olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) başına geçtikten sonra, bu parti sol harekete karşı saldırıların merkezi durumuna gelmişti. CKMP Temmuz 1968'de ilk komando eğitim kampını kurmuş, Ağustos 1970'de bu kampların sayısı 28'e ulaşmıştı.¹³⁸ Öğrencilere "provokasyona gelmeme" çağrısı dışında bir mücadele perspektifi sunamayan TİP, gençlik içinde ciddi prestij kaybına uğramıştı. Militan bir mücadele çizgisini sürdüren MDD ve Dev-Genç ise, 1969 yılında başlayan iç tartışmalar sonucunda, 1970 başında bölünmüş durumdaydı. Doğu Perinçek'in başını çektiği bir grup Aydınlık dergisinden ayrılarak Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) dergisini çıkarmaya başladı. TİP içersinde ise Aybar'a karşı Sadun Aren, Behice Boran ve Nihat Sargın'ın başını çektiği bir muhalefet şekillenmişti. Emek dergisini çıkarmaya başlayan muhalefet, Aybar'ın "güleryüzlü sosyalizm" ve "Sovyetler Birliği'nden bağımsızlık" yaklaşımına karşı daha ortodoks Marksist ve Sovyet yanlısı bir çizgiyi savunuyordu. 1969 seçim yenilgisinden sonra Aybar başkanlıktan istifa edince Emek grubu parti yönetimini ele geçirdi.¹³⁹

¹³⁶ Feyzullah Ertuğrul, "Türkiye Öğretmenler Sendikası", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2330-2331

¹³⁷ Mihri Belli'nin ifadesiyle, "TİP taşrada şudur; sosyalist öğretmen Ahmet geliyor, demirci Hasan'ı buluyor, terzi Mehmet'e gidiyor, onları parti örgütü kurulmasına ikna ediyor." Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları*, İstanbul: Doğan, 2000, s. 543

¹³⁸ Tanzer-Sülker, a.g.e., s. 125-126

¹³⁹ Aybar, a.g.e., C.III, s. 122-128, 141-168, 285-294; Aren, a.g.e., s. 126-141, 228-247; Yurtsever, a.g.e., s. 195-202

1970 yılında MHP'lilerin artan saldırıları, sol hareketin hızla parçalanışı, "silahlı mücadele" tartışmaları ve ordudan ilerici darbe beklentileri tam bir kaos ortamı yaratmış durumdaydı. TİP dışındaki tüm sol örgütler "ilerici" bir askeri darbeyi olasılık dahilinde görüyor ve buna göre konumlanmaya çalışıyordu. 1970 sonbaharında MDD'î savunular TİP kongresine alternatif olarak yeni bir parti kurmak amacıyla Proleter Devrimci Kurultay'ı topladılar. Yeterli katılımın sağlanamadığı kurultay, sonuç alınmadan dağıldı.¹⁴⁰ 1970 sonunda Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan'ın başını çektiği gruplar Mihri Belli çevresinden ayrılarak Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) örgütlerini kurdular. Ayrı bir grup olarak varlığını sürdürmesine karşın MDD'cilerle yakın ilişki içinde olan Hikmet Kıvılcımlı grubu ise 1970 sonunda Sosyalist gazetesini yayınlıyor ve yeni bir yasal parti kurulması yönünde çaba gösteriyordu.

12 Mart'a doğru solun farklı öbekleri arasındaki tartışmalarda gruplar belli mücadele yöntemlerini mutlaklaştıran bir tutum içersindeydiler. Barışçıl, yasal mücadele yöntemleri ile radikal yöntemler birbirlerini dışlayacak tarzda ele alınıyordu. Bazen salt gruplar arası yarış yüzünden daha radikal tutumlar geliştirme zorunluluğu hissediliyordu. Bu rekabet tarzı önce MDD ile TİP arasında daha sonra MDD'den doğan farklı gruplar arasında yaşandı. Dikkat çekici diğer bir özellik de örgüt içi muhalefete tahammülsüzlüktür. TİP yönetimi muhalefeti ihraçlarla sindirmeye çalışırken, FKF'nda yönetimi ele geçiren MDD'cilerin ilk işi TİP'lileri ihraç etmek oldu. Daha sonra MDD'ciler arasında çoğunluğu sağlayan Mahir Çayan-Yusuf Küpeli grubu PDA'cılarını ihraç etti.

12 Mart 1971'de Genelkurmay başkanlığının muhtırasıyla Demirel hükümetinin düşmesi ve yerine Nihat Erim başkanlığında bir teknokratlar hükümeti kurulması sol harekette kafa karışıklığına yol açtı. Nisan ayında sıkıyönetimlerin başlamasıyla darbe, gerçek rengini belli etti. Aslında sol çevrelerin beklediği ilerici darbe girişimi 9 Mart'ta Hava Kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un saf değiştirerek solcu subayları ihbar etmesiyle başarısızlığa uğramıştı. Farklı sol gruplara mensup yüzlerce militan, aydın ve sendikacı işkencelerden geçirilerek tutuklandı ve sol görüşlü pek çok subay ordudan tasfiye edildi.

¹⁴⁰ Mihri Belli, a.g.e., s. 571-607

1974 sonrasında çok sayıda devrimci, sosyalist örgütün kendileri için referans noktası kabul edeceği Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ve Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist (TKP/ML) üzerinde ayrıca durmak gerekir. Bunlardan ilk ikisi 12 Mart Muhtırası'ndan hemen önce sonuncusu ise 12 Mart rejimi koşulları içinde kurulmuştur. Ortak özellikleri “silahlı mücadele” başat mücadele yöntemi olarak benimsemeleridir.

THKO belli bir ideolojik çizgi oluşturmak yerine Deniz Gezmiş'in karizmatik kişiliğiyle ve banka soygunları, bir ABD'li çavuşun kaçırılması gibi sansasyonel eylemlerle öne çıktı. THKO çok fazla etkinlik göstermeden lider kadrosu ele geçti. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan yakalandıktan sonra Mayıs 1972'de idam edildiler. Sinan Cemgil ve iki arkadaşı ise bir çatışmada öldürüldü. Önder kadrosundan arta kalanlar THKP-C'lilerle birlikte Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslanı kurtarmak için rehin alma eylemi hazırlığındayken Tokat'ın Kızıldere köyünde öldürüldü. 12 Mart rejimi içinde THKO'nun önder kadrosu büyük ölçüde yok edildi.¹⁴¹

1971 başında kurulan THKP-C'nin en ses getiren eylemi İsrail konsolosunun kaçırılıp öldürülmesi oldu. THKP-C, THKO'dan farklı olarak MDD hareketinden ideolojik bir kopuş yapmayı da hedefledi. İşçi sınıfının “ideolojik öncülüğü” kabul edildi ancak fiili öncülük köylülerde olacaktı. Kentler emperyalizmin denetimi altında olduğundan önce kırlarda “halk savaşı” başlatılacak, gerilla mücadelesi zamanla şehirlere de yayılacaktı. Emperyalizmin işbirlikçisi olan devletle halk arasındaki “suni denge” öncü savaşı ile bozulacak, düzene etkili vuruşlar gerçekleştirerek devletin sanıldığı kadar güçlü olmadığı gösterilecek ve yaratılan etki ile örgütlenme büyüyecekti. Küba Devrimi'ni örnek alan Çayan'a göre “evrim ve devrim aşamalarının iç içe geçtiği emperyalizm çağında” “politikleşmiş askeri savaş stratejisi” uygulanmalıydı. Ülkedeki ana çelişki emperyalizmle tüm halk kesimleri arasındadır. “Küçük burjuvazinin, en radikal, en sol ve anti emperyalist kesiminin ideolojisi” olarak tanımlanan Kemalizm devrimde ittifak gücü olarak değerlendirilir.¹⁴²

THKP-C, Dev-Genç içerisindeki çoğunluk eğilimi içinden çıktığından oldukça yaygın bir ilişki ağına sahipti. Öğrencilerin yanı sıra işçiler, köylüler, aydınlar ve

¹⁴¹ Akdere, Karadeniz, a.g.e., s. 312-317,

¹⁴² Mehmet Yılmaz, THKP-C Eleştirisi, Ankara: Sentez, t.y., s. 36-146, Yurtsever, a.g.e., s. 202-232, Akdere, Karadeniz, a.g.e., s. 307-311

subaylar arasında da en yaygın ilişkilere sahip örgütlenme durumundaydı. Yurtsever'in deyişiyle:

"THKP-C geniş ve yaygın bir alanda yürütülen toplumsal mücadele pratiğinden çıktı. Gizli, bilinmeyen, dar bir gerilla hareketi olarak değil, yükselen toplumsal muhalefetin diri ve etkin bir kesiminin kendini düzen dışı ve karşıtı bir örgütlenmeye dönüştürmesiyle oluştu."¹⁴³

Kısa zamanda kurulup sürekli eylem durumunda olduğundan örgütün kurumsal işleyişinden söz etmek mümkün değildi. THKP-C büyük ölçüde kişisel inisiyatiflerle yürütülüyordu. Çayan'ın tezleri ise örgütün çoğunluğu tarafından tartışılmamıştı bile. Bu yüzden 1972 başında önderlerinin neredeyse tamamı yok edildiğinde THKP-C'nin örgütsel varlığı da sona erdi. THKP-C'nin yaygın sempatican ağı farklı siyasi oluşumların zemini oldu.¹⁴⁴

TKP/ML ise 1972 başlarında Doğu Perinçek'in başını çektiği Proleter Devrimci Aydınlik (PDA) çevresi içinden çıktı. Çin devriminden etkilenerek Mao'nun görüşlerini benimseyen PDA çevresi iktidarın kırlardan kentlere doğru parça parça ele geçirileceğini savunuyordu. Yarı- sömürge, yarı-feodal bir ülke olan Türkiye'de asıl çelişki köylülerle toprak sahipleri arasındaydı. Dolayısıyla Demokratik Devrim'in asıl hedefi toprak sorununu çözmektir. Genelde kentli orta sınıf çocuklarından oluşan PDA yönetimi 15 günlük İşçi-Köylü gazetesi ile köylerde bir ilişki ağı yaratmayı hedefliyordu. Buna karşın PDA Doğu Anadolu bölge sorumlusu İbrahim Kaypakkaya ise silahlı mücadele için koşulların uygun olduğunu iddia ediyordu. Kaypakkaya ayrıca PDA'dan iki önemli konuda farklılaşmıştı. Birincisi Kemalizm'in olumlanmasına karşı çıktı. Kaypakkaya'ya göre Kemalizm "komprador burjuvazi'nin bir kanadı" idi ve hiçbir ilerici yön içermiyordu. İkincisi, Kürt sorunu ulusal bir sorun olarak gören Kaypakkaya, Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı'nın Kürtleri için de geçerli olduğunu kabul ediyordu. Bu iki yaklaşım PDA'dan olduğu kadar MDD ideolojisinden de köklü bir kopuş anlamına geliyordu.¹⁴⁵ Kırsal gerillası için yeterli teknik hazırlıklara sahip olmayan TKP/ML birkaç muhbir "cezalandırma" ve propaganda eyleminin dışında önemli bir etkinlik göstermeden önderlerinin büyük kısmını kaybetti.

¹⁴³ Yurtsever, a.g.e., s. 230

¹⁴⁴ Ertuğrul Kürkçü, "THKP-C", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2198-2199

¹⁴⁵ Kaypakkaya'ya göre yarı-sömürge yarı feodal bir ülke olan Türkiye'de hedef halk ile feodalizm arasında çelişkiyi çözecek olan Demokratik Halk Devrimi'dir. Halk, işçi sınıfı, köylüler, şehir küçük burjuvazisi ve orta burjuvazinin devrimci kanadından oluşmaktadır. "Uzun süreli halk savaşı" ile kırlarda "kızıl siyasi iktidarlar" oluşturulacak, devrim kırlardan kentlerin kuşatılması biçiminde ilerleyecektir. Tezler, temelde Çin devrimi'nin stratejisini aynen aktarılmasıdır. Yurtsever, a.g.e., s. 233-264, Akdere, Karadeniz, a.g.e., s. 301-306

3.2. 1974-80 DÖNEMİ

1973 seçimlerine kadar süren 12 Mart rejimi 1960 sonrasında gelişen sol hareket açısından kısa bir kesinti anlamına geliyordu. Bu yıllarda devrimci örgütler dağıtılmış, öğrenci liderlerinin çoğu öldürülmüş, yüzlerce devrimci tutuklanmıştı. 1961 Anayasası'nı "gereğinden fazla" özgürlükçü bulan ordu propaganda ve örgütlenme özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtladı. Bu yıllarda sol harekette genel bir yılgınlık ve dağınıklık havası hakimdi.

12 Mart sürecinde cezaevlerinde ve üniversitelerde süren tartışmalar sonucunda yeniden gruplaşmalar yaşandı. Ordu eksenli "devrim" stratejileri bu süreçte kesin olarak terk edildi. 12 Mart'a kadar kendi aralarındaki farklılıklara karşın sosyalist hareketin tamamının (TİP 'de dahil olmak üzere) gözünde Türk ordusu ilerici, modernleştirici bir güçtü. I ve II. Meşrutiyet'i, Kurtuluş Savaşını ve nihayet 1961 anayasasını yapan bu gücü ilerici saymak 1960'lı yıllarda son derece doğal görünüyordu. Başarısız 9 Mart girişimi sonrasında yaşanan tasfiyeler ve 12 Mart rejiminin uygulamaları ordudan ilericilik beklentilerini ortadan kaldırdı.

14 Ekim 1973'de yapılan seçimlerde CHP'nin iktidara gelmesiyle 12 Mart rejimi sona erdi. Yayın ve örgütlenme özgürlüğünün önüne konulan engeller kaldırıldı. Nisan 1974'de çıkarılan genel af, 4 bin'den fazla siyasi tutuklunun serbest kalmasını sağladı.¹⁴⁶ İsmet İnönü'nün "ortanın solu" olarak tabir ettiği çizgiyi biraz daha sola kaydırarak "Demokratik Sol" söylemini geliştiren Ecevit, sol hareketin 12 Mart sonrası yeniden yükselişinde ön açıcı bir rol oynadı.

3.2.1. Sosyalist Solun Genel Kompozisyonu

1974 sonrasında solun kompozisyonu çok daha karmaşıklaştı. 12 Mart'ın öncesinde şekillenen grupların devamı niteliğinde olan örgütlerin yanı sıra yeni örgütler de ortaya çıktı. 1970'li yılların başına kadar SSCB'deki yurt dışı bürodan ibaret olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), ülkede örgütlenmeye başlayarak Atılım adlı aylık bir dergi çıkarmaya başladı. Kapatılan TİP'in kadrolarının bir kısmının da katılımıyla DİSK içersinde kısa sürede önemli bir güce ulaştı. TKP sendikal faaliyetin yanı sıra kooperatifler, kadın (İlerici Kadın Derneği) ve gençlik (İlerici Gençlik Derneği) dernekleri yoluyla da oldukça geniş bir örgütlenme ağı yaratmayı başardı. Diğer bir yeni oluşumsa 1974 yılında kurulan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP)'dir. TSİP, 12 Mart

¹⁴⁶ Sülker-Yılmaz, a.g.e., s. 248

öncesinde savunulan farklı siyasi çizgileri (Sosyalist Devrim, MDD ve özellikle Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşleri) kendi bünyesinde sentezleme iddiası ile ortaya çıktı. Başlangıçta önemli bir etki yarattıysa da zamanla daralarak sınırlı bir örgütlülük düzeyinde kaldı.

TİP ikinci kez Behice Boran önderliğinde 1975 yılında yeniden kuruldu. Ancak hiçbir zaman daha önceki gücüne ulaşamadı. Bu dönemde parti tamamen SSCB çizgisine oturdu. Önce Sosyalist Partiyi ardından da 1977'de Sosyalist Devrim Partisi'ni kuran Mehmet Ali Aybar kendi "hümanist-hürriyetçi sosyalizm" çizgisini 70'li yıllarda da sürdürdü. Ancak kayda değer güç ve etki yaratamadı. MDD'nin merkez eğilimini temsil eden Mihri Belli, 1975 yılında Türkiye Emekçi Partisi'ni (TEP) kurdu. 1980 darbesine kısa bir süre kala kapatılan parti ciddi bir güce ulaşamadı. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın takipçileri ise başlangıçta çok sayıda çevreye bölünmekle birlikte 1977'de büyük ölçüde Vatan Partisi'nde toplandılar.

12 Mart sonrasının en kalabalık grubunu oluşturan THKP-C sempatizanları ise başta İstanbul ve Ankara olmak üzere büyük kentlerdeki öğrenci derneklerinde toparlanmıştı. 1974'de bu çevre içinden çıkan Kurtuluş dergisi Mahir Çayan'ın tezlerini revizyona tabi tuttu. Devrimde işçi sınıfının rolünün arttığını belirten Kurtuluş, Çayan'ın Kemalizm'le ittifak yaklaşımını eleştirirken, Kürt sorununu da ulusal bir sorun olarak ele aldı. Önce Devrimci Gençlik (1975) daha sonra Devrimci Yol (1977) dergilerinde kendilerini ifade eden grupsa Çayan'ın görüşlerinin geçerliliğini koruduğunu söyleyerek yeni kuşağın özlemlerine karşılık veriyordu. Kurtuluş ortodoks Marksizm'e daha fazla yaklaşıırken, Dev-Yol teoride Çayan'ı savunuyor, ama güncel pratik hayatın gereklerine göre esnek, pragmatist bir tutum sergiliyordu. THKP-C deneyimini aynen tekrarlamaya çalışan Acil, Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birlikleri (MLSPB) gibi örgütlerse sansasyonel eylemlerle öne çıksalar da görece dar gruplar olarak kaldılar.

Tıpkı THKP-C gibi, THKO da yaygın bir sempatizan ağı yaratmıştı. THKO'dan arta kalanlar tamamen farklı ideolojik zeminler üzerinde iki ayrı örgütlenmeye gittiler. Birincisi, önce Mao'nun devrim stratejisini savunup daha sonra Arnavutluk devlet başkanı Enver Hoca'nın siyasi çizgisini benimseyen Halkın Kurtuluşu grubu; diğer ise SSCB çizgisindeki Emeğin Birliği çevresidir. Halkın Kurtuluşu grubu Anadolu kentlerinde ve kasabalarda önemli bir kitle tabanı yaratmayı başardı.

Doğu Perinçek'in başında olduğu Aydınlık grubu 1977'de Türkiye İşçi Köylü Partisi'ni (TİKP) kuruldu. Maoizmle Kemalizm karışımı eklektik bir söylemle öne çıkan grup 1975'den sonra Sovyetler Birliği'ni "baş düşman" ilan etti. Etkin bir yayıncılık faaliyeti yapan Aydınlıkçılar kimi köy ve kasabaların yanı sıra öğrenci ve aydınlar arasında da kayda değer bir güce ulaştı. İbrahim Kaypakkaya'nın öldürülmesiyle dağılan TKP/ML ise 70'li yıllarda yeniden oluşturuldu. Maoist çizgisini koruyan örgüt özellikle Dersim bölgesinde güçlendi. Aynı kökenden gelip Halkın Birliği dergisini çıkaran bir grup ise Enver Hoca'nın siyasi çizgisini benimsedi. Enver Hoca'nın görüşlerini benimseyen başka bir grup da THKP-C kökenlilerin kurduğu Halkın Yolu çevresiydi.¹⁴⁷

3.2.2. Öğretmenler ve Eğitim Fakülteleri

1970'li yıllarda hızla bütün kesimleri saran siyasallaşma süreci meslek örgütlerini de siyasal mevziler haline getirmişti. Meslek odaları büyük ölçüde solun elindeydi. Sol hareket, aydınlar ve öğrenciler arasındaki yaygın olduğundan meslek örgütleri içinde de doğal olarak etkili oluyordu. Türkiye Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), Türkiye Mimar ve Mühendisler Odaları Birliği, (TMMOB), Köy Kalkındırma Kooperatifleri (KÖY-KOOP), Türkiye Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÜM-DER) vb. demokratik kitle örgütleri sol hareketin geniş kesimlere ulaşmasında etkili oluyordu. Bunların içersinde özellikle ilkokul, ortaokul ve liselerdeki öğretmenlerin örgütlendiği TÖB-DER'in rolünü vurgulamak gerekir. 1960'ların etkili örgütü Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) 12 Mart rejimi memurların sendikalaşma hakkını ortadan kaldırınca TÖB-DER'e dönüştürülmüştü. 1972 yılında kurulduğunda 285 şubeye sahip olan TÖB-DER 1980'de 670 şubeye ve 200 000 bin üyeye ulaşmış durumdaydı. 1960'lı yıllarda olduğu gibi 1970'lerde de solun örgütlenmesinde öğretmenler önemli bir rol oynamışlardır. 1960'lı yıllarda öğretmen okullarında ve üniversitelerde politize olan öğrenciler 1970'lerin genç öğretmenleri olarak büyük kentlerde ve Anadolu'nun kasaba ve köylerinde görev aldılar. Gerek daha önceki dönemde politize olan Köy Enstitüsü kökenli öğretmenler, gerekse 1960 sonu ve 1970 başlarında mezun olan öğretmenler hem TÖB-DER aracılığıyla ülke çapında gündemi belirleyecek eylemler örgütlediler hem de pek çok

¹⁴⁷ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2248-2281

genç insanın sosyalist düşüncelerle tanışmasını sağladılar.¹⁴⁸ Aşağıdaki örnekler öğretmenlerin sol hareketin örgütlenmesinde oynadığı rolü ortaya koymaktadır.

“Çok idealist bir öğretmendim, çünkü öyle yetiştirilmiştim. Aynı zamanda sol düşüncelere sahiptim. Tabi öğretmen okulunda da [Gümüşhane Öğretmen Okulu] solcu öğretmenlerimiz vardı, onların da çok büyük etkisi olmuştu. Nazım benim yabancım değildi, Mayakovski de... Şiiri, edebiyatı çok seviyordum.”¹⁴⁹

“Çok fazla zaman geçmeden bizim Şavşat'ta, lisede yavaş yavaş aleyhte sesler yükselmeye başladı. Özellikle öğretmenlerimizden gelen sesler, öğretmenlerden öğrencilere geçen seslerdi bunlar. Yavaş yavaş sıraların kapaklarına Denizlerin, Mahirlerin isimleri yazılmaya başlandı. Bu öğretmenlerin 68 kuşağından gelen öğretmenler olduğunu şimdi biliyorum, o zamanlar bilmiyordum. Daha ziyade edebiyat, felsefe öğretmeni idi bunlar.”¹⁵⁰

“Türkiye’de şartlar uygun gibiydi, devrimci durum var, her an olabilir gibi. Toplumun bakışı da uygun gibi geliyor, gençlik heyecanı da var, subaylar var, devrimci polislerin yüzde 80’i Pol-Derli, öğretmenler hep solcu.”¹⁵¹

“-Memurlar, öğretmenler, öğrenciler ezilen insanların yanındaydı.

- Solun motor gücünün öğretmenler olduğu anlaşılıyor.

-Motor güç biraz öyleydi. Öğretmenler, konumlarını bilirsiniz, gerçekten ilerici insanlardır. Bölgede [Ünye], 12 Mart olaylarının da bir etkisi vardı.”¹⁵²

“Türkçe öğretmenimiz Cihat Kasapoğlu’nun yönlendirmesiyle Orhan Kemal’in, Yaşar Kemal’in kitaplarını okumaya başlayınca sorularımın yanıtlarını sezmeye başladım... Çok sonraları solcu olduğunu öğrendiğim, şimdi Giresun Güneş Dershanesi’nde öğretmen olan Cihat Hoca, 12 Eylül’de Devrimci Yol davasından uzun süre cezaevinde yattı.”¹⁵³

Öğretmenlerin solun örgütlenmesinde oynadığı rolün farkında olan sağ güçler, 1975’de Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareketi Partisi’nin (MHP) içinde yer aldığı I. Milliyetçi Cephe hükümeti kurulunca ilk önce Eğitim Fakülteleri’ne müdahale ettiler. Hükümette olmanın avantajıyla MHP Eğitim Fakülteleri’nde yukardan aşağıya kadrolaşma başladı. Devrimci olarak tanınan 2000’den fazla öğrenci Eğitim Enstitülerinden fiilen uzaklaştırıldı. Çoğu yerde sol görüşlü öğrencilerin okula girmesi MHP’liler tarafından fiilen engellendi. Öğrenci alımlarında mülakat sistemi getirilerek MHP sempatanları seçildi. Sonuçta öğretmen yetiştiren bu kurumlar MHP’nin kontrolü altına girdi.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Gültekin Gazioğlu, “Töb-Der ve Toplumsal Mücadeledeki Yeri”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2350-2351

¹⁴⁹ Konuk, Röp. Karaca, *a.g.e.*, s. 22

¹⁵⁰ Keskin, Röp. Karaca, *a.g.e.*, s. 119

¹⁵¹ Suat Bozkuş, “TSİP’den Türkiye Devrim Partisi’ne Suat Bozkuş’un Öyküsü”, Röp. Emin Karaca, *a.g.e.*, s. 249

¹⁵² Sevgi, Röp. Alpat, *a.g.e.*, s. 179

¹⁵³ Saliha Yayla, “Her kente bir Saliha şart”, Röp. Sezai Sarioğlu, *Nar Taneleri: Gayriresmi Portreler*, 2. bs., İstanbul: İletişimi, 2001, s. 217

¹⁵⁴ Sülker-Yılmaz, *a.g.e.*, s. 261; “... okullarda yavaş yavaş bir faşistleşme hareketi başladı. Özellikle, 1976’de bu tam sivri noktasına ulaştı. Önce eğitim enstitülerinde başladı. Eğitim Enstitüleri Genel Müdürlüğü’nde bir değişiklik yapılırca faşist saldırılar yoğunlaştı. 6 ay içerisinde birdenbire adamlar okula silahla girmeye başladılar, aktif bir

3.2.3. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)

1967 yılında Türk-İş'ten atılan sendikacıların kurduğu DİSK 1970'li yıllarda dev bir sendika haline gelir. 1967'de 5 sendika ve 30 bin üye ile kurulan DİSK, 1980'de 27 sendika ve 350 bin üyeye sahipti.¹⁵⁵ TİP'in kapatılmasında sonra CHP ile yakın ilişkiler geliştiren DİSK yönetimi, 1975 yılında sendikada TKP'nin de etkin hale gelmesiyle söylemini siyasallaştırmaya başladı.

1975 yılında I. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasının ardından DİSK doğrudan siyasal içerikli eylemler düzenledi. DİSK'in düzenlediği "Faşizmi Telin Mitingi"ne binlerce işçi katıldı. Ayrıca o dönem kurulmak istenen Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne karşı DİSK, diğer demokratik kitle örgütleriyle birlikte protesto eylemleri düzenledi. DİSK'in motor gücü olduğu sınıf hareketi 1977 1 Mayıs'ında tepe noktasına ulaştı. Sendikaların yanı sıra çok sayıda sol örgüt ve demokratik kitle örgütünün katıldığı 1 Mayıs gösterisinde 500 bin kişi Taksim meydanını ve bağlantı yollarını doldurmuştu. Kutlamalar sırasında kitlenin üzerine ateş açılması ve yaşanan panik nedeniyle 39 kişi hayatını kaybetti. 1980 darbesine kadar geçen üç yıl içerisinde işçi eylemleri 1977 1 Mayıs'ını aşan bir niceliğe ulaşamadı.

1978-79 yıllarında işçilerin mücadele yöntemleri sertleşmeye başlar. Yüksek enflasyon altında sürekli yoksullaşan işçiler işten çıkarmalara ve hayat pahalılığına karşı daha radikal mücadele yöntemlerine başvururlar.¹⁵⁶ 1980'e doğru fabrika işgalleri, barikat çatışmaları, bölgesel direnişler gerçekleşir. 1980'in Ocak ve Şubat aylarında İzmir Gültepe'de Tarih üretim tesislerinde ve işçi semtlerinde gerçekleştirilen grev, işgal ve yol kesme eylemleri bu yöndeki en belirgin örneklerdir.¹⁵⁷

Tablo 3.2: 1973-80 arası grevler

Yıl	Grev Sayısı	Greve katılan işçi sayısı
1973	22	12 248
1974	5	21 048
1975	90	25 389
1976	105	32 398

şekilde polis destekli." Abdülkadir Konuk, Röp. Karaca, a.g.e., s. 27; "Türkeş'in yazılı talimatı ile Eğitim Enstitüsü'ne faşistlerin usulsüz kayıtları yapılıyor ve böylece faşistler okulu işgal ediyordu." Zeki Kırdemir, Röp. Sezai Sarioğlu, a.g.e., s. 247; "1976'da Konya Selçuk Eğitim Enstitüsü'ne kaydımı yaptırdım, aldığım puanla ancak oraya kaydımı yaptırabiliyordum. ... Birinci MC hükümeti vardı, iki ay ancak okuyabildim. ... MHP'li Ülkü Ocakları üyesi öğrenciler tarafından Eğitim Enstitüsü işgal edildi ve biz sol düşünceye sahip öğrenciler okuma olanağı bulamadık." Adnan Keskin, Röp. Karaca, a.g.e., s. 121

¹⁵⁵ Aren, a.g.e., s. 110

¹⁵⁶ Demir Küçükaydın, "Türkiye'de Solun Tarihini Yazacaklar İçin Tezler", <http://www.comlink.de/demir/konular/index.htm>, 30.06.2004

¹⁵⁷ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2300-1, 2378-80

1977	167	59 889
1978	175	27 208
1979	190	39 901
1980	227	46 216

Kaynak: M. Şehmus Güzel, *Türkiye’de İşçi Hareketi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996, s. 242

3.2.4. Hareketin Sorunları

1970’lerdeki sosyalist hareketin en belirgin özelliği aşırı parçalı yapısıdır. Bu durum bir yönüyle örgütlerin farklı toplumsal tabanlara sahip olmalarıyla ilgiliydi. TKP ve TİP aydınlar ve görece sendikali işçiler arasında yaygındı. Dev-Yol üniversitelerin yanı sıra, kasaba ve gecekondu gençliğinin eğilimlerini yansıtıyordu. Radikal gruplar öğrenci hareketi içersinde oluşmuştu. TKP/ML, Halkın Kurtuluşu gibi örgütlerin tabanında Alevi Kürtler ağırlıktaydı.¹⁵⁸

1970’li yıllar Haluk Yurtsever’in deyimiyle solun en çok “uluslararasılaştığı” dönemdir.¹⁵⁹ Uluslararası sosyalist hareket yakından takip ediliyor ve çoğu zaman Türkiye’nin siyasal gerçekliğiyle hiç bağlantılı olmayan konular üzerinde bile saflaşmalar yaşanabiliyordu. Türkiye’nin özgünlüklerini hesaba katmadan kolaycı, ezbere aktarımlarla stratejiler oluşturulmaya çalışılıyordu. Bu dönemde kendi içlerindeki ton farklılıklarını unutmadan üç ana öbek olduğunu söyleyebiliriz. Anti-Sovyetikler de denilen Mao’nun görüşlerini savunanlar (ki bir kısmı 1975’den sonra Enver Hoca’nın siyasi çizgisini benimseyecektir), Sovyetler Birliği taraftarları ve kendini herhangi bir uluslararası merkeze bağlı olarak tanımlamayanlar. Mao’nun görüşlerini savunanlar SSCB’yi “sosyal emperyalist” diye tanımlayıp ABD’den bile daha tehlikeli kabul ederken, SSCB çizgisini savunan örgütleri de “revizyonist” olmakla suçluyordu. SSCB’ye yakın duran örgütler ise “Maocu bozkurt” tabiriyle Maoistleri MHP’lilerle aynılaştıran bir söyleme sahipti. Bu karşılıklı suçlamaları en saldırgan biçimde yapan iki grup, SSCB’nin devlet politikasına bağımlı olan TKP ile Çin devlet politikalarını bağnazca savunan TİKP’ydi.¹⁶⁰

Strateji tartışmalarının yanı sıra örgütlenme sorunları ve güncel taktiklere ilişkin tartışmalar da bölünmeye yol açabiliyordu.¹⁶¹ Bu yüzden aynı stratejiyi savunan birden

¹⁵⁸ 1970’ler Türkiye’sinin karmaşık toplumsal yapısı soldaki parçalanmayı bir ölçüde açıklasa da tek başına yeterli değildir.

¹⁵⁹ Yurtsever, a.g.e., s. 271

¹⁶⁰ Sevim Belli, *Boşuna mı Çiğnedik?*, İstanbul: Belge, 1994, s. 554

¹⁶¹ Örneğin MHP ve Ülkücü Hareketin artan saldırılarına karşı direnişte kullanılacak yöntem ve araçlar bazen solda bölünmeleri tetikleyebiliyordu. TKP, TİP, TSİP, SDP ve TİKP gibi örgütler MHP’lilerle silahlı çatışmaya girenleri goşiznle (aşırı sol) suçlarken, diğerleri ise onları pasifizizmle suçluyordu. Ülkücü harekete karşı silahlı mücadeleyi

çok örgütün olması istisna değildi. Yurtsever 1974-80 arasında otuzun üzerinde örgüt olduğunu belirtiyor.¹⁶² Zaman zaman solun birliği güzel bir slogan olarak öne çıksa da 1970'li yıllarda bu konuda herhangi bir kalıcı deneyim yaşanmadı. Daha ilginç bir birine yakın gruplar arasında bile uzun süreli bir ittifak deneyiminin yaşanmamış olmasıdır. Herkesin birbirini sol hareketi bölmekle suçladığı bu yıllarda kısa süreli geçici işbirliklerinin ve kimi yerel deneyimlerin dışında kalıcı ittifaklar yaratılmadı. Örgüt yöneticileri genelde, sosyalist harekette “birliğin”, kendi örgütlerinin güçlenip diğerlerini de kapsaması yoluyla gerçekleşeceğini bekledi. 1974-80 arasındaki SSCB yanlısı örgütleri inceleyen Lipovsky, stratejik ve taktik ayrımlar olmakla beraber, ortak görüşe sahip olunan spesifik konular ekseninde bile eylem birliğinin sağlanamadığını belirtir. Lipovsky'e göre strateji ve taktik ayrımlar öncelikli neden olsa da liderlerin kişisel özelliklerinin de bu durumun yaşanmasında önemli payı vardır.¹⁶³ Ben merkezci yaklaşımlar eylem birliğinin gerçekleşmesinin önünde ciddi bir engel oluşturmuştur.

Ecevit iktidarının 12 Mart rejimine son vermesi solun yeniden toparlanmasını hızlandırınca, buna tepki olarak MHP ve ülkücü hareketin saldırılar da yoğunlaşmaya başladı. Solun en etkin olduğu alan olan üniversitelerde sindirme amaçlı saldırı eylemleri başlatıldı. Başlangıçta üniversitelerde sol örgütlere mensup öğrencileri hedef alan saldırılar ve karşılıklı çatışmalar 1976-77 yıllarında gecekondu mahallelerine ve Anadolu'nun kent ve kasabalarına yayıldı. MHP'nin yükselen sol hareketi sindirme ve iktidara yürüme stratejisi 1978 sonrasında yeni bir aşamaya ulaştı. Bu yılın başında kurulan Ecevit hükümetini yıpratmak amacıyla MHP ve Ülkücü Hareket'in gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinde bir nitelik değişimi söz konusuydu. Tek tek kişileri hedef alan saldırıların yanı sıra çok sayıda kahve tarama, bombalama ve kitlesel kıyım eylemleri gerçekleşti.¹⁶⁴

savunular da bu mücadelenin niteliği konusunda kendi aralarında bölünmüş durumdaydı. Halkın Kurtuluşu “bireysel teröre” karşı çıkarken, Dev-Yol'dan ayrılan bir grubun kurduğu Dev-Sol örgütü, MHP'lilerle profesyonel askeri ekipler kurarak mücadele etmek gerektiğini savunuyordu.

¹⁶² Yurtsever, a.g.e., s. 270

¹⁶³ Igor Lipovsky, *The Socialist Movement In Turkey (1960-1980)*, New York : Brill, 1992, s. 147-161

¹⁶⁴ MHP özellikle Alevi ve Sünni nüfusun birlikte yaşadığı Anadolu kentlerinde mezhepsel gerilimleri kışkırtarak örgütlenme yolunu tuttu. Orta Anadolu kentlerinde durumu hızla kötüleşen orta tabakaların tepkisini örgütleyen MHP, bu tepkiyi civar köylerden gelip bu kentlere yerleşen ve toplumsal yaşamda etkinlikleri artan Alevilere yöneltti. 1970'li yıllarda neredeyse bütünüyle sola destek veren Alevilere karşı devletin kimi birimleriyle kurulan karışık ilişkilerle birlikte kitlesel kıyımlar örgütledi. Bunların en vahşi örneği 78 sonunda Kahramanmaraş'ta yaşandı. MHP 1978-80 yıllarında anti-Alevi ve anti-komünist söylemiyle sadece kendi tabanını değil diğer sağ partilerin tabanını da Alevilere karşı mobilize etmiştir. Burak Gürel, “Political Mobilization in Turkey In The 1970s: The Case of The Kahramanmaraş Incidents” Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 78-81, 100-105

Sadece MHP'lilerle sol arasında değil solun farklı fraksiyonları arasında da alan tutma mücadelesi 1978 sonrasında sertleşmeye başladı. Sol içi çatışmalar çoğu yerde MHP'lilerle çatışmalardan çok daha tahripkar sonuçlar doğurdu. Sol içi rekabetin çatışmalara yol açması halkta hem devrimci sola karşı güvensizlik hem de siyasete yabancılaşma duygusu yaratıyordu.¹⁶⁵

“O dönemde [76 sonrası] öyle anlar oldu ki, bir takım sol örgütler; mücadele ettikleri asıl hedefi göz ardı ederek, hatta yer yer unutarak, rakip olarak birbirlerini gördüler ve enerjilerinin çoğunu birbirleriyle mücadeleye ayırdılar.”¹⁶⁶

“Bu dönem, sol politik örgüt üyelerinin örgüt politikalarını kitlelere kabul ettirmek için, inanılmaz bir özveri ile çalıştıkları bir dönem olduğu kadar, farklı politik görüşlere mensup insanların, birbirleriyle dayanışma değil, inanılmaz bir rekabet, adeta bir savaş içinde oldukları bir dönem olarak da tarihte yerini aldı.”¹⁶⁷

“Bu mücadelede devrimci güçlerin en büyük dev avantajı, solun paramparça olmuş, birbiriyle rekabet altındaki çok sayıda örgüte bölünmüş ve iyi düşünülmüş birleşik siyasetlerden yoksun olmasıydı. Karşıdaki güçler, birleşikti ve belirlenmiş stratejilere sahipti. Oysa sol, böyle bir birleşiklikten yoksundu ve kendi içindeki rekabet, zaman zaman karşı güçlerle mücadelenin önüne bile geçebiliyor, ortaya bir kördöğüşü manzarası çıkmasına yol açıyordu.”¹⁶⁸

Solun hakim olduğu meslek örgütlerinde ve diğer demokratik kitle örgütlerinde (DKÖ) farklı sol gruplar arasında şiddetli rekabet yaşanıyordu. Farklı sol gruplar arasında rekabet olması elbette kendi başına bir olumsuzluk değildi. Ancak belli bir dernek ya da oda yönetiminde çoğunluğu sağlayan grup genelde diğer grupları tasfiye etmeye çalışıyor, kitle örgütünü zamanla tek bir grubun politikalarına angaje ediyordu. Bu da DKÖ'lerin asli işlevlerinden uzaklaşmasına, ve bu yüzden daralmasına yol açıyordu.¹⁶⁹

“Ayrı ‘siyaset’ler aynı örgüt yapısı içinde bir arada bulunamaz oldu. Bütünlüğünü koruyabilmiş örgütlerde ise (TÖB-DER, TÜR-DER, TÜRTEK gibi) ancak garip bir işleyiş benimsenerek sağlanabildi bu. Her örgüt şubesi yarı özerk durumdaydı. Genel yönetime egemen ‘siyaset’lerin dışındaki ‘siyaset’lerin yönetiminde buldukları şubelerin bu yarı özerklik haline göz yumularak örgütsel bütünlük sağlanabiliyordu. Bunun bir başka sonucu da belli bir şubenin olağan faaliyetlerinde hemen yalnızca o şubede yönetimde bulunan ‘siyaset’lerin taraftarlarının katılması, ötekilerin uzak durması idi.”¹⁷⁰

“Ancak İlerici Kadınlar Derneği (İKD), 1977 yılından sonra diğer politik partilere mensup kadınları İKD'den tasfiye etti, böylece TKP'nin kadın kolu gibi çalıştı.”¹⁷¹

¹⁶⁵ Sarıoğlu, a.g.e., s. 283-284; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2348-2349

¹⁶⁶ İbrahim Yalçın, “Acil'den Fransa'ya savrulan Bir Militan”, Röp. Karaca, a.g.e., s. 338

¹⁶⁷ Emel Akal, *Kızıl Feministler*, İstanbul: TÜSTAV, 2003, s. 132

¹⁶⁸ Gün Zileli, *Havariiler (1972-1983)*, 5. bs., İstanbul: İletişim, 2003, s. 263

¹⁶⁹ Yurtsever, a.g.e., s. 274

¹⁷⁰ “Maraş'tan Sonra”, *Birikim*, Sayı. 46-47, 1979, s.49

¹⁷¹ Akal, a.g.e., s. 133

“Gerek TŪMAS’ın (TŪm Ūniversite, Akademi ve YŪksek Okul Asistanları Birlięi), gerekse dięer kitle örgŪtlerinin ve tŪm örgŪtlenme çabalarının ōnŪnde o dŵnemde ve halen duran subjektif engel, kŪçük burjuvalıktan kaynaklanan dŵşŪnsel keşmekeş ortamı idi. Siyasi dŵşŪnce ayrılıklarından ōtŪrŪ kitle örgŪtlerinin yŵnetimini ele geçirip, kendi gŵrŵşŪnŪ savunan bir örgŪt haline getirme çabaları aęır basıyordu.”¹⁷²

1970’lerdeki sol harekete ilişkin yapılan tespitlerden birisi, 1960’lı yılların aksine aydınların hareketten uzaklaşmasıdır.¹⁷³ Dŵnemin entelektŪel ve sanatsal Ūretimi bŵyŵk ōlçŵde sosyalist ideolojinin etkisi altındaydı. Sinemadan mŵzięe, edebiyattan resme sanatın tŪm alanlarında ve Ūniversitelerde sosyalist sanatçı ve entelektŪeller ōnemli bir ağırlığa sahipti. Ancak sosyalist aydınlarla sosyalist örgŪtler arasında belirgin bir mesafe vardı.¹⁷⁴ Aydınların hareketten uzaklaşmasında 12 Mart rejiminin fiziki baskılarının ve daha sonra gelişen faşist saldırıların payı olmakla birlikte, hareketin “halklaşmasına” aydınların gŵsterdięi bir tepki de sŵz konusudur.¹⁷⁵ Ayrıca sol örgŪtlerin teoriyi dogmaya indirgeyen yaklaşımları da aydınları hareketten uzaklaştıran bir etki yapmış olmalıdır. Teori adeta din gibi algılanıyor, sorunlar dogmatik bir yaklaşımla ele alınıyordu. Sevim Belli’nin deyiimiyle “... teori ve eylemin birliğini bozan aşırı bir teorıcilik” gelişmişti.¹⁷⁶

“Dŵnemin tartışmaları olgun değildi, bilgece analizler yoktu, sekterdi. Savunduklarımız dar pratikten, yerelleşmiş Marksizm yorumundan kaynaklı dŵşŪncelerdi. Yaratıcılık yoktu, dogmatik Marksizm yorumlarına tekabŪl eden anlayışlardı.”¹⁷⁷

Demir KŪçŵkaydın’a gŵre sol hareket 1970’lerdeki yığınsallaşmaya nitelik kazandırma konusunda başarılı olmadı:

“BŵtŪn örgŪtler genellikle işçi olmayan, işsiz, genç ve ōęrenci unsurlarla dolmuştur. Onları hazmedecek, eğitecek sosyalist işçi, yeterli gŵce sahip bir çekirdek de yoktur. Bu nedenle, örgŪt ve hareketlerin çekirdeğinde bulunan, çoęu 68’li, nispeten daha modern kadrolar, örgŪtlere akan bu taze gŵçler tarafından hazmedilmiştir. Bu dalgaya karşı durmaya çalışanlar ise tŵm etkinliklerini yitirmişler, bir kenara itilmişlerdir. Bŵylece tŵm hareketlere yarı lŵmpen davranışlar, feodal ahlak normları, değer yargıları, sekterizm damgasını vurmuştur.”¹⁷⁸

Partileşmeyi zamana yayan sol hareketlerin (Dev-Yol, Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu, Halkın Birlięi, Halkın Yolu vs.) örgŪtsel işleyişleri gevşek, kendiliğinden bir

¹⁷² Ahmet Balamir, “TŪMAS”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mŵcadeleler Ansiklopedisi...*, s. 2264

¹⁷³ Aydınŵęlu, a.g.e., s. 168

¹⁷⁴ Ahmet Samim (Murat Belge), “The Left”, *Turkey In Transition: New Perspectives*, Ed. Irvin C. Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, New York : Oxford University Press, 1987, s. 169

¹⁷⁵ Mustafa Bayram Mısıır, Mehmet Horuş, *Tarihsel Seyri İçinde ŐDP: Sol’un Yakın Kısa Tarihi ve ŐDP Ūzerine*, Ankara: Ūtopya, 1999, s. 33; Yurtsever, a.g.e., s. 271

¹⁷⁶ Sevim Belli, a.g.e., s. 588

¹⁷⁷ Cengiz Tŵrŵdŵ, “Okumak için okulu bıraktım”, Rŵp. Sarıŵęlu, a.g.e., s. 302

¹⁷⁸ KŪçŵkaydın, a.g.m.

karakter taşıyordu. Çoğu yerde keyfi, kişisel tutumlar örgüt içi ilişkilerde sorun yaratabiliyordu. “Örgüt ve örgütsel işleyiş kurallarının amaçlarından özerkleşmiş biçimde fetişleştirilmesi, örgüt içi katılım ve tartışma kanallarının tıkanmasına, örgütten uzaklaştırma ve hatta ölümle “cezalandırma” gibi tasfiye yöntemlerinin meşru sayılmasına yol açtı.”¹⁷⁹

3.2.5. Sol Hareketin Örgütlenme Süreci

1960’lı yıllarda, önce TİP ve Yön, sonra Dev-Genç aydın ve öğrenciler arasında geniş bir kesimi politize etmeyi başarmıştı. 1970’lerde, özellikle de 1977-80 arasında ise sol hareket tüm zaafına rağmen şehirlerde çoğu gecekondu bölgesinde, Anadolu’nun azımsanmayacak sayıda köyünde ve çok sayıda sendika içinde etkin bir güç haline gelebildi.

1970’li yılların başında sosyalist sol asıl olarak üniversitelerde örgütlüydü. MHP’nin orta vadede yüksek öğrenime sızarak amacıyla liselerde örgütlenmeye başlaması devrimcileri bu alandaki örgütlenmeye daha fazla önem vermeye zorladı. Liselerin yanı sıra ortaokullarda da hızlı bir politizasyon yaşandı. Üniversite ve liselerde MHP’lilerle yaşanan çatışmalar 1977-78 yıllarında semt ve kasabalara kaydı.¹⁸⁰ Böylece sol örgütlerin teorisinde yer almayan bir silahlı mücadele pratiği koşulların zorlamasıyla ortaya çıkmış oldu. Silahlı mücadele Latin Amerika ya da Çin’den esinlenen teorilerin öngördüğü gibi “öncü savaşı” ya da “kırlarda uzun süreli halk savaşı” biçiminde değil gecekondu bölgelerinde, Anadolu’nun kasaba ve kentlerinde MHP’lilerle çatışmalar biçiminde gerçekleşti.¹⁸¹

¹⁷⁹ Yurtsever, a.g.e., s.278

¹⁸⁰ MHP’lilerle çatışmalara dair birkaç tanıklık şöyle özetlenebilir: “74’den 79’a kadar yoğun çatışmalı bir dönem var. Yükseliş [Bursa], çok sayıda can kaybının olduğu, pek çok devrimci insanı kaybettiğimiz bir okuldu. Bombalarla, otomatik tüfeklerle, tahrip kalıplarıyla saldırıyordu faşistler. Okula grup halinde gidip geliyorduk. Sürekli çatışma çıkıyordu.” Recep Hisar, Röp. İnönü Alpat, **Randevuyu Dağa Verdik: Yenilgiyle Biten Bir Sürenin Ardından**, İstanbul: Bireşim, 1996, s. 64; “...bölgedeki [Havza] faşistlerle de önceleri basit kavgalar oluyordu. 77 yılı ile birlikte karşılıklı saflaşma giderek sertleşti. Çatışmalar, silahlı bir düzeye sıçradı. Bu dönem, hakimiyet alanlarının kurulmaya başlandığı yıllar oldu.” Levent Anar, Röp. Alpat, a.g.e., s. 49; “Niğde’de sivil faşist örgütlenme yoğun ve hızlı geliyordu... Özellikle Ankara Niğde öğrenci yurdunda eğitilen kadrolar Niğde’ye gelip gidiyorlardı. Şehirlerde ve köylerde çatışmalar yaşanıyor. Pek çok bölge için 1979’larda yaşanan saflaşmayı biz, 1975’lerde yaşamıştık. Köyler belliydi, okullar, mahalleler...” Tümay Durukan, Röp. Alpat, a.g.e., s. 125; “Ankara’ya döndüğümde [1977] süreç biraz daha hızlanmıştı, Türkiye açısından ve bulunduğumuz semt açısından. Faşistlerin bölgede yoğun bir hakimiyeti, daha doğrusu saldırısı, bir yıldırma politikası başlamıştı... Biz de kendimizi savunma yollarını aramaya başladık. Neydi bu, işte küçük çapta silahlanma, bulunduğün bölgeyi korumayı. Biz ilk önce, kendi sokağımızı düşünürken, süreç içerisinde bu 8-10 bin kişinin yaşadığı bölgeyi de kurtarma, daha doğrusu karşı taraftan koruma zorunluluğuna düştük.” İbrahim Özkan, Röp. Emin Karaca, **12 Eylül’ün Arka Bahçesinde: Avrupa’daki Mültecilerle Konuşmalar**, İstanbul: Gendaş, 2001, s. 437

¹⁸¹ Mehmet Yılmaz, **Devrimci Harekette Kriz...**, s. 90;

MHP'lilerin saldırılarına karşı direnişte, en çok öne çıkan örgüt Dev-Yol'du. Teorik olarak Çayan'ın "öncü savaşı" tezini savunan Dev-Yol pratikte kent ve kasabalarda Direniş Komiteleri adında yerel öz savunma örgütleri oluşturmayı önüne koymuştu. Direniş Komiteleri MHP'lilerin saldırılarından rahatsız olan geniş bir kesimi bünyesinde birleştirmeyi hedefliyordu. "Öz savunma" asıl olarak öğrenciler ve mahallenin devrimci gençleri tarafından yapılıyordu. Kent ve kasabaların çoğu belirgin sınır çizgileriyle bölünmüş durumdaydı.¹⁸²

Okullarda solun etkisinin artışı daha önce belirtildiği gibi TÖB-DER önemli bir misyon yüklendi. Öğretmenler ayrıca köylerde, kasabalarda ve gecekondu mahallelerinde yerel halkın sol düşünceyle taşınmasında aracı oldular. Özellikle köy öğretmenleri kapalı bir hayat süren köylüleri hareketlendirmede Gramsci'nin "organik aydın"¹⁸³ tanımlamasına benzer bir rol oynadılar.¹⁸⁴

1974 sonrasında kurulan yasal partiler hiçbir zaman I. TİP'in başarısına yaklaşan bir düzeye ulaşamadı. Ayrıca Yön dergisinin düzeyinde Türkiye'nin entelektüel gündemini belirleyebilecek yayımlar da yoktu. Ancak 1970'lerin sol hareketi nicelik olarak 1960'lardakinin çok üzerine çıkmıştı. 1970'li yıllara partilerden çok dergiler çeperinde örgütlenen hareketler damgasını vurdu. Yalnızca Devrimci Yol dergisi yaklaşık 100 000 adet satıyordu. Bu rakam nicelik olarak Yön'ün tirajının üç katından daha fazlaydı. Dergiler çeperinde örgütlenen hareketler katı bir örgütsel yapıya sahip değillerdi, kendiliğinden karakterleri ağır basıyordu. Dergi ve gazete satışı siyasi faaliyetin önemli ayaklarından bir tanesiydi.

Örgütlenme mekanı belli bir yerellikte açılmış olan bir yasal parti bürosu, dernek, kooperatif ya da sendika olabiliyordu. TÖB-DER ve Halkevleri içinde tüm solun örgütlendiği en yaygın derneklerdi. Ayrıca çok sayıda yerde açılan kültür dernekleri ve yerel gazeteler de sık kullanılan örgütlenme araçlarıydı. Derneklerde yapılan faaliyetlerin dışında kahvehaneler solun kitleyle buluştuğu başat mekanlardı.

¹⁸² Küçükaydın'a göre "Bütün radikal örgütlerin 1968-70'lerin Çin, Vietnam, Küba'dan esinlenmiş devrim teorileriyle yaptıkları arasında açık bir çelişki ortaya çıkıyordu. Bu çelişki en açık ifadesini, en güçlü örgüt olan Dev-Yol'da bulmuştur. Bu hareket, resmen kabul ettiği teoriye göre gerilla savaşını başlatması gerekirken, gecekondu bölgelerinde öz savunma yaptığı için, aynı gelenekten gelen diğer hareketler tarafından eleştirilmiştir. Teoriye uygun davrananlar ise, yığın bağlarını yitirmişler, marjinal gruplara dönmüşlerdir." Küçükaydın, **a.g.m.**

¹⁸³ Gramsci organik aydın kavramını belli bir toplumsal grupta görece sıkı ilişkileri olan ve bu grubun çıkarlarını toplumsal, siyasal ve düşünsel alanlarda savunan aydınlar anlamında kullanmaktadır. Antonio Gramsci, **Aydınlar ve Toplum**, 3. bs., Çev. Vedat Günyol vd., İstanbul: Alan, 1985, s. 20-49; ayrıca Hugues Porteli, **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Ankara: Savaş, 1982, s.97-124

¹⁸⁴ "Üç arkadaş gittik 1976'nın Ocak ayında Erzincan'a. Benim öğretmenlik yaptığım köye gittik ilk önce. Gerçekten beni orada taparcasına severlerdi. İlk gördükleri resmi öğretmen bendim. Ben ebe idim, ben hemşireydim. Her türlü hastalığa bakan da bendim." Konuk, Röp. Karaca..., **a.g.e.**, s. 29

Kahvelerde bildiriler dağıtılır, duyurular yapılır, halk toplantıları düzenlenirdi. İşçi sınıfının görece yoğun olduğu yerlerde ise sendikalar temel örgütlenme araçları olarak öne çıktılar.

Sol hareketin 1970'li yıllarda yükselişinde MHP'lilerin saldırılarına karşı etkili bir direniş örgütlenmesinin yanı sıra halkın acil, somut sorunlarına müdahale etmesinin de önemli bir payı vardır. Sol hareket, büyük kentlerde ve taşrada yoksul halkın güncel, özgün çelişkilerine çözüm üretebildiği oranda serpilip gelişti.¹⁸⁵ Büyük kentlerde arazi işgalleri ve gecekondu yıkımlarına karşı direnişlerin örgütlenmesiyle halkın sempatisi kazanıldı. Gecekondu mahallelerinde ve taşra kasabalarında yol, kanalizasyon, su gibi altyapı sorunlarına el atma, kasaba ve köylerde tefecilerin senetlerini yakma, karaborsacılarla mücadele etme, kadınların dövülmesine ya da kumara karşı kampanyalar yapma, sendikal örgütlenmenin yanı sıra, üretici birlikleri, tüketim kooperatifleri vs. örgütlenmeler yoluyla halkın ekonomik mücadele araçlarını zenginleştirme vb. pratikler solun halkın sempatisini kazanmasını sağladı. Yalnız bu çalışma tarzının sol hareketin bütünü tarafından sistematik bir biçimde uygulandığı söylenemez. Aksine böylesi deneyimler yerel ve kısmi bir biçimde hayata geçirilebildi.

Çoğu öğrenci kökenli olan devrimci kadrolar halkla temas kurdukları kafalarındaki teorik hedeflerle halkın gerçek talepleri arasındaki bariz farkın yarattığı çelişkiyi yaşadılar. "Dışardan" ya da "yukardan" bilinç taşıma misyonuyla, "içerden" ya da "aşağıdan" öğrenme gereği arasındaki gerilim dönemin sol kadroları tarafından yoğun bir biçimde hissedildi.

"Köyün birinde sosyalizm üzerine hayatta karşılığı olmayan teorik konuşmalar yapıyoruz. Köylünün biri 'bırakın bu gazel okumaları, hastanenin yolu yok, sırtımızda hastamız mısırların içinden, çamur içinden sağlık ocağına gidiyoruz. Bu yolu açabiliyor musunuz?' demez mi?"¹⁸⁶

"Kasabada gerçekleştirilen 7-8 bin kişinin katıldığı üretici mitinginin temel sloganı MDD ile bağlantılı olarak "Kahrolsun Amerika" olur. Bu sloganın sıkça tekrarlanması üzerine, Gelement'ten Doğu Karadeniz kökenli bir üreticinin "Amerika'nın anasını belleyelim de, bir de 'kahrolsun çorbacılar [tütün tüccarları ve ağalara deniyor]' diyelim de rahatlayayım" şeklindeki sözleri, o günü iyi anlatan bir tepki cümlesidir."¹⁸⁷

"Ben anlatıyorum işte Marks böyle demiş, Engels böyle demiş, Lenin böyle demiş... Herkes dinliyor. Sabaha karşı, bizim bir değirmenci vardı, dedi ki; 'yahu hocam ağzına sağlık çok güzel anlatıyorsun ama ben hiçbir şey anlamadım.

¹⁸⁵ Necmi Erdoğan, "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", **Toplum ve Bilim**, N. 78, Güz 1998, s. 26, 31

¹⁸⁶ Selçuk Hazinedar, "İnce Memed'i okuyunca her şeye hazırdım" Röp. Sarıoğlu, a.g.e., s. 115

¹⁸⁷ Sarıoğlu, a.g.e., s. 169

Yani biz şimdi savaşacak mıyız savaşmayacak mıyız? Eğer savaşacaksak benim çiftem duruyor, gideyim alayım geleyim. Yok savaşmayacaksak valla benim uykum geldi, ben yatmaya gidiyorum.” ... O günden sonra benim hayatımda Marks, Engels, Stalin gibi kelimeler bitmişti; ... Bundan sonraki hayatımla ilgili o köylü bana çok güzel bir ders verdi.”¹⁸⁸

Sol genel devrim ve sosyalizm ya da egemenleri teşhir propagandasıyla yetinmeyip somut sorunlara el atıkça yerelleşmeye başladı. Bu konuda başta Fatsa olmak üzere Anadolu'nun kimi kasabalarında yerel iktidar deneyimleri yaşandı. Büyük kentlerde ise İstanbul'un 1 Mayıs mahallesinde olduğu gibi gecekondü bölgelerinde sınırlı da olsa özyönetim deneyimleri gerçekleştirildi.

“...halkın kendi arasından açık oylamayla seçtiği demokratik Bölge Komitesi, halkın ihtiyaçlarını saptıyor ve ilk etapta ev, barınma sorunlarını çözüyordu. Araziyi parselliyor ve yoksullardan para almaksızın yerleştirilmelerine yardımda bulunuyorduk...[İstanbul-Gülsuyu]”¹⁸⁹

“Niğde’de hiç de zorlamayla olmayan doğal meclisler kuruldu. Meclislerden kararlar çıkmaya başladı. Zaten bizim istediğimiz, beklediğimiz gelişmeler de böyle şeylerdi. Yani, sorunları kitlelerin doğrudan doğruya kendi içinde tartışması, çözümün oralardan çıkması gibi bir anlayışımız vardı.”¹⁹⁰

“Karakollar devre dışı kaldığında, devrimciler çok adil davrandılar. Asım Emmi’ni, okey oynarken hile yapan birine küfür ederek “Hem solcusun hem de daş çalışıyorsun” demesi bu izdüşümdür. Genişleme zamanla beş bin kişilik mitinglere ulaştı, demokratik bir alışverişe götürdü.[Ordu-Aybastı]”¹⁹¹

Ancak bu özgün deneyimler genelleşemedi. Devrimcilerin gecekondü mahallelerinde yürüttükleri faaliyetler genelde taraftar toplama ya da örgüte destekçi sağlama amaçlıydı.¹⁹²

Sol hareket yerelleşebildiği ölçüde söylemini de toplumsal gerçekliğe uygun olarak yeniden kurdu. Dergi sayfalarındaki Marksist-Leninist terminoloji ve doktriner anlatım yerine halkın direniş geleneklerinin popüler bilinçteki yansımalarından beslenen ve sol terminolojiyi de bunun içine yediren bir dil en azından yerel örgütçüler eliyle oluşturuldu.

“Aybastı’da devrimcilik ve sol kavramı modern, batılı, ithal bir dil ve argümanlar üzerine ve üzerinden işlenip oluşturulmadı. Çünkü bu kavramların tam olarak bizde karşılığı yoktu. En azından Aybastı’da... Örneğin, emek, artı değer, meta, proletarya, burjuvazi, aristokrasi vb... Dolayısıyla biz kendi hayatımızın ve

¹⁸⁸ Konuk, Röp. Karaca, a.g.e., s. 29-30

¹⁸⁹ Oğuz Artan, “Daha ne olsun, yarayı derin almıştık”, Röp. Sarioğlu, a.g.e., s. 29

¹⁹⁰ Tümay Durukan, Röp. Alpat, a.g.e., s. 126

¹⁹¹ Hazinedar, Röp. Sarioğlu, a.g.e., s. 113

¹⁹² “Devrimciler, özellikle 70’li yıllarda gecekonduyu ve (geleneksel) mahalleyi faaliyet alanı olarak geniş çapta kullandılar. Ancak, kısmen daha bütünlüklü, kapsamlı faaliyetler doğrultusunda seferber edilse bile, genellikle buralar, nüfusun proleter, yoksul olması veya başka saiklerle solculuğa eğilimli potansiyeli nedeniyle, kadro devşirme veya en genel anlamıyla destek sağlamak için değerlendirildi.” Tanıl Bora, “Yerel yönetim, sosyal demokrasi ve sosyalistler”, *Birikim*, Sayı 3, Temmuz 1989, s. 51

çelişkilerimizin dilini aradık önce. Zulüm, zalim, mazlum, adalet, isyan, yiğitlik, sömürü, iyilik, dürüstlük, namus, mertlik, hak-haksızlık, doğruluk vb...Yerli karşılığı olan bir dil kurmaya çalıştık.”¹⁹³

Sol açısından yetmişli yıllar eylemlerin, çatışmaların, pratik faaliyetlerin yanı sıra yoğun okumaların da yapıldığı bir dönemdi. Belki okunan kitapların entelektüel seviyesi altmışlardakinin çok altındaydı, ama çok geniş kesimler bu yıllarda kitapla tanıştılar. En çok okunan kitaplar Gazap Üzümleri, Sefiller, Bitmeyen Kavga, Tütün, Ana, İnce Memed gibi romanlar ve Nazım Hikmet ve Ahmet Arif’in şiir kitaplarıydı. Tüm eğitim çalışmalarının vazgeçilmez kaynağı ise Politzer’in Felsefenin Başlangıç İlkeri’ydi. Hemen ardından Huberman’ın Sosyalizmin Alfabetesi geliyordu. Solun 70’lerde geniş kesimleri saran mücadele pratiği aynı zamanda bir halk eğitimi işlevi gördü. Adeta Kemalizm’in yarım bıraktığı eğitim seferberliği, bu kez sosyalizm adına devralınmış gibiydi.

Dönemin sanatsal, kültürel üretimi hem solun yaygınlaşmasının bir sonucu hem de onu daha geniş kesimlere ulaştıran önemli bir faktördü. Ruhi Su ve Cem Karaca’nın yanı sıra, Aşık İhsani, Mahsuni Şerif, Selda Bağcan gibi halk sanatçıları ve Yılmaz Güney’in filmleri etkili bir propaganda işlevi görüyordu.

1970’li yıllarda sol hareket geniş halk kesimlerine ulaşarak Türkiye’nin siyasi yaşamında dikkate alınması gereken bir güç haline gelmiştir. Üniversitelerden köylere, meslek örgütlerinden fabrikalara toplumsal yaşamın tüm alanlarında örgütlenen sol, bu dönemde özgün örgütlenme deneyimleri de ortaya koymuştur. 1970’lerin sonunda sol hareketin etkili olduğu köy, kasaba ve kentlerin gecekondu mahallelerinde siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutları olan çeşitli düzeylerde ve ölçeklerde alternatif iktidar adacıkları ve öz yönetim deneyimleri oluşmuştur. Bunlar bilinçli bir politikanın sonucu olmaktan çok, yaygın bir örgütlenme ağına ve kayda değer bir siyasal güce kavuşan hareketin önüne çıkan güncel imkanlardır.

¹⁹³ Hazinedar, Röp. Sarıoğlu, a.g.e., s. 112

3.3. SİYASAL KATILIM DENEYİMLERİ

3.3.1. 1 Mayıs Mahallesi: Gecekondu Direnişi ve Özyönetim

1976 yılında İstanbul'un Üsküdar ilçesinin sınırları içinde kalan ve bir kısmı çöplük olarak kullanılan boş alana gecekondu yerleşimleri başlar. Bölgede etkin olan mafyavari bir grup yerleşimcilerden, kamu görevlilerine rüşvet vermek gerekçesiyle yüksek miktarda paralar talep eder. Ancak bu silahlı kişiler hem yoksul gecekonducuların ödeme gücünün çok üstünde paralar talep etmektedir hem de bu verilen paranın nereye kullanılacağı ya da gerçekten işe yarayıp yaramayacağı belirsizdir. Mafyavari grubun üyeleri kendilerini “dernek” olarak adlandırdıkları bir mekanın yönetim kurulu olarak tanıtmakta ve “dernekte” para toplamak amacıyla toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantıların birinde bazı yerleşimciler paranın verilmesine itiraz ederler. Bunlar genelde devrimci örgütlerle bağı olan işçilerdir.¹⁹⁴

1977 ilkbaharında devrimci örgütler soruna müdahale ederler. Devrimcilerin bir araya gelmesi ile “dernek yönetimine” karşı bir güç oluşturulur. Bu tarihten itibaren bölgede mafyavari “dernek yönetimi” ile devrimci örgütler arasında bir “ikili iktidar” durumu yaşanır. Mahalle sorunlarının tartışıldığı bir toplantıda devrimcilerle bağı olan gecekonducular yerel yönetimle ilişki kuracak kişilerin halk tarafından seçilmesi gerektiğini söylerler. Toplantıya katılanlar yüksek paralar talep eden mafyavari grubun hakimiyetinden kurtulmak istediğinden bu öneriye destek verir. Yapılan seçim sonucunda 8 kişilik halk komitesine devrimcilerin gösterdiği 5 aday ve önceki “yönetimle” bağlantısı olan 3 kişi seçilir. Mafyavari grup üyeleri zamanla etkisiz kalmaya başlayınca mahalleyi terk ederler. Daha önce bu grupla ilişkisi olan bir komite üyesi ise Halk Komitesi çoğunluğunun anlayışını benimser. Böylece yeni kurulmakta olan mahallede inisiyatif bütünüyle devrimcilerin eline geçer.

Daha sonra yapılan Halk Komitesi seçimleri gizli oy, açık sayım esasına göre yapılır. Mahallede oturanları kapsayan bir seçmen listesi, oy pusulaları ve sandıkların hazırlandığı bir seçimle Halk Komitesi üyeleri yenilenir. Mahalledeki tüm konut yerleri ve sahipleri Halk Komitesi tarafından kayıt altına alınır. Yeni yerleşimler Komite'nin denetiminde gerçekleşir. Yerleşimcilere toprağın herkese ait olduğu, bunun için para

¹⁹⁴ Bu konudaki veriler aksi belirtilmedikçe Aslan'ın araştırmasından alınmıştır. Şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İstanbul: İletişim, 2004, s.87-187

ödenmesi gerekmediği ve toprağın ihtiyacı olanlar tarafından kullanılması gerektiği anlatılır. Komite yeni gecekonduların yapımında şu ilkeleri benimser:

- “1. Gecekondular için arsalar gereksinime göre belirlenip verilmeli.
2. Herkesin sadece bir gecekondusu olmalı.
3. Yapılan gecekondular boş kalmamalı sahibi ikamet etmeli.
4. Rüşvet verilmemeli.
5. Ortak harcamalar herkesin eşit katkısıyla karşılanmalı ve yapılan her harcamanın hesabı verilmelidir.”¹⁹⁵

Bölgeye yeni yerleşecek olanlar Halk Komitesi tarafından seçilir. Özellikle başka bir yerde gecekondusu olmayanlar ve ideolojik olarak sola sempati duyanlar tercih edilir. Mahalleye yerleşmek isteyenlerden bir referans getirmesi istenir ve maddi durumları ve siyasal tutumları mümkün olduğunca araştırılır. Yerleştirmede hemşehriliğe göre gruplanılmamasına dikkat edilir. Olabildiğince farklı bölgelerden insanlar kabul edilir. Ancak mahalleye sol görüşlü insanlar tercih edildiğinden Aleviler ve Kürtler ağırlıkta olur. Halk komitesi, geleneksel akraba-hemşehrilik ilişkileri yerine daha geniş bir ortak kimliği geçirmeyi amaçlar.

Her aileye 10 adım genişliğinde 15 adım uzunluğunda, yani yaklaşık 200 metrekare yer verilir. Mimarlar Odası'nda stajyerlik yapan öğrenciler mahalle için yasal olmayan bir imar planı hazırlarlar. Cadde ve sokaklar bu plan çerçevesinde oluşur. Park ve okul yapımı için boş alanlar bırakılır. Mahallenin yakınındaki taşocaklarında bulunan elektrik direklerine ve simsarların kablolarına el konarak mahalleye kaçak elektrik çekilir. Mahallenin iç dayanışması güçlü ve sosyal ilişkiler oldukça sıkıdır. İnşaat malzemeleri aileler tarafından alınsa da gecekondular karşılıklı yardımlaşma içinde yapılmıştır. Çok sayıda üniversite öğrencisi yoksul ailelerle dayanışmak amacıyla gecekondularında çalışmışlardır.

Halk komitesi sadece yeni yerleşimleri düzenlemekle kalmaz, gecekondular arasındaki her türlü anlaşmazlığa müdahale eder. Konut sahipleri arasındaki ihtilafları çözer. Düzenli olarak halk toplantıları düzenler. Halk toplantılarında önce öneriler dinlenir, sonra Halk Komitesi yapılan işler hakkında bilgi verir. Toplanan ve harcanan paraların hesabı verilir. Toplantılar Halk Odası ilan edilen bir gecekonduda yapılır. Komite'nin geliri gecekondululardan gelen yardımlardan oluşur, yapılan tüm harcamalar Halk Odası'na asılarak halkın denetimine açılır. Halk komitesi'nin altında güvenlik, basınla ilişkiler, sağlık, yerleşim vb. işlerle ilgilenen birimler oluşturulur.

¹⁹⁵ Aslan, a.g.e., s. 104-105

1977 Ağustos'unda yapılan bir halk toplantısında, henüz bir ismi olmayan mahalleye oy çokluğu ile, o yıl Taksim'deki 1 Mayıs gösterilerinde ölenlerin anısına, 1 Mayıs Mahallesi adı verilir. Halk Komitesi yasal bir statüye kavuşmak amacıyla bir dernek kurmayı amaçlar. "1 Mayıs Mahallesi Sosyal Dayanışma Derneği" adıyla Üsküdar kaymakamlığına başvurulur, ama "Böyle bir mahalle yoktur" denilerek dernek kuruluşuna izin verilmez. Mahalle henüz yasal statü kazanamamıştır.

1 Mayıs mahallesi geleneksel patronaj ve rüşvet ilişkilerinin dışında kurulmuş olması ve özellikle MC hükümetinin iktidarda olduğu bir dönemde sol kimliği ile öne çıkması nedeniyle mahalleye yıkım ekiplerinin gelmesi her an beklenen bir olgudur. Sonunda 2 Eylül 1977 tarihinde beklenen gerçekleşir. Toplum polisi ile mahalle halkı arasında bir gün boyunca süren çatışmaların ardından mahalle tamamen yıkılır. 9 gecekondulu çatışmalarda hayatını kaybeder. 308 kişi göz altına alınır, 39 kişi tutuklanır. Yıkım sırasında uygulanan "aşırı şiddet" sol örgütler ve basın yanı sıra muhalefetteki CHP tarafından da ağır bir biçimde eleştirilir.

Yıkımdan sonra başka bölgelerde gecekonduları olduğu halde ticari kaygılarla mahalleye yerleşmiş olan bir kesim mahalleyi terk eder. Bunların kısmen halk komitesinin kuruluşundan önce yerleşenler kısmen de halk komitesinin tespit edemediği ticari amaçlı yerleşimcilerdir. Gidecek başka bir yeri olmayanlar ise evleri yıkılmış da olsa mahallede kalırlar. Böylece gerçek ihtiyaç sahipleri ile - Halk Komitesi'nin tespit edemediği - çıkar sağlamaya çalışan kesim ayrılmış ve mahalle halkı iç dayanışması ve direngenliği daha yüksek bir homojenliğe kavuşmuş olur. Mahalle bütünüyle yıkılmıştır ama Halk Komitesi'nin öncülüğünde çok kısa bir süre içerisinde yeniden kurulur. Üstelik bu sefer Halk Komitesi seçiminden önceki kendiliğinden yerleşimlerden dolayı kısmen uygulanabilen imar planı, eksiksiz bir şekilde uygulanır. Mahallenin yeniden kurulabilmesinde inşaatlarda çalışan devrimci öğrencilerin ve ülke çapında yapılan yardım kampanyalarında toplanan maddi desteğin önemli bir katkısı vardır.

Mahallenin ikinci kez kurulmasının ardından yeni alanlara yapılan yerleşimlerin yıkılması dışında, mahalleyi ortadan kaldırmaya dönük bir yıkım girişimi olmaz. Milliyetçi Cephe hükümeti kamuoyunda oluşan tepki yüzünden yeni bir yıkımı göze alamaz. 1978 yılından sonra sağ basın ve hükümet yetkilileri artık yıkımdan değil, mahallenin "anarşistlerden" arındırılmasından söz etmektedir. 1978 Mart'ında 5 MHP sempatzanının mahalleye yakın bir alanda öldürülmesi üzerine polis ve jandarma

büyük bir operasyon başlatır. Onlarca evin arandığı operasyonda asıl hedef Halk Komitesi'dir. Üyelerinin çoğu tutuklanır, yakalanmayanlar mahalleyi terk etmek zorunda kalır.

Halk Komite'sinin fiilen devlet tarafından dağıtılması üzerine Yaşlılar Komitesi seçilir. Aday listesi farklı sol grupların temsil kaygısını güderek oluşturulur. Mahalle bu süreçte farklı örgütlerin nüfuz alanına göre A,B,C,D,E diye adlandırılan beş alt birime bölünmüş durumdadır. Bölgede etkin olan örgütler Partizan, Halkın Yolu, Halkın Birliği ve Halkın Kuruluşu gibi Maoist gruplardır. Yerleşimin meşrulaşmasından sonra örgütler arası rekabet artmaya başlar. Siyasi grupların örgütlenme faaliyetleri çerçevesinde emekçilerin sorunlarının tartışıldığı toplantılar ve seminerler düzenlenir, konserler verilir, birlikte dergi, gazete ve kitap okuma günleri yapılır.

İktidara CHP'ni gelmesi ve İstanbul Büyük Şehir Belediye'sinin CHP'ye geçmesinin ardından Yaşlılar Komitesi'nin resmi kurumlarla ilişkisi kolaylaşır. Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan görüşmeler sonucunda mahallede ilköğretim okulları açılır. Belediye sokak çeşmeleri yapar. Gönüllü doktorların ve tıp öğrencilerinin dayanışma amacıyla sağlık kontrolü yaptığı gecekondular, 1 Mayıs Sağlık İstasyonu'na çevrilerek resmîleşir. 1979 yılında 1 Mayıs Halk Tüketim Kooperatifi kurulur. Kooperatif 1980 darbesine kadar halkın tüketim ihtiyacına önemli ölçüde cevap verir.

1980 darbesinden sonra muhtarlık kurumu oluşur ama mahallenin adı değiştirilir. Askeri rejim mahallede uyguladığı yoğun baskı kooperatifi işlemez hale getirir. Halk toplantıları yapmak imkansız olduğundan demokratik işleyiş sona erer. Sol örgütler etkinliklerini büyük ölçüde kaybederler.

1970'lerin devrimci-halkçı atmosferinin etkisinde özgün bir işgal ve yerleşim deneyimi olan 1 Mayıs Mahallesi'nin kuruluş süreci, sadece sistem karşıtı sol hareketin tarihsel birikimi açısından değil günümüzde çokça sözü edilen "katılımcı yerel yönetim" perspektifi açısından da incelenmeye değer. Aynı yıllarda İstanbul'un Alibeyköy, Nurtepe, Gülsuyu, Gaziosmanpaşa gibi mahallelerinde de sol örgütlerin girişimiyle benzer deneyimler yaşanmıştır. Ancak hiç biri 1 Mayıs mahallesi çapında kapsamlı bir deneyime dönüşmemiştir.

Mahalle'nin kuruluş günü olarak kabul edilen 2 Eylül 1977 günü yaşanan olaylar, öncelikle 1970'lerle birlikte yeni bir gecekondulu kimliğinin ortaya çıkması anlamına geliyordu. 1950'li yıllardan bu yana varolan gariban, boynu bükük

gecekondu tipi bambaşka bir karaktere bürünüyordu. O güne kadar gecekondu yıkımlarında görülen çaresizce ağlayan ve egemen değerlere tutunarak meşruluk sağlamaya çalışan insan manzaraları gitmiş, yerine polise karşı direnen, meydan okuyan bir gecekondu kimliği belirmişti.

1970’li yılların ortalarına kadar asıl olarak öğrenci hareketine dayanan devrimci örgütler, büyük kentlerde gecekondu yapımlarına girişerek ve gecekonducuların yaşadığı sorunların çözümüne destek olarak kısa sürede önemli bir sempatican kitlesi kazandılar. “Kendi konutuna sahip olma özlemi içinde bulunan geniş kesimler, bu uğurda adeta kendisini feda etmeye hazır bir örgütlü güç bulduklarında, onunla kolaylıkla buluşabiliyorlardı.”¹⁹⁶

“Konut sorunu sınıf mücadelesinin bir parçasıdır”¹⁹⁷ anlayışından yola çıkan devrimci gruplar halkın barınma sorununu çözümlen ötesinde, “yoksul kitlelerin” bu yolda verilecek mücadeleler içerisinde “demokratik bilinç” kazanmasını da hedefliyordu.¹⁹⁸ Bu yaklaşım devrimci Marksizm’in sendikal mücadeleye bakışına benzetilebilir. Nasıl ki sendikal mücadelede sadece ücret artışı ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi değil, daha önemlisi işçilerin bu mücadele içerisinde “sınıf bilinci” kazanması hedefleniyorsa, aynı şekilde yoksullar da yaşam koşullarını iyileştirmek için ortaklaşa mücadele ederken “demokratik bilinç” edineceklerdir. Arazi işgali ve gecekondu yapımlarının tamamında demokratik devrim stratejisini savunan örgütler yer almışlardır. “... harekete en çok katılanlar, toprakların halka ait olduğunu ve ona dağıtılmasını savunan demokratik devrim stratejisini öngörenlerdi.”¹⁹⁹ 1 Mayıs Mahallesi’nin kuruluşunda öne çıkan örgütlerin tamamı ise demokratik devrimcilerin bir alt kümesi olarak Çin devriminin önderi Mao’nun siyasi görüşlerini savunan gruplardı. Devrim stratejisinde “kırlarda kızıl üstler” kurmayı ve programının ana eksenine yoksul köylülere toprak dağıtımını koyan Maoist gruplar, ilginç bir şekilde, bu strateji ve programı kentlerin içindeki “kırlarda” uygulamış oluyorlardı. Analojiyi ilerletecek olursak adeta stratejideki köy ağaları yerine “gecekondu ağaları”, kır yoksulları yerine de kent yoksulları geçmiş gibidir. Tıpkı bir önceki alt bölümde söz ettiğimiz Dev-Yol’un “silahlı mücadele” pratiğinde olduğu gibi, savunulan stratejide belirtilmediği halde, pratik reflekslerin yönsemesi ve politik esneklik gösterilmesi

¹⁹⁶ Aslan, a.g.e., s. 80

¹⁹⁷ A.g.e., s. 81

¹⁹⁸ A.g.e., s. 120

¹⁹⁹ Arif Bilgin, Akt. Aslan, a.g.e., s. 84

sonucunda özgün bir deneyim gerçekleştirilmiştir. Bu örnek bize teorik önermelerle pratik faaliyet arasında birebir bir, doğrudan bir ilişki olmadığını ve bu yüzden sol hareketleri salt ideolojik görüşlerine bakarak anlamının mümkün olmayacağını göstermektedir.

1 Mayıs Mahallesi'nin kuruluş süreci gerçekten de sadece yoksulların konut sorununu için bir çözüm örneği değil, aynı zamanda yerel ölçekte bir demokratik yönetim deneyimidir. Kent topraklarını sermaye birikim sürecinin parçası haline getiren kapitalist kentleşmeye alternatif olarak sosyal haklar ve kamu yararı temelinde bir yaklaşım hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Mahalleye yerleşenler gecekondü yapımının dışında alt yapı işlerinde ortaklaşa çalışarak, yıkıma karşı birlikte direnerek, halk toplantılarına katılarak, kolektif ekonomik organizasyonlarda yer alarak oldukça yoğun bir siyasal katılım pratiği göstermişlerdir.

1970'li yıllarda devrimcilerin kentlerde arazi işgalleri ve gecekondü yapımlarına müdahil olması daha sonraki yıllarda eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştiriye göre, sol kendi eliyle özel mülkiyeti geliştirmiş, mülk sahibi olan işçiler de darbeden sonra Özal iktidarının tapu dağıtmasıyla sola sırtını dönmüştür. Bu eleştiri ilk bakışta haklı gibi görünse de, sol bu alanlara hiç girmemeliydi anlamına geldiğinden temelde yanlıştır. 1970'lerde gecekondü yapımlarına katılan bir öğrenci olan Arif Bilgin bu eleştiriye şöyle cevaplıyor:

“Sonuçta olan-biten toprak rantına karşı bir mücadeleydi. Ayrıca sistemin çözmekte aciz kaldığı muazzam ölçüde büyüyen bir konut sorunu karşımızdaydı. Böyle bir durumda ‘işçi sınıfını özel mülkiyete özendirerek yozlaştırılacağı’ kaygısıyla lakayt kalmak politika bilimi açısından büyük bir yanlış olacaktı.”²⁰⁰

1970'lerin solcuları gecekondü inşa süreçlerine müdahil oldukları için değil yeterince hazırlıklı, sistemli ve programlı bir biçimde bunu yapamadıkları için eleştirilmelidir. İstanbul varoşlarında kadınların siyasal katılımı üzerine araştırmalar yapan Heidi Wedel Latin Amerika'da işgal sürecinin kolektif olarak planlandığını, gecekonduların kolektif mülkiyet üzerinde inşa edildiğini ve halk komitelerinin enformel tapu kayıtları tuttuğunu belirtiyor.²⁰¹ Türkiye'de ise genelde devrimciler gecekondü yapımının belli bir aşamasında sürece dahil olmuşlardır. İşgal ve yerleşimi bizzat başından sonuna organize edildiği durumlar istisnadır. Genellikle arsalar kişisel

²⁰⁰ Aktaran Şükrü Aslan, a.g.e., s. 120

²⁰¹ Heidi Wedel, *Siyaset ve Cinsiyet: Gecekondulu Kadınların Siyasal Katılımı*, İstanbul: Metis Yayınları, 2001, s. 208-212, 224

olarak satın alındığından kolektif enformel mülkiyet söz konusu olmamıştır. Devrimciler arsa ve gecekonduların dağıtımını bizzat kendileri yaptığında da özel mülkiyet hakkı tanınmıştır. Gerçi işgal edilen arazilerde kolektif mülkiyet bir ölçüde hayata geçirilseydi bile 1980 darbesi koşullarında sürdürülmesi hemen hemen imkansızdı. Ama yine de 1980 darbesine kadar bu yönde bir girişimin dahi gerçekleşmemiş olması ilginçtir. Bu durumun büyük ölçüde demokratik devrim stratejisinin ilk aşamasında yoksul köylülere toprak dağıtımını yaklaşımının kentlere doğrudan uyarlanmasından kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Ancak tüm eksiklerine karşın 1970 sonlarında gecekonduların direnişleriyle öne çıkan mahalleler, 1980 sonrasında toplumsal yaşamdan silinen solun varlığını sürdürebildiği yerler oldular.

Son olarak Wedel'in 1 Mayıs mahallesinin kuruluşunu Latin Amerika'da yaşanan örneklerle karşılaştırırken ortaya attığı düşünceler üzerinde durmak gerekir. Wedel, Latin Amerika'da gecekonduların sistemden bağımsızlaşarak özyönetim oluşturma eğiliminde olduğunu, Türkiye'de ise tersine sistemin içine girmeye çalıştıklarını belirtir. Yapılan konutlar kolektif mülkiyet altına alınmadığı zaman, özel mülkiyet ilişkileri ortaya çıkmakta ve konut sahipleri de mülkiyetlerinin devlet tarafından güvence altına alındığını görmek istemektedir. Bu yüzden 1970'lerdeki kolektif çıkarlar, 1980 sonrasında yerini tamamen aile ekonomisine bırakmıştır. Wedel'e göre 1 Mayıs mahallesinde 1980 sonrasında yaşanan bu eğilim, "sosyalist örgütlenme çalışmasında ekonomik davranışın değişmesine önem verilmiş olsa, ısrarlı kooperatifleşme çalışmaları yapılmış olsa ve bu evre sadece üç yıl sürmemiş olsaydı muhtemelen yumuşatılabilirdi."²⁰²

Wedel ayrıca Latin Amerika'da halkın aşağıdan yukarıya örgütlendiği ve yerel önderlerin ortaya çıktığı bölgelerde askeri darbelere karşı daha kararlı direnişlerin sergilendiğini, halkın belli bir devrimci grup tarafından yukardan aşağıya örgütlendiği yerlerde ise direnişlerin daha zayıf ve dağınık olduğunu belirtir. 1 Mayıs Mahallesi'nde de yukardan aşağıya bir örgütlenme çizgisi izlendiğinden darbeden sonra bu örgütlenme kolayca dağıtılmıştır.

Wedel'e göre Türkiye'de gecekondularını harekete geçiren radikal sol örgütler, alternatif siyasal, sosyal ve ekonomik yapılar oluşturarak sistemden özerkleşen mahalleler yaratmaktan ziyade gecekonduların maddi ve yerel sorunlarına el atarak

²⁰² Wedel, a.g.e., s. 216

gecekonducuları bu temelde siyasallaştırmayı, sosyalist-devrimci düşünceleri bu yoldan yayarak mahalle sakinlerini harekete geçirmeyi ve örgütleri için kadro devşirmeyi hedeflemişlerdir.

Wedel'in tespitlerinin 1 Mayıs Mahallesi açısından gerçeği tam olarak ifade ettiğini söylemek zordur. Çünkü askeri darbe, süreci sona erdirene kadar özerk bir siyasal yapı olarak Halk Komitesi'nin devamı olan Yaşlılar Komitesi görevini sürdürmüştür. Gizli oy açık seçim yöntemiyle ve düzenli halk toplantılarıyla belli ölçülerde özyönetim hayata geçirilmiştir. Wedel'in önemle vurguladığı alternatif ekonomik yapı oluşturmada ise yegane uygulama 1 Mayıs Tüketim Kooperatifi'dir. Wedel kooperatifin "ekonomik bakımdan ayakta kalmayı başaramadığını"²⁰³ belirtiyor. Oysa Şükrü Aslan'ın araştırmasında 12 Eylül 1980 darbesine kadar kooperatifin oldukça başarılı olduğu, darbeden sonra ekonomik nedenlerden çok askeri yönetimin kooperatif çalışanlarına uyguladığı baskı yüzünden işlevsiz hale geldiği anlatılıyor.²⁰⁴ Alternatif ekonomik, sosyal ve siyasal yapılar el yordamıyla da olsa belli ölçülerde yaratılmıştır. Wedel'in de belirttiği gibi "bu evre sadece üç yıl sürmemiş olsa"ydı, muhtemelen bu nüveler daha gelişkin formlar içinde kendini ortaya koyacaktı.

Aşağıdan örgütlenme konusunda ise 1 Mayıs mahallesi bu konuda yine Şükrü Aslan'ın araştırmasında gösterildiği gibi yerel önderler çıkaracak ölçüde "aşağıdan" bir karakter kazanmıştır. Mahalle'de 1980 darbesine karşı etkili bir direniş gösterilmemesinin nedenleri yerel örgütlenmenin yapısıyla ilgili olmaktan çok sol örgütlerin askeri darbe karşısındaki genel tutumuyla ilgilidir. Wedel yerel ölçüğe odaklandığından merkezi düzeydeki değişkenleri yeterince hesaba katmamaktadır.

3.3.2. Fatsa: Yerel İktidar ve Özyönetim Deneyimi

1960'lı yıllardan itibaren sol hareketin örgütlendiği Fatsa'da, MHP 12 Mart rejimi sürerken örgütlenmeye başlar. Ülkü Ocakları aracılığıyla gençlik içinde yürütülen örgütlenme özellikle Fatsa Lisesi'nde yoğunlaşır. 1975'de 1. MC hükümetinin kurulmasıyla MHP'liler saldırgan bir tutum takınmaya başlar. Saldırıları özellikle Fatsa Lisesi'nde yoğunlaşırken ilçede 1975 yılında açılan Halkevi de saldırılara uğrar. 1977'de Halkevi Başkanı Kemal Kara MHP'liler tarafından öldürülür. İlçede çok sevilen Kara'nın öldürülmesi büyük bir tepkiye yol açar. Bu tepkiyle birlikte

²⁰³ Wedel, a.g.e., s. 212

²⁰⁴ Aslan, a.g.e., s. 163-167

devrimciler savunma örgütleri oluşturarak MHP'nin ilçedeki etkinliğini büyük ölçüde sınırlar. Bundan sonra MHP ancak dışardan getirdiği güçlerle vur kaç eylemlerine yönelecektir.²⁰⁵

Fatsa'da temel geçim kaynağı fındık üretimiydi, ancak üreticiler fındığı çok düşük fiyata satmak zorunda bırakılmıştı. Devlet kredileri büyük tüccar ve tefecilere akıyor, onlar da küçük çiftçiyi %100-200 arası faizle borçlandırıyordu. 1978 yılından itibaren devrimcilerin öncülüğünde düşük taban fiyatlarına ve yüksek faizli borçlandırmaya karşı "Fındıkta Sömürüye Son" mitingleri düzenlenmeye başladı. Ayrıca karaborsaya ve tefeciliğe karşı etkili bir mücadele yürütüldü. Karaborsa fiyatla satış yapan dükkanlar belirlenip, halka ilan ediliyor ve belediye zabıtalарının da yardımıyla malların "gerçek" bedelleri üzerinden satışı sağlanıyordu. Tefecilere karşı da etkili bir mücadele yürütüldüğünü Şükran Ketenci Cumhuriyet gazetesinde şöyle anlatıyor: "Hiç bir alacaklı faizci, icra memurunu alıp köylere çıkamadığı için, zaman içinde yüksek faizli para verme işlemlerinden vazgeçmişler."²⁰⁶

1979 yılında CHP'li belediye başkanının ölmesi üzerine seçimlerin yenilenmesi gündeme gelir. İlçede etkin tek devrimci güç olan Devrimci Yol çevresinden Fikri Sönmez seçimlerde bağımsız aday olur. Kasaba'da terzilik yapan Fikir Sönmez 1965 yılından itibaren TİP içerisinde faaliyet göstermiş ve bir dönem ilçe başkanlığı yapmıştır. Bu yıllardan itibaren fındıkta düşük taban fiyatlarına, tefeciliğe ve karaborsaya karşı verilen mücadeleler içinde öne çıkmış, sevilen bir isimdir. Fikri Sönmez'in başka bir özelliği ise Gürcü kökenli olmasıdır. Fatsa'nın etnik yapısı Gürcüler, Sünni Türkler ve Alevi Türkmenlerden oluşmaktadır. CHP'nin kalelerinden birisi olan ilçede Gürcüler geleneksel olarak muhafazakar eğilimde olup AP'yi desteklemektedirler. Fikri Sönmez Fatsa'da Alevi ve Sünni Türklerden oluşan geleneksel sol taban dışında Gürcü kesimden de büyük miktarda oy alarak seçimleri kazanır. 14 Ekim 1979 günü yapılan seçimlerde Fikri Sönmez ilçedeki 5088 seçmenin 3096'sının (% 61) oyunu alarak Belediye başkanı seçilir. 1977'de yapılan yerel seçimlerle kıyaslandığında Sönmez, başta Aleviler olmak üzere CHP tabanının üçte ikisini, sağ tabanın ise yarısından fazlasının oylarını almış görünmektedir.²⁰⁷ Askeri mahkemedeki savunmasında varlıklı kesimlerin oturduğu Mustafa Kemal Mahallesi'nde

²⁰⁵ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2380

²⁰⁶ Şükran Ketenci, "Fatsa Şenliği: Alışılmamış Bir Deney, (Cumhuriyet, 17.04.1980)", Bkz.: **Bir Yerel Yönetim Deneyi: Fatsa**, Haz. Pertev Aksakal, İstanbul: Simgе, 1989, s. 319

²⁰⁷ "Fatsa Devrimci Yol Davası Savunması", **Bir Yerel Yönetim Deneyi...**, s. 134

diğer adayların oylarının kendisinininkine yakın olduğunu buna karşılık Alevi mahallelerinde “silmece”, Gürcülerin çoğunlukta olduğu ve AP’yi destekleyen Kurtuluş Mahallesi’nde “%80 silmece”, yıllardır su akmadığını söylediği Sünni Türklerin oturduğu Mandıra mahallesinden “silmece” oy aldığını belirtmektedir.²⁰⁸ Sonuç olarak Sönmez’in, Alevilerin tamamına yakınının, Sünni Türklerin yoksul kesiminin ve Gürcülerin çoğunluğu’nun oylarını alarak seçimi kazandığı söylenebilir.

Seçimin hemen ardından Devrimci Yol’un savunduğu “direniş komiteleri” oluşturma yaklaşımından hareketle hızla halk komiteleri oluşturulur. 7 Mahallesi olan Fatsa, yerleşim ve toplanabilme özelliklerine ve ihtiyaçların kolayca karşılanabilme koşullarına göre 11 birime ayrılır. Her birim, nüfusuna göre üç ile yedi arasında Halk Komitesi temsilcisi seçer. Mahallelerde halkın katıldığı ilk toplantılarda Fikri Sönmez ve belediye çalışanlarınca oluşturulan Belediye Çalışma Programı Taslağı tartışılır. Bu toplantılarda Halk Komiteleri üyeleri, gizli oy açık sayım esasına göre seçilir. Halk komiteleri esas olarak mahallelerde yapılan toplantılarda kararlaştırılan belediye hizmetlerini yürütmek, halkın yakacak, yağ, gaz vb. ihtiyaçlarının rayiç fiyatlarla eşit olarak dağıtımını sağlamak, mahallelerin yol, su, elektrik, kanalizasyon, vb. belediye ile ilgili her türlü sorununu çözmekle yetkilidir.

Halkın doğrudan yönetime katılması, iki-üç aylık periyotlarla yapılan halk komiteleri toplantılarıyla sağlanıyordu. Birimlerde yapılan halk toplantılarına, belediye başkanı, belediye çalışanları, halk komiteleri üyeleri de katılıyordu. Kararlar bu toplantılarda alınıyor, mahalle toplantılarında belirlenenler, belediyenin organlarından geçtikten sonra belediye başkanı tarafından yürürlüğe sokuluyordu. Halk toplantılarına 20 bin nüfuslu Fatsa genelinde 5 bine yakın kişi katılmaktaydı.

Yapılan ilk toplantılardan birinde ilçenin çamurlu yollarını düzeltmek için “Çamura Son Kampanyasının” başlatılması kararlaştırılır. Belediyenin imkanlarının yanı sıra çevre il ve ilçelerden araç gereç yardımı da alınarak çalışmalar başlatılır. Halk komitelerinin yaptığı işbölümüne uyarak ilçe halkı çalışmalara kendi iş aletleri ve araçlarıyla aktif olarak katılır. Kampanyada çalışmak üzere çevre il ve ilçelerden gelenler bile olur. Tam bir seferberlik havasında yapılan çalışmalar sonucunda 6 günde yollar düzeltilir, kanalizasyonu olmayan mahallelere kanalizasyon döşenir ve 4 km.lik yeni bir cadde kullanıma açılır. Katılımcı ve etkin yönetim kısa sürede olumlu maddi

²⁰⁸ Fikri Sönmez, “Sorgu”, **Bir Yerel Yönetim Deneyi...**, s. 84-85

sonuçlar da doğurmaya başlar. 14 Ekim seçimleri öncesinde sekiz ayda toplam 12 milyon TL. olan belediye gelirleri, üç ayda 23 milyona tırmanır.

Mart 1980'de halk komitesi seçimleri yenilenir. Bu seçimler öncesinde, konumlarını kullanarak imtiyaz ve rant elde etmeye çalışan bazı halk komitesi üyeleri mahalle halkı tarafından "geri çağrılma" yetkisi kullanılarak görevden alınır. Halk Komitesi ilçede çok yaygın olan kumar oynatılmasına, içki içilmesine ve kadınların dövülmesine karşı da kampanyalar düzenler. Bu kampanyalara kadınlar aktif olarak katılırlar. Belediye'nin düzenlediği diğer bir önemli etkinlik Fatsa Halk Kültür Şenliği'dir. 3-14 Nisan tarihleri arasında düzenlenen şenliğe çok sayıda sosyalist aydın ve sanatçı katılır. Şenlikte tiyatro ve film gösterimleri, folklor gösterisi, paneller, şiir ve müzik dinletileri, spor turnuvaları düzenlenir.

Fatsa'ya bu süre boyunca 24 Ocak ve 8 Mart'ta iki kez polisiye operasyonlar düzenlenir, ama soruşturma konusu olacak herhangi bir şey bulunamaz. 20 Nisan'da Ordu Valiliği'ne getirilen MHP'li Reşat Akkaya "Kendi çalışabileceğim kadroyu oluşturduktan sonra devletin gücünü göstereceğim" beyanatıyla göreve başlar. Çorum olaylarının ardından 11 Temmuz günü Fatsa'ya yapılan "nokta operasyonu" ile Fikri Sönmez ve 300'den fazla kişi göz altına alınır. Böylece 9 ay süren özyönetim deneyimi sona erer.²⁰⁹

1980'in Haziran ayında bir gazeteciyle yaptığı görüşmede Fikri Sönmez şunları söylemiştir:

"Evet biz halka bazı reçeteler verdik ve bu reçeteler tuttu. Ama Fatsalılar bu reçeteleri kendi kendilerine hazırlayabilecek aşamaya gelmelidir. Bugün şuradan bir faşist geçse, halk hemen oraya koşar. Niye? Biz söyledik diye. Bizim istediğimiz halkın bunu kendi düşünerek yapmasıdır. Öyle bir durumdayız ki, Fatsalılar bugün kadın kız sorunlarını bile halk komitelerine götürüyorlar. Bu da gösterir ki, biz henüz durumu halka adamakıllı anlatamadık, onları kendi sorunlarına sahip çıkmaya yöneltmedik."²¹⁰

Sönmez'in anlatımından gerçek bir özyönetimi hayata geçirmek istediği anlaşılıyor. Ancak "Nokta operasyonu" ve 12 Eylül darbesi bu yolda yapılacak faaliyetlere engel olmuştur. Fatsa'da devrimcilerin yerel iktidar deneyimi 9 ay gibi kısa bir süre ile sınırlı olsa da solun en başarılı belediyeçilik uygulaması ortaya konulmuştur. Halkın yaşadığı sorunları ortaklaşa çözüme iradesi açığa çıkarılmış, ekonomik, sosyal ve

²⁰⁹ "Fatsa Devrimci Yol Davası Savunması", *Bir Yerel Yönetim Deneyi...*, s. 134-157

²¹⁰ M. Tali Öngören, "Fatsa Gerçeği (Türkiye Yazıları, Haziran 1980)", Bkz.: *Bir Yerel Yönetim Deneyi...*, s. 326

siyasal kararların alınmasına ve uygulanmasına katılım sağlanmış, ilçede demokratik ve dayanışmacı değerlerin sosyal yaşama nüfuz etmesi sağlanmıştır.

1970'lerin sonuna doğru yoğunlaşan sol içi çatışmaların halkta büyük güvensizlik yarattığını düşünürsek, ilçede tek devrimci grubun etkin olması önemli bir avantaj sağlamıştır. Fatsa deneyimi, demokratik devrim stratejisini savunan örgütlerin söylemindeki "halk demokrasisi" kavramını somutlayan örneklerin başında gelmektedir.

3.4. 1970'LERDE SOL HAREKETTE SİYASAL KATILIMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

1960'lı yıllar boyunca sol hareketin içinde siyasal katılımın tanımı açısından var olan 3 ayrı eğilimden söz etmek mümkündür. Birincisi, siyasal ve toplumsal sistemde, askeri müdahale ve aydınların inisiyatifiyle köklü reformlar yapmayı hedefleyen "tepeden inme devrimcilik"²¹¹; ikincisi, parlamentoda çoğunluğu sağlamak yoluyla tedricen sistemi dönüştürmeyi hedefleyen reformcu eğilim; üçüncüsü ise 1960'ların sonlarında belirginleşen toplumsal-siyasal bir devrimi hedefleyen eğilim. Bu üç eğilimin de kendi içinde farklılıklar barındırdığı ve eğilimlerin kesişim noktalarında ara konumların olabildiği gözden önünde bulundurulmalıdır.

1970'li yıllarda ise ilk çizginin ortadan kalktığı, sol harekette siyasal katılımın temelde reformcu ve devrimci çizgiler içinde gerçekleştiği söylenebilir. Reformcu eğilimler genelde sistem içinde yasal – kurumsal yapılar oluşturmuşlardır. Buna TİP, SDP ve TSİP örnek gösterilebilir. Devrimci eğilimler ise çoğunlukla yasadışı – enformel örgütler oluşturarak siyasete katılmışlardır. Devrimci Yol, Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu vb. yapılar buna örnek gösterilebilir. TKP yasadışı ama kurumsal yapısıyla özgün bir örnek oluştururken, VP ve TEP gibi görece küçük partilerse yasal olmalarına karşın enformel yönleri ağır basan yapılarıdır.

Devrimci ve reformcu örgütler arasındaki ayrımlar asıl olarak siyasal katılım biçimlerinde ortaya çıkıyordu. Reformcu gruplar genelde seçimsel ve sendikal faaliyetleri merkeze alırken, enformel devrimci gruplar parlamenter mücadeleyi tali görmekte ve şiddet içeren katılım biçimlerine yönelmekteydiler. Yasal grev, mitinglere

²¹¹ Tepeden inme devrimcilikle hükümet darbesi arasındaki fark, birincisinde "eski rejimde iktidarda olan sosyal grubun (sınıfın) siyasal ve ekonomik gücünün ... yani onun egemen konumda olmasını mümkün kılan koşulların ortadan kaldırılmasını (tahrip edilmesini) hedeflemesidir. Bu şekilde bir ortadan kaldırma (tahrip etme), iktidarı el geçiren güçlerin kendi açılarından yenilikçi ve olumlu değişiklikleri gerçekleştirebilmelerinin temel ön koşuludur." Özdemir, a.g.e., s. 289-290

katılma, seçimsel faaliyetler neredeyse solun tamamı tarafından farklı yoğunluklarda uygulanan katılım biçimleriydi. Devrimci örgütler kimi seçimleri boykot etseler de, örgüt militanları dışındaki sempatizan kitleleri genelde CHP'ye oy vermektedir. Seçimlerde bağımsız aday çıkarmak da gündeme gelebiliyordu. Özellikle yerel seçimlerde kısmi başarılar elde edilebilmekteydi.

Sendikal mücadele ise ağırlıkla DİSK içinde yürütülmekteydi. DİSK merkezinde 1975 sonrasında CHP ve TKP arasındaki rekabet yaşanırken, çeşitli iş kollarında ve kimi yerel şubelerde devrimci sol grupların hakimiyeti söz konusuydu. 1975 yılından itibaren siyasileşmeye başlayan DİSK içinde statükocu sendikacılık çatırdamaya başlamış tabandan örgütlenerek etkili olmaya başlayan sol gruplar sendikal mücadeleye dinamizm kazandırmışlardır. Bir yandan Türk İş'e bağlı sendikalarla kıyasıya rekabet edilirken diğer yandan da DİSK içerisinde farklı sol çizgiler arasındaki mücadele şiddetlenmeye başlamıştır. 1970'li yıllarda sendikal faaliyetin neredeyse solun tüm kesimlerinin yöneldiği bir katılım biçimi olduğu söylenebilir.

Siyasal katılımda şiddet, üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Yasadışı gösteri, işgal ve boykot gibi eylemler çoğunlukla enformel devrimci grupların tercih ettiği katılım biçimleri olmakla beraber, yasal reformcu partiler tarafından da uygulanabilmekteydi. Asıl tartışma yaratan şiddet içeren eylemlere başvurulmasıydı. Silahlı saldırı, bombalama, sabotaj, soygun vb. eylem biçimleri enformel devrimci hareketlerin çeşitli düzeylerde başvurduğu yöntemlerdi. 1960'ların sonunda ve 1970'li yıllarda sol harekette şiddet içeren eylemlere yönelmesinin nedenlerini anlamak için öncelikle bunu siyasal sistemin bütünü ile ilişkisi içinde değerlendirmek ve dönemsel gelişmeleri göz önünde bulundurmak gerekir.

1960'lı yılların ikinci yarısında sol harekette siyasal katılım biçimlerinin seçimsel faaliyetlerden ve yasal gösterilerden gittikçe yasa dışı gösterilere ve işgallere doğru evrildiği görülmektedir. Katılım biçimlerindeki bu radikalleşme kısmen siyasi amaçların radikalleşmesiyle kısmen de sistemin değişim taleplerine verdiği tepkiyle ilgilidir. Okul ve ülke sorunlarını birlikte değerlendiren üniversiteli gençlik hareketi, kısmi reformlardan başlayıp sistemin tümünden değiştirilmesi düşüncesine varmıştır. 1968 yılına gelindiğinde değişim talebi işgal ve boykot gibi eylem biçimleriyle ifade edilmiştir. Ancak bu değişim talebine sistemin verdiği yanıt yasal ve yasadışı yöntemlerin kullanılmasıyla talebin bastırılması biçimindedir. İTÜ öğrencisi Demircioğlu'nun polislerce öldürülmesi ardından Kanlı Pazar vb. saldırılarda işçi ve

öğrencilerin öldürülmesi ve 1969'dan itibaren CKMP'li komandoların saldırıları öğrencileri savunma amacıyla silahlanmaya yöneltmiştir. Aynı süreçte TİP'li milletvekilleri parlamentoda AP'liler tarafından dövülmüştür. Bu anlamda 1960'ların sonunda solun şiddete yönelmesinin önemli bir nedeni savunma gereksinimidir. Diğer bir nedense 1968 sonrasında Filistin'de süren silahlı mücadelenin, Küba ve Çin devrimlerinin, Vietnam savaşının etkileridir. Toplumsal devrimin ancak silahlı mücadeleyle gerçekleşeceği ve bunun için koşulların hazır olduğu düşüncesinden hareketle, 1970 yılında Dev Genç içinde yer alan gençlerin önemli bir bölümü bu yöndeki eylemlere katılmıştır.

1970'li yıllarda uygulanan şiddet amaçları açısından kabaca üç kategoride ele alınabilir. Birincisi MHP'lilerin saldırılarına karşı bir öz savunma oluşturma zorunluluğu duyulmuştur. MHP'lilerle çatışmalar öz savunma biçiminde başlamış karşılıklı misillemeler biçiminde sürmüştür. 1976 sonrasında MHP'lilerin yoğunlaşan saldırıları şiddet kullanma eşiğini hızla yükseltmiş yer yer iç savaş görünümünü alan çatışmalar yaşanmıştır. Bu görünüme rağmen sol hareketin MHP'lilerle çatışması özünde bir karşı şiddettir.²¹² İkincisi örgütlenmenin "ihtiyaçları" doğrultusunda uygulanan şiddet eylemleridir. Bu şiddet eylemlerindeki amaç örgütlenme sürecine engel olduğu düşünülen kişi ya da grupların hedef seçilmesidir. Bu hedef faaliyeti açığa vuran bir muhbir, örgütlenmeye engel olan bir köy ağası, patronun fedaisi, patronla uzlaşan bir sendikacı ya da karşı kampta tanımlanan başka bir sol grubun üyeleri olabilirdi. Üçüncüsü propaganda ve güç gösterisi amaçlı şiddet eylemleridir. Bunlar çok sansasyonel olabileceği gibi yerel ölçekte de olabilir. Bu tarz eylemler işkence yapan bir polisin ya da üst düzey bir devlet görevlisinin öldürülmesi biçiminde olabileceği gibi, mahallede tefecilik yapan birisinin dövülmesi biçiminde de olabilir. Bunlara bir de şiddet içeren eylemlere yönelmenin nedenlerinden olmamakla birlikte şiddetin düzeyini etkileyen bir faktör olarak sol içi rekabet eklenebilir. Diğer sol grupların pasifist olduğunu ispatlamak amacıyla onlardan daha şiddetli eylemlere başvurmak söz konusu olabilmıştır. Genellikle sansasyonel yanı ağır basan bu eylemler, devletle halk arasındakiini değil ama devrimcilerin kendi arasındaki "suni dengeyi" bozarak rakip grubun tabanını örgütlenme düşüncesinden kaynaklanmıştır. Soyutlama düzeyinde bu

²¹² Sol hareket sistemi değiştirme yönünde bir mobilizasyon ve katılım gerçekleştirirken, 1970'li yıllarda MHP kitleleri sol harekete karşı mobilize etmiştir. Yani MHP'nin mobilizasyonu ile gerçekleşen katılımın amacı belli bir katılım türünü (sistemi değiştirmek yönünde) engellemektir. Burada altı çizilmesi gereken, katılımın amacı başka bir katılımı bastırmak olduğunda, olgunun kendisinin (katılım eyleminin) bir paradoksa dönüştüğüdür.

ayrımları yapmamıza karşın, herhangi bir gerçek olay bu kategorilerin hepsini birden içerebilir.

Sosyalist hareketin en önemli siyasal kaynağının eğitilmiş insan gücü olduğu söylenebilir. Sosyalist düşünceler 1960'larda öncelikle bürokrasinin alt düzeyindeki memurlar, öğretmenler ve üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşmıştır. Bu durum solun her zaman toplumsal gücünün ötesinde bir ideolojik etkiye sahip olmasını sağlamıştır. İdeolojik etki ise okur yazar kesimlerin siyasal tutumlarının oluşmasında önemli bir faktördür. Ancak ideolojik etkinin örgütlenmeye dönüşmesi başka araçları gerektirmektedir.

Sol hareketin örgütlenme sürecini anlatırken öğretmenlerin, özellikle de köy ve kasaba öğretmenlerinin rolüne değinmiştik. Sol düşünceleri benimseyen öğretmenler, köy ve kasaba hayatı içinde sahip oldukları statülerini siyasi kaynağa çevirerek örgütlenmede etkin bir rol oynamışlardır. Benzer bir rol üniversite ya da lise mezunu olan köy ve kasaba kökenli öğrenciler için de söz konusudur. 1970'li yıllarda hem akraba ve hemşerilik ilişkilerinin dokusu sıkıydı hem de politikleşen "öncülerin" onlarla bağlantısı güçlüydü. Genellikle okullarında sol hareketlerle tanışan bu gençler, yerel ilişki ağları içinde yaşıyorlardı ve eğitilmiş olmanın sağladığı avantajları kullanarak kendi akraba ve hemşeri çevrelerini etkileyebilecek bir konumdaydılar. Bu imkanı kullanarak solun Anadolu'nun kimi köy, kasaba hatta illerinde kökleşmesini sağladılar. Sol hareketin kitle tabanının Türkiye coğrafyasındaki dağılımı bu kadroların etkisi gözetilmeden açıklanamaz. Akraba ve hemşerilik ilişkilerinin sıkı olduğu bölgelerden çıkan eğitilmiş devrimci kadrolar Türkiye'nin her bölgesinde salla özdeşleşen köy, kasaba hatta şehirlerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Sosyalist hareketin 1970'li yıllarda harekete geçirdiği önemli bir kesim de Alevilerdir. Aleviliğin ezilen bir kimlik olması dolayısıyla solun Aleviler içindeki örgütlenmesi görece kolay olmuştur.²¹³ Özellikle MHP'nin Orta ve Doğu Anadolu'da mezhep farklılıklarını kışkırtarak örgütlenmesi ve 1978-80 döneminde yaşanan Alevi kıyımları, Alevilerle sol hareketin daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Alevilerin sol hareket içersindeki siyasal katılımı Anadolu kentlerinde can güvenliği ve savunma ihtiyacıyla iç içe geçmiştir.

²¹³ Bu kolaylık, solun Orta Anadolu'da Sünni inancıya sahip kesimler içinde örgütlenmeye yeterli önemi vermemesine neden olduğu ölçüde bir dezavantaja dönüşmüştür. Gürel, a.g.e., s. 52-60

1977'de patlayan ekonomik kriz, 1974 sonrasında partiler arasında yaşanan şiddetli rekabetin yol açtığı siyasi krizi daha da derinleştirmiş ve yüksek enflasyon altında halkın yaşam şartları hızla kötüleşmiştir. Bu koşullarda geniş halk kesimlerinin ülke ölçeğinde umut bağladığı siyasi özne Bülent Ecevit ve CHP olmuştur. Sol hareket ise örgütlenebildiği alanlarda genellikle yerel iktidarlara aday olabilmıştır. 1978 başında kurulan Ecevit hükümeti halkın beklentilerini karşılayamayınca 1979'da CHP'nin oylarında büyük bir gerileme yaşanmıştır. Son umut olarak Ecevit hükümeti de denenmiş ama kriz şartlarında hızla yıpranmıştır. CHP'nin yıprandığı süreçte sol harekette de sorunlar artmış, 1978-79 yıllarında neredeyse tüm sol örgütler bölünmüş²¹⁴ ve sol içi rekabet şiddetlenmiştir. 1980 yılı geldiğinde hareket, MHP'lilerle çatışmaların yarattığı ufuk daralması, aşırı parçalılık ve ittifak kurmada yeteneksizlik, yıpratıcı iç çatışmalar ve en önemlisi gerçekçi bir iktidar programının olmaması nedeniyle siyasi iktidarı hedeflemekten oldukça uzaktır. Hareketin sorunlarının bir krize dönüştüğü bu süreçte gerçekleştirilen askeri darbe kısa sürede hakimiyet kurabilmiş, sol örgütler geniş halk kesimlerinden hızla tecrit olmuştur.

Bu bölümde genel olarak 1970'lerdeki sol hareketin gelişimi ve sol hareketler temelinde siyasal katılım özellikleri üzerinde durduk. Aynı dönemde İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde Kıvılcım Hareketi örneğinde mobilizasyonun ve siyasal katılımın nasıl gerçekleştiğini ise 4. bölümde inceleyeceğiz.

²¹⁴ Yurtsever, a.g.e., s. 276

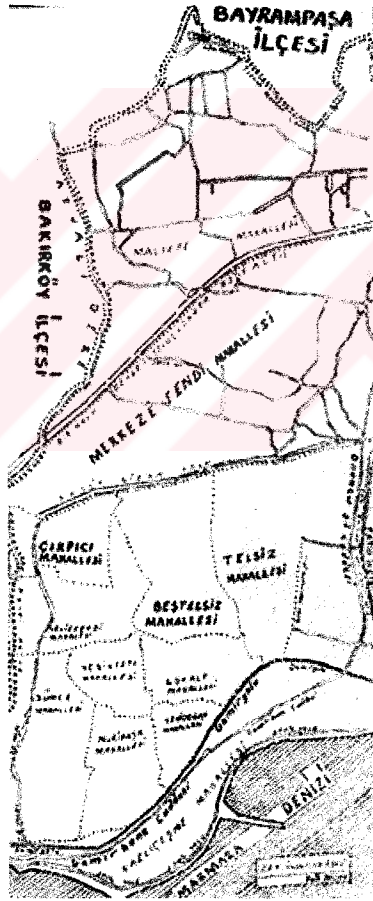
4. 1970'Lİ YILLARDA ZEYTİNBURNU'NDA KIVILCIM HAREKETİ VE SİYASAL KATILIM

4.1. ZEYTİNBURNU

4.1.1. Zeytinburnu'nun Kuruluşu

İstanbul'un Avrupa yakasında yer alan Zeytinburnu ilçesi batıda Bakırköy ve Güngören, kuzeybatıda Esenler, kuzeyde Bayrampaşa, kuzeydoğu'da Eyüp, doğuda Fatih ilçelerine, güneyde de Marmara denizine komşudur. Toplam yüz ölçümü 11 kilometre karedir. Deniz düzeyinden birkaç metre yükseklikteki ilçe arazisi fazla engebeli olmayan düzlüklerden oluşur. İlçe topraklarını batıda Çırpıcı deresi, doğuda Yedikule-Topkapı arasındaki kara surları sınırlar.²¹⁵

Şekil 4.1: Zeytinburnu haritası

(Faik Akçay, Zeytinburnu: Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti, İstanbul: Çelikkilt Matbaası, 1974, s. 22)

²¹⁵ Atilla Aksel, "Zeytinburnu İlçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.7, İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, 1994, s. 557

Zeytinburnu'nun kuruluşu İstanbul'da sanayinin gelişimi ve konut piyasasının durumu ile doğrudan bağlantılı olduğundan, önce bölgede sanayinin gelişimine sonra da II. Dünya Savaşı sonrasındaki konut piyasasına bakmak gerekir.

Zeytinburnu'nda bilinen ilk imalat atölyeleri İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in Kazlıçeşme'de kurduğu tabakhanelerdir. Bu dönemde başlayan deri imalatı Osmanlı lonca teşkilatı içinde sürmüştür. Deri imalatı 19. yy.'da yok olmaya yüz tutmuşken Islahat-ı Sanayi Komisyonu'nun girişimiyle İstanbul'daki atölyeler Kazlıçeşme'ye toplanmış ve ilk deri fabrikaları kurulmuştur. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi kanununun çıkarılmasıyla fabrikalarının sayısı hızla artmış, özellikle 1950'li yıllarda deri sanayi hızlı bir gelişim göstererek 1980'lerin sonuna kadar Zeytinburnu'nda önemli bir yer tutmuştur.²¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yy.'daki sanayileşme çabalarının sonucunda, Zeytinburnu'nda madeni ürünler imal eden bir dökümhane ve bir dokuma fabrikası kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde ise 1927 yılında Bezmenler'in kurduğu İleri Mensucat fabrikası deri fabrikalarının dışındaki ilk sanayi kuruluşudur. 1930'lu yıllardan itibaren Kazlıçeşme ve Maltepe'de çeşitli fabrikalar inşa edilmiştir. 27 Nisan 1947 günü yayınlanan İstanbul Sanayi Bölgeleri Talimatnamesi'nde Kazlıçeşme'nin yanı sıra Zeytinburnu da sanayi bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren bölgede deri, dokuma, çimento, gıda, lastik, ilaç vd. dallarda faaliyet gösteren çok sayıda fabrika ve atölye inşa edilmiştir. 1 Ağustos 1949'da yayınlanan ikinci bir kararla Maltepe ve Kazlıçeşme, ağır sanayi bölgesi olarak tespit edilmiş ve 1955-1973 yılları arasında da Zeytinburnu'nda 325 fabrika ve imalathane kurulmuştur.²¹⁷

II. Dünya Savaşı sırasında inşaat sektörü büyük ölçüde gerilemiş ve İstanbul'da konut yetersizliği büyük bir sorun haline gelmiştir. 1945 yılına gelindiğinde İstanbul Valisi Lütfü Kırdar'ın açıklamasına göre konut başına 10 kişi düşmekteydi.²¹⁸ Konut azlığı kiraların yükselmesine ve büyük miktarlarda "hava paralarının" alınmasına yol açıyordu. 1945 yılında Atatürk Bulvarı'nın açılması için yapılan istimlak yüzünden,

²¹⁶ Beytullah Altınel, "Kazlıçeşme Sanayi Faaliyetleri", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1969, s. 10-11

²¹⁷ M. Rıfat Akbulut, "Zeytinburnu'nda Mekansal Dönüşüm", *Surların Öte Yanı: Zeytinburnu*, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 190-191

²¹⁸ A.g.m., s. 192

genelde alt sınıf ailelerin oturduğu 280 binanın yıkılması, bu durumu daha da ağırlaştırmıştı. Bu binaların çoğu, çok sayıda aile barındıran eski konaklardı.²¹⁹

İlk gecekondular bu koşullar altında ortaya çıkmaya başladı.

“Hava parası ve birkaç yıllık peşin kira vermezsen, İstanbul’da ev yok, oda yok, hatta kulübe yok. İster köprü altında yat, ister sokakta. Çaresizlik Gecekondu’yu doğurdu. Kerpiç ve tahtadan yapılan bu kulübeler, ... Belediye sınırları içinde ruhsatsız inşaat yasak olduğu için ilk zamanları güneşin batışı ile doğuşu arasında kuruluyordu. Dikkati çekmeyecek kenar mahallelerde, boş bir arsa bulunuyor, ve oraya bir gece içinde bir gece kelebeği gibi sessizce konuyordu.”²²⁰

İstanbul’da II.Dünya Savaşı öncesinde de istatistiklerde “barakalar” diye sınıflandırılan teneke evler vardı. Ancak bunların sayısı sınırlıydı. Kitlesele olarak gelişmesi ve gecekondu adını alması savaş sonrasında oldu.²²¹ İstanbul’da ilk kitlesele gecekondu yerleşimi Zeytinburnu’nda gerçekleşti. 1947 yılına kadar Kazlıçeşme’deki eski sınırlı yerleşim, Rum ve Ermeni hastaneleri, dini yapılar ve mezarlıklar dışında Zeytinburnu bölgesi, üzerinde tarım ve hayvancılık yapılan boş arazi durumundaydı. Topraklarının büyük bir kısmı Vakıflar Müdürlüğü’ne aitti.

Kazlıçeşme sanayi bölgesinde 1945’ten sonra ilk gecekondular görülmeye başladı. İlk kitlesele yerleşim ise 1947 yılı Nisan-Mayıs aylarında Rum hastanesinin arkasındaki Telsiz bölgesinde gerçekleşti.²²² Bundan iki ay kadar sonra da şimdiki Yenidoğan mahallesi civarında yeni bir kitlesele yerleşim başladı.²²³ İlk gecekondu yerleşimine dönemin gazetelerinde de dikkat çekiliyordu.

“Bir müddet önce Mecidiyeköyü sirtlarında görülen Gecekondu evleri, Belediyenin yıktırma tehditlerine rağmen, pek kısa zamanda şehrin diğer bölgelerine de sirayet etmiştir. Öylesine ki bir ay içinde Yedikule dışındaki Balıklı

²¹⁹ Ergun Kanbir, “Zeytinburnu Gecekonduları”, İstanbul Üniversitesi, Mezuniyet Tezi, 1968, s. 3

²²⁰ Doğan Altuncuoğlu, “Gecekondular”, 1945 tarihli Büyük Doğu Dergisi’nden aktaran **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul: Koçu Yayınevi, 1973, s. 6051

²²¹ İlhan Tekeli, “Gecekondu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt. 3, İstanbul: Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, 1994, s. 381

²²² İlhan Tekeli ve Faik Akçay Zeytinburnu’nda ilk kitlesele yerleşimin 1946 yılında başladığını belirtiyorlar. Ancak 60’lı yıllarda İstanbul Üniversitesi bünyesinde yapılan araştırmalar 1947 senesini gösteriyor. Bkz. Tekeli, **a.g.m.**, s. 381; Akçay, **a.g.e.**, s. 13; Charles W. M. Hart, **Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi**, Çev. Nephân Saran, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1969, s. 101; Kanbir, **a.g.e.**, s. 3; Sevim Danışman, “Zeytinburnu Kazası”, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1964, s. 19; Tekin Kurucu, “Zeytinburnu Gecekondularının Kuruluşu ve Usta Teşkilatları”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü, Tez, 1964, s. 1; İstanbul Ansiklopedisi’nde yer alan gazete kupürleri de doğru tarihin 1947 yılı olduğu yönünde.

²²³ Tekin Kurucu’nun araştırmasında ilk yerleşenlerle yapılan görüşmeler yer alıyor. Bu görüşmelerdeki aktarımlarda gecekonduların kuruluş süreci oldukça canlı bir şekilde tasvir ediliyor. Anlatımlardan ayrıca ilk gecekonduların Kazlıçeşme de kurulduğu, ancak karakol polisinin bunların çoğalmasına izin vermediği, bunun üzerine gecekonduların Rum hastanesinin arkasında Vakıflar Müdürlüğü’ne ait olan ve üzerinde Devlet Hava Yolları’na ait bir telsiz bulunduğu için ilerde Telsiz Mahallesi olarak adlandırılan bölgeye yerleştiği ve ilk yerleşimin burada tutunabildiği anlaşılıyor. Telsiz’deki yerleşim daha sonra Yenidoğan ve Yeşiltepe bölgelerinde başlayan yeni işgaller için örnek teşkil etmiştir. Bkz.: Kurucu, **a.g.e.**, s. 3-5,

Hastanesi arkası ile Kazlıçeşme istasyonu civar ve Zeytinburnu iskelesi etrafı gecekondularla dolmuştur, en azdan 500 ev.”²²⁴

“... gecekondular önce Telsiz bölgesinde 1947 Mayısında kondu. Şimdi Kazlıçeşme’deki gecekondularda 8970 nüfus barınıyor.”²²⁵

O yıllarda Zeytinburnu, Kazlıçeşme dışında, jandarma güvenlik bölgesi içindeydi. İlk gecekondular jandarmanın yıkım girişimlerini fiziki direniş, rüşvet verme, çeşitli makamlardan yardım isteme gibi yollarla boşa çıkarmaya çalıştılar. Kazlıçeşme’deki siyasi parti temsilcilerinden ve sendika başkanlarından yardım istediler. 1948 Mayıs ayında tüm gecekonduların yıkılacağı tebliğ edilince “ileri gelenler”, İstanbul’daki gazete bürolarını gezerek durumlarını anlatırlar. Bir gazetecinin önerisi üzerine Meclis Başkanı Kazım Karabekir’e başvurarak yardım isterler. Bunun üzerine Kazım Karabekir Zeytinburnu’na gelerek gecekondularla görüşür, onlara gecekonduların yıkılmayacağı sözünü verir. Birkaç gün sonra radyolardan gecekonduların yıkılmayacağı ilan edilir.²²⁶

“Gecekondulara ilk önce evsiz ve işsizler gelmiş, hemen arkasından Kazlıçeşme ve Osmaniye’deki fabrika işçileri akın etmiştir.”²²⁷ Zeytinburnu’nda sanayinin gelişimi buraya büyük bir işçi kitlesini çekmiş durumdaydı. Resmi makamlar ya da fabrika sahipleri herhangi bir çözüm üretmediğinden işçilerin barınması büyük bir sorun haline gelmişti. Bu yüzden ilk gecekondular kurulurken Zeytinburnu’na tam anlamıyla bir insan akını yaşanmıştır. Bölgedeki fabrikalar gecekondular yapmak isteyen işçilerine avans vererek²²⁸ ya da malzeme yardımında bulunarak²²⁹ gecekonduların dolaylı yoldan desteklemişlerdir.

“Mensucat Santral’da işçi idim... Yedikule’de babalığımın evinde oturuyordum. Ev dardı, sığmıyorduk. Kazandığım para ile kira da otursam aç kalacaktım. Zaten çok çocuklu diye bana ev de vermiyorlardı. ...ben de gecekondular kurmaya karar verdim. Durumu kayınpedere anlatıp ondan biraz para aldım... Fabrikaya yakın olduğum için Telsiz gecekondularından ayrı olarak bir gecekondular kuracaktım. Bir hafta önce geldim burada kerpiç kestim. Ertesi Cumartesi günü de kerpiçten barakamı kurdum... Herkes benle alay ediyor, seni orada barındırmazlar diyorlardı... Barınamayıp dönseydim, hem eşe dosta rezil olacaktım, hem de bütçemi doğrultamayacaktım. Bunun için her zora göğüs gerdim. Jandarmaya karşı

²²⁴ Ferdi Öner, “Gecekonduların Evleri Niçin ve Nasıl Yapılıyor”, 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nden aktaran *İstanbul Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: Koçu yayınevi, 1973, s. 6052

²²⁵ K.S., “Kazlıçeşme’de 2218 Gecekonduların Sahibi Endişede”, 1948 tarihli Gece Postası Gazetesi’nden aktaran *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Koçu Yayinevi, 1973, s. 6052

²²⁶ Turgay Gökçen, “Zeytinburnu Gecekonduları”, *Surların Öte Yanı: Zeytinburnu*, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 182; Kurucu, a.g.e., s. 7

²²⁷ Kurucu, a.g.e., s. 7

²²⁸ A.g.e., s. 7

²²⁹ Kanbir, a.g.e., s. 5

geldim. Gecekonduyu kurduktan birkaç gün sonra, buralar da dolmağa başladı. Ondan sonra Jandarmanın karşısında yalnız kalmadım.”²³⁰

Gecekonduyunun bir gecede yapılması onun kanuni bir mesken sayılmasını sağlamak için gerekliydi. Yasada etrafı ve üstü kapalı olan ve içinde insan yaşayan yer mesken olarak tanımlanıyordu. Bitmiş ve içinde insan yaşayan bir gecekonduyu gören resmi yetkililer zabıt tutup bunu gerekli yerlere bildirmekle yükümlüydüler. Eğer izinsiz binayı yapım anında görürlerse o an yıkma hakları vardı. Bu yüzden ilk gecekondu bazen şehrin başka bir yerinde hazırlanıyor sonra geceleyin kamyonlarla arsaya yerleştiriliyordu.²³¹

“Bu baraka tespit edilen yere konduktan sonra, içersine, Atatürk resmi, birkaç yatak, bir salıncak, yaz veya kış olmasına göre, kapı önüne yanan bir mangal, gaz ocağı ya da barakanın içersine yana bir soba konulur. Bunlar bir saat içinde olur. Jandarma geldiğinde iskan olunmuş meskeni yıkamaz. Yıkabilmesi için bazı kanuni formaliteleri vardır... bu formalitelerin ilk başlangıcı olarak, “şu gün şu saatte devriye gezerken yeni bir gecekondu yapılmış olduğunu gördüm. İçersinde oturana sorulduğunda -ekseriya bu ihtiyar bir kadındır- ‘ihtiyacım olduğundan dolayı bu gecekonduyu yaptım’ şeklinde bir zabıt tutulur... gecekondu bu suretle kurulmuş olur. Bunun hakkındaki evrak, resmi dairelerde dolaşmaya başlar.”²³²

“Gecekondu evlerin çoğalmamaları için bekçi, jandarma ve ilgililer sıkı tedbirlere baş vuruyor, fakat bunlara rağmen dört direği ile çatısı ikmal edilen ve içinde hele bir hamile kadın bulunan bir yer yıktırılmıyordu. (Hıfıssıhha kanununa göre içinde hamile kadın bulunan ev yıktırılmaz.) Hatta gecekondu yapımı için şayet yapılan evin sakinlerinden biri hamile değilse hamile kadın kiraliyarak gecekondu yapıyorlardı. Gecekondu, gündüz direkler çakılırken etraftan görülür de yıktırılır diye gece ve bilhassa mehtaplı gecelerde yapılıyordu.”²³³

“Oturacak yerim yoktu, gecekondu yapmağa karar verdim. Önce Mecidiye Köyü’ne gidecektim, orada çingeneler vardı. Zeytinburnu’nda gecekondu kurulduğunu duyunca burayı tercih ettim. Bir arkadaşım da burada oturuyordu. Mesleğim ustalıktı, tüccara iş yapardım. Gecekondu kuracağımı tüccara söyledim, bana tahtaları bedava verdi. İki parça çatı, dört parça yanlar, bir pencere, bir kapı, iki parça tavan ve iki parça da tabanı çarşıda hazırladım. ... 3-4 arkadaş bir saatte gecekonduyu kurduk, içersine yerleştik. Jandarma geldi yasak hemşerim dedi. Ne olacak dedim? Başçavuş’a gideceğiz dedi. Ben evimde rahatım gidemem, hem ben sana 10 lira verdim, 7.5 lira iade edecektin versene 7.5 liramı dedim. O sırada bir kamyonla yeni bir gecekondu geldi. Jandarma onunla meşgulken ben eve girdim. Bu suretle benim gecekondu kurulmuş oldu, zabıt falan da tutulmadı.”²³⁴

1949 yılı Mart ayında İstanbul’da sayısı 5 bin’e ulaşan gecekonduyunun 3.218’i Zeytinburnu’nda bulunuyordu. Gecekonducular tarafından Temmuz 1948’de kurulan Kazlıçeşme-Zeytinburnu Havalisi Gecekonducularını Güzelleştirme ve Teşkilatlandırma

²³⁰ Akt. Kurucu, a.g.e., s. 4

²³¹ A.g.e., s. 15

²³² Akt. A.g.e., s. 15

²³³ Danışman, a.g.e., s. 20

²³⁴ Akt. Kurucu, a.g.e., s. 8

Derneği yerleşimcilerden topladığı para ile anayola taş döşemiş ve kuyular açmıştı.²³⁵ 1949'da Zeytinburnu'na elektrik gelmiş; burada bakkal, kahvehane, berber ve terzi dükkanlarının açılmasıyla bir mahalle olmuştu. Bir yandan mahalle sakinlerinin kendi sorunlarını çözmek için güçlerini birleştirmesi, öte yandan içine girilen çok partili siyasal yaşamın gecekonduların seslerini duyulmasını kolaylaştırması, bu mahallelerin meşrulaştırılması sonucunu getirmiştir. İlk gecekondular affı 1949'da çıkarılmıştır. Daha sonra bunu 1953'de ve 1963'de çıkarılan af yasaları izlemiştir.²³⁶

“1950 seçimlerini kazanmak isteyen politikacılar, burayı sık sık ziyaret ederek, gecekondulara bol bol vaatle bulunurlardı. Her iki ana parti de buraya önem vermiş, gecekondulara daima taviz vermiş, gecekondular da bundan çok istifade etmişlerdir.”²³⁷

İlk yerleşimciler gecekondusunun etrafında oldukça geniş bir araziye çevirmişlerdi. Geniş yer tutmaktaki amaç başlangıçta satmak değildi.

“Bir kısmı, bu fazla arazisini, bahçe olarak kullanıyor ve ağaçlandırmaya çalışıyordu. Bir kısmı ise ilerde bahçe yaparım, tavuk beslerim, fazla arazi zarar vermez diye geniş bir yer tutuyordu.”²³⁸

“Bir akşam kardeşimle beraber geldik. ...etrafını kazıklarla çevirdik ve kendi aramızda da ikiye böldük. Benim hisseme 1200 metre kare kadar düşmüştü. Ben bu arazinin bir kenarına gecekondumu kurdum, diğer kısımlara da ağaç diktim.”²³⁹

“Yeşiltepe ve Telsiz'de işgal edilebilecek arazi vardı. Fakat Nuripaşa, Sümer ve Yenidoğan'da bütün arazi kapışılmış, boş yer kalmamıştı. Artık daha önce geniş arazi tutanlar, arazilerinin bir kısmını ya bedava (akraba ve hemşerisine) veya az bir para karşılığı satıyorlardı... Arsa, hudut kavgaları bu devrede başladı... Tutulan arazinin muhafazası, kaba kuvvet gösterisini icap ettiriyordu.”²⁴⁰

Zeytinburnu'nda ilk gecekondular, tahta, ambalaj sandığı, teneke, kerpiç, muşamba gibi malzemelerden inşa edildi. Kapı ve pencere gibi aksamlar genelde yıkımcılardan temin edilirdi. Özellikle 1945 istimlaklerinden çıkan malzemeler gecekondular yapımında kullanılmıştır. 1948 sonundan itibaren gecekonduların maddi durumuna bağlı olarak kimi evlerde taş, tuğla, kum-çimento, cam, kiremit gibi malzemelerin kullanılmaya başladığını görüyoruz.²⁴¹

İlk gecekondular evlerini kendileri ya da arkadaş ve akrabaların yardımıyla yapıyorlardı. 1949'dan sonra ekonomik durumu görece iyi olanlar gecekondularını

²³⁵ Danışmanın bildirdiğine göre “Parti münakaşaları yüzünden sonraları bu cemiyet faydalı bir iş görememiştir.”

Danışman, a.g.e., s. 19

²³⁶ Tekeli, a.g.m., s. 381

²³⁷ Kurucu, a.g.e., s. 20

²³⁸ Akt. A.g.e., s. 5

²³⁹ Akt. A.g.e., s. 4

²⁴⁰ Akt. A.g.e., s. 12

²⁴¹ A.g.e., s. 5-6, 13-14; Kanbir, a.g.e., s. 5

ustalara yaptırmaya başladılar. Aynı dönemde gecekonduyu yapıp satan ve bölgede inşaat faaliyetinin denetimini ele geçiren “kalfalar” ortaya çıkmaya başladı.

“Yenidoğan, Nuripaşa ve Sümer, 1948’den sonra mahalle havasına sahipti. Bakkalı, kahvesi, Arnavut kaldırımından yolu bile vardı. Bölgede, Yeşiltepe mıntikasında boş sahalarda vardı. Fakat umumiyetle orası pek tercih edilmezdi. Gecekonduyu mıntikasına yeni gelmiş, biraz parası olan kimse bu sahaya yerleşmeyi tercih ederdi. Bu sebepten, daha önceden tutulmuş araziler satılmaya başladı. Bunlardan bazılarını, inşaattan anlayan ve jandarma ile iyi münasebet kurmuş kalfalar, gecekonduyu, arazisi de kendilerinden olmak üzere yapıp satarlardı.”²⁴²

“... kalfalar, 1948-53 devresinde, gecekonduyu yapımında büyük fonksiyonu olmuş kimselerdi. Bunlar çalışmazlar, veya pek az çalışırlardı. İnşaatla çalışacak amale ve Gençları bulur, bunların ahenkli çalışmalarını sağlar, gecekonduyu yapımına mani olacak vazifeliler geldiğinde ortaya çıkarlardı. Bu sırada diğer Usta ve ameleler ortada kaybolurdu. Bu kalfaların her birinin belli bir mıntikası olur, biri diğerinin mıntikasına geçmezdi. Kalfalar gecekonduyu yapımında son söz sahibi kimselerdendir.”²⁴³

Kurucu, 1953’den sonra siyasi partilerin ocak başkanlarının gecekonduyu yapımında etkin hale gelmesiyle kalfaların konumunun gerilediğini belirtiyor.²⁴⁴

“Zeytinburnu’nda 1949’dan 1953’e kadar 150’ye yakın bina yaptım. İş devamlı değildi. Her zaman jandarmayı susturmak mümkün olmuyordu. 1953’de araya bir de ocak başkanı girdi. Eskiden iş kalfa ile jandarma arasında idi. 6188 sayılı kanun da çıkınca gecekondulardaki evimi de satıp buradan gittim.”²⁴⁵

“Bu kalfaların dışında arazi satışı ve gecekonduyu yapımında para kazanan bir grup daha vardı. Bunlar gecekonduyu yapımı ve arazi alışverişinin dışında çeşitli işlere burunlarını sokarlar, inşaat malzemesi satarlardı. Gecekondunun içinde ve dışında geniş muhitleri vardı. Jandarma kumandanı ile çok iyi geçinirler, jandarma kumandanının aleyhinde –rüşvet vs.- açılacak takibatta, jandarma kumandanının lehinde şahadette bulunurlardı. ... Bunların bir kısmı, zamanla arkalarını partilere dayamış, 1953 senesinden sonra da faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.”²⁴⁶

50’li yıllarda Zeytinburnu’nda gecekonduyu yapımı büyük ölçüde Demokrat Parti’nin (DP) yerel teşkilatının inisiyatifinde gerçekleşiyordu. Bu yıllarda yapılan gecekondulara, yıkımı engellemek amacıyla DP bayrağı dikilmesi gibi olaylar, bölgede yaşayanlar tarafından anlatılmaktadır.²⁴⁷ Zeytinburnu’nun ilçe olmasından sonra bölgede kurulan belediye ve kaymakamlık kurumları da DP’nin yanı sıra gecekonduyu yapımında etkili olmuştur. Bu tarihten itibaren jandarmanın yerini bölge halkının “yeşiller” diye adlandırdığı belediye zabıtalı almıştır.

²⁴² Kurucu, a.g.e., s. 19

²⁴³ A.g.e., s. 19

²⁴⁴ A.g.e., s. 19

²⁴⁵ Akt. A.g.e., s. 11

²⁴⁶ A.g.e., s. 20

²⁴⁷ Selami Akad, 22.11.2004, İstanbul

1957 yılına kadar Kazlıçeşme de içinde olmak üzere Zeytinburnu'nun doğusu Fatih ilçesi'ne bağlıyken, batı kısımları Bakırköy ilçesi sınırları içindeydi. Gecekonduların sayısının hızla artması üzerine Zeytinburnu 1953 yılında Fatih ilçesine bağlı bir bucak olarak örgütlendi. Batı bölümü yine Bakırköy ilçesine bağlı kaldı. 1957 yılında Fatih ve Bakırköy'e bağlı kısımların birleştirilmesiyle, Zeytinburnu bucağı ilçe yapıldı.²⁴⁸

50'li yıllar boyunca gecekondu yapımı güneyden kuzeye, Londra asfaltına (bugünkü E-5 karayolu) doğru büyük bir hızla ilerledi. Bu yıllarda Zeytinburnu ilçesi sadece Türkiye'nin diğer illerinden değil, yurtdışından da önemli oranda göç aldı. Çoğunluğu oluşturan Balkan göçmenlerinin yanı sıra, az sayıda Türkistan göçmeni de Zeytinburnu'na bu yıllarda yerleşmeye başladı. İlçeye yönelen göç dalgası Türkiye'nin tüm bölgelerinden insanları barındırmakla beraber, göçmenlerin en büyük kesimini Karadenizliler oluşturuyordu. 1950'li yıllarda Zeytinburnu'na yerleşen bir başka grup da, o yıllarda İstanbul'daki imar düzenlemeleri nedeniyle yapılan istimlaklerde evleri yıkılanlardı.²⁴⁹

Zeytinburnu ilçe olduktan sonra ilk sayım 1960 yılında yapıldığından daha önceki yıllara ait kesin nüfus bilgileri mevcut değildir. 1947-57 dönemi için çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı rakamlar belirtilmektedir. Ulaşabildiğim tüm verileri karşılaştırarak aşağıda gerçeğe olabildiğince yakın bir tablo çıkarmaya çalıştım.

Tablo 4.1: Kuruluş döneminde Zeytinburnu'nun nüfusu

Yıl	Nüfus
Kış 1948	8 970
Mart 1949	13 000
1950	17 000
1955	42 500
1957	50 000

(Kaynak: 1948'deki nüfus sayısı İstanbul Ansiklopedisi'ndeki gazete kupaüründen aynen alınmıştır. Bkz.: K. S., "Kazlıçeşme'de 2218 Gecekondu Sahibi Endişede", Gece Postası, 1948, Akt. İstanbul Ansiklopedisi..., s. 6052; 1949'daki nüfus, Tekeli'nin verdiği gecekondu sayısı (3.218) ile 1948 yılındaki hane başına düşen insan sayısı (4.05) çarpılarak elde edildi. Bkz.: Tekeli, a.g.m., s. 381, 1950, 1955 ve 1957 yıllarına ait veriler Danışman, Kanbir ve Altinel'in verileriyle karşılaştırma sonucunda Semra Şenol'dan aynen aktarıldı. Bkz.: Semra Şenol, "İstanbul Kentinde 2. Dünya Savaşından Sonra Gelişen Yasal Olmayan Konut Tipleri ve Oluşum Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Zeytinburnu Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, 1996, s. 52, Danışman, a.g.e., s. 19, Kanbir, a.g.e., s. 6, Altinel, a.g.e., s. 9)

²⁴⁸ Turgay Gökçen, "Zeytinburnu Nüfus Yapısı", *Surların Öte Yanı: Zeytinburnu*, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 178

²⁴⁹ Akbulut, a.g.m., s. 196

4.1.2. 1960-80 Döneminde Zeytinburnu

Zeytinburnu'nda 1960 başlarında Londra asfaltına bakan yamaçların da parsellenmesiyle arazi işgali büyük ölçüde tamamlanmıştır.²⁵⁰ Gecekondu yapımı 60'lı yıllarda azalmakla birlikte sürmüş, 1970'li yıllarda ise çok sınırlı sayıda gecekondu yapılmıştır. Bu yıllarda inşaat faaliyetleri asıl olarak gecekonduların sağlamlaştırılması ve tapu alınan yerlerde kat çıkılması biçiminde sürmüştür. 60'lı yıllarda gecekondu yapımı büyük ölçüde yerel idarecilerin denetiminde gerçekleşmiştir. Yerel idarenin gecekondu yapımına bakışı 1963 yılında bir idarecinin ağzından şöyle ifade edilmektedir.

“Ben gecekondu yaptırmam diyen idareci yalan söylemiştir. Ben buraya geleli 1.5 ay kadar oluyor, 20 gecekondu yapıldı. Ben, fakirliğine ve ihtiyaç sahibi olduğuna inandığım insanların gecekondu yapmalarına müsaade ediyorum. Kanunu çiğnediğimi biliyorum ama vicdanen müsterihim. 450 lira alan memur, Peygamber soyundan da olsa rüşvet yer. Gecekondu yapımı ve yıkımı ile uğraşan memur, bu işi, isteksiz ve gönülsüz olarak yapmaktadır. Memur biliyor ki gecekondu yapılır; yapılan gecekonduyu yıksa, gecekondu çeşitli şekillerde yine yapılacak. İşte bu haleti ruhiye içinde olan memur, bazen kanuna, bazen vicdanına, bazen de aylık durumuna göre hareket etmektedir.”²⁵¹

1960'ların başında Zeytinburnu'nda yol, su, kanalizasyon gibi alt yapı sorunlarının hiçbiri çözümlenmiş değildi. Charles Hart'ın 1962 yılında Zeytinburnu'nda yaptığı alan araştırmasında ilçe halkı için en büyük sorunun su sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Hemen arkasından sırasıyla yol, kanalizasyon, tapu ve rüşvet sorunu sayılmaktadır.²⁵² Çeşme sayısının çok yetersiz olduğu bu dönemi anımsayanlar uzun su kuyruklarının olduğunu ve bu kuyruklarda kavgaların yaşandığını anlatmaktadırlar. Muzaffer Demir 60'lı yıllarda kadınların su sorununa çözüm için kitlesel bir şekilde belediyeye gittiklerini anımsamaktadır.²⁵³ 1960'ların sonunda Belediyenin sokak çeşmelerinin sayısını arttırmasıyla Zeytinburnu'nda su sorunu büyük ölçüde giderilmiştir. 1971'den itibaren konutlara su verilmeye başlanmıştır.²⁵⁴

1960'ların sonuna gelindiğinde Zeytinburnu 100 binin üzerinde nüfusun yaşadığı etrafı fabrikalarla çevrili bir gecekondu bölgesi görünümündeydi. Af yasaları gecekonduların meşrulaşmasını sağlamış ve bu yıllarda işçi ücretlerindeki görece artışın da etkisiyle gecekondular, ilk dönemkilere göre çok daha sağlam yapılar haline gelmişti.

²⁵⁰ Kurucu, a.g.e., s. 29

²⁵¹ Akt. A.g.e., s. 28

²⁵² Hart, a.g.e., s. 81-82, 106

²⁵³ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

²⁵⁴ Akçay, a.g.e., s. 223

Bu dönemde evlerin çoğu bahçeliydi ve bahçelerde beslenen süt ve kümes hayvanları ilçeye köyü andıran bir görünüm vermekteydi.²⁵⁵ Yağmurlu havalarda yollar çamur içinde kalır ve su baskınları yaşanır. Yaz aylarında rüzgarın kaldırdığı toz fabrikalardan çıkan dumanla birlikte havayı kirletir, buna bir de lodoslu havalarda Kazlıçeşme'den çevreye yayılan kesif deri kokusu eklenirdi. Muzaffer Demir, Kazlıçeşme'den geçenlerin Yedikule istasyonundan itibaren burunlarını tutmaya başladığını, kendisinin geldiği ilk bir ay doğru dürüst yemek yiyemediğini anlatmaktadır.²⁵⁶

Zeytinburnu'nda kiracılık 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır.²⁵⁷ Hart'ın araştırmasına göre 1962 yılında ilçedeki ailelerin yüzde 56'sı kendi evinde otururken, yüzde 44'ü ise kiracı konumundadır. Aynı çalışmada birden fazla gecekonduya sahip olanların oranının sadece yüzde 5 olduğu ortaya konulmaktadır. Yüzde 5'lik kesimin iki ile dört arası gecekonduya sahip olabildiği, ayrıca tek gecekondusu olanların da kısmının da bunun bir odasını kiraya verdikleri belirtilmektedir. Hart, kendilerini "kurucu" olarak adlandıran ve kendisine ait olmayan arazileri satan "kabadayı arsa düzenbazları" ve "sahte malikler"den söz etmektedir.²⁵⁸

Kuruluş bölümünde de değindiğimiz bu kesimi "gecekondular ağılları" olarak adlandıran Zühtü Bayar, şunları anlatmaktadır:

"Karakollarda memur dostları olan nüfuzlu ve az çok ev yapımından anlayan kişilerdir bunlar... önceki yıllarda, partizanlık yoluyla toplum üstünde bir çeşit egemenlik kurmuş olan ağalar bu yolun kendilerine sağladığı olanaklardan bol bol yararlandılar. Devrimden [1960] sonra bunlar bir hayli azalmış olmalarına karşılık kapitalist nizamın sonucu olarak kökleri kurutulmamıştır. Şimdi de nüfuzlarını daha başka yollardan sürdürmektedirler... Çok ucuza aldıkları evleri, büyük karlarla başkalarına satar ya da kiralarlar... Gelirinin bir bölümünü bu kiralar meydana getirir. Bu yolla servet yapıp araba satın almış kondu ağaları vardır."²⁵⁹

1960'lı yıllarda çocukluğu Zeytinburnu'nda geçen İsmail Kaptan bu yıllarda mahallelerinde geniş arazi kapatıp satan bir Rizeli hatırlamaktadır. O yıllarda mahallede

²⁵⁵ Belediye veterinerliği kayıtlarına göre, 1963 yılında Zeytinburnu'ndaki hayvan sayısı şöyledir: 311 at, 36 eşek, 7 katır, 1536 inek, 22 manda, 1545 koyun, 206 keçi, 250 domuz, 3480 kümes hayvanı. Bkz.: Danişman, a.g.e., s. 54

²⁵⁶ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

²⁵⁷ Kurucu, a.g.e., s. 32

²⁵⁸ Hart, a.g.e., s. 38-40

²⁵⁹ Zühtü Bayar, "Zeytinburnu 1965-2003", Surların Öte Yanı: Zeytinburnu, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 216

otomobili olan tek kişidir. Daha sonra oğlu kuyumcu dükkanı açmıştır. Kaptan'a göre "Zeytinburnu'nun ekmeğini Karadenizliler yemiştir."²⁶⁰

Karadenizlilerin dışındaki grupların da arsa parselleyip sattığını Muzaffer Demir şöyle anlatmaktadır:

"Bu bölgeleri ele geçirmiş olan "uyanıklar"ın kendi tarlalarını parselleyerek köyden gelmiş vatandaşlara sattıklarını biliyoruz... o dönemin külhanbeyleri... o dönem örgütlü bir mafya olmasa da, ilkel olsa da, eli sopa tutan, eli silah tutan ve etrafında nüfuz oluşturmuş olan insanlardı... Mesela Kürt Kerim diye biri vardı. Ele geçirdiği toprakları Erzincanlılara, Bingöllülere, Tuncelilere parsel parsel verdiğini biliriz. Çankırılılardan da yine önceden gelmiş bu işleri iyi bilen uyanık tipler Çankırılılara aynı şeyi yaptı... Bingöl'den gelenler aynı... Bu adamların büyük çoğunluğu bu bölgenin yerel yöneticileri haline geldiler... Mülk edinince, zenginleşince ve ister istemez politikada belirleyici oldular, feodal ilişkiler hakim olunca herkes kendi bölgesindekini seçiyordu."²⁶¹

Kuruluşundan itibaren Zeytinburnu'nun oldukça kozmopolit bir nüfus yapısı vardır. Hart'ın araştırmasına göre 1962 yılında ilçe nüfusunun yüzde 51.8'i yurtdışından gelen göçmenlerdir. Bunun yüzde 19.6'sını Bulgaristan, yüzde 12.6'sını Yugoslavya, yüzde 9.9'unu Yunanistan, 7.6'sını Romanya, 0.4'ünü Arnavutluk ve 1.4'ünü Türkistan ve Kafkas göçmenleri oluşturmaktadır. Yurtiçinden gelenler içinde ise en kalabalık grup, toplam nüfusun yüzde 23.7'sini oluşturan Karadenizlilerdir. Diğer bölgelerin nüfus oranları şöyledir: Doğu Anadolu 6.2, İç Anadolu yüzde 5.6, Trakya yüzde 4.5, Marmara bölgesi yüzde 3, Ege 1.7, Güneydoğu Anadolu 1.2 ve Akdeniz bölgesi 0.9.²⁶²

Zeytinburnu'na yerleşimde akraba ve hemşeri grupları genelde irili ufaklı öbekler halinde yerleşmişlerdir. Ancak bu İstanbul'un kimi semtlerinde olduğu gibi bir mahalleye sadece bir hemşeri grubunun yoğunlaşması biçiminde değildir. Başlangıçta geniş bir arazi çevirenin, yakınlarını da oraya yerleştirmesi sonucunda doğal olarak yerleşim, kimi yerlerde etnik grup öbekleri biçiminde oluşmuştur. Yalnız hem bu yerleşim öbekleri kesin sınırlarla ayrılmış değildir hem de arazilerin zamanla salt ticari amaçlarla çevrilip satılması daha karma bir yerleşime yol açmıştır. "Bir Yunanistan göçmeninin evinde bir Türkistanlı göçmen kiracı veya Taşköprülü kiracı, onlarla komşuluk münasebeti kurabilirdi"²⁶³

²⁶⁰ İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul

²⁶¹ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

²⁶² Bu oranları, Hart'ın araştırmasında B Grubu tablolar içinde yer alan verileri kullanarak yaptığım hesaplamalarla elde ettim. Hart, a.g.e., s. 133-140

²⁶³ Kurucu, a.g.e., s. 32

1960'lı ve 1970'li yıllara dair anlatımlarda herkes komşuluk ilişkilerinin çok iyi olduğunu söylese de genel mahalleli dayanışmasının yanı sıra hemşeri gruplarının bir iç dayanışma ağına sahip olduğu anlaşılıyor. Barınma ve iş bulma gibi sorunlar büyük ölçüde akrabalık ve hemşerilik bağları üzerinden çözümleniyordu. Kahvehanelerin, hatta lokantaların bir kısmı belli bir hemşeri grubunun ismi ile anılıyordu. Farklı gruplar arasındaki yakınlaşmanın ve güven duygusunun önemli bir göstergesi olarak görülebilecek "kız alıp verme" ilişkisi genelde hemşerilik ağları içinde gerçekleşiyordu. "Kız alıp verme" ilişkisinde farklı iller arasındaki sınır, kısmen aşılabilsede bu konuda en katı sınırı mezhep farklılığı yaratıyordu. Alevi ve Sünni gençler arasında evliliğin oldukça sınırlı olduğu belirtiliyor.²⁶⁴ Mahmut Sönmez, 1970'li yıllarda gençlerin ailelerine rağmen istediği kişiyle evlenebildiğini çünkü çalışan iki insanın rahatlıkla bir ev kiralayıp birlikte yaşayabildiğini belirtiyor.²⁶⁵

Zeytinburnu'nda üç ana grup olduğu söylenebilir. Bunlar Doğu illerinden gelenler, Karadenizliler ve Balkan göçmenleridir. Orta Asya göçmenleri ve çingeneler de iç dayanışması güçlü olan görece küçük gruplardır. Davut Körfez genelde kağıt toplayarak geçinen çingenelerin Zeytinburnu'nda dışlandığını, kendisinin çingene bölgesinden bir arsa satın alıp yerleştiğinde akrabaları tarafından hayretle karşılandığını belirtmektedir.²⁶⁶ Doğu illerinden gelenlere gerçekte Kürt olup olmadıklarına bakılmaksızın bir üst kimlik olarak Kürt denirdi. Karadeniz bölgesinden gelenler ise Laz olarak adlandırılırdı. Bahri Sancak, Balkan göçmenlerine de genellikle Arnavut denildiğini söylerken,²⁶⁷ Çelik ve Duru Yugoslav göçmenlerinin hepsine Arnavut denildiğini belirtmektedir.²⁶⁸

Kaptan ve Demir, 1970'lerin ikinci yarısında artan siyasileşmenin bir sonucu olarak hemşerilik kimliğinin gerilediğini ve siyasi kimliğin (sağcı yada solcu olmak) öne çıktığını belirtmektedir.²⁶⁹ Sadık Genç de 1970'li yıllarda mahallede gençlerin oluşturduğu arkadaş gruplarında kökenin dikkate alınmadığını söylemektedir. Her mahallede bir ya da birkaç tane olan amatör futbol kulüpleri de gençlerin (tabi sadece erkek olanların) kaynaşmasına ve yerel kimliğin oluşumuna katkı sağlıyordu. Bakırköy ya da Merter gibi görece zengin semtlerle yapılan maçlarda taraftarların görünümündeki

²⁶⁴ Davut Körfez, 02.12.2004, İstanbul; Rasim Duru, 02.12.2004, İstanbul

²⁶⁵ Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

²⁶⁶ Davut Körfez, 02.12.2004, İstanbul

²⁶⁷ Bahri Sancak, 30. 11.2004, İstanbul

²⁶⁸ Adil Çelik, 02.12.2004, İstanbul; Rasim Duru, 02.12.2004, İstanbul

²⁶⁹ İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul; Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

fark Zeytinburnu'nun yoksul kimliğini öne çıkarıyordu.²⁷⁰ Zeytinburnu'na 1972 yılında gelen Mahmut Sönmez de 1975'den sonra işyerlerinde kurulan ilişkilerin de etkisiyle insanların "dışa açıldığını" belirtiyor.²⁷¹ Ayrıca 70'li yıllarda nitelik değiştirmeye başlayan sendikal mücadele ve yöredeki demokratik kitle örgütleri hemşerilik bağlarının dışında ilişkilerin geliştirilmesinde ve bir üst kimlik olarak sınıf kimliğinin oluşmasında etkili oluyordu.

1974 yılında yapılan bir hesaplama göre Zeytinburnu ilçesinde resmi kurumlarda kayıtlı fabrika ve imalathanelerin sayısı 420 civarındadır. Bu sayıya kayıtsız olarak çalışan küçük atölyeleri de eklemek gerekir.²⁷² Sanayi işletmelerinin önemli bir kesimini tekstil ve deri işletmeleri oluşturuyordu. 1965 sayımlarına göre Zeytinburnu'nda ücretlilerin oranı yüzde 80'dir. İktisaden faal nüfusun yarısı sanayi işçisidir.²⁷³ Hart'ın araştırmasında 1962 yılında işsizlik oranı yüzde 8 olarak hesaplanmıştır.²⁷⁴ 1980 sayımlarında ise işsizlik oranı yüzde 6 olarak görülmektedir.²⁷⁵ Kadınların çalışan nüfus içindeki oranı 1965 yılında yüzde 12²⁷⁶, 1980 yılında ise yüzde 15'tir.²⁷⁷ Büyük çoğunluğu tekstil sektöründe işçidir.

Zeytinburnu'nda en kalabalık meslek grubunu tekstil işçiliği oluşturuyordu. Tekstil sektöründe her yöreden işçi olmasına karşın Kastamonu, Tokat, Giresun, Kars ve Sinop illerinden gelenler ağırlıktaydı. Tekstil işçilerinin büyük bir kısmını bir kaç bin kişinin çalıştığı büyük tekstil fabrikaları istihdam ediyordu. Lastik sektöründe yer alan Derby fabrikası ise tek başına 5 bine yakın işçi çalıştırıyordu.²⁷⁸

Deri işkolunda ise küçük atölyeler hakimdi. Çoğunlukla 20-30 işçi çalıştıran atölyelerin en büyüklerinde azami 100-120 işçi çalışıyordu. Deri sektöründe çoğunlukla Erzincan'ın Kemah, Çankırı'nin Çerkes ve Ilgaz ilçeleriyle Tunceli ve Bingöl illerinden gelenler çalışıyordu. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Samsun, Ordu ve Giresunlular da deri sektöründe çalışmaya başladılar. 1975'e kadar sadece erkeklerin çalıştığı deri iş kolunda Karadenizlilerin gelmesiyle birlikte kadınlar da çalışmaya başladı. Deri atölyelerinin sahipleri 60'lı yıllarda çoğunlukla gayri-Müslimlerdi, 70'lerden itibaren

²⁷⁰ Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul

²⁷¹ Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

²⁷² Akçay, a.g.e., s. 303

²⁷³ Akçay, a.g.e., s. 275-279

²⁷⁴ Hart, a.g.e., s. 69

²⁷⁵ Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 12.10.1980, Yayın No: 990-26, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1983, s. 46

²⁷⁶ Akçay a.g.e., s. 276

²⁷⁷ Genel Nüfus Sayımı..., s. 46

²⁷⁸ Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul

gayri-Müslimlerin oranı azalmaya başladı. Atölyelerdeki ustabaşları genelde kendi akraba ve hemşerilerini işe aldığından, her atölyede belli bir yöreden gelenler çalışıyordu. Duben'in deyiimiyle, "akrabalık, hemşerilik ve mezhep bağları, işyerindeki toplumsal ilişki sistemini yapılandırmak üzere kullanılıyordu."²⁷⁹ Bu durum Kazlıçeşme'de örgütlü olan Deri-İş sendikanın yapısına da yansımıştı, sendika yönetiminde her yörenin bir temsilcisi bulunuyordu.²⁸⁰

Hart 1965 yılında Zeytinburnu'ndaki hanelerin gelirlerinin 1962'ye kıyasla bir misli arttığını belirtmektedir. Bu artış hem fabrikalarda ücretlerin yükselmesine hem de çalışan kişi sayısının artmasına bağlıdır. Çocuklar genellikle hem okuyup hem de çalışmaktadır.²⁸¹ 1960'lı yıllarda Türkiye'de uygulanan iç pazara dönük sanayileşme politikaları ve 1963 yılında sendikalar yasanın çıkmasıyla bölgede sendikaların daha etkin hale gelmesi ücretlerdeki artış üzerinde etkili olmuştur.

Zeytinburnu'nda işçilerden sonra en kalabalık grup esnaflardır. Trabzon ve Rizeliler müteahhitlik, emlakçılık, fırıncılık başta olmak üzere genelde esnaflık yapıyorlardı. Esnafın ekonomik durumu işçiye göre daha iyiydi. Sadık Genç oturduğu mahallenin en "zenginleri" kimdi sorusunu, "oduncu ve bakkaldı" diye cevaplıyor.²⁸² 1960'lı yıllarda Nuripaşa mahallesinde yaşamış olan Mehmet Bilgin ise mahallenin zenginleri olarak, Güneydoğu kökenli olduğunu sandığı yıkıcı²⁸³ Tevfik'i , aynı zamanda uzun yıllar AP ilçe başkanlığı yapan sinema sahibini, bahçesinde çıkan suyu satan Mersinli "sucu Ali"yi ve önce bakkal sonra kerestecilik yapan Karadenizli bir aileyi sayıyor.²⁸⁴

Zeytinburnu'nda 1965 yılında okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 31.7'dir. 6 yaş üzeri nüfusun yaklaşık yarısı ilk okul mezunudur. 14 yaş üzeri grubunsa sadece yüzde 4.8'i ortaokul mezunudur. 18 yaş üstü nüfusa ilişkin kayıtlar verilmemiş olsa da en iyimser olasılıkla lise ve meslek lisesi mezunları yüzde 3 civarındır. Yüksek okul mezunları ise sadece 159 kişidir.²⁸⁵

²⁷⁹ Alan Duben, "İstanbul'da Sınıf ve Cemaat", **Kent, Aile, Tarih**, İstanbul: İletişim, 2002, s.31

²⁸⁰ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

²⁸¹ Hart, a.g.e., s. 60-63

²⁸² Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul

²⁸³ Yıkılan binaların malzemelerini alıp satma işiyle uğraşan kişi

²⁸⁴ Mehmet Bilgin, 07.12.2004, İstanbul

²⁸⁵ Akçay, a.g.e., s. 65-67

Tablo 4.2: 1960-80 döneminde Zeytinburnu ilçesinin nüfusu

1960	88.341
1965	102.874
1970	117.905
1975	123.548
1980	124.543

(Kaynak: Aksel, a.g.m., s. 557)

Tablo 4.3: 1975 yılında Zeytinburnu ilçesinde mahallelerin nüfusu

Kazlıçeşme Mahallesi	3.682
Yenidoğan Mahallesi	5.096
Nuripaşa Mahallesi	11.764
Sümer Mahallesi	14.490
Gökalp Mahallesi	9.928
Yeşiltepe Mahallesi	10.043
Beştelsiz Mahallesi	11.030
Telsiz Mahallesi	13.688
Veliefendi Mahallesi	15.050
Çırpıcı Mahallesi	12.587
Merkezefendi Mahallesi	12.901
Maltepe Mahallesi	2.732

(Kaynak: Kemal Köktürk, Eğitsel İlçemiz Bakırköy ve Zeytinburnu, İstanbul: Cevat Şen Yayınları, 1977, s.54-59)

İlçe’de erkek işçilerin, iş ve ev yaşamları dışında en çok bir araya geldikleri yer kahvehanelerdi. 1972’de Zeytinburnu’ndaki kahvehane sayısı 339’dur.²⁸⁶ Bunların bir kısmı belli bir hemşeri grubunun yeri olarak adlandırılırken diğer bir kısmı daha mahalli bir özellik taşıyordu. Kağıt ve kumar oynamanın yanı sıra gündelik sorunlardan ülke politikasına kadar pek çok konunun tartışıldığı kahvehaneler, erkekler için en önemli sosyalleşme mekanı durumundaydı. Düğünler ve yazlık sinemalar ise kadınların ve erkeklerin bir arada bulunabildiği eğlencelerdi.²⁸⁷

4.1.3. 1960-80 Döneminde Zeytinburnu’nda Siyasal Hayat

1960 darbesine kadar Zeytinburnu, gecekondü yapıma göz yummasından dolayı Demokrat Parti’nin kalesi durumundadır. 1960’lı yıllarda ise Demokrat Parti’nin

²⁸⁶ Akçay, a.g.e., s. 129

²⁸⁷ Bayar, a.g.m., s. 216

mirasını devralan Adalet Partisi'nin hakimiyeti sürer. CHP 1973 yılına kadar ikinci parti konumunda kalır.

1960'lı yıllarda sol hareketlerde yaşanan yükselme Zeytinburnu'na da yansır. 1961 yılında ilçenin ilk yerleşimcilerinden ve aynı zamanda eski Türkiye Komünist Partisi üyesi olan Osman İşçi bireysel kararıyla bağımsız aday olur ve "bağımlı adaylara karşı bağımsız aday" sloganı ile seçim kampanyası yapar.²⁸⁸

1962'de Türkiye İşçi Partisi'nin İstanbul'daki üçüncü şubesi Zeytinburnu'nda kurulur. Kurucuları arasında Yol-İş sendikasında faaliyetlerde bulunan Metin Bilgin, Köy Enstitüleri'nden mezun olup öğretmenlikten atılan Hasan Özkan, Mehmet Ülker, 1950'li yıllarda Hikmet Kıvılcımlı'nın kurduğu Vatan Partisi'nde görev alan Ahmet Cansızoğlu, Hüseyin Kazancı, Pehlivan Salih gibi isimler vardır. Şubenin faaliyetleri genelde seçim çalışmaları ile sınırlıdır. Seçim dönemlerinde kahveler gezilerek propaganda yapılır. Bunun dışında şubede eğitim toplantıları olur, ama işçiler genellikle eğitim faaliyetlerine ilgi göstermezler. 1965 yılında TİP'in ülke çapında yarattığı etki Zeytinburnu'nda 1.733 (yüzde 6.5) oy almasını sağlar. TİP'in Zeytinburnu'nda kağıt üstünde 300-400 arası üyesi vardır, ama gerçekte bunların arasında şubeye gelip gidenlerin sayısı 30 civarındadır. Mehmet Bilgin TİP'in İstanbul'daki şubelerinin durumunun aşağı yukarı böyle olduğunu belirtmektedir.²⁸⁹

1966 yılından itibaren üniversiteli gençler şubeye gelerek çalışmalara katılırlar. Bilgin, gençlerin örgütlenmeye önemli bir katkıları olmadığını ama bölgeye "bir hava" ve işçilere cesaret getirdiklerini belirtiyor. Zeytinburnu ilçesi parti içi ayrışmada genel merkezle ters düşerek MDD tezini savunanlarla birlikte davranır. 1970 yılında Zeytinburnu ilçe yönetimi diğer ilçelerden de destek alarak TİP'in İstanbul il merkezini işgal eder, kısa bir süre sonra yapılan il genel kurulunda Zeytinburnu Şube başkanı Metin Bilgin il başkanlığına getirilir.²⁹⁰

İlçede 60'lı yıllarda ortaya çıkan bir başka oluşumsa Komünizmle Mücadele Derneği'dir. Adalet Partililerin denetiminde olan Derneğin başkanı mahallede yorgancılık yapan bir dükkan sahibidir. Bilgin 1965 seçimlerinde TİP'in Zeytinburnu

²⁸⁸ Mehmet Bilgin, 03.12.2004, İstanbul

²⁸⁹ "İlçe kurulduğunda 8-10 tane ön ayak olan vardı. Herkes gelecek haftaya kadar bir kişiyi üye yapacak derdik. Kağıt üzerinde üyeler artıyordu. Üye gibi görünse de aslında sempatizan. Aidat vermez mesela. TİP'e karşı hem sempati hem korku vardı. Zeytinburnu'nda 100 küsur seçim sandığı vardı. Sandıkların başına koyacak 100 kişi bulamazdık." Mehmet Bilgin, 03.12.2004, İstanbul

²⁹⁰ Mehmet Bilgin, 07.12.2004, İstanbul

şubesinin camlarına kırmızı boya dökülmesi olayını bu derneğin üyelerinin gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bunun dışında TİP'le dernek arasında ciddi bir gerilim yaşanmaz.²⁹¹ Ancak bu dernekte örgütlenen bazı kişilerin 1969 yılından itibaren devrimci öğrencilere karşı başlatılan saldırılarda rol aldıkları söylenmektedir.²⁹² Ayrıca Remzi Taşar amcalarının “komünistler ülkeyi ele geçiriyor” diyerek, akşamdan sopalar hazırlayıp, 6. Filoya karşı yürüyen üniversitelilere saldırmak için Taksim'e gittiklerini anlatmaktadır.²⁹³ 15-16 Haziran 1970'de İstanbul'da gerçekleşen işçi eylemlerine Zeytinburnu'ndan da çok sayıda işçi katılır. Hasan Üzümcü, işyeri sahiplerinin işçilerin makinelere zarar verebileceği endişesiyle işyerlerini kapatıp işçilere izin verdiğini belirtmektedir.²⁹⁴

12 Mart tutuklamalarının başlamasının ardından ilçedeki sol parti ve grupların faaliyetleri kesintiye uğrar. Yasal kurumlar kapatılır. 1973 yılına kadar önemli bir hareketlenme olmaz.

1973 yılının en önemli olayı CHP'nin seçim zaferidir. 14 Ekim 1973 seçimlerinde Zeytinburnu'nda CHP'nin oylarında tam anlamıyla bir patlama yaşanır. Bu başarıda Ecevit'in Çalışma Bakanlığı döneminde işçi hakları konusunda yaptığı çalışmaların ve henüz yıpranmamış bir lider olmasının etkisi olduğu söylenebilir. Ancak asıl belirleyici olan bir işçi bölgesi olan Zeytinburnu'nda DİSK'in ve tüm sol grupların verdiği aktif destektir. Bu dönemde Zeytinburnu'ndaki devrimci gençler de CHP gençlik kollarında çalışıp, seçim kampanyasında görev alırlar. Ayrıca CHP'nin Zeytinburnu ilçe teşkilatı 1970'den sonra bölgedeki işçi grevlerine destek vermeye başlar. Grevcilere maddi yardımlar yapılır. Ecevit'in İstanbul'daki seçim kampanyasını Zeytinburnu'ndan başlatması bu bölgeye özel bir önem verildiğinin göstergesidir.

İzzettin Toprak, Zeytinburnu'nda CHP'ye oy verenlerin köylerdeki akrabalarına mektup yazarak onların da CHP'ye oy vermesini istediğini belirtmektedir. Toprak'a göre Türkiye'nin her bölgesinden insanın yaşadığı Zeytinburnu'ndaki başarı, CHP'nin köylerdeki oylarının artmasında da etkili olmuştur.²⁹⁵ İkinci bölümde aktardığımız gibi Rosenstone ve Hansen sosyal ağların mobilizasyonun etkisini çoğaltarak yaydığını belirtmekteydi. CHP'nin 1973'de Zeytinburnu'ndaki seçim kampanyasının etkisi de

²⁹¹ Mehmet Bilgin, 07.12.2004, İstanbul

²⁹² Hasan Üzümcü, 10.12.2004, İstanbul; Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul; Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

²⁹³ Remzi Taşar, 17.11.2004, İstanbul

²⁹⁴ Hasan Üzümcü, 10.12.2004, İstanbul

²⁹⁵ İzzettin Toprak, 24.11.2004, İstanbul

Zeytinburnu'nda oturan işçilerin köylerindeki akrabalarıyla süren ilişkileri sayesinde çoğalarak yayılmıştır. Zeytinburnu'nda CHP'ye oy verenler sadece oy verme ve seçim toplantılarına katılmakla kalmayıp, hemşeri ve akrabalarına mektup yazarak da siyasete katılmışlardır.

Tablo 4.4: Zeytinburnu'nda milletvekili genel seçimi sonuçları (1961-77)²⁹⁶

Kayıtlı seçmen sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Geçerli oy sayısı	Seçime katılım oranı (%)	Seçime katılan siyasi parti ve bağımsız adayların aldığı oy sayısı ve oranı										
				AP	CHP	CGP	CKMP -MHP	DP	MP	MSP	TBP	TİP	YTP	BAĞ.
41.379	33.353	32.387	80.6	15.215 47.0	8.988 27.8	---	5.080 15.7	---	---	---	---	---	655 2.0	2449 7.6
39.602	26.756	25.199	67.6	15.883 63.0	5.065 20.1	---	344 1.4	---	1711 6.8	---	---	1733 6.9	244 1.0	219 0.9
45.184	25.272	23.572	55.9	12.990 55.1	5429 23.0	570 2.4	638 2.7	---	863 3.7	---	1188 5.1	1494 6.3	148 0.6	252 1.1
57.846	37.210	34.822	64.3	9600 27.6	16.902 48.5	451 1.3	774 2.2	3.103 8.9	124 0.4	3.055 8.8	695 2	---	---	118 0.3
71.326	47.655	45.786	66.8	12.970 28.3	26.773 58.4	421 0.9	1350 3	712 1.6	---	2793 6.1	615 1.3	115 0.3	---	37 0.1

(Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1961-1977): İl ve İlçe Sonuçları, Ankara: DİE, Yay. No: 2178, 1998, s. 168-169)

²⁹⁶ Mahmut Sönmez, 1977 yılında yapılan bir seçimde eski ikametgahının olduğu semtte iki sandıkta ve Zeytinburnu'nda evine en yakın iki sandıkta isimi olduğunu fark ederek toplam dört kez oy kullandığını belirtmektedir. Seçim listelerinin düzensiz olduğunu ve mürekep uygulanmasının olmadığını belirten Sönmez bu tür olayların sık yaşandığını düşünmektedir. Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

4.2. “DOKTORCU” HAREKET VE KIVILCIM GRUBU

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın ölümünden sonra onun görüşlerini benimseyen gruplar, Türkiye sosyalist hareketinde “Doktorcular” ya da “Kıvılcımcılar” olarak adlandırıldı.²⁹⁷ Hikmet Kıvılcımlı'nın ölümünden birkaç yıl önce çevresine toplanan gençlerin başlattığı “doktorcu” hareket, 1970’li yıllardaki TKP, Dev-Yol ya da Halkın Kurtuluşu gibi hareketlerle kıyaslandığında küçük bir akım olarak varlığını sürdürdü. 1970’li yıllarda soldaki genel parçalanma eğilimin bir sonucu olarak Hikmet Kıvılcımlı'nın takipçileri de birkaç parçaya bölündüler.

4.2.1. Hikmet Kıvılcımlı

Hikmet Kıvılcımlı, kendi deyimiyle Türkiye'nin “en eski sosyalist” kuşağındandır. 1920’de Askeri Tıbbiye’de öğrenciyken Şefik Hüsnü’nün başında olduğu TKP’ye katılır. TKP içinde militan tutumu ve teorik üretkenliğiyle öne çıkan Kıvılcımlı uzun hapislik yıllarında (toplam 22 yıl) sosyalist teori ve pratiğin çeşitli sorunları, tarih, felsefe, İslam ve Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısı üzerine araştırmalar yapar. Edebiyattan felsefeye tarihten politikaya farklı alanlarda çok sayıda kitap yayınlayan Kıvılcımlı Türkiye sosyalist hareketinde özgün düşünce üretiminde bulunan bir kaç isimden birisidir.²⁹⁸

Kıvılcımlı 1954 yılında Vatan Partisi’ni kurar. 1957 seçimlerine katılan parti ciddi bir gelişme göstermeden Menderes hükümeti tarafından kapatılır. 1960’larda sosyalist hareket yeniden doğarken Kıvılcımlı teorik ürünlerini yayınlamaya başlar. Önce Tarih Tezi’ni yayımlar, daha sonra 1966’da “Uyanmak için Uyardı” adlı broşürle TIP’e eleştirilerini yayımlar. 1967’de Suat Şükrü Kundakçı ile birlikte Sosyalist adlı haftalık bir gazete çıkarır. Ancak gazete yedi sayı çıktıktan sonra ekonomik nedenlerle kapanır. Bunun üzerine yazılarını, MDD düşüncesini savunanların yayın organları olan Türk Solu ve Aydınlık dergilerinde yayımlar.²⁹⁹

Hikmet Kıvılcımlı bir yandan örgütlenme faaliyetlerini de sürdürür. 1968’de İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği’nin (İPSD) kurulmasına öncülük eder. Dernek, İstanbul’da açılan Aksaray, Zeytinburnu ve Taşlıtarla şubelerinin dışında, Ankara ve

²⁹⁷ Aydınöğlü, a.g.e., s. 159-163

²⁹⁸ Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği, İstanbul: Alaz Yayıncılık, 1994; Emin Karaca, Sosyalizm Yoluna İnancın ve Direncin Adı: Kıvılcımlı, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2001; Demir Küçükaydın “Tarihin Maddeci Kavranışının Gelişimi İçinde Kıvılcımlı'nın Yeri”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2190-219

²⁹⁹ “Dr. Hikmet Kıvılcımlı Hayatı ve Eserleri”, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel..., s. 10-50

İzmir'de de şubeler açar. İPSD işsizliğe ve pahalılığa karşı propaganda faaliyetlerinin yanı sıra miting ve yürüyüşler düzenler.³⁰⁰

Hikmet Kıvılcımlı 1960'ların başlarında çevresindeki üniversiteli gençleri sendikacılığa yöneltir. Suat Şükrü Kundakçı'nın başında olduğu sendikal çalışma 1965 yılında Yapı İşçileri Sendikası'nın (YİS) kurulması ile sonuçlanacaktır. YİS Türkiye sendikacılık tarihinde özgün bir yeri olan İsmet Demir'in yoğun çabalarıyla yapı iş kolunda büyük işçi direnişleri örgütleyen etkili bir sendika haline gelir.³⁰¹ Dernek ve sendikada yürütülen çalışmaların yanı sıra 68 sonrasında radikalleşen gençlik hareketi ile temaslar başlar. Özellikle Deniz Gezmiş ve çevresi Kıvılcımlı ile yakın ilişki içersindedir. Kıvılcımlı Dev-Genç'in düzenlediği pek çok seminere konuşmacı olarak çağrılır. Bu dönemde Demir Küçükaydın, Haşmet Atahan ve Selahattin Okur gibi öğrenci liderleri Kıvılcımlı'nın görüşlerini benimserler.

Kıvılcımlı 1970 yazına kadar sosyalistlerin birliğinin TİP içersinde sağlanabileceğini düşünür. Ama MDD düşüncesini savunanların TİP'den kopması üzerine 1970 yazında "Anarşi Yok Büyük Derleniş" adlı bir broşürle devrimci gruplara birlik çağrısı yapar.³⁰² Bir yandan da "Oportünizm Nedir?", "Halk Savaşının Planları" ve "Devrim Zorlaması" adlı üçlü seri ile TİP'in "sosyalist devrim" ve Mihri Belli'nin MDD stratejilerini eleştirerek işçi sınıfının öncülüğünde "demokratik halk devrimi" stratejisini savunur. Kıvılcımlı'ya göre devrimde ana güç işçi sınıfıdır; köylüler, esnaflar ve aydınlar devrimin yedek güçleridir. Devrimin karşısındaki güçlerse finans kapital³⁰³ ve onun Anadolu'daki gücünün dayanağı olan "tefeci-bezirgan" olarak adlandırdığı taşrada siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan çevrelerdir. Kıvılcımlı bir yandan da ordu içersinden gelebilecek olası bir ilerici hareketi sınıf mücadelesinin çıkarları yönünde değerlendirmek gerektiğini savunmaktadır. Ancak bunun yapılabilmesi için önce yeni bir parti çatısı altında sosyalistlerin birliğinin sağlanması ve işçi sınıfının örgütlü bir güç haline gelmesi gerekmektedir.³⁰⁴

İstenilen birlik bir türlü sağlanamayınca Aralık 1970'de Sosyalist gazetesi yeniden çıkmaya başlar. Solun hızla parçalandığı ve ilk "silahlı mücadele"

³⁰⁰ Tahsin Tekin, "İşsizlerin ve Yoksulların Bir Derneği Vardı: İPSD", Direniş Gazetesi, Ekim 2003, <http://www.direnis.com/zkd33/index.htm>, 25.08.2004

³⁰¹ İsmet Demir, *Grevler ve Direnişler Üzerine: Anılar-Deneyler İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit (1962-1975)*, 2. bs., İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1994

³⁰² "Dr. Hikmet Kıvılcımlı Hayatı ve Eserleri", *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel...*, s. 46

³⁰³ Mali sermayeyi ve sanayi sermayesini kontrol eden büyük tekeller.

³⁰⁴ Hikmet Kıvılcımlı, *Halk Savaşının Planları*, <http://people.freenet.de/kivilcimli/>, 18.07.2004

girişimlerinin başladığı bu süreçte Kıvılcımlı, silahlı eylemlere yönelenleri eleştirir ve gençleri “proletarya partisinin reorganizasyonu”na, yani yeniden kuruluşuna³⁰⁵ katılmaya ve işçi sınıfı içersinde örgütlenmeye çağırır. Kıvılcımlı kendi çevresinde toparlanan gençlerle parti kurma hazırlığındayken 12 Mart darbesi gerçekleşir. Aranmaya başlayan ve yakalandığı prostat kanseri de bu arada ilerleyen Kıvılcımlı yurt dışına çıkmak zorunda kalır. Ekim 1971’de tedavi gördüğü Yugoslavya’da yaşamını yitirir.

4.2.2. “Doktorcu” Hareket ve Kıvılcım Grubu

12 Mart koşulları içinde sol harekette Hikmet Kıvılcımlı’nın etkisi artmaya başlar. Silahlı mücadele deneyimlerinin başarısızlığı, bu gruplardaki kimi kadroların Kıvılcımlı’nın görüşlerini benimsemesine yol açar. Kıvılcımlı’nın görüşlerine yakınlaşan başka bir grup da TİP’den ayrılan ve daha sonra TSİP’i kuracak olan çevredir. Ancak Kıvılcımlı’nın ölümünden önce parti kurulamadığı için bu dönemde “doktorcular” dağınık gruplar halindedir.

1974 başında Demir Küçükaydın, Selahattin Okur gibi öğrenci hareketinden gelen kadroların girişimiyle Kıvılcım adlı haftalık gazete çıkmaya başlar. 1970 yılında Sosyalist gazetesi çevresinde toplanmış olan kadroların bir kısmı da bu girişimin içinde yer alırlar. Kıvılcım, 12 Mart rejiminin bitmesinin ardından çıkan ilk siyasi gazetelerden birisidir. Militan bir gençlik grubu dergi etrafında örgütlenir. Gazete 6 sayı çıktıktan sonra polis operasyonu ile kapatılır ve sahibi Demir Küçükaydın ve yazı işleri müdürü Dündar Erenler 36’şar yıl hapis cezası alırlar. Bunun üzerine yapılan tartışmaların ardından yeni kurulmuş olan ve başlangıçta Hikmet Kıvılcımlı’nın görüşlerini savunuyor görünen Türkiye Sosyalist İşçi Partisine katılma kararı alınır. Ancak kısa bir süre sonra TSİP yönetimi Kıvılcımlı’nın görüşlerinden uzaklaşmaya başlayınca Kıvılcım grubu ile parti yönetimi arasında ideolojik tartışmalar yaşanır. Kıvılcım grubu ile TSİP yönetimi arasındaki gerilim grubun partiden tasfiye edilmesiyle sonuçlanır.³⁰⁶

12 Mart sonrası sol hareketin yeniden yükselmeye başladığı 1974-75 yılları aynı zamanda yeni oluşumların teorik sınır çizgilerini belirlediği yıllardır. Kıvılcımlı’nın 12 Mart sonrası artan etkisi beraberinde Kıvılcımlı eleştirilerini de getirir. 1974 sonunda Emekçi dergisinde (daha sonra TEP’in yayın organı oldu) Vatan Partisi programı

³⁰⁵ Kıvılcımlı “proletarya partisinin reorganizasyonu”, yani yeniden kurulması derken dağılmış olan TKP’nin yasal alanda Vatan Partisi ismiyle yeniden kurulmasını kastetmektedir.

³⁰⁶ H. Yılmaz, *TSİP Olayı: Parti Yapıcılığı ve Çok Partili Ortamımız*, y.y., 1975

eleştirilir. 1975’de Birikim’de Murat Belge Kıvılcımlı’nın görüşlerinin detaylı bir eleştirisini yapar, aynı yıl TSİP’in yayın organı İlke dergisinde kapsamlı bir Kıvılcımlı eleştirisi yayınlanmıştır. 1976 yılı içinde bu eleştirilere Kıvılcım grubunun verdiği yanıtlar yayımlanır.

Kıvılcım grubu TSİP’deyken Orhan Aksungur’un başında olduğu “doktorcu” bir grup 1975 yılında Vatan Partisi’ni yeniden kurar. Aynı dönemde İPSD de eski kadrolarının bir kısmının girişimiyle Pahalık ve İşsizlikle Mücadele Derneği (PİM) adıyla yeniden kurulmuştur. Kıvılcım grubu TSİP’den ayrıldıktan sonra PİM’e katılarak örgütlenme faaliyetini bu dernek içinde sürdürür. PİM başlangıçta tüm “doktorcu” grupların bir arada bulunduğu bir platform görünümündeyken, Kıvılcım grubunun yönetime gelmesiyle eski kadrolar dernekten uzaklaşırlar. PİM’in İstanbul dışında da şubeleri açılır. Derneğin yayın organı olarak Uyanış gazetesi çıkarılır.

1975’de Orhan Aksungur’un başında olduğu “Doktorcu” çevre ise Vatan Partisi’ni yeniden kurmuş, ama ciddi bir etkinlik gösterememiştir. Kıvılcım grubu, Vatan Partisine katılıp sonra parti yönetimini ele geçirme yönünde bir strateji izler. Kıvılcım Grubu’dan bir kişinin ölümüyle sonuçlanan çekişmelerin ardından parti yönetimi ele geçirilir. 1977 yılında Hikmet Kıvılcımlı’nın görüşlerini savunan tüm çevrelerin çağrıldığı bir kongre düzenlenir. Kongrede iki ana tez vardır. Bir grup, partileşmeye karşı çıkarak Hikmet Kıvılcımlı’nın 1970’de ortaya attığı “derleniş” taktiğinden hareketle diğer devrimci gruplarla birlik sağlanmadan partileşmeye karşı çıkar. Kıvılcım grubunun başını çektiği çoğunluk ise “doktorcuların” parti içinde birleşmesi görüşünü kabul eder. Derleniş tezini savunanlar kongreyi terk ederler.³⁰⁷ Böylece Vatan Partisi, 1977 kongresi ile Hikmet Kıvılcımlı’nın takipçilerinin ana öbeği haline gelir. Parti’nin yayın organı olarak Sosyalist gazetesi çıkarılır. VP dışında kalan “doktorcu” gruplar daha sonra Devrimci Derleniş, Çağrı ve Yol dergileri etrafında örgütlenerek faaliyetlerini sürdüreceklerdir.

VP’nin İstanbul’daki örgütlenmesi asıl olarak Hikmet Kıvılcımlı çevresinin 1950’li yıllardan bu yana örgütlendiği Zeytinburnu’nda yaygınlaşır. VP’nin İstanbul dışında Ankara, İzmir, Bursa ve Mersin’de de şubeleri vardır. Üniversiteli gençlik içinde Genç-Güç adı altında örgütlenme çalışması yapılır. Parti kayıtlarına göre Vatan Partisi’nin Mart 1978’deki üye sayısı 187’dir. Kasım 1978’de ise üye sayısı 125’e

³⁰⁷ H. Yılmaz, “Vatan Partisi I. Olağan Kongresi’nin Değerlendirilmesi” Sosyalist Vatan Partisi Yayınlarından Seçmeler I: Partinin Yeniden Örgütlenmesi, y.y., ty. s. 49-79

inmiştir.³⁰⁸ Bu rakamlar her ne kadar partiye resmen üye olamayan memurları ve sempatanları içermese de, 70'lerin kitlesel sol hareketleri düşünüldüğünde VP'nin kimi yerel başarıların dışında örgütlenme ağının oldukça sınırlı kaldığı söylenebilir. VP için temel örgütlenme alanı fabrikalardır. "Temel yönelişimiz işçi sınıfıdır", "Ekiplerimizin temel yönü işyerleri olmalıdır" tespitlerinden hareketle "fabrika ekipleri" oluşturmak hedeflenir.³⁰⁹ Hikmet Kıvılcımlı'nın işçi sınıfı içinde örgütlenme vurgusu nedeniyle VP'nin genelde işçi bölgelerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Haziran 1978'de parti sorunları üzerine yapılan bir değerlendirmede "Henüz Türkiye toprağında derinleşemedik" ifadesiyle "kadroların yeteri kadar mahalli olamayışı" eleştirilmektedir.³¹⁰ VP'nin Zeytinburnu bölgesinin dışında yerel bir güç haline gelebildiği yerlerden birisi de Bursa'dır. Bursa'da 1970'lerin başında Eğitim Enstitüsü'nde başlayan örgütlenme faaliyeti zamanla liselerde, mahalle gençliğinde ve metal, tekstil, inşaat ve gıda işkollarında çalışan işçiler arasında yaygınlaşmaya başlar. 1975 yılında Kıvılcım grubunun TSİP'den ayrılmasından sonra Namık Kemal, Selamet ve Mesken mahallelerine PİM'in şubeleri açılır. Vatan Partisi'nin kurulmasından sonra sendikal çalışmaya ve semtlerde tüketim kooperatifleri kurmaya ağırlık verilir. MHP'lilerin saldırılarının yoğunlaştığı 1978 sonrasında etkili bir direniş sergilenememesi ve partinin yaşadığı iç sorunlar nedeniyle örgütlenmede daralma yaşanır.³¹¹

VP'nin örgütlendiği başka bir bölge de Adana'nın Kiremithane bölgesi ve etrafındaki Mutlu, Tahsilli, Dervişli gibi işçi mahalleleridir. 1970'lerin sonunda başlayan örgütlenme faaliyeti MHP'lilerle silahlı çatışmalar ve "bölge tutma" mücadelesi biçiminde gelişir. Çırçır fabrikalarında işyeri örgütlenmesi yapılmakla beraber asıl ağırlık semtlerdeki örgütlenmeye verilmiştir. Parti'nin bölünmesinden sonra kurulan Sosyalist Vatan Partisi'nin (SVP) Mutlu mahallesinde ve Adana merkezde şubeleri açılır.³¹²

Ecevit hükümetinin kitle hareketini bir ölçüde yatıştırdığı ve MHP'lilerin saldırılarının kitlesel kıyımlara dönüştüğü 1978'de tüm sol harekette olduğu gibi VP'de de iç tartışmalar yoğunlaşır. Kimi kopmaların ardından 79 başında parti ikiye bölünür.

³⁰⁸ "Vatan Partisi Merkez Komitesi Olağan III. Genel Kurul Edebiyatı", *Kıvılcım Dergisi*, Sayı 3-4, Kasım 1978-Şubat 1979, s. 213, 216

³⁰⁹ *A.g.m.*, s. 262

³¹⁰ *A.g.m.*, s. 214-215

³¹¹ Musa İbrahimoglu, "Bursa Deneyimi", *Direnış Gazetesi*, Sayı 44, 1996

³¹² Musa İbrahimoglu, "Adana Deneyimi", *Direnış Gazetesi*, Sayı 42, 1996

Mehmet Özler önderliğindeki grup Sosyalist Vatan Partisi'ni kurar (SVP). VP yönetimi bölünmeden kısa bir süre sonra Troçkizm'i benimser ve 1980 darbesi gelmeden dağılırken SVP 12 Eylül darbesiyle başlayan askeri rejim tarafından kapatılır.

Hikmet Kıvılcımlı'nın takipçileri onun zengin teorik ve politik mirasının genelde bir ya da birkaç yönünü öne çıkararak kendilerine göre bir "doktorculuk" anlayışı geliştirmişlerdir. Örneğin Derleniş tezini savunarak partileşmeye karşı çıkan gruplar (Derleniş ve Çağrı dergilerini çıkaran çevreler), Kıvılcımlı'nın 1970 yılındaki "Anarşi Yok Büyük Derleniş" çağrısını, tarihsel koşullardan soyutlayarak adeta temel strateji haline getirmiştir. Kıvılcım grubu "proletarya partisinin yeniden inşası" hedefine odaklanmış, bu yöndeki çaba 1976 sonunda Vatan Partisi'nin ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Sarp Kuray'ın başında olduğu bir grup (Yol dergisini yayınlayan çevre) ise silahlı mücadeleyi öne çıkaran bir çizgi izlemiştir. Kıvılcımlı'nın işçi sınıfı içinde örgütlenme çağrısı genel olarak tüm "doktorcu" çevrelerin vurgu yaptığı bir yöndür. Radikal sol hareketlerin genellikle gözünü kırlara diktiği bir dönemde Hikmet Kıvılcımlı'nın takipçileri, sınıf hareketi içinde radikal bir çizgi oluşturmayı hedeflemişlerdir. İsmet Demir, Kenan Budak gibi devrimci işçi önderleri bu gelenek içinden çıkmıştır.

Hikmet Kıvılcımlı'nın Kürt sorunu üzerine 1930'lu yıllarda yazdıkları ise ancak 1979'da Vatan Partisi tarafından gün yüzüne çıkarılabilmıştır.³¹³ Kıvılcımlı'nın kendisinin uzun süre bu konuda susmayı tercih etmesinin bu gecikmede payı olsa da 1970'lerin politik atmosferi Kürt sorununun tartışılması için daha önceki dönemlere göre çok daha elverişlidir. Kıvılcımlı'nın doktorcuların ve genel olarak sol hareketin dikkatini yeterince çekmeyen bir başka yönü de İslam dinine özgün yaklaşımıdır. 1957 seçimlerine katılan VP'nin Eyüp meydanında yapılan seçim mitingdeki konuşması Türkiye solunda bir istisnadır.³¹⁴ Kıvılcımlı miting konuşmasında Kuran'dan örneklerle Marksizm'in temel doğrularını ve Türkiye'nin toplumsal gerçeğini anlatır. Kendisini dinleyen muhafazakar kitleyle bir dil birliği kurmaya çalışan bu konuşmasından dolayı 163. maddeden (dini siyasete alet etmekten) yargılanan tek komünist olacaktır. Oysa 1970'lerde genel olarak solunun dine yaklaşımı kaba bir ateizm düzeyinde kalmıştır.

³¹³ Hikmet Kıvılcımlı, "Türkiye'de Ulusal Sorun", *Yol*, İstanbul: Bibliotek, 1992, s.315-479

³¹⁴ Hikmet Kıvılcımlı, *Eyüp Sultan Konuşması*, <http://people.freenet.de/kivilcimli/>, 18.07.2004

4.3. 1970'Lİ YILLARDA ZEYTİNBURNU'NDA KIVILCIM GRUBU ÖRNEĞİNDE SİYASAL KATILIM

4.3.1. Kıvılcım Grubu'nun Zeytinburnu'nda Örgütlenmesi

Hikmet Kıvılcımlı çevresinin Zeytinburnu'ndaki örgütlenmesi 1954 yılında kurulan Vatan Partisi'nin Zeytinburnu şubesinin açılışıyla başlatılabilir. Mehmet Bilgin, Sümer mahallesinde tek katlı bir dükkanda açılan Vatan Partisi Zeytinburnu şubesinin 10 kadar üyesi bir o kadar da sempaticanı olabileceğini belirtmektedir. Bu çevre genelde Bulgaristan göçmenlerinden oluşmaktaydı. Bilgin'e göre Bulgaristan göçmenleri Bulgaristan'da Türkçülük yapmış ama Türkiye'ye geldikten sonra hayal kırıklığı yaşamışlardır. Vatan Partililer arasında Hüseyin Kazancı, Ahmet Cansızoğlu Sümerbank işçisi Pehlivan Salih gibi isimler vardır. VP 1957 yılında kapatılınca şubenin faaliyetleri de sona erer. Bilgin'in saydığı isimler daha sonra TİP'in Zeytinburnu ilçesinin kuruluşunda da yer almışlardır.³¹⁵

Kıvılcımlı çevresinin Zeytinburnu'nda ikinci örgütlenme çabası 1960'ların sonunda başlar. 1969 yılında İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nin Zeytinburnu şubesi açılır. Bekir Akgül şubenin 150'nin üzerinde üyesi olduğunu, dernekte işsizlik ve pahalılığın nedenleri üzerine toplantılar yapıldığını belirtmektedir. Derneğin çalışmaları 12 Mart darbesinin ardından son erer.³¹⁶ Aynı dönemde Zeytinburnu'nda kurulan başka bir örgütlenme de İşçi Birliği Derneği'dir. Derneğin kurucularından Hasan Üzümcü İşçi Birliği'nin içinde Hikmet Kıvılcımlı sempaticanlarının yanı sıra Mahir Çayan çevresiyle ilişkili kişilerin de olduğunu belirtmektedir. Dernek yönetiminin öğrenci örgütleriyle yakın ilişkileri vardır. Üzümcü, İşçi Birliği'nin amacının Hikmet Kıvılcımlı'nın öncülüğünde kurulma hazırlıkları yapılan Vatan Partisi'ne Zeytinburnu'nda taban oluşturmak olduğunu söylemektedir. İşçi Birliği ilişki kurduğu işçilerle eğitim çalışmaları yapar, işçi komiteleri oluşturup işyerlerinde bildiriler dağıtır. 1970'li yıllarda Kıvılcım grubunun Zeytinburnu'nda örgütlenmesinde önemli bir rol oynayacak olan Kenan Budak ve kardeşleri bu dönemde örgütlenirler.³¹⁷

12 Mart darbesinin ardından Nisan ayında tutuklamalar başlayınca bölgedeki devrimcilerin çoğu ya hapse girer ya da mahalleyi terk etmek zorunda kalır. Zeytinburnu Beştelsiz mahallesinde oturan Erzincanlı İmam Budak ve kardeşi Kenan

³¹⁵ Mehmet Bilgin, 03.12.2004, İstanbul

³¹⁶ Bekir Akgül, 17.11.2004, İstanbul

³¹⁷ Hasan Üzümcü, 10.12.2004, İstanbul

Budak bu dönemde kendi kardeşleri, akrabaları ve onların arkadaşlarıyla bir iç disiplin oluşturarak örgütlenme çalışmalarını sürdürürler. Kenan Budak kendi akrabaları ve mahalleden arkadaşlarıyla eğitim çalışmaları³¹⁸ başlatır. Eğitim çalışmalarına katılan gençler liseden ya da mahalleden arkadaş grupları ve yakın akrabalarıdır.³¹⁹ Fakir Baykurt, Orhan Kemal, Muzaffer İzgü gibi edebiyatçıların kitaplarının yanı sıra, Felsefenin Başlangıç İlkeleri, kimi Marksist klasikler ve Hikmet Kıvılcımlı'nın kitapları okunur. Bu dönemde eğitim alan gençlerden Yunus Yener, İmam Budak'ın kendilerine "ottan atoma kadar her şeyi bileceksiniz" dediğini, bu yüzden siyaset dışı kitaplar da okuduklarını, mizahtan bilim kurguya farklı konularda okumalar ve tartışmalar yaptıklarını anlatıyor.³²⁰

Genellikle -o dönemde Zeytinburnu'nda çok sayıda bulunan- bekar evlerinde yapılan eğitimlerin yanı sıra, kahvehanelerde işçilerle ilişkiler geliştirilmeye çalışılır. Kaplan 1972'den sonra işçileri örgütlemeye yönelik çalışmalara başladıklarını belirtmektedir.³²¹ İşçi örgütlenmesi ilk olarak Kazlıçeşme deri işçileri arasında başlar, daha sonra tekstil iş kolunda çalışan işçilerle de ilişkiler kurulur.

Bu dönemde Kenan Budak'ın örgütlediği gençlerden bazıları CHP gençlik kollarında çalışmaya başlar ve CHP'nin 1973 genel seçiminde yürüttüğü kampanyada aktif görev alırlar. Genel seçimde CHP'ye verilen bu desteğe rağmen, aynı yıl yapılan belediye seçimlerinde bir grup olarak henüz kendilerine bir isim vermemiş olan Kıvılcımlı sempatanları, Akfil fabrikasında işçi temsilcisi olan İmam Akbulut'u belediye meclis üyeliği için bağımsız aday gösterirler.³²² Bu dönemde devrimci gençlerin CHP'ye yönelmesinde CHP'nin askeri rejim karşısındaki tutumunun yanı sıra Ecevit'in af yasası çıkarmayı gündemine almasının da etkisi olduğu söylenebilir.³²³ CHP'nin Zeytinburnu şube yönetimi 1974'den sonra gençlik kollarındaki devrimcileri partiden uzaklaştırır.³²⁴

12 Mart darbesinin ardından Kıvılcımlı çevresinin Zeytinburnu'nda yaptığı ilk siyasi etkinlik ilçede bir tiyatro oyununun gösterilmesidir. Ankara Sanat Tiyatrosu'nun 403. km. adlı oyunu 1973 yılında Zeytinburnu'nun tek kapalı sinema salonu olan Lale

³¹⁸ Eğitim çalışmaları genellikle birlikte kitaplar okuyup tartışmak ya da güncel politik gelişmeler üzerine sohbet etmek biçimindedir.

³¹⁹ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

³²⁰ Yunus Yener, 10.12.2004, İstanbul

³²¹ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

³²² Adil Çelik, 26.11.2004, İstanbul

³²³ Hasan Üzümcü, 10.12.2004, İstanbul

³²⁴ İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul; Adil Çelik 11.11.2004, İstanbul

sinemasında gösterilir. Demiryolu işçilerinin grevini anlatan oyuna ilgi büyük olur. Yaklaşık 500 kişilik kapasitesi olan salon tıka basa dolar. İlgiden dolayı oyun birkaç kez sahnelenir.³²⁵ 1973 yılında tekstil ve deri işçileri arasında süren örgütlenme çabalarının yanı sıra bir de üretim kooperatifi kurma denemesi olur. Deri iş kolunda kurulan kooperatif ekonomik olarak başarılı olamayınca ortaklardan birisine devredilir.

1974 başında haftalık Kıvılcım gazetesi çıkmaya başlayınca, gazete Zeytinburnu'nda da yaygın olarak dağıtılır. Çelik, kendisinin tek başına Zeytinburnu'nda 250-300 tane gazete dağıttığını belirtmektedir.³²⁶ Gazetenin kapatılmasından sonra Kıvılcım grubunun Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'ne katılma kararı almasıyla Zeytinburnu'nda TSİP şubesi açılır. Şubenin faaliyetleri 1975 sonunda Kıvılcım grubunun partiden ayrılmasına kadar sürer.

1975 yılının önemli bir olayı Alibeyköy'deki işyerinde elektrik çarpması sonucu ölen bir işçinin Zeytinburnu'ndaki cenaze töreninin bir protesto eylemine dönüşmesidir. Yaklaşık 5 bin kişinin katıldığı cenaze töreni Kıvılcım grubunun yönlendirmesiyle, sloganların atıldığı bir işçi eylemine dönüşür. Cenaze törenine katılan Maoist çizgideki Partizan grubu "Ne Amerika Ne Rusya, Kahrolsun Sosyal Emperyalistler" vb. grup sloganları atınca Kıvılcım grubuyla Partizancılar arasında kavga çıkar. Cenaze törenine katılanların önemli bir kısmı gerginlik yüzünden mezarlıklara kadar yapılan yürüyüşe katılmaz.³²⁷

Kıvılcım grubunun Kazlıçeşme'deki deri işçileri arasında sürdürdüğü örgütlenme, aynı iş kolundaki Beykoz kundura fabrikasında örgütlenen Mihri Belli çevresiyle birlikte 1974 yılında Yenileşme adlı bir gazetenin çıkarılmasıyla yeni bir aşamaya gelir. Aynı yıl, Deri İş sendikasının Kazlıçeşme şube kongresinde Kıvılcım grubunun aday gösterdiği Zeynel Sel başkan seçilir. Yenileşme platformu, daha sonra yapılan Deri İş kongresinde merkez yönetimi almaya çalışır ama başarısız olur.³²⁸

Tekstil sektöründe ise bir yandan büyük fabrikalarda işyeri temsilcisi seçimlerinde etkili olma çabası sürerken bir yanda da TSİP'in kurduğu bağımsız Tüm Dokuma İş sendikası vasıtasıyla örgütlenme yapılmaya çalışılır. Tüm Dokuma İş önemli bir gelişim gösteremez. Bölgedeki tekstil fabrikalarında örgütlü olan iki büyük sendika

³²⁵ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³²⁶ Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul

³²⁷ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

³²⁸ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul; Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

Türk İş'e bağlı TEKSİF ve TEKSİF'den ayrılarak kurulan ve 1975 yılında DİSK'e katılan Tekstil İş sendikalarıdır. Kıvılcım grubu, bu güçlü sendikalarda şube yönetimini ele geçirebilmek için önce fabrikalarda işçi temsilciliği seçimlerini yaptırarak ilişkide olunan işçileri temsilci seçtirmeye çalışır.³²⁹ Böylece aşağıdan yukarıya bir örgütlenmeyle şubede etkili olmak hedeflenir. 1975'de TEKSİF'in örgütlü olduğu Bozkurt fabrikasında delege seçimi yenilenir, ama şube yönetimi anti demokratik araçlara da başvurarak delege seçimini kazanır.³³⁰

1975 yılında Zeytinburnu'nda Halkevi kurulur. Yönetim Kıvılcım grubunda olsa da CHP'liler ve diğer sol gruplar da dernekte çeşitli faaliyetler düzenler. Halkevinde saz, folklor, tiyatro, okuma yazma ve meslek edindirme kursları; konser, panel vb. etkinlikler ve yazları piknikler düzenlenir. Dernek bünyesinde kadın, gençlik ve çevre komisyonları örgütlenir. Bölgede etkili bir demokratik kitle örgütü haline gelmeye başlayan Halkevi, 1977 yılında MHP'liler tarafından bombalanır. Bu olayın ardından tekrar açılmaz.³³¹

Zeytinburnu'nda Kıvılcım grubu ile özdeşleşen dernek Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği (PİM) olur. Kıvılcım grubu TSİP'den ayrıldıktan sonra bölgedeki ilişkilerini 1974 yılında Yeşiltepe Mahallesinde eski İPSD'liler tarafından kurulmuş olan PİM'e taşır. PİM başlangıçta farklı Doktorcu grupların bulunduğu bir platform durumundadır. Kıvılcım grubu yönetimi ele geçince eski kuşak İPSD'liler dernekten çekilirler. PİM'de sadece Kıvılcım grubu kalınca dernek Yeşiltepe'den Beştelsiz Mahallesine taşınır. PİM'de eğitim seminerleri düzenlenir, konserler, haftalık sağlık taramaları vb. faaliyetler yapılır. Ayrıca doğrudan üreticiden alınan gıda ve temizlik maddeleri ucuz fiyata halka satılır, piyasadan ucuz kömür temin edilir. 1976'da Van depremi sonrasında PİM'in çabasıyla Zeytinburnu'nda bir tır dolusu giyecek ve yiyecek toplanarak deprem bölgesine gönderilir. Bu dönemde PİM'in Uyanış adlı yayın organı bölgede dağıtılmaktadır. PİM, sendikalardaki örgütlenme çalışmasına semtten destek veren ve işçilere siyasi bilinç kazandırmayı hedefleyen bir kurum olarak işlev görür. Bu süreçte Kıvılcım grubu, Zeytinburnu'nda "PİM'ciler" olarak anılmaya başlar. 1977 yılında Kıvılcım grubunun Vatan Partisi'ne katılmasında sonra Zeytinburnu'nda parti

³²⁹ Sönmez, o dönemdeki sendika tüzüğüne göre bir fabrikada işçilerin yarısından fazlasının talep etmesi durumunda işyeri temsilcilerinin yenilenmesi için seçim yapılabilirdiğini bildirmektedir. Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

³³⁰ Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul; Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³³¹ Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul; Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul; İsmail Kaptan, 21.11.2004

şubesi açılmaz. PİM, Vatan Partililerin ilçede yürüttüğü faaliyetlerin merkezi olmaya devam eder.³³²

PİM'in bölgede etkisinin artmasının bir sonucu olarak 1977 yılında Kenan Budak'ın abisi Mustafa Budak CHP'nin çıkardığı adaya rağmen Beştelsiz Mahallesi muhtar seçilir. "PİM'ciler" özellikle Telsiz, Beştelsiz, Tepebağ, Veliefendi ve Çırpıcı mahallelerinde geniş bir çevreye ulaşmayı başarırlar. Birlikte yürütülen semt ve fabrika örgütlenmesi, birbirini besleyerek, hareketin hızlı bir gelişim göstermesini sağlar. PİM 1978'de MHP'liler tarafından bombalanınca bu kez Çırpıcı Mahallesi'nde yeniden açılır. PİM'de ve sendikalarda sürdürülen faaliyetlerin yanı sıra Vatan Partisi'nin çıkardığı Sosyalist gazetesinin dağıtımı yapılır. Ayrıca kahvehanelerde ve işyeri çıkışlarında bildiri dağıtımları, duvar yazıları ve afişler sık kullanılan propaganda yöntemleridir.³³³

Zeytinburnu'ndaki fabrikaların da bağlı olduğu Bakırköy şubesi Tekstil İş sendikasının en büyük şubesi durumundadır. 1975 yılından sonra Kıvılcım grubunun örgütçüleri tekstil işçileri arasında ilişki ağlarını daha da geliştirirler. Çelik, 1975 yılında DGM direnişleri sırasında Tekstil İş'e bağlı fabrikalardan çok sayıda işyeri temsilcisinin işten atıldığını, bu durumun kahvelerde boş oturan bu insanlarla ilişki kurmasını sağladığını belirtmektedir. 1976 yılında birkaç büyük fabrikada Kıvılcım grubunun yönlendirmesiyle başarılı direnişler yapılır. Bu eylemler tabandan örgütlenerek, sendikaya rağmen yapılabildiği. Bu direnişlerdeki başarının diğer işçiler üzerinde de olumlu bir etkisi olur. İşyeri temsilcilerini örgütlemek ya da delege seçimlerini yenileyerek örgütlenen işçileri temsilci yapmak yoluyla tabanda belli bir örgütlülük yaratılır. 1977 yılında şube kongresi yapıldığında Vatan Partililer hatırı sayılır bir muhalefet durumuna gelmiştir. Şube kongrelerine sadece delegeler değil tüm işçiler katılmaktadır, bu yüzden kongre 3-4 bin kişinin katılımıyla yapılır. Kongre öncesinde TSİP'lilerle birlikte Tekstil'de Devrimci Birlik diye bir gazete çıkarılır. Tekstil işçileri arasında örgütlenen diğer bir güç de TKP'dir. Kongrede üç aday çıkması beklenirken TKP'nin yönetimdeki CHP'lilerle ittifak yapması üzerine iki aday çıkar. Çelik, CHP-TKP ittifakına karşı kongrenin az farkla da olsa kaybedileceğini anlayınca olay çıkararak kongrenin sonuçlanmasını engellediklerini belirtiyor. Kongre birkaç ay sonra

³³² Yunus Yener, 10.12.2004, İstanbul; Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul; Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul; Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul

³³³ İsmail Kaptan, 21.11.2004, Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul

ikinci kez toplanır, eski yönetimle ittifak TKP'lilere karşı bir tepki oluşturduğundan bu sefer "Devrimci Birlik" çoğunluğu sağlamış durumdadır. Ancak bu kongrede de TKP'liler kaybedeceklerini anlayınca aynı yönetime başvurarak kongrenin sonuçlanmasını engellerler. Kongre üçüncü kez toplandığında yine kavga çıkar, TKP ve CHP'liler salonu terk ederler. Geriye kalanlar kendi aralarında seçim yaparak fiili bir yönetim seçer. Fiili yönetim sendika şubesinin kapısını kırıp içeri girerek "göreve başlar". TKP'liler sendika şubesini ele geçirmek isteyince silahlı çatışma yaşanır. Karşılıklı rehin almalar olur. Sonuçta yönetim fiilen Vatan Partililerin elinde kalır. 1978 sonunda yeniden kongre düzenlenir. Bu sefer İstanbul'da sıkıyönetim olduğundan askerler kongreyi denetler ve delegelerin salona teker teker girip oy kullanmalarını ister. Askeri disiplin içinde gerçekleştirilen seçimi Vatan Partisi'nin adayı Ahmet Göröl kazanır. Böylece fiili yönetim resmîlik kazanmış olur.³³⁴

Deri iş kolunda ise Türk İş'e bağlı Deri İş'in Kazlıçeşme şubesi ele geçirilmiş olmasına karşın DİSK'te güç biriktirmek amacıyla 1976'da DİSK'e bağlı İlerici Deri-İş sendikası Kenan Budak başkanlığında kurulur. Deri İş sendikadaki işçiler İlerici Deri İş'e aktarılmaya çalışılır ama zaten Deri İş'in yönetiminin kendilerinde olduğundan bu durum karışıklığa yol açar ve başarılı olamazlar. Bunun üzerine İlerici Deri İş genelde Zeytinburnu dışında örgütlenir. Deri İş Kazlıçeşme şubesinde ise 1977 yılında yapılan kongrede Vatan Partisi üyesi Munzur Pekgüleç başkanlığa seçilir. Kongrede muhalefeti oluşturan grupsa 1970'li yılların başından itibaren Kazlıçeşme'de özellikle Tuncelililer arasında örgütlenmesi olan Partizan (TKP/ML) grubudur.³³⁵

Kazlıçeşme'de ve Zeytinburnu'nun çevresindeki fabrikalarda çalışan işçilerin çoğunluğu Zeytinburnu'nda oturduğundan işyerlerindeki örgütlenme ile mahalledeki örgütlenme birbirini besleyebilecek bir potansiyele sahiptir. Yalnız hareketin ideolojik tercihindən dolayı örgütlenmede asıl ağırlık, sendikalarda şube yönetimlerini ele geçirme yönündeydi. Semt örgütlenmesi sendikal çalışmayı besleyecek bir araç olarak görülüyor ve PİM'de örgütlenen sempatizanlar sendikal faaliyetlere yönlendiriliyordu. Mahalledeki toplumsal yaşamın örgütlenmesi ve MHP'lilerin artan saldırılarına karşı direniş taktikleri geliştirilmesi işyerlerindeki örgütlenmeye kıyasla ikincil önemde görülüyordu.

³³⁴ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³³⁵ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul; Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

Sendikal alanda hızlı bir gelişim yaşanırken semtte MHP'lilerin saldırıları artmaya başlar. Sümer ve Nuripaşa mahallelerinde üstlenen MHP ve denetimindeki örgütler gelişen sola karşı alan tutma mücadelesine girerler. Adliye ile Zeytinburnu İstasyonu arasındaki bölgeyi soldan "kurtarılmış bölge" ilan edip buraya sol örgütleri sokmama yönünde bir politika izlerler. Sümer Mahallesi'ndeki İhsan Mermerci Lisesi'nde kimi MHP'li öğretmenlerin başlattığı bir örgütlenme vardır. Ayrıca Merkez Efendi mahallesindeki Atatürk Öğrenci Yurdu da MHP'li öğrencilerin elindedir.

Çelik'e göre MHP'lilerle ilk karşı karşıya geliş 1974 yılında Panter konfeksiyonda örgütlenirken Trabzonlu patronun direnişi kırmak için MHP'li hemşerilerinden yardım istemesiyle olur. 1976 yılında kadar MHP'lilerle taşlı sopalı çatışmalar yaşanır. Bu tarihten itibaren solun güçlü olduğu mahallelere yönelik silahlı vur kaç eylemleri başlar. 1976'de Kenen Budak MHP'nin kurucu kadrolarından Tuncer Arıbul tarafında silahla vurularak yaralanır. Sol harekette öne çıkan kişilere karşı suikast eylemleri biçiminde başlayan saldırılara 1977'den itibaren sol kurumları ve kahvehaneleri bombalama ve tarama eylemleri de eklenir.³³⁶

Vatan Partililer işyeri örgütlenmesine ve sendikal mücadeleye odaklansa da semtteki saldırılara karşı bir savunma gücü oluşturma zorunluluğu duyarlar. PİM'de örgütlenmiş olan gençler haftanın kimi günlerinde silahlı olarak devriye gezmeye ve kimlik kontrolü yapmaya başlar. MHP'lilerin saldırılarına karşı misilleme eylemleri yapılır. Misilleme eylemleri genelde MHP'lilerin kurumlarını ya da kahvehanelerini basıp içerdekileri dövmek biçimindedir. Bunların birinde Veliefendi mahallesindeki bloklarda yer alan Ülkü Ocağı yakılır. MHP'lilerin silahlı saldırıları sonucunda öldürülen gençlerin cenaze törenleri 5-10 bin kişilik katılımlarla kitlesel eylemlere dönüşür. Öldürme olaylarının yarattığı öfke sonucunda, MHP'lilerin bölgede "Tatarlar" diye adlandırılan Türkistan göçmenleri arasında belli bir taban yaratmış olmasından dolayı, çekik gözlü olanların görüldükleri yerde dövülmesi gibi olaylar da yaşanır.³³⁷

Sertleşen siyasal ortam silahlı mücadeleyi esas alan ve 1975'den itibaren Kazlıçeşme deri işçileri arasında örgütlenme faaliyeti yapan Partizan grubunun gençler arasında etkisini arttırmasını sağlar.³³⁸ MHP'lilere karşı bazı suikast eylemlerini bu grup gerçekleştirir. Maoist stratejiyi savunan Partizan grubu ile klasik Sovyet tipi devrim

³³⁶ Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul; Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³³⁷ Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul

³³⁸ MHP'lilerin saldırılarına karşı "PİM'cilerin" yeterince aktif mücadele etmediğini düşünen kimi gençler 1977 sonrasında daha radikal buldukları örgütlere yönelmişlerdir.

anlayışını savunan Vatan Partililer arasında 1975'den itibaren süren bir gerilim vardır. Silahlı mücadelenin öne çıkmasıyla gerilim yükselir, bir Vatan Partilinin silahının Partizancılar tarafından gasp edilmesi gerilimi tırmandır ama ikili görüşmelerle karşılıklı öldürme ya da yaralamaya varacak bir çatışma yaşanmasının önüne geçilir. İki grup arasında 75 sonrasında zaman zaman küçük çatışmalar yaşanmıştır.³³⁹

1970'li yılların ikinci yarısında mahallede örgütlenmeye çalışan diğer bir radikal sol grup Devrimci Kurtuluş (MLSPB) örgütüdür. Örgütün kurucularından Hasan Şensoy ve yakın akrabaları Zeytinburnu'nda oturmaktadır. Ancak bölgede yaygın bir örgütlenmeleri yoktur. 1978'den sonra başka bir "Doktorcu" grup olmakla beraber silahlı mücadeleyi öne çıkaran Sarp Kuray çevresi de mahallede örgütlenmeye başlar. Kuray çevresi özellikle Vatan Partisi'nin ikiye bölündüğü 1979 yılında bazı Vatan Partili gençleri örgütler. 1976-77 yıllarından itibaren bölgede TKP'liler de Tokat ve Giresunluların kurduğu yöre derneklerinde örgütlenmektedir. Diğer tüm sol grupların da bölgede ilişkileri olmakla beraber istikrarlı bir örgütlenme faaliyetleri yoktur.

Vatan Partililer seçimlerde aday göstermeseler de seçimler aracılığıyla VP'nin programının propagandasını yaparlar. 1976 yerel seçimlerinde muhtar adayı çıkarmak dışında seçimlere önemli bir rol atfetmezler. 1979 senato seçimlerinde bağımsız sosyalist adayların desteklenmesi yönünde bir politika izlerler.

1979'da Tepebağ'da bir tüketim kooperatifi kurulur. Aynı dönemde TKP'liler de Tokatlılar derneğinde bir kooperatif kurarlar. Kooperatifler çok fazla gelişmeden askeri darbe nedeniyle çalışmalarını durur.³⁴⁰

Vatan Partisi'nde yaşanan krizin 1979 başında bölünmeyle sonuçlanması Zeytinburnu'ndaki yerel kadroların da bölünmesine ve moral yitimine neden olur. Zeytinburnu'nda kadroların çoğunluğu Vatan Partisi'nde kalır. Daha radikal bir eylem hattını savunmaya başlayan Vatan Partisi'nin Zeytinburnu'ndaki önderleri örgüte maddi destek sağlamak amacıyla 1979 yazında bir mafya babasını kaçırap fidye isterler. Olay emniyete yansır ve kaçırma eylemini gerçekleştirenler yakalanıp tutuklanırlar.

Vatan Partisi'nin 1979'da Troçkizm'i benimseyip, 1980 yılı içinde dağılması Zeytinburnu örgütünün de dağılmasını getirir. VP'nin 1977'de oluşturulan siyasi çizgisini sürdüren Sosyalist Vatan Partisi ise 79 ve 80 yılında bölgede faaliyetini devam

³³⁹ Arif Kaplan, 09.11.2004; Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul; İsmail Kaptan, 21.11.2004

³⁴⁰ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

ettirse de ciddi bir etkinlik düzeyine ulaşamaz. 1980 askeri darbesinin ardından Zeytinburnu'nda çok sayıda ev baskını ve gözaltılar yaşanır. Öne çıkan militanlar eğer yakalanmadılarsa genelde yurt dışına çıkarlar. Askeri rejime karşı sendikal muhalefet örgütlemek amacıyla DİSK Maden İş başkanı Çetin Uygur'la birlikte gizli toplantılar düzenleyen Kenan Budak Temmuz 1981'de Yedikule'de "dur ihtarına uymadığı" gerekçesiyle polis tarafından öldürülür.³⁴¹ Budak'ın öldürülmesi Zeytinburnu'nda bir dönemin bitişi simgeler.

4.3.2. 1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda Siyasal Katılımın Koşulları ve Mobilizasyon Kaynakları

12 Mart rejiminin ardından 1973 yılında yeniden başlayan parlamenter rejim sağda ve solda yaşanan parçalanmalar nedeniyle istikrarsız bir yapı arz ediyordu. 1970'li yılların ikinci yarısında partiler arasında şiddetlenen rekabet siyasi krize yol açmıştı. Sağ partilerin oluşturduğu Milliyetçi Cephelerle CHP arasında setleşen siyasi çekişme sık sık seçimlerin yenilenmesi ve hükümetlerin değişmesine yol açıyordu. 1974 yılında dünyada petrol fiyatlarının yükselişiyle başlayan ekonomik krizin 1977 yılına kadar yapay önlemlerle Türkiye'ye yansımaları önlenmiş olsa da, bu tarihten itibaren başlayan ekonomik kriz geniş halk kesimlerinin yaşam koşullarının hızla kötüleşmesine neden oldu. 1977'den itibaren işçi ücretleri enflasyon karşısında hızla erimeye başladı. Tüketim ürünlerinde yaşanan kıtlık ve pahalılık karaborsayı doğurdu. Bu dönemde işçi sınıfı reel ücretlerdeki erimeyi sendikal mücadele yoluyla engellemeye çalıştı.³⁴² Sendikal mücadele bu şartlar içinde radikalleşmeye ve siyasallaşmaya başladı. Bir işçi bölgesi olması nedeniyle Zeytinburnu'nda, ekonomik krizin etkileri yoğun bir biçimde hissediliyordu.

1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda yaşayanlar arasında oldukça sıkı bir ilişki dokusu olduğu söylenebilir. Zeytinburnu'nda oturan bir işçinin çevresinde benzer koşullarda yaşayan akrabaları, komşuları, kahve arkadaşları, herkes aynı lisede okuduğundan çocukların lise arkadaşlıkları, çoğunluk civardaki işyerlerinde çalıştığından işyeri arkadaşları vardı. Oldukça yoğun ve iç içe girmiş ilişki örüntüleri mevcuttu. Bu ilişki örüntülerinin yoğunluğu, bilgi alış veriş ve birbirinden etkilenme olanağını arttırıyordu. Zeytinburnu bu haliyle haberlerin hızla yayıldığı, insanların birbirleri ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olduğu bir kasaba görünümündeydi. 2.

³⁴¹ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi..., s. 2296

³⁴² Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1980, İstanbul: Gerçek, 1987, s. 94-118

bölümümde Mobilizasyon Modeli'ni açıklarken sosyal ilişki ağlarının “doğrudan mobilizasyonu” “dolaylı mobilizasyona” dönüştürdüğünü ve mobilizasyonun etkisini çoğaltarak yaydığını Rosenstone ve Hansen'den aktarmıştık. Zeytinburnu'ndaki bu sıkı ilişki dokusu etkili bir mobilizasyon için elverişli bir sosyal ortam sağlıyordu.

Söz konusu ilişki örüntüleri içinde en etkili olanının hemşerilik temelinde oluşan örüntü olduğu söylenebilir. Yalnız hemşerilik ilişkilerinin getirdiği iç dayanışmanın düzeyi her hemşeri grubu için aynı değildi. Hemşeri grubu içindeki dayanışmanın düzeyi bu kimlik üzerinden kaynak yaratmaya çalışanların etkinliğine bağlıydı. Örneğin Zeytinburnu'nda yöre derneği açan ilk grupların Tokat ve Giresunlular olduğu, özellikle Tokatlıların en çok yöre derneği açan hemşeri grubu olduğu söylenmektedir.³⁴³

Tekstil sektöründeki işçilerin çoğunluğu büyük fabrikalarda çalışıyordu.³⁴⁴ Büyük fabrikalar sendikal örgütlenmede avantaj sağlıyordu. Bir işyerinde birkaç kişiyi tanımak kısa sürede başka insanlarla da ilişki kurma olanağı sağlıyordu. Deri iş kolu ise genellikle 20-30 işçinin çalıştığı küçük ve hemşeri gruplarına göre ayrılmış atölyelerden oluşmasına karşın, bu atölyeler, aynı mekanda yoğunlaşmış durumdaydı. Arif Kaplan'ın deyimiyle Kazlıçeşme deri işletmeleri 3 500 işçisiyle, bekar odalarıyla, kahvehaneleriyle, fırınıyla, hamamıyla, camisiyle, karakoluyla bir “kampus” görünümündeydi. Ayrıca toplu iş görüşmelerinin sonuçları sendikalı olsun olmasın işkolundaki tüm işçileri kapsadığından atölyelerde çalışanlar sanki tek bir büyük fabrikanın işçileriymiş gibi bu sonuçlardan etkileniyordu.³⁴⁵

2. bölümde “siyasal olan”ı tanımlarken kamusal alan kavramından yararlanmıştık. Zeytinburnu'nda kamusal alanın fiziksel mekanı kahvehanelerdi. Sayısı 300'ün üzerinde olan kahvehaneler sadece kağıt ve kumar oynanan yerler değil, aynı zamanda haber iletişiminin gerçekleştiği, siyasal ve toplumsal yaşama ait sorunların tartışıldığı mekanlardı. Seçim çalışması ya da bildiri dağıtımı gibi siyasi propaganda faaliyetleri genelde kahvehanelerde yapılırdı. Kahvehaneler örgütçülerin yeni insanlarla tanışmak, onları siyasete katmak ve zaman zaman halk toplantıları yapmak için yararlandıkları sosyal ortamlardı.³⁴⁶

³⁴³ İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul

³⁴⁴ Fabrikalarda çalışan işçilerin sayıları yaklaşık olarak şöyledir. Mensucat Santral'da 5 bin, Aksu'su da 3 bin, Altınyıldız 3 bin, Sümerbank 3 bin, Akın Tekstil 1300, Akfil 700, Vakko 700-800, Edip İplik 1200, Emboy 700-800, Narin 700-800, Kartaltepe 1200, Mısırlı 300. Akt. Adil Çelik, 16.12.2004, İstanbul

³⁴⁵ Arif Kaplan, 09.11.2004

³⁴⁶ Bilgin, TIP'in İstanbul'daki kimi ilçelerinde bir örgütlenme yöntemi olarak, iki partilinin bir kahveye gidip kendi aralarında siyasi konularda yüksek sesle sohbet ettiğini, başka partililerin de yan masaya oturup oradan söze karışarak

Siyasal katılımı doğrudan arttıran diğer bir faktör olarak bölgedeki örgütleri saymak gerekir. Zeytinburnu'nda çok sayıda partinin ilçe teşkilatı vardı. Partiler arasındaki şiddetli rekabet nedeniyle, ilçe teşkilatları, daha fazla insanın oy kullanmasını ve partilerin seçim kampanyalarına katılmasını sağlamak için birbirleriyle yarışyordu. Ayrıca sağda ve solda yer alan çeşitli dernekler oy verme dışındaki siyasal katılım biçimlerine yönlendirmede etkili oluyordu. PİM, Halkevi gibi dernekler üyelerini sistemin değiştirilmesi yönünde örgütlenmeye, propaganda faaliyetlerine, kitlesel eylemlere ya da işyeri direnişlerine katılmaya sevk ederken; Komünizmle Mücadele Derneği ve Ülkü Ocakları gibi dernekler üyelerini solun gelişimine karşı propaganda, örgütlenme, protesto eylemleri, kitlesel saldırılar yada silahlı eylemlere katıyordu. Az sayıdaki hemşeri derneği ise genelde siyasi parti ya da grupların içinde örgütlenme yaptığı kurumlar durumundaydı. Zeytinburnu'nda bunların dışında mahalle güzelleştirme dernekleri de vardı, ancak etkin bir çalışmalarının olmadığı söylenmektedir.³⁴⁷

Son olarak sendikaları da bu listeye eklemek gerekir. 1970'lerin ikinci yarısında sendikaların siyasi yaşamda aktif rol alması sonucunda, bölgedeki sendika şubeleri, siyasal katılımı teşvik eden başlıca kurumlar haline gelmişlerdir. 1977 yılından itibaren Tekstil İş sendikasının şubesi işçilerin sürekli gidip geldiği, işyeri sorunlarını tartıştığı bir buluşma mekanı haline gelmişti.³⁴⁸ Benzer bir durum Kazlıçeşme'deki Deri-İş sendikası için de geçerlidir.

Ancak Zeytinburnu'ndaki sendika şubelerinin 1970'lerin başındaki durumu, örgüt üyeliğinin her koşulda siyasal katılımı teşvik etmeyeceğini de göstermektedir. Sendikaların başlangıçtaki apolitik ve bürokratik yapısı nedeniyle işçiler sendikalı olsalar bile bunun siyasal katılımı arttıran bir etkisi olmuyordu. Hatta tersine sendikalar çoğu zaman siyasal katılımın önünü tıkayan bir rol oynuyorlardı. Kimi fabrikalarda sendikacılara rağmen direnişlerin örgütlenmiş olması bunun bir göstergesidir.³⁴⁹ Bu konuda 1970'li yıllarda da bürokratik yapısını korumayı başarmış olan TEKSİF sendikası özgün bir örnek oluşturmaktadır. Sendika yönetiminde statükonun uzun süre korunabilmesi sendikanın örgütlenme yapısından kaynaklanmaktadır. Sendika yönetimi

kahvehanede bulunanların ilgisini çekmeye ve böylece sohbet katılmalarını sağlamaya çalıştıklarını anlatmaktadır. Mehmet Bilgin, 07.12.2004, İstanbul

³⁴⁷ İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul; Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul

³⁴⁸ Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul

³⁴⁹ Adil Çelik 1973-77 döneminde sendikalara rağmen işyerlerinde eylemler yaptıklarını anlatmaktadır. Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

ile işverenler arasındaki anlaşma sonucunda, sendikanın işyeri temsilcileri müdürlerden ve ustabaşlarından oluşmaktadır. Yani işyerindeki hiyerarşi aynen sendikal örgütlenmeye aktarılmıştır. Oluşan bu statüko aşağıdan gelen basınçlara karşı çeşitli yöntemlerle korunmaktadır.³⁵⁰ Sendikanın yönetimi, Adalet Partisiyle yakın ilişkileri olan bir ekibin elinde uzun yıllar değişmeden kalabilmiştir.³⁵¹ TEKSİF 1970’li yıllarda uzlaşmacı yapısından dolayı işverenler tarafından tercih edilen ve işçilerin yönlendirildiği bir sendika olmuştur.

Kaynak Mobilizasyonu teorisinde siyasal katılımı arttıran faktörlerden birisi de örgüt üyeliğidir. Bu yaklaşımda sorun örgütün niteliğinin sorgulanmamasıdır. Örgüt üyeliğinin siyasal katılım üzerinde ne yönde etkide bulunacağı örgütün niteliğine bağlıdır. Örgütler, ideoloji ve stratejik hedeflerine bağlı olarak üyelerini politize edebileceği gibi depolitize de edebilir. Sendikacılık, sistemi değiştirmenin bir aracı olarak düşünüldüğünde işçi inisiyatifini arttırmak zorunluluk olarak görülmektedir. Adil Çelik “Biz işçileri daha aktif olmaya teşvik etmek zorundaydık, çünkü başka türlü, yapmak istediklerimizi yapamazdık” demektedir.³⁵² Amaç statükoyu korumak ya da sınıf çelişkilerini yumuşatmak olduğunda ise işçilerin aktif katılımı gerekli değildir, hatta “aşırı” katılım istikrarsızlığa yol açacağından amaçlarla çelişecektir. Örgüt yöneticileri (ya da genel olarak siyasi liderler) belli amaçları gerçekleştirmek yönünde hareket ederler. Üyelerin siyasete aktif katılımı eğer bu amaçları gerçekleştirmede işe yarıyorsa tercih edilir, aksi durumda katılım teşvik edilmez. Sonuç olarak sendikalar ya da genel olarak örgütler siyasal katılımın ve bu yolla siyasal değişimin aracı olabileceği gibi kitleleri depolitize etmenin ve statükoyu sürdürmenin araçları da olabilirler.

4.3.3. Siyasal Alanın Genişlemesi ve Sınırları

1960’ların sonuna kadar Zeytinburnu’nda siyasal hayat partilerin faaliyetlerinden ibaret görünüyordu. İşyeri sorunları ve sendikal faaliyet siyasal hayatın dışında tutuluyor, TİP kurucusu olan sendikacılar bile siyasetle sendikal çalışmayı birbirine karıştırmama konusunda hassasiyet gösteriyorlardı.³⁵³ Buna rağmen 1968-71 döneminde DİSK’in bir ölçüde sendikal çalışmayı siyasileştirdiği söylenebilir. Ancak

³⁵⁰ CHP’li İzzettin Toprak, Bozkurt fabrikasındaki temsilci seçiminde sandığın kaçırıldığını, Rasim Duru seçimlerde işçilere kapalı zarf verildiğini, Adil Çelik 00:07’de başlaması gereken seçimin 00:06’da başlatılarak seçimde hile yapıldığını belirtmektedirler. İzzettin Toprak, 24.11.2004, İstanbul; Rasim Duru, 02.12.2004, İstanbul; Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³⁵¹ “TEKSİF”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı, 1998, s. 187-191

³⁵² Adil Çelik, 02.12.2004, İstanbul

³⁵³ Aren, a.g.e., s. 111-112

Türkiye’de DİSK’in ve Türk İş’e bağlı bazı sendika şubelerinin siyasal yaşamda aktif bir şekilde yer alması asıl olarak 1975-80 döneminde CHP’nin ve sol hareketlerin etkisiyle olmuştur.

Kıvılcım grubu Marksist anlayışının bir gereği olarak çalışma koşulları ve ücretlerin artışı ile ilgili konuları siyasal bir sorun olarak ele almış ve ekonomik mücadeleyle siyasal mücadelenin birlikte yürütülmesi anlamına gelen “sınıf sendikacılığı”nı savunmuştur.³⁵⁴ Hareketin, 1970’lerde Zeytinburnu’ndaki fabrikalarda ve sendika şubelerinde etkin hale gelmesinin bir sonucu olarak çalışma yaşamındaki sorunlar ve sendikal faaliyet siyasileşmeye başlamıştır. Kıvılcım grubu ve sonrasında Vatan Partisi siyasetin dışında tanımlanan bu alanı siyasi mücadelenin konusu haline getirerek çalışma yaşamındaki ilişkilerde ve sendikalarda bir nitelik değişimine yol açmıştır. Zeytinburnu bölgesinde sendikaların aktif siyasete katılması 1975-80 yıllarında DİSK’deki genel yönelimle de uyumluydu. Bu dönemde DİSK’in gerçekleştirdiği “DGM Direnişleri” ve “Faşizmi İhtar” eylemleri doğrudan siyasal eylemlerdi.³⁵⁵

Kazlıçeşme’de deri işçiliği yapmış olan Kaplan, Kıvılcım grubunun yönetime gelmesinden önce sendikacıların sendikacılığı bir “gelir kapısı” olarak gördüklerini belirtmektedir.³⁵⁶ Muzaffer Demir de deri iş kolunda sendikacılarla patronlar ve ustabaşları arasında dengeye dayalı bir işbirliği olduğunu, bu işbirliği yüzünden işçilerin sendikaya karşı güven duymadıklarını ifade etmektedir.³⁵⁷ Bu dönemde mevcut sendikal faaliyet asıl olarak işveren ve sendikacı arasında oluşan dengenin sürdürülmesini garanti etmeye yöneliktir.

Kıvılcım grubunun Mihri Belli çevresiyle birlikte oluşturduğu Yenileşme hareketi Deri İş sendikasyondaki mücadeleye politik bir nitelik kazandırmıştır. Kazlıçeşme’deki politizasyon süreci iki aşamada olmuştur. Önce Kıvılcım grubundan insanlarla yakın ilişkisi olan CHP’li Zeynel Sel başkanlığa getirilir, ardından grubun bir üyesi olan ve 1965’den itibaren deri işçiliği yapan Munzur Pekgüleç başkanlığa seçilir. Kazlıçeşme şubesinin alınması sadece yönetimin değişmesi değil aynı zamanda sendikal mücadele anlayışının da değişmesi anlamına gelmektedir. Sendikal mücadelenin amacı artık sadece çalışma koşullarının iyileştirilmesi ya da ücretlerin artırılması değil,

³⁵⁴ DİSK ve VI. Kongresine Düşen Görevler, İstanbul: Vatan Partisi Yayınları, 1977, s.11-12

³⁵⁵ Yıldırım Koç, Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi, 2. bs., İstanbul: Kaynak, 2003, s. 142-148

³⁵⁶ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

³⁵⁷ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

bunların da yapılmasıyla siyasi hedeflerin, nihai olarak da sosyalizmin gerçekleştirilmesidir. Demir, Kazlıçeşme'deki deri işçilerinin DİSK üyesi olmadıkları halde "Faşizmi İhtar" eylemine katıldıklarını, ayrıca İzmir'deki Tariş direnişine, Tekel işçilerinin direnişine ve Mensucat fabrikasındaki işgale destek vermek amacıyla iş bıraktığını belirtmektedir.³⁵⁸ Kıvılcım grubunun yönetime gelmesi sonucunda işçiler ekonomik amaçlı direnişlerin yanı sıra siyasi nitelikte direnişlere de katılmışlardır.

Benzer bir durum tekstil sektörü için de geçerlidir. Tekstil İş sendikasında 1969 yılından itibaren örgütlenme uzmanı olarak çalışan Metin Özkol, patronlarla sendika yöneticileri arasında ahbab çavuşluk ilişkilerinin ve rüşvet almanın sık yaşanan bir durum olduğunu anlatmaktadır.³⁵⁹ Rasim Duru da işçilerin bir şey danışmak için sendikaya çekinerek geldiğini ve işini görüp hemen çıktığını, sendikacıların bir resmi yetkili gibi görüldüğünü belirtmektedir.³⁶⁰ Mahmut Sönmez, sendikaya karşı muhalefet örgütlerken kural dışı olarak işten atıldığında yönetime hesap sormak amacıyla Tekstil İş sendikasının merkezine gittiğini ama kapıdan içeri alınmadığını, ancak kendileriyle ilişkide olan Çerkezköy şubesi başkanının yanında içeri girebildiğini anlatmaktadır.³⁶¹

1975 sonrası DİSK genelinde başlayan siyasallaşma Zeytinburnu'nda çok daha radikal biçimlere bürünmeye başlar. 1977 ve 1978'de TKP ile Vatan Partisi'nin arasında keskinleşen bir rekabet yaşanır. Bu dönemde sendikal çalışmayla siyasal faaliyet iç içe geçmiştir. Bu dönemde sendikadaki saflaşmalar ekonomik mücadeledeki yöntem farklılıklarına bağlı olmaktan çok genel siyasal stratejilerdeki ayrışmalara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Vatan Partililerin yönetime gelmesinin ardından hem sendikacı-ışveren hem de işçi-sendikacı ilişkileri radikal bir şekilde değişmiştir. Sendikanın bürokratik yapısı kırılmış işçilerin yoğun bir şekilde gidip geldiği, sahiplendiği bir kurum haline gelmiştir.³⁶²

Çalışma yaşamındaki sorunların da siyasileştiğini belirtmek gerekir. Örneğin ustabaşı ile işçi arasındaki bir sorun daha önce ikisi arasındaki güç ilişkisine bağlı olarak çözümlenirken Kıvılcım grubu bu ilişkiyi siyasileştirmiş ve sorunlara örgütlü olarak müdahale edilmiştir. İşçilere kötü muamele yapılması ya da hak gaspı gibi durumlarda ustabaşı ya da şef konumunda olanlara örgütsel güçle baskı yapılarak sorun

³⁵⁸ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

³⁵⁹ Metin Özkol, 02.12.2004, İstanbul

³⁶⁰ Rasim Duru, 02.12.2004, İstanbul

³⁶¹ Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

³⁶² Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul

siyasi platforma taşınmıştır. Böylece işyerindeki ilişkiler politize edilmiştir. Sadece maddi koşullarla ilgili sıkıntılar değil işçilere karşı aşağılayıcı tutumlar da politik bir sorun olarak ele alınmış, bunlara karşı kolektif eylemlerle ve örgütsel araçlarla müdahale edilmiştir. Rasim Duru bu durumun işçileri cesaretlendirdiğini, bir defasında bir fabrikada işçilerin işyerindeki hava sıcaklığının 17 santigrat olması gerekirken 10 santigrat olmasından dolayı sendikanın haberi olmadan kendi inisiyatifleriyle iş bıraktıklarını belirtmektedir.³⁶³ Kıvılcım grubunun işyeri sorunlarını politize ederek sağladığı siyasal katılım, çalışma yaşamındaki hiyerarşi yapısını “yönetilenler” lehine aşındırmış, mevcut güç ilişkilerini kısmen de olsa dönüştürmüştür.

Zeytinburnu’nda yaşayanların sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümü için yapılan faaliyetleri de siyasal katılımın tanımı içerisinde değerlendirmek gerekir. PİM’de gönüllü doktorların katılımıyla yapılan sağlık taramaları; ucuz gıda, temizlik malzemesi ve yakacak bulmak için yapılan çalışmalar; mahallede esrar satışının engellenmesi vb. “öz-yardım” etkinlikleri sosyal ve ekonomik nitelikte görünmelerine rağmen aynı zamanda siyasi bir nitelik de taşırlar. Çünkü bu etkinliklerin gerçekleştirilmesiyle, siyasal katılmayı tanımlarken Kersting ve Sperberg’den yaptığımız alıntıda belirtildiği gibi “ belirli bir alanda sınırlı olsa da, kendisini benzer pozisyonda gören başka sosyal gruplar için örnek teşkil edebilecek genel bir karaktere sahip bir kamusal alan” yaratılmaktadır.

Kıvılcım grubu, Hikmet Kıvılcımlı’nın işçi sınıfı içinde örgütlenme vurgusundan hareketle asıl olarak işyeri örgütlenmesini kendisine hedef olarak koymuştur. Ülke ölçeğinde çok küçük bir grup olmasına karşın hareketin Zeytinburnu’nda hızla gelişip güçlenmesinde, ısrarlı bir şekilde işçi örgütlenmesi yapılmasının önemli bir payı vardır. Ancak bu yönelim toplumsal yaşamın başka alanlarındaki sorunların siyasi açıdan önemsiz görülmesine yol açtığı ölçüde aynı zamanda bir zaafı da içinde barındırmaktadır. Vatan Partililer işyeri örgütlenmesini merkeze alan yaklaşımları nedeniyle işçilerin yaşam alanlarındaki özgün sorunları politize etmeyi yeterince önemsememişlerdir. Örneğin su, kanalizasyon, yol gibi alt yapı sorunlarına müdahale etmek söz konusu olmamıştır. Bu sorunlara ilişkin eylemler genelde mahallerdeki “öncü” kadınların inisiyatifleriyle gerçekleşmiştir. Bunlardan en çarpıcı olanı 1977 yılında Çırpıcı mahallesinde yaşanmıştır. Belediyenin içme suyu getiren su tankerinin hep aynı

³⁶³ Rasim Duru, 02.12.2004, İstanbul

tarafa su vermesi üzerine mahallenin gençleri tankerleri kaçırap Çırpıcıya getirmişler, mahalle halkı da sokağa dökülüp tankerleri alkoymuştur. Bunun üzerine İstanbul Belediye Başkanı mahalleye gelip eylemcilerle görüşerek su sorununun çözüleceğine dair söz vermek zorunda kalmıştır. Eylemi başlatan gençler ve tankerleri alkoyan kadınlar Vatan Partisi'nin sempatanlarıdır, ama eylemi kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirmişlerdir.³⁶⁴ VP'lilerin bu konuda yönlendiriciliği olmamıştır. Büyük ihtimalle bu gibi sorunlar Bahri Sancak'ın dediği gibi gerçekleşecek olan devrimin sonrasında halledilecek tali sorunlar olarak görülmektedir.³⁶⁵ Mustafa Budak'ın Beştelsiz mahallesine muhtar adayı gösterilmesi de planlı bir yönelim sonucunda değil kendisinin talebi üzerine son anda gerçekleşmiştir.³⁶⁶ 1973 gibi hareketin henüz yeni geliştiği bir dönemde belediye meclisi seçimlerinde aday gösterilmesine rağmen daha sonraki dönemde bu yönde, sendikalarda olduğu gibi, ısrarlı bir çabanın gösterilmemiş olması dikkat çekicidir. 1983 yılına kadar ilçe belediye başkanları Büyükşehir Belediyesi tarafından atandığından, belediye başkanı seçtirmek olanaksızdı, ama belediye meclisi üyeliği imkan dahilinde olmasına rağmen önemsenmemiştir. Demir bu durumu "... yerel yönetimler konusunda politikamız çok net değildi, hatta dışında kalmayı benimseyen bir yaklaşımımız vardı" biçiminde ifade ediyor.³⁶⁷ Kıvılcım hareketi Zeytinburnu'nda yerel sorunları politize etmemiş, yerel bir dernek olduğu halde PİM yerel politika yapmak gibi bir yönelime girmemiştir.

Yerel sorunların 1970'li yıllarda etkin şekilde politize edilmesi CHP tarafından yapıldı. 1973-76 yılları arasında CHP belediye meclisi üyelerinin başkanlığa verdiği dilekçelerin tamamına yakını alt yapı ve imar sorunlarıyla ilgilidir. 1976 yılında yapılan Zeytinburnu ilçe kongresinde okuna faaliyet raporunda şöyle denilmektedir:

"Gecekondu ıslah bölgelerindeki gecekonduılara iskan aranmaksızın (Muhtar ilmuhaberi ile) elektrik ve su verilmesi karara başlandı. Yasaları da zorlayarak tatbik edildi. Zeytinburnu'nun kuruluşundan 1973 sonuna kadar, başka bir deyimle biz iş başına gelinceye kadar döşenmiş 12 Km. su borusu ve 563 abone mevcutken iki buçuk sene içinde döşenen su borusu 43 Km.ye abone sayısı ise 13 bine yükseldi."³⁶⁸

Kadınların ev içinde yaşadığı sorunlar da Kıvılcım hareketi için siyasi alanın dışındaydı. Tekstil İş sendikasında ve PİM'de faaliyet gösteren Güler Yıldırım

³⁶⁴ Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul; Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul

³⁶⁵ Bahri Sancak, 30. 11.2004, İstanbul

³⁶⁶ Adil Çelik, 26.11.2004, İstanbul

³⁶⁷ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

³⁶⁸ CHP Zeytinburnu İlçesi Kongresi Faaliyet Raporu, İstanbul: Özdemir, 1976, s.11

kadınların dövülmesi vb. ev içi sorunlara kesinlikle müdahale etmediklerini, bu tip sorunlarla uğraşmanın örgütlenmeye zarar vereceğini düşündüklerini söylemektedir.³⁶⁹ Kadın sorunu, Vatan Partililerin gündemine işyerlerinde yaşanan cinsel tacizler dolayısıyla giriyordu. Ustabaşı vb. konumundaki kişiler kadın işçilere tacizde bulunmaları durumunda dövülerek “cezalandırılıyordu”.³⁷⁰

Kıvılcım hareketinin işçici yaklaşımının bir sonucu olarak bölgede öğrenci örgütlenmesi de ikincil önemde görülmüştür. Zeytinburnu’nda İhsan Mermerci Lisesi adında bir düz lise ve Tekstil Sanat Lisesi vardır. Liselerde örgütlenmek için planlı bir yönelim olmadığından bu alan MHP’lilerin kontrolüne geçmiştir. Zaman zaman solcu öğrenciler baskı gördüğünde okula gidip öğrencilere destek verilmiş ama MHP’lilerin etkinliğini kırarak ısrarlı bir örgütlenme çabası gösterilmemiştir.³⁷¹ Okulda yaşanan sorunları politize edip planlı bir örgütlenme faaliyeti başlatmak gündeme gelmemiştir.

4.3.4. Siyasal Katılım Biçimleri

Kıvılcım grubu önce TSİP içinde yer almasına sonra da Vatan Partisi’nde örgütlenmesine karşın seçimsel katılım biçimlerine öncelik vermemiştir. Hatta seçimleri ikincil önemde görmüştür. Seçim zamanları genelde partinin programının halka tanıtılmasında bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın seçimleri boykot etmek gibi bir tutum içine de girilmemiş, hatta yerel seçimlerin birinde belediye meclis üyeliğine diğerinde ise mahalle muhtarlığına aday gösterilmiş, milletvekili ve senato seçimlerinde ise genelde bağımsız sosyalist adaylar desteklenmiştir. Grubun bu politikalarına rağmen Zeytinburnu’nda ilişkide olduğu geniş sempatican ağı genelde CHP’ye oy vermekteydi. Sendikal örgütlenmede ya da PİM’in faaliyetlerinde grupla birlikte davrananlar, seçimlerde CHP’ye destek vermişlerdir. Mahmut Sönmez ev arkadaşının bile “seçimde bize karışmayın” dediğini, ilişkide oldukları işçilerin sendikada CHP’lilerle mücadele etseler de seçimde “Ecevit’e” oy verdiklerini belirtmektedir. Ayrıca kendilerinin genelde AP’ye ve MHP’ye karşı yaptığı propagandanın onların sağ partilerden vazgeçmelerini sağlayabildiğini ama sosyalist partilere oy vermeye de ikna olmadıklarını, bu durumun dolaylı olarak CHP’ye oy vermelerine yol açtığını belirtmektedir.³⁷² Bu örnekte Zeytinburnu’ndaki işçilerin seçimsel katılımı sendikal ya da yerel ölçekte örgütsel katılım arasında bir ayrım

³⁶⁹ Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul

³⁷⁰ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³⁷¹ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³⁷² Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

yaptıklarını, çıkarlarını çeşitli ölçeklerde (ülke, semt, fabrika vb.) korumak için farklı siyasi özneleri desteklemeyi tercih ettiklerini görmekteyiz. Ya da katılım ve mobilizasyonun aynı madalyonun farklı yüzleri oldukları gerçeğinden hareketle söyleyecek olursak, farklı siyasi öznelerin etkinlik alanlarına bağlı olarak, farklı katılım biçimleri aynı anda gerçekleşebilmektedir.

Zeytinburnu'nda resmi kurumlara yazılı dilekçe ile başvurmak söz konusu olmakla beraber yaygın olan uygulama sözlü başvurulardır. Mahalleden yaşanan alt yapı sorunları yüzünden belediye ve muhtarlıklara kendiliğinden bireysel ya da toplu şikayetlerin yapılması sık rastlanılan bir durumdur.³⁷³ Ancak Kıvılcım hareketinin bu yönde bir katılımı teşvik etmediğini yukarıdaki bölümde belirtmiştik.

Örgütlenmede asıl hedef işyerleri olduğundan, siyasal katılım biçimlerinin zenginleştiği alan fabrikalardaki eylemlerdi ki bunlar, sorunun niteliğine göre farklı biçimler alıyordu. Çalışma koşullarındaki kısmi iyileştirmeler için yemek boykotu, iş yavaşlatma, toplu vizite gibi eylemler yapılıyordu. Sorunun niteliğine göre çeşitli direniş biçimleri gerçekleşebiliyordu.³⁷⁴ Örneğin işçilerin fabrikaya kamyonlarla taşınmasını protesto etmek amacıyla işyerine yürüyerek gitme ya da bir işçiye yapılan kötü muameleye karşı iş bırakma gibi eylemler yapılıyordu. İşçiler, sendikacılar tarafından aldatıldıklarını düşündüklerinde sendika bürolarına yönelik baskınlar da yaşanabiliyordu. İşten atmalara karşı genelde üretimi durdurarak direniliyordu. Üretimin durdurulması bazen işyerinin işgal edilmesi biçiminde de gerçekleşebiliyordu. Direniş sürerken zaman zaman protesto yürüyüşleri yapıldığı da oluyordu. Protesto yürüyüşleri başka durumlarda da söz konusu olabiliyordu. Örneğin 1975 yılında Zeytinburnu'nda oturan bir işçinin Alibeyköy'deki işyerinde elektrik çarpması yüzünden ölmesi ardından yapılan cenaze töreni yaklaşık beş bin kişinin katıldığı ve sloganların atıldığı bir işçi eylemine dönüşmüştür.³⁷⁵

İşyeri örgütlenmesinde şiddet de başvurulan yöntemlerden birisiydi. Sönmez ve Çelik, tekstil iş kolunda işyerlerinde gizli sendikal örgütlenmeyi ihbar edenlere ya da işçilere baskı uygulayarak örgütlenmeyi engellemeye çalışan ustabaşı ve müdürlere

³⁷³ İzzettin Toprak, 24.11.2004, İstanbul

³⁷⁴ İşverenler de işçi direnişlerine karşı lokavt, işten çıkarma vb. yöntemlerin yanı sıra işçilerin iş yavaşlatmasına karşı işi taşeronla verme, sendikal örgütlenmeye karşı da eğer engelleyemiyorsa ılımlı bulduğu sendikayı destekleme gibi yöntemlere başvuruyordu.

³⁷⁵ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

karşı şiddet uygulamanın sık başvurulan bir durum olduğunu belirtmektedir.³⁷⁶ Kazlıçeşme'de de işçi tazminatını vermeyen işyeri sahiplerine karşı bazen gözdağı verildiğini Arif Kaplan belirtmektedir.³⁷⁷ Bu seviyede kullanılan şiddet temelde örgütlenme alanlarında, örgütlenmeye engel olduğu düşünülen aktörlere karşı uygulanmıştır. Kıvılcım hareketi örgütlenme perspektifi dolayısıyla siyasal şiddeti asıl olarak işyerlerindeki örgütlenmenin "ihtiyaçları" doğrultusunda kullanmıştır.

Ancak siyasal şiddetin asıl yoğunlaştığı alan işyerleri değil mahallelerdir. Semtlerde MHP'lilerle yaşanan çatışmalar 1976 sonrasında siyasal şiddet eşiğini hızla yükseltmiştir. MHP'lilerin saldırıları karşısında misilleme eylemleri yapılmış ancak bu misillemeler MHP'lilerin yaptığı gibi suikast ya da kahve tarama eylemleri biçiminde değil, genelde saldırıların arkasından MHP'lilere ait kahve ve kurumların basılarak göz dağı verilmesi ya da saldırganların yakalanıp silahlarının alınması biçiminde olmuştur.³⁷⁸ Ayrıca geceleri devriye gezip nöbet tutmak gibi savunma amaçlı eylemler de gerçekleşmiştir. 1970'li yılların sonunda MHP'liler tarafından öldürülenlerin cenazelerine katılmak da siyasal katılım biçimlerinden birisi olarak belirtilmelidir. Cenaze törenleri kitlesel katılımı gerçekleştiriyor ve pankartların açılıp sloganların atılmasıyla protesto eylemlerine dönüşüyordu.³⁷⁹

1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda siyasal katılımın diğer bir özelliği formel ve enformel yöntemlerin iç içe kullanılmasıdır. Örneğin bir fabrikadaki işyeri temsilcileri eğer işçilerin yüzde ellisinden fazlasının seçim yapılması yönünde bir başvurusu olmazsa doğrudan sendika yönetimi tarafından atanabiliyordu. Bu durumlarda çoğunlukla tercih edilen yöntem atamaydı. Ancak seçimlerin yapılması amacıyla işçilerin yarısından fazlasının imzasının toplanmış olması da her zaman seçimlerin yapılmasını garanti etmiyordu. Çünkü sendika yönetimi imzaları görmezden gelerek seçimin yapılmasına ayak direyebiliyordu. Bu durumda işçilerle birlikte sendikayı basıp seçimlerin yapılması için sendika yönetimini zorlamak başvurulan yöntemlerdendi.³⁸⁰ Başka bir örnek deri iş kolundan verilebilir. 1977 yılında Deri İş sendikasının Kazlıçeşme şubesine başkan seçilen Munzur Pekgüleç siyasi kimliği nedeniyle işverenlerde büyük bir rahatsızlık yaratır. Yeni göreve geldiği dönemde bir işyerinde

³⁷⁶ Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul; Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³⁷⁷ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

³⁷⁸ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³⁷⁹ Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul; İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul

³⁸⁰ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

işveren ve çocukları tarafından tartaklanır. Bunun üzerine şube yönetimi, aynı gün içinde işyeri temsilcilerini toplayıp toplu iş bırakma kararı alır ve 3 500 işçinin katılımıyla bir protesto eylemi gerçekleştirilir. Demir, Pekgüleç'in ancak bu güç gösterisinin ardından sendika başkanı olarak kabul gördüğünü, işverenlerin kendisine karşı saygılı davranmaya başladığını belirtmektedir.³⁸¹

Bu örneklerde görüldüğü gibi yasal hakların kullanılabilmesi için enformel yollara başvurmak, toplu davranmak ya da bazen zor kullanmak gündeme gelebilmektedir. Yasalar tarafından tanınan haklar gerçek hayatta çoğu zaman ancak fiziki güçle desteklendiğinde kullanılabilir. Kıvılcım grubunun işyerlerinde somut olarak yaptığı faaliyet, sendikal örgütlenme ve işçilerin yasalarca belirlenmiş olan haklarını kullanabilmelerini sağlamaktır. Ama bu yasal mücadelenin sonuç alabilmesi için yasadışı yöntemlere başvurma zorunluluğu duyulmuştur. Örneğin sendika örgütlenmesi yada sendika yönetimini değiştirme yönündeki örgütlenme işten atılmaya neden olduğundan gizli örgütlenme yapılmıştır. Ayrıca sendika bürokrasisi işçilerden gelen talepleri işyeri sahipleriyle arasındaki dengenin bozulmaması adına görmezden geldiğinde, enformel yöntemlere başvurmak söz konusu olabilmıştır. Bürokratik mekanizma içinde hakların kullanılmaması durumunda fiziksel güce (kitlesele eylem ya da örgütün uyguladığı şiddetle) başvurma 1970'li yıllarda sıkça yaşanmıştır.

4.3.5. Kadroların Örgütlenmesi ve Bireysel Kaynaklar

1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda Kıvılcım hareketi içinde çeşitli düzeylerde yer alan militanlar genellikle mahallede ve okulda oluşan arkadaş çevreleri ya da yakın akraba ilişkileri üzerinden örgütle bağ kurmuşlardır. Bu kişiler örgütle tanışmadan önce siyasete katılmaya yatkın olmalarını sağlayan özelliklere sahiptirler. Ancak siyasete katılmaları örgütçülerle temasları sonucunda gerçekleşmiştir. Bu çoğu zaman etkilenilen bir akraba, mahalleden bir arkadaş, kahveden tanışılan bir kişi ya da okulda bir arkadaş grubu olabilmektedir. Siyasete katılma, bireyin özellikleriyle mobilizasyon sürecinin karşılıklı etkileşimi biçiminde gerçekleşmiş gibi görünmektedir.

1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda Kıvılcım hareketi içinde faal olan üç kuşaktan söz etmek mümkündür. Birinci kuşak 1960'ların sonunda örgütlenenlerdir. Bu kuşak 1970'li yıllarda kurucu bir rol oynamıştır. İkinci kuşak 1970'lerin başlarında

³⁸¹ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

örgütlenmiş ve hareketin kitleselleşmesini sağlamıştır. Üçüncü kuşaksa 1976-77 yıllarından sonra örgütlenenlerdi ve 1980 darbesi olduğunda bu kuşağın küçük bir kısmı VP üyesi, çoğunluğu sempatican konumundaydı.

1960'ların sonunda örgütlenenler: Bu dönemde örgütlenen Kenan Budak ve İmam Budak Erzincanlı kalabalık bir aileye mensup kardeşlerdir. Alevi ve Kürt³⁸² olan Erzincanlılar Zeytinburnu'ndaki en kalabalık Doğulu hemşeri grubudur. Genellikle CHP'ye oy vermektedirler. 70'li yıllarda ikinci kuşak kadroların örgütlenmesinde belirleyici rol oynayan Kenan Budak, dürüstlük, ağırbaşlılık, çalışkanlık vb. kişisel nitelikleri nedeniyle çevrede sevilen ve saygı duyulan bir gençtir. Eğitim durumu ortaokuldan terktir.

1970'lerin başında örgütlenenler: Bu kuşakta örgütlenenler çoğunlukla lise mezunu gençlerdir, bazıları üniversiteyi de kazanmıştır. Bu kuşak İhsan Mermerci Lisesi'nde ve mahallede kurulan arkadaş grupları üzerinden örgütlenmiştir. Sayıları 20 civarında olan bu gençlerden Adil Çelik, Elazığlı, Alevi kökenli ve CHP'li bir aileden gelmektedir. Aile, ticaretle uğraşan babanın iflas etmesi sonucunda statü kaybederek Zeytinburnu'na yerleşmiştir. Baba eskicilik yaparken eline düşen Aziz Nesin kitaplarını eve getirdiğinden ilk okuduğu kitaplar bunlardır. Akşam Gazetesi'nden Çetin Altan'ı takip ettiğini, amca çocuklarından birisinin THKO'lu olduğunu, anti Amerikan eylemlerden ve 15-16 Haziran işçi eylemlerinden etkilendiğini hatırlamaktadır. İstanbul Üniversitesi Kimya Bölümü'nü kazanmış ama devam etmemiştir. Arif Kaplan ise Kenan Budak'ın yakın akrabasıdır. İhsan Mermerci Lisesi'ni bitirmiştir. Kenan Budak'ın dışında Aydınlık çevresinden bir akrabası vardır. Baba Maden İş'e üye ve CHP'lidir. Eve Akşam gazetesinin geldiğini ve Çetin Altan'ı takip ettiğini, ayrıca Fakir Baykurt ve Yaşar Kemal'in kitaplarını okuduğunu hatırlamaktadır. Güler Yıldırım ise muhafazakar bir ailenin çocuğu olmasına rağmen İhsan Mermerci Lisesi'nde kurduğu ilişkiler sol fikirleri benimsemesini sağlamıştır. 1968 gençlik hareketlerinden etkilenmiştir. Kıvılcım grubuyla ilişki kurduğunda tekstil işçisidir. Bir de deri işçileri arasında örgütlenenler vardır. Bunlardan birisi olan Muzaffer Demir ilkokul mezunudur ve Budaklar gibi Erzincanlıdır. Kısa sürede işçiler arasında sivrilerek 17 yaşında işyeri temsilcisi olmuştur.

³⁸² Budaklarla akraba olan Arif Kaplan Alevi olduklarını belirtip, "Kürtlüğü tartışıyoruz" diyor. Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

1976-77 sonrasında örgütlenenler: Bu dönemde hareket çok geniş bir çevreye ulaşmıştır. Burada görüşme imkanı bulabildiğim birkaç kişinin özellikleri şöyledir. İsmail Kaptan, Samsunlu, ilkokul mezunu olup deri ve tekstil fabrikalarında işçilik yapmıştır. Mahalle arkadaşlarından etkilenerek PİM'le tanışmıştır. Aile CHP'lidir. Sadık Genç, Çorlulu, CHP'li olan baba Çorlu'ya gelen Behice Boran ve TİP yöneticilerine pansiyonunda yer verdiği için Emniyet müdürlüğünde sorgulandıktan sonra İstanbul'a taşınmak zorunda kalmıştır. İlkokul mezunudur, tekstil işçiliği yaptığı dönemde PİM'de örgütlenmiştir. Davut Körfez Sinoplu, tekstil işçisidir. PİM'in ve Tekstil İş sendikasının faaliyetlerine katılmıştır. Mahmut Sönmez, Fatsalı Alevidir, meslek lisesi mezunudur. Fatsa'dayken siyasete ilgi duymaya başlayan Sönmez, 1976'da Adil Çelik'le tanıştıktan sonra sendikal örgütlenmede ve VP ilçe komitesinde görev almıştır.

1970'lerin başlarında örgütlenen kadrolar, sosyalleşme ortamları dolayısıyla zaten sola eğilimli ve siyasetle ilgilidirler. Ailelerinden, arkadaşlarından, okuduklarından etkilenerek sola sempati duymaktadırlar. Lisede ve mahallede oluşan arkadaş grupları birbirleriyle bazı üyeleri aracılığıyla bağlantılıdır. Çelik kendi arkadaş grubundan birisinin aynı zamanda Kaplan'ın içinde olduğu grupla da ilişkili olduğunu belirtmektedir.³⁸³

Harekete katılan kadroların eğitim, sosyal çevre vb. kaynaklara sahip olduğu söylenebilir, ama neden siyasete katıldıkları sorusunun cevabı, 2. bölümde aktarılan Kaynak Modeli'nde söylendiği gibi, sahip olunan kaynaklara bakılarak açıklanamaz. Bu kişiler sahip oldukları kaynaklar dolayısıyla siyasete katılmamışlardır. Aynı dönemde benzer kaynaklara sahip olan başka çok sayıda insan vardır. Siyasete katılmalarının nedeni son kertede birilerinin onları siyasete katmış olmasıdır. Bu açıklama, siyasete katılanların bireysel niteliklerinin (katılmaya yatkınlıklarının) önemsiz olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Çünkü örgütçülerin temas ettikleri herkesi siyasete katabildikleri de söylenemez. Katılım, mobilizasyon faktörlerinin işleyişiyle hedef seçilen kişi ya da grupların eğilimlerinin, tıpkı radyo dalgalarında olduğu gibi aynı rezonansta buluşması³⁸⁴ biçiminde görülebilir. Burada katılım öncesi eğilimlerin nasıl oluştuğu sorusu akla gelmektedir. Bu soru her bir birey için kesin bir doğrulukla ancak

³⁸³ Adil Çelik, 04.11.2004, İstanbul

³⁸⁴ Hikmet Kıvılcımlı'nın Halk Savaşının Planları adlı kitabında taşradaki "tefecî-bezirgan" sermaye ile büyük sermaye (Finans-Kapital) arasında kurulan ittifakı açıklarken yararlandığı fizikteki "rezonans" kavramından esinlendim. Kıvılcımlı, a.g.e.

her tekil örneğin ayrı ayrı incelenmesi yoluyla cevaplanabilir. Ama bir genelleme yapmak gerekirse eğilimlerin büyük ölçüde sosyalleşme ortamında oluştuğu söylenebilir. Bu sosyalleşme ortamı aile, okul, iş yeri, kahvehane, mahalle vb. olabilir. Ayrıca kitle iletişim araçlarını takip etmek ve kitap okumak da tutumların oluşmasında katkıda bulunabilir. Bunlara ek olarak hayat deneyimleri, kurulan bazı ilişkiler ve rastlantısal faktörler eğilimlerin ya da tutumların oluşumuna etki eder. Yalnız eğilimler sadece sosyal yaşam içinde kendiliğinden oluşmazlar, mobilizasyon sürecinin kendisi de doğrudan ya da dolaylı yollardan bu eğilimlerin oluşumuna etkide bulunur. Yani siyasi öznelerin çabası da siyasete katılmak için gerekli tutumların oluşmasını sağlayabilir. Siyasete katılım, sadece katılanın değil, siyasi öznenin (örgüt ve örgütçüler) niteliklerinin de göz önünde bulundurulması gereken karmaşık bir süreçtir. Örgütçünün yakın çevreden olması, kişisel saygınlığı, statüsü ya da örgütün genel etkisi katılımı olumlu yönde etkileyecek faktörlerdir. Sosyal ve siyasal pratikler birbirinden kopuk iki ayrı yaşam alanında gerçekleşmediğinden, sosyal faktörler ve siyasi faktörler (mobilizasyon faktörleri) eğilimlerin oluşumunda katışık bir biçimde rol oynarlar.

Kaynaklarsa bir kez siyasete katıldıktan sonra önem kazanmaktadır. Hatta ancak ondan sonra bir siyasi kaynak olarak tanımlanabilir. Örneğin Kenan Budak'ın kalabalık bir aileye sahip olması ve Erzincanlı olması bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Ama Kenan Budak siyasete katıldıktan sonra sahip olduğu toplumsal ilişkileri (kaynakları) bir siyasal kaynağa çevirmiştir. Kaynaklar, Brady, Verba ve Kaynak Modeli'ni savunan diğer akademisyenlerin iddia ettiği gibi siyasal katılımın "nedenini" değil, katıldıktan sonra neler yapılabildiğini açıklamada dikkate alınmalıdır. Zaman, para, yetenek, sosyal çevre vb. faktörler ancak siyasetin içinden bakıldığında bir siyasi kaynağa dönüşürler.

Zeytinburnun'da 1970'li yıllarda Kıvılcım hareketi içinde yer alanların başlıca siyasi kaynakları şöyle sıralanabilir:

Kalabalık bir hemşeri grubuna mensup olmak: Mahalledeki akraba ilişkileri ilk elden siyasete katılabilecek kişilerdi. Kalabalık bir hemşeri grubu içinde öne çıkmak o kesimin temsiliyetini üstlenmeyi de getirebiliyordu. Örneğin çok sayıda Erzincanlı'nın çalıştığı Deri İş sendikasının apolitik dönemdeki başkanı Erzincanlıdır, politizasyonun başladığı dönemde Kıvılcım grubunun seçilmesini sağladığı başkan da Erzincanlıdır, 1977 yılında başkan olan Vatan Partili Pekgüleç de Erzincanlıdır. İdeoloji ve sendikacılık anlayış değişse de aynı hemşeri ilişki ağı kullanılarak yönetime gelinmiştir.

Partizan grubu da genellikle Tuncelili işçiler arasında örgütlenmiştir.³⁸⁵ Hemşerilik bağları deri işçileri arasında olduğu gibi tekstil işçileri arasında da önemli bir siyasal kaynak olmuştur. Ordulu Mahmut Sönmez, Akın Tekstil'deki örgütlenmede Tokatlı birkaç işçi sayesinde fabrikada çalışan çok sayıda Tokatlı işçiye ulaşabildiğini anlatmaktadır.³⁸⁶

Batı ülkelerinde yapılan araştırmalarda dile getirilmeyen bu kaynak 1970'lerin Zeytinburnu'nda ve genel olarak Türkiye toplumunda en önemli siyasal kaynaklardan birisidir. Hemşerilik ilişkilerinin, örgüt üyeliğinden oy vermeye kadar çok sayıda katılım biçiminde önemli etkisi olmuştur.

Eğitimli olmak: Eğitimin siyasal katılımı iki yönlü etkisi olmuştur. Birincisi okuldaki (lise-üniversite) sosyalleşme ortamı bazı siyasi çevrelerle tanışmak açısından daha fazla fırsat sunuyordu. Siyasi çevrelerle bağı olan öğrencilerin varlığı, arkadaş gruplarının bilgiyi yayan etkisiyle birlikte siyasal katılım için elverişli bir ortam yaratıyordu. Bu yüzden genelde ilk ilişkiler lisede okurken kurulmuştur. Bu mobilizasyon faktörlerinin okul ortamında daha fazla bulunmasıyla ilgili bir durumdur.

Eğitimin siyasi kaynak olarak işlevi ise katılımdan sonra söz konusudur. Eğitimli olanların daha çok bilgiye sahip oldukları için siyasete katıldıkları iddia edilemez, ama katıldıktan sonra okulda edindikleri yetenekleri, siyaset sürecinde kullanmışlardır. Zeytinburnu'nda eğitim seviyesi görece düşük olduğundan, lise bitirmiş olanlar aydın olarak görülüyordu. Çelik işçilerin üniversitelilere, okumuşlara karşı saygı duyduğunu, bunun örgütlenmede bir avantaj sağladığını;³⁸⁷ Yener de hem lise mezunu hem de politik kimliğe sahip birisi olduğu için 17 yaşında işyeri temsilcisi seçildiğini belirtmektedir.³⁸⁸ Demir 1965 yılında ilk okul mezunu olması sayesinde işyerinde sigortasız çalıştırmaya karşı ilgili müdürlüğe bir dilekçe yazabildiğini anlatmaktadır.³⁸⁹

Siyasal katılım çalışmalarında eğitimin oy verme dışındaki katılım biçimleri üzerinde pozitif bir etkisi olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun neden kaynaklandığı tartışmalıdır. Kaynak Modeli'nde zaman alan (oy ve bağış dışında) siyasal katılım biçimlerinde eğitimin pozitif etkisi iki nedenle açıklanmaktaydı. Bu

³⁸⁵ Demir, 1977 sonrasında deri işverenlerinin bir önlem olarak Tuncelili ve Erzincanlı olanları işe almamaya başladığını belirtmektedir. Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

³⁸⁶ Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

³⁸⁷ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

³⁸⁸ Yunus Yener, 10.12.2004, İstanbul

³⁸⁹ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

teoriye göre eğitim, hem politik ilginin (tutumların) oluşmasında son derece etkilidir hem de yurttaşlık yeteneklerinin kazanıldığı en önemli kurumdur. Mobilizasyon Modeli'nde ise eğitimin siyasal katılımı arttırması, eğitim sürecinin çeşitli formel ve enformel bağlar kurmada daha fazla olanak sağlaması ile ilgilidir.

Yurttaşlık yeteneklerinin ancak katılımdan sonra bir siyasi kaynağa dönüştüğünü yukarda belirtmiştik. Eğitimin tutumların oluşumundaki etkisi ise mobilizasyon faktörleriyle birlikte düşünüldüğünde anlamlı olmaktadır. Okuldaki sosyalleşme ortamı mobilizasyon faktörlerinin de etkisiyle politize olmaktadır. Okul eğitiminin kendisinin politik ilgiye yol açması ise eğitim politikalarının içeriğine bağlıdır. Bu anlamda okul eğitimi depolitizasyona da hizmet edebilir. Ancak okullarda oluşan sosyal ortamlar, farklı fikirlere ve ilişkilere ulaşmakta daha fazla fırsat sunduğundan katılım üzerinde etkili olmaktadır. Eğitim sürecindeki bu fırsatlar yere ve zamana göre değişmektedir. Örneğin 1970'li yılların İhsan Mermerci Lisesi'nde görece çok olan bu fırsatlar, muhtemelen 1980'lerin Zeytinburnu'nda daha azdır.

Örgütlenme yeteneği: Sosyal ilişkilerde girişken olmak, insanlarla rahat ilişki kurmak, ikna kabiliyeti, hitabet yeteneği vb. özellikler siyaset pratiğinde başarılı olmak için gereklidir. Ancak bu yetenekler siyasal katılımı öncelemesi gerekmez, siyasal katılımdan sonra da geliştirilebilir olan kaynaklardır. Çelik, örgütlenmeye ilk başladığı dönemde Kenan Budak'ın işçilerle ilişki kurma tarzını izlediğini, ilk ulaştığı insanları onunla görüştüdüğünü, ama zamanla kendisinin de işçilere nasıl hitap edilmesi gerektiğini öğrendiğini ve artık Budak'a ihtiyaç duymamaya başladığını belirtmektedir.³⁹⁰

Sosyal yetenekler Batı ülkelerinde yapılan bilimsel çalışmalarda da siyasi kaynak olarak belirtilmektedir. Ancak Zeytinburnu'nda siyasal kaynak olarak önem taşıyan kişisel özellikleri bunlarla sınırlamak ciddi bir eksiklik olur. Bunların yanı sıra güven uyandırıcı kişisel özelliklere sahip olmayı da bir siyasi kaynak olarak değerlendirmek gerekir. Dürüstlük, güvenilirlik, cesaret, kararlılık, yaşam tarzı (içki, kumar vb. alışkanlıkları olmamak) gibi bireysel nitelikler de siyasal kaynak olarak görülmelidir. Gittiği kahvehane aracılığıyla "PİM'cilerle" tanıştığını söyleyen Davut Körfez kendisini en çok etkileyen şeyin insanların dürüstlüğü olduğunu söylemektedir. Güven sağlayacak kişisel niteliklere sahip olmak 1970'li yılların Zeytinburnu'nda en

³⁹⁰ Adil Çelik, 16.12.2004, İstanbul

etkili kaynaklardan birisidir.³⁹¹ Gelişmiş Batı ülkelerinde olduğu gibi kurumsal işleyişlerin ve formel ilişkilerin kökleşmediği bir toplumda “güven” önemli bir unsurdur. Bu yüzden Batı’da yapılan çalışmalarda yer almasa da Türkiye toplumu üzerine yapılan bir araştırmada bir siyasi kaynak olarak güven verici kişisel nitelikleri belirtmemek büyük bir eksiklik olacaktır.³⁹²

Batı’da, özellikle de Amerika’da bağış yapma, başlıca katılım biçimlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Zeytinburnu’nda Kıvılcım Hareketi örneğinde siyasete bağış yapma yoluyla katılma, katılanların tamamının alt gelir grubuna mensup olduğu düşünülürse fazla bir anlam taşımamaktadır. Ekonomik katkı olarak VP’nin ya da sendikanın yayınladığı kitap ve broşürleri almak ya da cezaevine girenler için kahvehanelerde açılan tepeşilere para bırakmak sayılabilir.³⁹³ Ancak bunlar hem çok cüzi miktarlardadır, hem de ABD’deki zenginlerin bağışlarından farklı bir içeriğe sahiptir. ABD’de yüksek gelir grubuna mensup kişiler, siyasi partilerin kampanyalarına yaptıkları ekonomik katkıları bir “yatırım” olarak görürken, Zeytinburnu örneğinde katkılar bir “dayanışma” olarak algılanmaktadır. Ayrıca gelir seviyesinin aşağı yukarı eşit olduğu bir toplulukta paranın kendiliğinden bir siyasi kaynak olmaktan çıkacağını belirtmek gerekir. Para toplumsal eşitsizliğin bir sonucu olarak bireyler açısından bir siyasi kaynağa dönüşmektedir. ABD’de yapılan çalışmalarda olduğu gibi parayı bir siyasi kaynak olarak “sabitlemek” toplumsal eşitsizliği de sabit bir veri olarak kabul etmek anlamına gelmektedir. Sonuç olarak Zeytinburnu’nda Kıvılcım Hareketi örneğinde bireyler açısından para bir siyasi kaynak değildir.

Kaynak Modeli’nde belirtilen kaynaklardan birisi de zamandır. İncelediğimiz örnekte zaman siyasete katılmayı değil tersine siyasete katılmak zamanın kullanımını belirlemektedir. Kaynak Modeli’nde iddia edildiği gibi sahip olunan zamanın niceliğine bağlı olarak siyasete katılmak ya da belli bir katılım biçimini tercih etmek söz konusu değildir.³⁹⁴ ABD’li akademisyenler Amerikalıların zamanlarının çok az bir kısmını

³⁹¹ Kıvılcım grubu bu durumdan hareketle örgütçülerine kağıt oynama ve içki içme yasağı getirmiş, ancak anlaşıldığı kadarıyla bu yasaklara pek uyulmamıştır. Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

³⁹² Bazı durumlarda fiziksel görünüm de bir siyasi kaynak olabilmektedir. Mahmut Sönmez, Akın Tekstil’de işyeri temsilcilerinin yenilenmesi için seçim yapılması talebini içeren dilekçeye imza toplanırken, fabrikadaki genç kadınlarla arası çok iyi olan sempatik bir gencin, fabrikadaki kadınların imzasını toplamayı kendisine bırakmasını söylediğini ve kadınların çoğundan imza topladığını belirtmektedir. Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

³⁹³ Kıvılcım militanları halka bir şey satma ya da cezaevindekiler için yardım toplamanın kendileri için en hoş gitmeyen faaliyet olduğunu belirtmektedir. Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul; İsmail Kaptan, 21.11.2004, İstanbul

³⁹⁴ Yıldırım yoğun kar yağışının olduğu bir kış günü düzenlenen bir mitinge katılım sağlamak için daha önceden tanıdığı aileleri gezerken yoksul ve eğitimsiz bir ev kadınına da uğrar. Gittiğinde onun leğende çamaşır yıkamakta olduğunu görür. Kendisini mitinge çağırmak için geldiğini ama işi olduğunu gördüğünü söyler. Bunun üzerine ev kadını çamaşırının leğende olduğu gibi bırakıp hazırlanarak Yıldırım’la birlikte mitinge katılır. Mitinge katılan ev

siyasi faaliyetlere ayırdıklarını belirtmektedir. Zeytinburnu'nda ise sosyal faaliyetle siyasal faaliyet iç içe geçmiş durumdadır. Başlıca sosyal faaliyet mekanı olan kahvehanelerde geçirilen zaman süresince siyasal faaliyetler de yürütülmektedir. Bu anlamda siyasal katılım sosyal yaşama katışık bir biçimde gerçekleşmektedir. Örneğin Güler Yıldırım Zeytinburnu'nda düğünlerde oluşan sosyal ortamın da siyasal bir işlevi olduğunu düşünmektedir.³⁹⁵

1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda yönetici konumuna gelmiş kadroların dikkat çekici bir başka özelliği de tamamının genç olmasıdır. Hareketin en yaygın ilişkilere ulaştığı 1977'de örgütçülerin tamamı 22-27 yaşları arsındandır, yaş ortalaması 25'in altındadır. Pekgüleç 27 yaşında Deri İş şubesine, Göral da 24 yaşında Tekstil İş şubesine başkan seçilir. Hareketin Zeytinburnu örgütlenmesinde kurucu rol oynayan Kenan Budak aynı yıl 25 yaşındadır. Siyasal katılım çalışmalarında genellikle orta yaşlıların gençlere göre daha fazla siyasete katıldığı varsayılır. Örneğimizde durum bunun tam tersidir. 1970'li yıllar gençlerin siyasette öne çıktığı bir dönemdir. Başka bir deyimler gençler bu dönemde siyasete katılmak için daha fazla fırsata sahiptir. Hareket içinde öne çıkan kadroların başka bir özelliği de tamamına yakınının erkek olmasıdır. Kadınlar da bu dönemde siyasal eylemlerde ve örgütlenme çalışmalarında yer almışlardır ama örgüt yönetimlerinde kadın sayısı yok denecek kadar azdır.

Sonuç olarak Kıvılcım hareketinde yer alan kadroların yerel niteliği, toplumsal ilişki ağlarının içinde olmaları, ortalama eğitim seviyesinin üstünde bir eğitime ve iyi bir örgütçü olmalarını sağlayan bireysel niteliklere sahip olmaları harekete gelişme şansı tanıyan başlıca siyasal kaynakları oluşturmuştur.

4.3.6. Örgütlenme Süreci

Örgütlenme süreci örgütçülerin emek yoğun çalışmalarına dayanıyordu. Örgütçülerin yöneldiği kesimse hareketin ideolojik çerçevesinin bir sonucu olarak sanayi işçileriydi. İşçilere ulaşmanın en pratik yolu onların vardiya öncesinde vakit

kadını eğitimsiz ve yoksul olduğu halde Kaynak Modeli'ne göre en çok kaynak gerektiren biçimlerden birisi olan protesto mitingine katılmaktadır. Ayrıca zamanı olduğu da söylenemez, ama muhtemelen gece uykusundan feragat ederek bu zamanı "yaratmıştır". "Çamaşırları leğende bırakan" kadının bir istisna olduğu da söylenemez. 1970'li yıllarda çekilen kitle eylemlerinin fotoğraflarına bakmak örneğimizdeki kadının bir istisna olmadığını göstermeye yeter. Ev kadınının davranışı Kaynak Modeli'ne göre "rasyonel" değildir, eğer "rasyonel" olsaydı örgütçülerin çağrularına kulak vermemesi ve -belki oy verme hariç- hiçbir siyasal katılım biçimine yönelmemesi gerekirdi. Ama örneğimizdeki kadın "gerçek" bir insan olduğu için belli bir politik düşünceyle ya da bir grupla özdeşleşme duygusu yaşayarak eyleme katılmıştır. 2. bölümde Klandermans'tan aktardığımız gibi grupla özdeşleşme etkisi anlık fayda/zarar hesaplarının ötesinde kolektif eylemi sahiplenmeye yol açmaktadır. Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul

³⁹⁵ Güler Yıldırım, 23.11.2004, İstanbul

geçirdikleri işçi kahvehaneleri idi. Zaten nüfusun çoğunluğu işçi olduğundan Zeytinburnu'ndaki kahvehanelerin çoğu işçi kahvehanesi durumundaydı.

“Biz bu semtten fabrikalara ulaştık... fabrikadaki ilişkiyi buradan bulduk...”³⁹⁶

Arif Kaplan saat beşte vardiyaya giden işçilere gazete ve bildiri dağıtmaya başladıklarını belirtiyor. Örgütçüler eğer çalışıyorlarsa öğlen paydosu ve akşam saatini çalışmıyorlarsa tüm günlerini kahvelerde ya da derneklerde insanlarla görüşerek geçiriyorlardı.

“Ben hiç bilmem ki Gece 1'den önce yatağa girdiğimi. O bölgedeki kahve, bu bölgedeki kahve... Tepebağ'dan başlayıp, Çıpıcı – Veliefendi'den başlayıp dolaşa dolaşa geliyorsunuz, Zeytinburnu Yendoğan'dan evinize gidiyorsunuz. Bu çok canlı bir ilişki ve her gün süren bir ilişki. Hem gündüz fabrikalardasınız, öğlen paydosunuz var... Ayaklı şube gibi çalışıyorsunuz.”³⁹⁷

İlişki dokusunun sıklığından dolayı ilk ilişkilerden başkalarına hızla ulaşmak mümkündü. Örgütçüler çok geniş bir sahayı tarayarak örgütlendiklerinden, katılma potansiyeli taşıyanların çoğuna ulaşıyorlardı. Temas etmedikleri çok az insan olduğu söylenebilir.³⁹⁸

“Fiili olarak tek tek tanıdığım 20 bin insan olurdu. Yani Zeytinburnu'nda bulunan belki 300 tane kiraathaneye, her girdiğimiz kiraathanede bize selam verebilecek 2 tane 3 tane 4 tane insana rastlardık. Bunun bir ayağı Kazlı işçilerinin eylemi mücadelesi, o konuda bizim önde olmamız, diğer etkeni de Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği içerisinde yürüttüğümüz faaliyetlerden dolayıdır. Doktorcuların Zeytinburnu'nda tekstil iş kolunda da, lastik işkolunda da, deri iş kolunda da, kısmen metal işkolunda da mutlak irtibatları ve ilişkileri olan; mesela kahve toplantıları, bölge toplantıları, halkevi organizasyonları, diğer bölgesel etkinliklerin tümünde de mutlak içinde yer alan noktadaydık.”³⁹⁹

“Mesela Aksu'dan tanıyorsun, Aksu'dan tanıgın adamın Akın Tekstil'de tanıdığı var, Akın Tekstil'de tanıdığım adamın Emboy'da tanıdığı var, öbüründe tanıdığı var. Yani çevren genişliyor otomatikman, 30 kişi tanıdığın yerde 150 kişi tanıyorsun, 150 kişi tanıdığın yerde 600 kişi tanıyorsun.”⁴⁰⁰

“Ben Mısırlı'ya girdiğimde fabrikanın yarısını tanıyorum zaten. Mısırlı'da o zaman 300 kişi falan çalışıyor, ben 150 tanesini tanıyorum bu adamların. Bu insanlar burada oturuyorlar, Zeytinburnu'nda...”⁴⁰¹

Bir işyerinde etkili olabilmek için tüm işçileri örgütlemek yerine doğal öncü durumunda olanları örgütlemek yeterli olabiliyordu. Bu durumda tıpkı hemşerilik ilişkisinde olduğu gibi daha az istikrarlı bir yapı olmakla beraber hazır bir ilişki

³⁹⁶ Adil Çelik, 11.11.2004

³⁹⁷ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

³⁹⁸ Veliefendi hipodromunda çalışan jockeylerin hizmet iş kolundaki OLEYİS sendikasında örgütlenmiş olması sendikal örgütlenmenin yaygınlığını göstermek açısından ilginç bir örnektir. Adil Çelik, 26.11.2004, İstanbul

³⁹⁹ Muzaffer Demir, 12.11.2004, İstanbul

⁴⁰⁰ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

⁴⁰¹ Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

örüntüsü siyasi ilişkiye dönüştürülmektedir. İşyerinde de tıpkı mahallede olduğu gibi toplumsal ilişki örüntüleri üzerinden hareket edilmekteydi. Zaten bunlar mahalledeki ilişkilerle de kesişen örüntülerdi. Özellikle hemşerilik ilişki ağı küçük atölyelerde olduğu kadar büyük fabrikalarda da söz konusuydu. Nasıl ki göç ve gecekonduların yerleşiminde hemşerilik ilişkilerinin neden olduğu öbekleşmeler yaşıyorsa, işe alım sürecinde de aynı mekanizma işlediğinden fabrikalarda da tıpkı mahallelerde olduğu gibi hemşerilik ağları vardı. Kuşkusuz bu ağlar işyerindeki hemşerilik-dışı ilişki ağlarıyla iç içe geçmiş durumdaydı. Fabrika sahipleri de olabildiğince çok hemşerisini işe alarak işçiler arasında kendisine bağlı bir küme oluşturmaya çalışıyordu. Örneğin idari personelle birlikte yaklaşık 1300 kişinin çalıştığı Akın Tekstil’de birkaç yüz işçinin patronun hemşerisi olduğu belirtilmektedir.⁴⁰²

Toplumsal yaşam doğası gereği enformel ilişki öbekleri ve gruplaşmalar yaratır. Örgütçülerin faaliyeti bu ilişki öbeklerine temas ettiğinde hızla yayılma şansına kavuşmaktadır. Mobilizasyonu çoğaltarak yayan bu sosyal ilişki ağları bazen örgütçülerin kendisini de şaşırtan sonuçlar doğurabiliyordu. “PİM’deki 1 Mayıs’la ilgili toplantıya 50 kişi gelmesi gerekirken 100 kişi geliyor.”⁴⁰³ Bu örnekte, Rosenstone ve Hansen’in belirttiği gibi, doğrudan mobilizasyon dolaylı mobilizasyon yoluyla “yankılanmaktadır”.

Çelik işyerlerinin yanı sıra semtte de örgütlü olmaları sayesinde işçilerin atılmasıyla sonuçlanan direnişlerden sonra mahalledeki başka işsizleri fabrikaya yönlendirdiklerini böylece yeni işe alınanlar üzerinden tekrar örgütlenmeye başlayabildiklerini anlatmaktadır. Bir keresinde fabrika sahibi “güvenilir” işçiler almak için sağ partilerin (AP, MHP, MSP) ilçe teşkilatlarına haber vererek fabrikaya işçi göndermelerini ister, bu haber sendika şubesine ulaşınca hemen kahvehanelerden bilinen işsizler sağ partilerin bürolarına sevk edilerek iş bulmaları sağlanır.⁴⁰⁴ Böylece kesintiye uğrayan örgütlenme süreci yeniden başlayabilmektedir. Çelik, büyük fabrikalardaki sendikal örgütlenmenin başarılı olabilmesi için işçilerle güvene dayalı uzun bir hazırlık sürecine ihtiyaç olduğunu, yalnız harekete geçmek için bunun tek başına yeterli olmadığını, aynı zamanda işyerinde bir “kıvılcımın çakmasına” da gerek olduğunu belirtmektedir. İşçileri fabrika yönetimine fark ettirmeden örgütleyip ilk

⁴⁰² Mahmut Sönmez, 18.12.2004, İstanbul

⁴⁰³ Arif Kaplan, 09.11.2004, İstanbul

⁴⁰⁴ Adil Çelik, 02.12.2004, İstanbul

hareketi başlatabilecek sayıya ulaştıktan sonra, işçilerde büyük tepki yaratan bir olayın (örneğin bayramda ikramiye verilmemesi gibi) gerçekleşmesi üzerine harekete geçilmektedir.⁴⁰⁵

Bildiri ve gazete dağıtımı yoğun bir şekilde oluyordu ama bunlar yeni ilişkiler kazanmaktan çok mevcut ilişkilerin ideolojik olarak beslenmesine ya da politik gündemler hakkında bilgilенmesine yarıyordu. Tek tek örgütçülerin işçilerle kurduğu ilişkilerde gündelik sorunlarla siyasi konular iç içe tartışılırdı. Yıldırım, sohbetlerde konuyu hep bir yere doğru çekmeye, yaşanan sorunların sistemden kaynaklı olduğunu göstermeye çalıştıklarını anlatmaktadır. Konser, tiyatro gösterileri vb. sanatsal etkinlikler ortak kimliğin oluşmasına katkı sağlıyordu. Yazları sendikaların ya da fabrikaların düzenlediği piknikler örgütçülerin yeni işçilerle tanışmak için katıldığı etkinliklerdi. Semtin gündelik hayatı içinde insanların sağlık, yakacak vb. sorunlarının çözümünde yardımcı olma, işçilerin sigortalarının düzenli yatırılıp yatırılmadığını ve emeklilik durumlarını Sigorta Müdürlüğü'nden araştırıp onları bilgilendirme, düğün olanların hazırlıklarına yardım etme, kız kaçırma gibi olaylarda arabuluculuk yapma, hırsızlık olaylarına müdahale etme, semtte esrar satışını engelleme, “garibanı yalnız bırakmama anlamında devrimci şiddet uygulama” vb. dayanışmaların hayat geçirildiği belirtilmektedir.⁴⁰⁶

Yıldırım'ın deyimiyle “işçilerin hayatlarını kolaylaştıran” bu tür dayanışmaların siyasal katılımı arttıran bir etkisi oluyordu. Çünkü sosyal hareket teorilerine bakarken, en açıklayıcı model olarak başvurduğumuz Siyasasal Süreç Modeli'nde mikro mobilizasyon olarak adlandırılan bu pratikler, ortak bilincin ve kimliğin oluşumunu ve yeniden üretimini sağlamaktadır. Yukarıda aktarılan gündelik pratikler sayesinde hareketle bağı olanlar arasındaki dayanışma ruhu pekişmekte ve belli bir düşünme ve hissetme biçimi yaygınlaştırılmaktadır. Böylece ortak hareketi sağlamada gerekli olan öznellik, her günkü pratik içerisinde yeniden üretilmektedir.

4.3.7. Genel Değerlendirme

Hikmet Kıvılcımlı çevresi Zeytinburnu'nda iki ayrı dönemde örgütlenmeye çalıştı. 1950'li yıllardaki ilk deneme, asıl olarak Türkiye'nin siyasi koşullarının görece elverişsiz olması nedeniyle ciddi bir etki bırakmadan dağıldı. İkinci örgütlenme ise

⁴⁰⁵ Adil Çelik, 02.12.2004, İstanbul

⁴⁰⁶ Sadık Genç, 20.11.2004, İstanbul; Güler Yıldırım, 16.12.2004, İstanbul; Adil Çelik, 11.11.2004, İstanbul

1960'lı yılların sonunda başladı. Bu dönemde kurulan örgütsel birikimin 12 Mart darbesiyle başlayan 3 yıllık ara rejime rağmen sürekliliğinin sağlanması ve 1974 sonrasında Türkiye'deki siyasi koşulların görece elverişli hale gelmesi, Kıvılcım Grubu'na Zeytinburnu'nda kitlesel bir güç haline gelme olanağı sağladı. Bu olanak, gerekli kaynaklara sahip yerel örgütçülerin çabaları ve grubun ideolojisinin bu çabayı işçi örgütlenmesine yöneltmesiyle birlikte somut bir gerçeğe dönüştü.

Zeytinburnu'nda siyasal süreç parti tartışmaları ve seçimsel faaliyetlerle sınırlıyken, Kıvılcım Hareketi'nin etkisiyle ekonomik yaşam da politize edilmiştir. Bu anlamda siyasal alan genişlemiştir. Ama ekonomik ilişkileri politize etmeyi sağlayan ideolojik çerçevenin aynı zamanda başka toplumsal gerilim eksenlerini kavramada bir eksikliğe yol açtığını da belirtmiştik. Bu ideolojik çerçeve nedeniyle diğer toplumsal gerilim eksenleri (yerel sorunlar ya da toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle yaşanan sorunlar) politize edilememiş, bu konularda mobilizasyon çabası söz konusu olmamıştır. Aynı olguya, gerilimi yaşayan gruplar açısından bakıldığında ise toplumsal gerilimlerle mobilizasyon arasında doğrudan bir ilişki olmadığı görülmektedir. 2. bölümde Walker'in belirttiği gibi mobilizasyon toplumsal gerilimlerin etkisi ile kendiliğinden oluşmaz. Örneğin ABD'deki işsizler yaşam koşullarının son derece kötü olmasına karşın yeterli mali, hukuksal, kurumsal ve örgütsel imkanlara sahip olmadıklarından mobilize olamamaktadır. Walker'e göre mobilizasyonun oluşması yasal, siyasal ve örgütsel çevrenin sunduğu fırsat yapısına bağlıdır. Zeytinburnu'nda kadınların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle yaşadığı sorunlar bir siyasi özne tarafından siyasallaştırılmadığından bu yönde bir mobilizasyon gerçekleşmemiştir. Toplumsal gerilimlerin siyasi mobilizasyona yol açması, ancak siyasi öznelerin bu gerilimleri siyasal sorun haline getirerek onlar üzerinden örgütlenmesi ve sorunun muhataplarını harekete geçirmesi ile gerçekleşmektedir.

Kaynak Modeli'nde hangi katılım biçimlerinin seçileceği sahip olunan kaynakların niteliğine bağlıydı, oysa örneğimizde bunu belirleyen siyasal mobilizatörün ideolojisi ve stratejik hedefleridir. Siyasal katılım teorilerinin eksik bıraktığı önemli bir nokta insanların hangi ideoloji ve stratejilere bağlı olarak siyasete katıldıklarıdır. Kıvılcım Grubu'nun savunduğu sosyalist strateji kapitalist sistemin bir toplumsal devrim yoluyla değiştirilmesidir. Siyasal mobilizasyon bu ideolojik ve stratejik çerçeveye bağlı olarak şekillenmiştir. Bu durum Kıvılcım grubunun Vatan Partisi'ne katılmasından sonra da değişmemiştir. Siyasal katılım çalışmalarında partilerin

tarafklararını sadece seçimsel faaliyetlere sevk ettiği genel olarak kabul edilmektedir. Oysa 2. bölümde aktardığımız, Nikaragua'daki FSLN örneğini inceleyen Davis vd. gösterdiği gibi taraftarlarını nasıl bir siyasal katılıma teşvik edecekleri partilerin niteliğine bağlıdır. Bu yüzden Kıvılcım grubu Vatan Partisi'ne dönüştükten sonra da taraftarlarını yönelttiği siyasal katılım biçimlerinde temel bir değişim olmamıştır. Parti'nin amacı sistemi bir devrim yoluyla değiştirmek olduğundan seçimsel katılım ikincil önemde kalmıştır. İşyeri direnişleri, dernek ve sendika üyeliği ve protesto eylemleri gibi katılım biçimlerine daha çok başvurulmuştur.

Formel ve enformel katılım biçimlerinin aynı anda kullanıldığını belirtmiştik. Bu durum çoğu zaman yasal haklarla uygulama arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Örneğin sendikalı olmak yasalara göre bir hak olduğu halde sendikaya üye olması nedeniyle işçiler işten atılabilmektedir. Bu yüzden gizli örgütlenme yapılmaktadır. Yasayla uygulama arasındaki farklılık formel ve enformel yöntemlerin aynı anda kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada hukuksal çerçeveye siyasal katılım arasındaki ilişkiyi değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarını incelediğimiz bölümde Cem Eroğul'un yasal değişikliklerle siyasal katılım arasında dolaysız bir ilişki kurduğuna dikkat çekmiştik. Hukuksal çerçevenin siyasal katılım üzerinde çok önemli bir etkisi olduğu açıktır, ama bu dolaylı bir etkidir. Yasal haklar siyasi öznelerin faaliyetlerine imkan tanıdığından siyasal katılımı dolaylı olarak arttırmaktadır. Yasal hakların kullanımı için de mobilizasyon gerekmektedir. Örneğin sendika tüzüğünde işyeri temsilcilerini değiştirme hakkı olmasına rağmen bu hak ancak örgütçülerin işçileri mobilize etmesi sonucunda kullanılabilmiştir. Yasalar ya da uygulamalar mobilizasyon faktörlerinin etkinliklerini sınırladığında ise siyasal katılımda azalma ya da enformel alana daha fazla yönelme gerçekleşmektedir.

2. bölümde Kaynak Modeli'nin varsayımlarının yeterli kaynağa sahip olmadığı düşünölen alt sınıfların mobilize edilmesi durumunda geçersizleştiiğini, siyasi mobilizasyonun SES ile katılım arasındaki korelasyonu ortadan kaldırdığını belirtmiştik. Araştırma örneğimizde de bu durum doğrulanmaktadır. Kıvılcım Grubu sosyalist ideolojisi ve stratejik hedefleri doğrultusunda yoksul işçileri mobilize ederek siyasete etkin bir şekilde katılmalarını sağlamıştır. Eğitimsiz, yoksul ve genç olmaları siyasete katılmaları açısından hiçbir sorun yaratmamıştır. "Zamanları", "paraları" ve "yurttaşlık yetenekleri" sınırlı olsa da sol düşünceyle ya da siyasi grupla özdeşleşme duygusuyla oldukça yoğun bir şekilde siyasal hayatın içinde yer almışlardır. Ayrıca

benzer kaynaklara sahip olan bireylerin hepsinin siyasal yaşama katılmadığı gerçeği, kaynakların siyasal katılımın nedeni olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Sahip olunan bireysel kaynaklar, siyasal katılımın ardından siyasi kaynağa dönüştürülmekte, bireylerin siyasete katılmasını değil ama katıldıktan sonra etkili olma potansiyelini belirlemektedir.

Siyasi kaynaklar, tarihsel ve toplumsal koşullardan soyutlanarak mutlaklaştırılmamalıdır. Siyasete katılan bireyin hangi özelliklerinin bir siyasi kaynak olabileceğini belirlerken siyasi ve toplumsal koşullar ve katılımı sağlayan siyasi mobilizasyonun niteliği göz önünde bulundurulmalıdır. Batı'da yapılan araştırmalarda belirtilen kaynaklardan bir kısmı Zeytinburnu için de geçerliyi diğer bir kısmı kaynak olarak değerlendirilemez. Örneğin yurttaşlık yetenekleri olarak adlandırılan etkili konuşma, yazma, çeşitli aygıtları kullanma, örgütlenme, ortak çalışma vb. kaynaklar Zeytinburnu için de geçerlidir. Ama zaman ve para Zeytinburnu'nda görece eşit dağıldığından bireyler açısından bir siyasi kaynak olarak nitelenemez. Ayrıca Zeytinburnu'nda Batı'da yapılan araştırmalarda belirtilmeyen kaynaklar da söz konusudur. Kalabalık bir hemşeri grubuna mensup olmak ve güven verici kişisel niteliklere sahip olmak 1970'li yıllarda Zeytinburnu için önemli siyasi kaynaklardır. Bu durum kaynakların toplumsal ve tarihsel bağlamlarından kopuk bir şekilde tanımlanamayacağını göstermektedir.

Siyasal katılım çalışmalarında bireysel tutumların rolü tartışmalıdır. Çünkü tutumlar katılımdan önce oluşabileceği gibi sonra da oluşabilirler. Kıvılcım Grubuna katılanların bir kısmı katılımdan önce de sosyalleşme ortamları içinde siyasete karşı ilgi duymaya başlamışlardır. Kimileri ise örgütçülerin etkisiyle siyasete ilgi duymaya başlamış, katıldıktan sonra tutumları pekişmiştir. Siyasi tutumlar sosyalleşme ortamındaki fırsatlara bağlı olarak şekillenmektedir. Sosyalleşme ortamında siyasal tutumların oluşmasına yol açan faktörler ise çoğu zaman siyasi mobilizasyonun dolaylı etkileri olmaktadır.

2. bölümde siyasal katılımın gerçekleşmesi için kamusal alanın var olması gerektiğini belirtmiştik. Zeytinburnu'nda kamusal alan asıl olarak kahvehanelerdir. Bunun dışında parti, dernek ve sendika gibi örgütler de kamusal alanın oluşumuna katkı sağlamaktadır. Sorunlar bu alanlarda politize edilmekte ve örgütlenme faaliyeti bu alanlarda gerçekleşmektedir. Bu alanlar hem siyasal hem de sosyal yaşam alanlarıdır. Zeytinburnu'nda sosyal ve siyasal yaşam arasında katı bir ayırım söz konusu değildir.

Siyasal katılımda mobilizasyonun etkisinin belirleyici olduğunu söylerken onun gündelik hayattaki karşılığı üzerinde durmamak eksiklik olacaktır. Mobilizasyonun gerçekleşmesinde örgütçülerin gündelik çabasının çok önemli bir rolü vardır. Örgütçüler temas kurdukları insanları örgütsel ağla ve birbirleriyle ilişkilendirerek örümceğin ağ oluşturması gibi örgütün ilişki ağını inşa ederler. Bu çabaları mevcut ilişki örüntülerinden birisiyle temas ettiğinde hızla yayılma şansına kavuşur. Mevcut ağ öbekleri örgütsel ağla bağlandığında yeni bir biçim almaktadır. Bu çaba sonucunda Zeytinburnu'ndaki hemşerilik, komşuluk, arkadaşlık vb. ilişki örüntüleriyle kesişen bazen onları içeren yeni, siyasi bir ilişki örüntüsü şekillenmiş olur.

5. SONUÇ

Siyasal katılım çalışmaları, temel olarak “Vatandaşlar neden siyasete katılır?” ya da tersinden “neden katılmaz?” sorularına cevap aramaktadır. Bu çalışmalarda hakim yaklaşım olan SES Modeli’nin geliştirilmesiyle oluşturulan Kaynak Modeli, siyasal katılımı, bireylerin sahip oldukları kaynakların niteliğine göre yöneldikleri rasyonel tercihler olarak görmektedir.⁴⁰⁷ Bu modele göre bireyler ekonomik ve sosyal yaşamlarında para, zaman ve yurttaşlık yetenekleri (etkili konuşma, yazma, çeşitli aygıtları kullanma, örgütlenme, ortak çalışma vb.) olarak adlandırılan kaynaklardan az ya da çok edinirler. Her kaynak farklı siyasal katılım biçimleri açısından önemli olacağından, vatandaşlar sahip oldukları kaynaklarının türüne bağlı olarak yaptıkları fayda ve zarar hesaplarına göre farklı katılım biçimlerine yönelirler. Kaynakların dışında siyasal tutumlar (siyasal bilgi, ilgi ve etkenlik duygusu) da katılımı etkiler. Ancak tutumların ölçülmesi zor olduğundan model asıl olarak kaynaklar üzerine odaklanır. SES Modeli’nde siyasal katılım, sosyo-ekonomik statünün sağladığı özelliklerin (kaynaklar) bir türü ya da doğrudan sonucu olarak görülürken, Kaynak Modeli’nde SES’le katılım arasındaki bağlantı bireyin rasyonel tercihleriyle kurulmaktadır. Her iki modelde de analiz birimi bireydir.

SES ve kaynak teorilerine alternatif olarak geliştirilen Mobilizasyon Modeli’nde ise kişi ya da grubun siyasete katılımında sahip olduğu özelliklerden çok içinde bulunduğu politik fırsat yapısı belirleyicidir. Hukuksal koşullar, siyasi öznelerin faaliyetleri, grupsal etkiler vb. faktörler siyasi katılımı açıklamada bireysel özelliklere göre çok daha açıklayıcıdır. Mobilizasyon Modeli’nde de kaynaklar ve tutumlar önemli bir yer tutar. Ancak kaynaklarla katılım arasındaki bağı bireyin rasyonel tercihi değil mobilizasyon kurar. Tutumlar ise yalnızca sosyo-ekonomik statünün değil aynı zamanda mobilizasyonun ve katılımın etkisiyle oluşmaktadır. Bireylerin hangi tür katılım biçimlerine yönelecekleri sahip oldukları kaynaklara değil mobilizasyonun niteliğine bağlıdır. Mobilizasyon Modeli belli bir mekanda ve zamanda bireyin çevresindeki fırsat yapısına odaklandığından dönemsel değişimlere karşı duyarlıdır.

⁴⁰⁷ “Neden katılırlar?” sorusu vatandaşların rasyonel bir değerlendirmenin sonucunda siyasete katıldıklarını ima etmektedir. Katılıma yüklenen rasyonel nitelik, sorunun kendisinde örtük olarak var sayılmaktadır. “Neden” sorusuna verilen cevap “çünkü” diye başlar ve genelde ardından rasyonel bir açıklama gelir. Aynı varsayımı paylaşmamak için soruyu farklı biçimde sormak bu araştırmanın ulaştığı sonuçlar açısından da tutarlı olacaktır. Kişi ya da grupların siyasete katılmasını belirleyen faktörler nelerdir? Kişiler ya da gruplar belli bir zaman ve mekanda hangi değişkenlere bağlı olarak siyaset sürecinde yer alır ya da dışında kalırlar? Soruyu bu biçimlerde sordüğümüzda kişi ya da grubun sahip olduğu özellikler ve tercihlerden çok çevresel faktörler ve tarihsel koşullara dikkat çekilmiş olur.

Bu çalışmada Zeytinburnu'nda 1970'li yıllarda Kıvılcım Hareketi'nin mobilizasyonu ile gerçekleşen siyasal katılım örneği Mobilizasyon Modeli'nin sunduğu çerçeveden hareket edilerek incelendi. Çalışmada öncelikle siyasal alanın tanımlanmasının ideolojilere bağlı olduğu gösterildi. Mobilizatörün kimleri, hangi tür katılım biçimlerine sevk edeceği onun ideolojisine ve stratejik hedeflerine bağlıdır. Politik liderler ya da örgütçüler Kaynak Modeli'nde belirtildiği gibi yeterli kaynaklara sahip ve siyasal ilgisi yüksek olanlara yönelen ideolojisiz rasyonel özneler değildir. Mobilizasyon sürecinin belli bir rasyonellik barındırdığı bir gerçektir, ama bu rasyonellik belli bir ideolojik çerçevenin içinde gerçekleşmektedir. İdeolojiden bağımsız, saf bir rasyonellik söz konusu değildir. Örneğimizde mobilizasyonun kimleri siyasete kattığında ve tercih ettiği katılım biçimlerinde ideolojik çerçeve belirleyici olmuştur. Siyasete katılan bireylerin de salt çıkar sağlamaya yönelik rasyonel bir tercih yaptıkları söylenemez. Bir düşünceyle, özellikle de grupla özdeşleşme duygusu siyasi katılımında önemli bir rol oynamaktadır. İnsan rasyonel varlık değil, toplumsal varlıktır. Bu yüzden sosyal etkileşim, siyasi davranışlar üzerinde rasyonel tercihlerden daha fazla etkide bulunmaktadır.

Siyasal katılım çalışmalarında tutumların siyasal katılımı ne derece etkilediği tartışmalı konulardan birisidir. Siyasi tutumlar içinde en etkili olanın, "siyasi ilgi" olduğu söylenmektedir. Siyasete ilgi duymanın siyasete katılmaya etkide bulunacağı açıktır, ama bu totolojik bir sonuçtur. Bu yaklaşımdaki sorun, tutumların davranışlardan ayrı, bağımsız bir değişken olarak alınmasıdır. Oysa katılımı etkileyen faktörler, büyük ölçüde tutumların oluşmasını da doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemektedir. Tutumlar da tıpkı davranışlar gibi bireyi kuşatan fırsat yapısına bağlı olarak oluşmaktadır. Bu açıdan tutum ve davranış aynı faktörlerin etkisiyle oluşan iki sonuçtur. Bu nedenle tutumlarla katılım arasında nedensel ilişki yerine, korelasyondan söz etmek daha yerinde olacaktır. Ayrıca katılımı tutumların karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirdiği bilinmektedir. Bu durumda tutumlarla katılım arasında birbirini önceleyen nedensel ilişki bulma çabası, temelde sorunlu olan bir yaklaşımın ürünüdür.

Mobilizasyonun ya da birey ve grupların siyasi katılımının etkinliği harekete geçirilen kaynaklarla orantılıdır. Mobilizasyonun kaynakları siyasal alana taşıdığını yukarıda belirtmiştik. Peki neler kaynak olarak adlandırılabilir? Kaynak Modeli para, zaman ve yurttaşlık yetenekleri olmak üzere üç temel kaynak belirtmektedir. Bu çalışmada ise para ve zamanın 1970'li yıllarda Zeytinburnu'nda, görece eşit

dağılmasından dolayı, önemli bir kaynak olarak değerlendirilemeyeceği iddia edilmektedir. Yurttaşlık yetenekleri olarak adlandırılan nitelikler ise büyük ölçüde Zeytinburnu için de geçerlidir. Ayrıca Türkiye'nin ve özelde Zeytinburnu'nun toplumsal koşullarından kaynaklı olarak, güven sağlayıcı özelliklere sahip olmak ve kalabalık bir hemşeri grubuna mensup olmak da önemli siyasi kaynaklar olarak belirtilmiştir. Bireyin sahip olduğu özelliklerden hangilerinin bir siyasi kaynağa dönüşeceği tümüyle tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olduğundan, görecelidir. Ayrıca mobilizasyonun niteliği de kaynakların belirlenmesinde etkili olabilir. Öyleyse neyin kaynak olacağı hem öznel (mobilizasyon) hem de nesnel (toplumsal ve tarihsel) faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir.

Bu çalışmada üzerinde durulan konulardan bir diğeri de toplumsal yaşamdaki sorunlarla siyasi mobilizasyon arasındaki ilişkidir. Toplumsal sorunlardaki artışın, örneğin ekonomik bir krizin neden olduğu yoksullaşmanın bundan etkilenen kesimleri protesto eylemlerine yönlendireceği yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Bu görüş, ilk bakışta SES Modeli'nin ters yüz edilmiş hali gibi görünmektedir. SES Modeli'nde kaynaklara sahip olmak insanların siyasete katılımını koşullandırırken, bu görüşe göre yoksunluk durumu insanları harekete geçirmektedir. Aslında her iki yaklaşımda bir yönüyle aynı varsayımı paylaşmaktadır. Çünkü her iki yaklaşımda da sosyo-ekonomik koşullardaki değişimlerle siyasi davranışlar arasında birebir, doğrudan bir ilişki kurulmaktadır. Her ikisinde de siyasi davranış sosyo-ekonomik faktörlerin türevi durumundadır. Oysa toplumsal gerilimlerin siyasi mobilizasyona yol açması için önce gerilimlerin siyasi bir sorun haline getirilmesi gerekmektedir. Ardından gerilimi yaşayanların ya da gerilimi politize eden siyasi öznenin gerekli siyasal ve örgütsel kaynaklara (liderler, örgütçüler, iletişim ağları vb.) sahip olması gerekmektedir. Bunlar olmaksızın mobilizasyon kendiliğinden oluşmayacaktır.

Gerek Kaynak Modeli'ni gerekse Mobilizasyon Modeli'ni savunan akademisyenler, ABD'nde siyasal katılımı adaletsizliğin giderek artmakta olduğunu belirtmektedir. Birincilerin gerekçesi açıktır; son 25 yılda gelir dağılımındaki, dolayısıyla kaynakların dağılımındaki eşitsizliğin giderek artması yeterli kaynaklara sahip olamayan kesimlerin siyasete daha az katılmasına yol açmaktadır. Mobilizasyon Modeli'ni benimseyenler ise alt sınıfların siyasete daha az katılımını mevcut partilerin sosyo-ekonomik statüsü düşük olan kesimlere daha az yönelmesi ve bu kesimleri mobilize eden hareketlerin son 25 yılda (örneğin siyah hareketi) etkisinin azalmasıyla

açıklamaktadır. Sadece ABD’nde değil, dünyada genel olarak alt sınıfların siyaset sürecinden giderek daha fazla dışlandığını, en azından bu yönde bir eğilim olduğunu kabul etmek sanırım yanlış olmayacaktır. Yalnız bu eğilimin gelir dağılımındaki adaletsizlikle doğru orantılı olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Kimi üçüncü dünya ülkelerinde gelir dağılımı ABD’nden daha kötü olsa bile yoksuların siyasal katılımı daha fazla olabilmektedir. Bu durum mobilizasyon faktörlerinin etkisiyle açıklanabilir. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken bir başka etken de kaynakların toplumlara göre değişebileceği gerçeğidir. Bu yüzden gelir dağılımındaki adaletsizlik kaynak dağılımını birebir yansıtmayabilir.

Üçüncü dünya ülkelerinde alt sınıflar siyasi sürece ABD’ndekinden daha fazla katılıyor olsalar bile, bu katılımın ne kadar etkili olduğu en az katılımın kendisi kadar önemli bir konudur. Alt sınıfların katılımının siyasal kararları ne kadar etkilediği, toplumsal iktidar ilişkilerini ve kaynak dağılımının ne ölçüde alt sınıflar lehine değiştirebildiği ayrıca incelenmelidir. 2. bölümde aktarıldığı gibi, Ben-Elizer İsrail’de vatandaşların siyasete aktif olarak katıldığını ama bu katılımın siyasi kararları etkilemekten çok sistemin meşruluğunu sağlamaya dönük bir işlev gördüğünü belirtmektedir. Siyasal katılımın sonuçları bu çalışmada eksik bırakılan konulardan birisidir. Zeytinburnu’nda siyasal katılımın sonuçlarını değerlendirebilmek için katılımın yanı sıra bölgedeki siyasete sürecini bütünlüklü olarak incelemek ve farklı dönemler arasında karşılaştırma yapmak gerektirdiğinden daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir.

Siyasi öznelerin ideolojileri ve stratejik hedefleri doğrultusunda belli toplumsal kesimleri siyasal katılma teşvik ettiklerini belirtmiştik. Bu bağlamda son 25 yılda siyasi öznelerin alt sınıfları siyasete katmak için daha az çaba göstermesi ya da alt sınıfları mobilize eden hareketlerin etkinliğini yitirmesi günümüz dünyasının ideolojik tablosu ile ilişkilidir. Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından sosyalist ideolojinin derinleşen krizi, tarihin sonunu ilan eden yeni liberalizmin yükselişi, muhafazakarlığın yeni biçimlerinin gelişimi vb. gelişmeler, alt sınıfları mobilize ederek siyasal sistemi eşitlikçi yönde değiştirmeyi hedefleyen öznelerin oluşumunu ve etkinliğini görece zorlaştırmıştır. Bu ideolojik atmosferin alt sınıfların siyasal katılımına etkisi doğrudan olmaktan çok öznelerin oluşumunu ve faaliyetlerinin yönünü etkilemesi dolayısıyla olmaktadır. Çünkü ideolojiler genellikle doğrudan değil, örgütsel faaliyetlerin ve örgütçülerin çabalarının aracılığıyla geniş halk kesimlerinin davranışlarını

etkilemektedir. Bu nedenle ideoloji ve söylem analizleri alt sınıfların siyasal katılımını açıklamada eksik kalmaktadır. Toplumsal gerilimlerin incelenmesi yoluyla yapılacak açıklamalar da yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı sorunlu olacaktır. Alt sınıfların siyasal katılımını açıklamada – ki bu çalışma da bunu amaçlamaktadır - doğrudan siyasi ve örgütsel faktörlere bakmak gerekmektedir. Örgütlenme sürecini zorlaştıran daha doğrusu değiştiren toplumsal koşullar, toplumsal yaşamdaki ilişki örüntülerinde siyasi etkenlerin de etkisiyle yaşanan değişimler, devlet politikaları, hukuksal yapıda yaşanan değişimler, gündelik yaşamın örgütlenişi, alt sınıfları mobilize eden hareketlerin kaynaklarındaki değişimler, stratejik hedefler ve siyasi gelişmeler üzerinde durmak daha açıklayıcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Abramson, R. Paul, William Claggett. "Recruitment and Political Participation", **Political Research Quarterly**, V.54, No.4, December 2001, s. 905-916

Akal, Emel. **Kızıl Feministler**, İstanbul: TÜSTAV, 2003

Akbulut, M. Rıfat. "Zeytinburnu'nda Mekansal Dönüşüm", **Surların Öte Yanı: Zeytinburnu**, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 186- 208

Akçay, Faik. **Zeytinburnu: Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti**, İstanbul: Çelikkilt Matbaası, 1974

Akdere, İlhan, Zeynep Karadeniz. **Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1 (1908-1980)**, 2. bs., İstanbul: Evrensel, 1996

Aksakal, Pertev. **Bir Yerel Yönetim Deneyi: Fatsa**, İstanbul: Simge, 1989

Aksel, Atilla. "Zeytinburnu İlçesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt.7, İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, 1994, s. 557-558

Alpat, İnönü. **Randevuyu Dağa Verdik: Yenilgiyle Biten Bir Serüvenin Ardından**, İstanbul: Bireşim, 1996

Altınel, Beytullah. "Kazlıçeşme Sanayi Faaliyetleri", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1969

Altuncuoğlu, Doğan. "Gecekonducular", 1945 tarihli Büyük Doğu Dergisi'nden aktaran **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul: Koçu Yayınevi, 1973, s. 6051

Aren, Sadun. **TİP Olayı 1961-1971**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993

Aslan, Şükrü. **1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul: İletişim, 2004

Atalay, Abdurrahman. "1961-1969 Türkiye İşçi Partisi", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2142-2143

Aybar, Mehmet Ali. **Türkiye İşçi Partisi Tarihi I-II-II**, İstanbul: BDS, 1988

Aydinoğlu, Ergun. **Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi**, İstanbul: Belge, 1992

Ayres, Jeffrey M. "From Competitive Theorizing Towards a Synthesis in the Global Study of Political Movements: Revisiting the Political Process Model", **International Sociology**, V.12, No.1, March 1997, s. 47-60

Balamir, Ahmet. "TÜMAS", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, s. 2264

Barnes, H. Samuel. "Attachment to Party and Political Mobilization", **People and Their Politics**, Ed. Risto Sankiaho, Helsinki: Finnish Political Science Association, 1990, s. 125-143

Bayar, Zühtü. "Zeytinburnu 1965-2003", **Surların Öte Yanı: Zeytinburnu**, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 210-221

Baykal, Deniz. **Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi**, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970

Belli, Mihri. **İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları**, İstanbul: Doğan, 2000

Belli, Mihri. "Milli Demokratik Devrim", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2144-2145

Belli, Sevim. **Boşuna mı Çiğnedik?**, İstanbul: Belge, 1994

Ben-Eliezer, Uri. "The Meaning of Political Participation in a Nonliberal Democracy: Israeli Experience" **Comparative Politics**, Vol.25, No.4, July 1993, s. 397-412

Bora, Tanıl. "Yerel yönetim, sosyal demokrasi ve sosyalistler", **Birikim**, Sayı 3, Temmuz 1989, s. 42-52

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1980**, İstanbul: Gerçek, 1987

Brady, Henry E., Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman. "Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation", **The American Political Science Review**, Vol.89, No.2, June 1995, s. 271-294

Brady, Henry E., Kay Lehman Schlozman, Sidney Verba. "Prospecting for Participants: Rational Expectations and the Recruitment of Political Activists", **The American Political Science Review**, Vol.93, No.1, March 1999, s. 153-168

Burke, Peter, **Tarih ve Toplumsal Kuram**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994

CHP Zeytinburnu İlçesi Kongresi Faaliyet Raporu, İstanbul: Özdemir, 1976

Cohen, Jean. "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs, 1999, s. 109-129

Conway, M. Margaret. "The Study of Political Participation: Past, Present and Future", **Political Behaviour: V.3 of Political Science: Looking to the Future**, Ed. William Croty, Evanston: Northwestern University Pres, 1991, s. 31-50

Çayır, Kenan. "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs, 1999, s. 13-33

Dalton, J. Russel. **Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies**; N.J. Chatham: Chatham House, 1996

Dalton, J. Russel. "Citizen Attitudes and Political Behaviour", **Comparative Political Studies**, Vol.33, No.6/7, August/September 2000, s. 912-940

Danışman, Sevim. "Zeytinburnu Kazası", İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1964

Davis, Charles L., Edwin E. Aguilar, John G. Speer. "Associations and Activism: Mobilization of Urban Informal Workers in Costa Rica and Nicaragua" **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol.41, No.3 Autumn 1999, s. 35-66

Demir, İsmet. **Grevler ve Direnişler Üzerine: Anılar-Deneyler İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit (1962-1975)**, 2. bs., İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1994

DİSK ve VI. Kongresine Düşen Görevler, İstanbul: Vatan Partisi Yayınları, 1977

Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği, İstanbul: Alaz Yayıncılık, 1994

Duben, Alan. "İstanbul'da Sınıf ve Cemaat", **Kent, Aile, Tarih**, İstanbul: İletişim, 2002, s. 23-37

Eder, Klaus. "Politics and Culture: On the Sociocultural Analysis of Political Participation", **Cultural-Political Interventions in The Unfinished Project of Enlightenment**, Ed. Axel Honneth vd., Cambridge, Mass: MIT Press, 1992, s. 95-120

Erdogan, Necmi. "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", **Toplum ve Bilim**, N. 78, Güz 1998, s. 22-36

Eroglu, Cem. **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2. bs, Ankara: İmge Yayınları, 1999

Ertugrul, Feyzullah. "Türkiye Öğretmenler Sendikası", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2330-2331

Gazioğlu, Gültekin. "Töb-Der ve Toplumsal Mücadeledeki Yeri", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2350-2351

Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: 12.10.1980, Yayın No: 990-26, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1983

Gökçen, Turgay. "Zeytinburnu Nüfus Yapısı", **Surların Öte Yanı: Zeytinburnu**, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 178-181

Gökçen, Turgay. "Zeytinburnu Gecekonduları", **Surların Öte Yanı: Zeytinburnu**, Haz. Burçak Evren, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2003, s. 182-185

Gray, Mark., M. Caul. "Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997: The Effects of Declining Group Mobilization", **Comparative Political Studies**, Vol.33, No.9, November 2000, s. 1091-1122

Gürel, Burak. "Political Mobilization in Turkey In The 1970s: The Case of The Kahramanmaraş Incidents" Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004

Güzel, M. Şehmus. **Türkiye'de İşçi Hareketi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996

Hart, Charles W. M. **Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi**, Çev. Nephân Saran, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1969

Held, David. "Editor's Introduction", **Political Theory Today**, Ed. David Held, California: Srandfort, 1991, s. 1-21

Heller, Agnes. "The Concept of Political Revisited", **Political Theory Today**, Ed. David Held, California: Srandfort, 1991, s. 330-343

İbrahimioğlu, Musa. "Bursa Deneyimi", **Direnış Gazetesi**, Sayı 44, 1996

İbrahimioğlu, Musa. "Adana Deneyimi", **Direnış Gazetesi**, Sayı 42, 1996

Kalaycıoğlu, Ersin. "Türkiye'de Halkın Siyasal Hayata Katılımı ve Yönetim Mekanizmaları", **Suna Kili'ye Armağan: Cumhuriyete Adanmış Bir Yaşam**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1998, s. 191-202

Kalaycıoğlu, Ersin. **Siyasi Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış**, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi C.37'den ayrı basım, 1979

Kalaycıoğlu, Ersin. **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, İstanbul: İ.Ü. Yayınları, 1983

Kanbir, Ergun. "Zeytinburnu Gecekonduları", İstanbul Üniversitesi, Mezuniyet Tezi, 1968

Karaca, Emin. **12 Eylül'ün Arka Bahçesinde: Avrupa'daki Mültecilerle Konuşmalar**, İstanbul: Gendaş, 2001

Karaca, Emin. **Sosyalizm Yoluna İnancın ve Direncin Adı: Kıvılcımlı**, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2001

Karadeniz, Harun. **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 8. bs., İstanbul: Belge Yayınları, 1995

Kavanagh, Dennis. **Political Science and Political Behaviour**, London / Boston: Allen & Unwin, 1983

Kersting Norbert, Jaime Sperberg. "Political Participation", **Povert and Democracy: Self-Help and Political Participation in Third World Cities**, Ed. Dirk Berg-Schlosser, Norbert Kersting, London&Newyork: Zed Books, 2003, s. 153-180

Kersting Norbert, "The Urban Poor as a Target of Development Policy" **Povert and Democracy: Self-Help and Political Participation in Third World Cities**, Ed. Dirk Berg-Schlosser, Norbert Kersting, London&Newyork: Zed Books, 2003, s. 196-216

Kıvılcımlı, Hikmet. **Eyüp Sultan Konuşması**, <http://people.freenet.de/kivilcimli/>, 18.07.2004

Kıvılcımlı, Hikmet. **Halk Savaşının Planları**, <http://people.freenet.de/kivilcimli/>, 18.07.2004

Kıvılcımlı, Hikmet. "Türkiye'de Ulusal Sorun", **Yol**, II.Cilt, İstanbul: Bibliotek, 1992, s. 315-479

Klandermans, Bert. "How Group Identification Helps to Overcome the Dilemma of Collective Action" **American Behavioral Scientists**, Vol.45, No.5, January 2002, s. 887-900

Koç, Yıldırım. **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, 2. bs., İstanbul: Kaynak, 2003

Köktürk, Kemal. **Eğitsel İlçemiz Bakırköy ve Zeytinburnu**, İstanbul: Cevat Şen Yayınevi, 1977

Kurucu, Tekin. "Zeytinburnu Gecekondularının Kuruluşu ve Usta Teşkilatları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü, Tez, 1964

Küçükaydın, Demir. "Türkiye'de Solun Tarihini Yazacaklar İçin Tezler", <http://www.comlink.de/demir/konular/index.htm>, 30.06.2004

Küçükaydın, Demir. "Tarihin Maddeci Kavranışının Gelişimi İçinde Kıvılcımlı'nın Yeri", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi...**, s. 2190-2191

Kürkçü, Ertuğrul. "Kapitalizm ile Komünizm Arasında 'Geleneksel Aydınlar': Yön Hareketi", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2006-2007

Kürkçü, Ertuğrul. "THKP-C", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul: İletişim, 1988, s. 2198-2199

Leighley, Jan E. "Social Interaction and Contextual Influences on Political Participation", **American Politics Quarterly**, Vol.18, No.4, October 1990, s. 459-475

Leighley, Jan E. "Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation", **Political Research Quarterly**, Vol.48, No.1, March 1995, s. 181-209

Lipovsky, Igor. **The Socialist Movement In Turkey (1960-1980)**, New York : Brill, 1992

"Maraş'tan Sonra", **Birikim**, Sayı. 46-47, 1979, s. 32-55

Mısır, Mustafa Bayram, Mehmet Horuş. **Tarihsel Seyri İçinde ÖDP: Sol'un Yakın Kısa Tarihi ve ÖDP Üzerine**, Ankara: Ütopya, 1999

Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1961-1977): İl ve İlçe Sonuçları, Ankara: DİE Yayınları, Yayın No: 2178, 1998

Öner, Ferdi. "Gecekondu Evleri Niçin ve Nasıl Yapılıyor", 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nden aktaran **İstanbul Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul: Koçu Yay., 1973, s.6052

Özbudun, Ergun. **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara: A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975

Özdemir, Hikmet. **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara: Bilgi, 1986

Öztürk, Sırrı. **İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15-16 Haziran**, 2. bs., İstanbul: Sorun Yayınları, 2001

Rosenstone, Steven J., John M. Hansen. **Mobilization, Participation, And Democracy in America**, New York: Macmillan, 1993

S. K., "Kazlıçeşme'de 2218 Gecekondu Sahibi Endişede", 1948 tarihli Gece Postası Gazetesi'nden aktaran **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul: Koçu Yayınevi, 1973, s. 6052

Samim, Ahmet (Murat Belge). "The Left", **Turkey In Transition: New Perspectives**, Ed. İrvin C. Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, New York : Oxford University Press, 1987, s. 147-176

Sarıbay, A. Yaşar, S. Seyfi Öğün. **Bir Politik Bilim Perspektifi**, Bursa: Asa, 1998

Sarıoğlu, Sezai. **Nar Taneleri: Gayriresmi Portreler**, 2. bs., İstanbul: İletişimi, 2001

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, C.VI-VII, İstanbul: İletişim, 1988

Sülker-Yılmaz, Tanzer. **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997

Şenol, Semra. "İstanbul Kentinde 2. Dünya Savaşından Sonra Gelişen Yasal Olmayan Konut Tipleri ve Oluşum Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Zeytinburnu Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, 1996

Tekeli, İlhan. "Gecekondu", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt. 3, İstanbul: Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, 1994, s. 381-385

Tekin, Tahsin. "İşsizlerin ve Yoksulların Bir Derneği Vardı: İPSD", Direniş Gazetesi, Ekim 2003, <http://www.direnis.com/zkd33/index.htm>, 25.08. 2004

“TEKSİF”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, İstanbul: Tarih Vakfı, 1998, s. 187-191

Topf, Richard. “Electrol Participation”, **Citizens and The State**, Ed. Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs, Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 27-51

Topf, Richard. “Beyond Electrol Participation”, **Citizens and The State**, Ed. Hans-Dieter Klingemann, Dieter Fuchs, Oxford: Oxford University Pres, 1995, s. 52-91

Türkali, Vedat. **Komünist**, İstanbul: Gendaş, 2001

Uysal, Birkan. **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, Ankara: TODAİE, 1984

“Vatan Partisi Merkez Komitesi Olağan III. Genel Kurul Edebiyatı”, **Kıvılcım Dergisi**, Sayı 3-4, Kasım 1978-Şubat 1979, s. 211-318

Walker, Jack L. **Mobilizing İnterest Groups in America: Patrons, Professions, and Social Movements**, Ed. Joel D. Aberbach, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press, 1991

Wedel, Heidi. **Siyaset ve Cinsiyet: Gecekondulu Kadınların Siyasal Katılımı**, İstanbul: Metis Yayınları, 2001

Yılmaz, H. **TSİP Olayı: Parti Yapıcılığı ve Çok Partili Ortamımız**, y.y., 1975

Yılmaz, H. “Vatan Partisi 1. Olağan Kongresi’nin Değerlendirilmesi” **Sosyalist Vatan Partisi Yayınlarından Seçmeler I: Partinin Yeniden Örgütlenmesi**, y.y., t.y. s. 49-79

Yilmazer, Mehmet. **Devrimci Harekette Kriz**, İstanbul: Alaz Yayıncılık, 2004

Yilmazer, Mehmet. **THKP-C Eleştirisi**, Ankara: Sentez, t.y.

Yurtsever, Haluk. **Marksizm ve Türkiye Solu**, 2. bs., İstanbul: El Yayınevi, 2002

Zenginkuzucu, Dikran Migirdiç. “Patterns of Political Participation in Post-1980 Turkey”, Thesis (M.A.), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998

Zileli, Gün. **Yarılma (1954-1972)**, 2. bs., İstanbul: İletişim, 2002

Zileli, Gün. **Havariler (1972-1983)**, 5. bs., İstanbul: İletişim, 2003